

Barns sommar

Befänkande av 1968 års barnstugeutredning

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

SOU

1975: 94

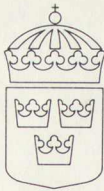
Barns Sommars

Befänkande av
1968 års
barnstugeutredning

SOU

1975: 94

Statens offentliga utredningar
1975:94
Socialdepartementet

Barns sommar

Betänkande av 1968 års barnstugeutredning
Stockholm 1975

Omslag: Gudmund Nyström

ISBN 91-38-02668-6

Göteborgs Offsettryckeri AB Kungälv 1975

Till Statsrådet och chefen för socialdepartementet

1968 års barnstugeutredning får härmed avlämna betänkandet "Barns Sommar" avseende omsorg om och fritidsverksamhet för barn och ungdomar sommartid. Utredningen har därmed fullgjort det uppdrag den erhöll i tilläggsdirektiv av den 18 maj 1973 att göra en allsidig översyn av formerna för en organiserad sommarbarnsverksamhet, dess mål och inriktning och avslutar sitt arbete.

Följande sakkunniga har deltagit i utredningsarbetet: riksdagsledamoten Mats Hellström, ordförande, direktör Karl-Erik Granath, Svenska Kommunförbundet, Stockholm, f. d. riksdagsledamoten Blenda Ljungberg, Uppsala, f. d. ombudsmannen i Svenska kommunalarbetsareförbundet Elin Mossberg, Stockholm, skoldirektören Lennart Orehag, Västerås, samt f. d. utbildningssekreteraren i Svenska Facklärarförbundet kommunrådet Carl-Eric Sandblad, Haninge.

Som experter har medverkat: avdelningschef Annika Baude, socialstyrelsen, seminarielärare Gunnel Carlsson, departementssekreterare Agneta Charpentier, utbildningsdepartementet, arkitekt Carl-Erik Flodin, Halmstad, docent Åse Gruda Skard, Oslo universitet, skolrådet Åke Isling, skolöverstyrelsen, ombudsman Bo Javette, Svenska kommunalarbetsareförbundet, fritidspedagog Gerd Jonsson, Sveriges fritidspedagogers förbund, sekreteraren i Landsorganisationen Lars-Olov Lundberg, seminarieadjunkt Inga Nordin, universitetslektor Gertrud Schyl-Bjurman, förvaltningschef Karin Strömberg-Lind, sociala nämnden Stockholms läns landsting, avdelningsdirektör Siv Thorsell, socialstyrelsen, kanslirådet Billy Thorstenson, socialdepartementet, huvudsekreterare Bert Valtersson, Statens ungdomsråd.

Utredningen har därjämte till sitt förfogande haft en särskild referensgrupp med företrädare för olika intressenter i sommarverksamheter för barn och ungdomar.

I sekretariatet har arbetat: fil. kand. Olle Asplund, fil. kand. Göran Adrian, socionom Lars Block, e. kansliskrivare Margit Branzell, arkitekt Carl-Erik Flodin, kansliskrivare Mariana Lernhagen, byrådirektör Stig Malmqvist, e. kansliskrivare Annette Minards, fil. mag. Bodil Rosengren, civilekonom Leif Stenberg, utredningsassistent Lena Thornberg, utbildningsassistent Claes Zetterberg samt bitr. psykolog Kristina Wester-Hjelmstedt.

Utredningen har i sitt arbete samrått med bl. a. socialstyrelsen, Svenska Kommunförbundet, företrädare för olika handikapporganisationer och ung-

domsorganisationer, med arbetsgruppen för samhällets barnomsorg samt med familjestödsutredningen.

På uppdrag av utredningen har bitr. psykologerna Anita Dahlgren och Vysse Linde genomfört en fristående studie avsedd att belysa situationen för förskolbarn på sommargård (Dep. stencil S 1975:7).

Stockholm den 30 oktober 1975.

Mats Hellström

Karl-Erik Granath

Elin Mossberg

Carl-Eric Sandblad

Blenda Ljungberg

Lennart Orehag

/Bodil Rosengren

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	9
1 <i>Inledning</i>	17
1.1 Familjens situation och möjligheter sommartid	18
1.2 Ett ökat ansvarstagande för barns sommar	20
2 <i>Mål och inriktning för fritidsverksamhet under sommaren</i>	25
2.1 Utgångspunkter	25
2.1.1 Fritidshemmen som en basresurs	28
2.1.2 Verksamhet för fritidshemsbarn	29
2.1.3 Allmän fritidsverksamhet i bostadsområdet	31
2.1.4 Allmän fritidsverksamhet utanför bostadsområdet	32
Dagläger	32
2.2 Olika former av heldygnsverksamhet	38
2.2.1 Föreningsläger	38
Fasta anläggningar och förläggningar	40
Tillämpningsföreskrifter för lägerverksamheten	41
Ledarrekrytering och ledarutbildning	41
Verksamhetens inriktning	43
Lägerverksamhet i kommunal regi	44
2.2.2 Sommargårdar	45
Lokalernas användning	45
Sommargårdarnas storlek	46
Vistelsetider	47
Närhet till bostadsorten	48
Kontinuitet för barn och personal	49
Personal	49
Reglering av verksamheten	52
Förslag till organisationsmodeller för sommargårdar ..	53
2.2.3 Integrering av barn med särskilda behov av stöd och stimulans i sommargårdar	56
Inledande synpunkter	56
Socialstyrelsens försöksverksamhet	57
2.2.4 Förslag till integrationsmodeller	57
Begreppsbestämning	57

	Krav på integrerad verksamhet	58
	Specialanpassad verksamhet med omvänd integrering	59
	Specialanpassad verksamhet utan integrering	60
2.2.5	Pedagogiska aspekter	60
	Personalfrågor	61
	Sommargårdarnas fysiska miljö	62
2.2.6	Huvudmännens ansvar	63
2.3	Feriebarnsverksamheten	65
2.3.1	Många feriebarn är barn med särskilda behov av stöd och stimulans	66
	Anknytning till fosterbarnsutredningen	66
2.3.2	Verksamhetens innehåll och målsättning	67
	Heldygnsomsorgen	67
	Kontakten barn-föräldrar-feriehemsföräldrar	68
	Introduktionen i feriehemmet	69
2.3.3	Organisation	69
	Ansvarsfördelning mellan den placerande kommunen och vistelsekommunen	69
	Hälsokontrollen	70
	Anskaffning av feriehem	70
	Godkännande	71
	Placering	72
	Kontakten mellan sociala centralnämnden/barnavårds- nämnden och feriehemmet	72
	Resebidrag för föräldrar för introduktionen	72
	Ersättning till feriehemmet om föräldrarna övernattar	73
2.3.4	Utbildning för feriehemsföräldrar	73
2.3.5	Information om feriehemsverksamheten	75
3	<i>Pedagogiska aspekter på heldygnsomsorg</i>	79
3.1	Heldygnsverksamhetens kompletterande funktion	79
3.2	Relationen barn-föräldrar	81
3.2.1	Ett utvidgat samspel	83
3.3	Kontinuitet	85
3.4	Samspelet mellan människorna i heldygnsverksamheten	86
3.4.1	Barns och vuxnas sociala skapande och experimenterande Att upptäcka och lära känna den nya miljön	87
	Att dela rum med andra	88
	Att utforma regler och normer	89
	Att dela vardagliga göromål	90
3.4.2	Lekmiljön	92
3.4.3	Social omvärldsorientering	93
3.5	De vuxna i heldygnsverksamheten	94
3.5.1	Att samverka i arbetslag	95
3.5.2	Samspelet med föräldrarna	97
4	<i>Planering</i>	101
4.1	Anknytning till utredningens tidigare föreslagna planeringsmo- dell	101

4.2	Uppsökande verksamhet och information	103
4.3	Särdrag i planeringen av sommarverksamhet	104
4.3.1	Diskussion kring nuvarande förhållanden	104
4.3.2	Förslag till planeringsmetoder	104
	Dimensionering av platser i olika verksamheter under sommaren	104
	Barn som vistas i hemmiljön	105
	Barn som vistas på annan ort	106
	Feriehem	106
	Barn som vistas borta i grupp	107
	Samverkan mellan kommuner	109
4.4	Förslag till upprustningsplan för befintliga sommar- och lägergårdar	109
	Bilaga 4:1 Modellexempel på upprustning av en äldre sommargård	111
5	<i>Lokalplanering</i>	115
5.1	Inledande synpunkter	115
5.2	Olika typer av anläggningar	116
5.3	Permanent anläggningar – sommargårdar och lägergårdar ..	116
5.3.1	Den yttre miljön	116
5.3.2	Lokaler	117
5.4	Sommargård i icke-specialbyggda lokaler	119
5.5	Permanent läger, typ basläger	120
5.6	Temporära läger	120
5.7	Krav på anläggningar och läger med hänsyn till deltagarnas trygghet och säkerhet	120
5.7.1	Brandsäkerhet	120
5.7.2	Trafiksäkerhet	121
5.7.3	Hygien	121
5.7.4	Översyn av tillämpningsbestämmelserna	122
	Bilaga 5:1 Gällande anvisningar för lokaler	123
	Bilaga 5:2 Exempel på kostnader för olika sommarverksamheter ..	124
	Bilaga 5:3 Tillgång till låg- och mellanstadieskolor i Hallands län lämpliga att använda i sommargårdsverksamhet	130
6	<i>Finansieringsfrågor</i>	135
6.1	Statligt stöd till lokal föreningsverksamhet under sommaren ..	135
6.2	Landstingskommunalt stöd till ungdomsorganisationerna	136
6.3	Primärkommunala bidrag till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet	136
6.3.1	Utbildningsbidrag	137
6.3.2	Lägerbidrag	137
6.3.3	Lokalkostnadsbidrag	137
6.4	Statligt stöd till riksorganisationerna	138

6.4.1	Stöd till utvecklingsarbete inom ungdomsorganisationerna	138
6.4.2	Statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet	138
6.5	Statsbidrag till kommunernas barnomsorg under sommaren ..	139

Bilagor efter text

Bilaga 1	Tilläggsdirektiv för 1968 års barnstugeutredning	143
Bilaga 2	Nulägesbeskrivning	145
Bilaga 3	Skolbarns fritidssituation sommartid – enkätundersökning från Täby och Landskrona kommuner	203

Sammanfattning

I föreliggande betänkande, "Barns Sommar", lägger 1968 års barnstugeutredning fram överväganden och förslag om samhällets barnomsorg och om allmän fritidsverksamhet för barn och ungdomar under somrar och andra lov. Förslagen tar sikte både på förskolbarn och på barn och ungdomar i skolåldern. Utredningens tidigare pedagogiska och organisatoriska förslag i betänkandena "Förskolan" (SOU 1972:26 och 27), "Barns Fritid" (SOU 1974:42) samt "Utbildning i samspel" (SOU 1975:67) utgör grunden för detta arbete.

Sommarverksamheter för barn och ungdomar skall kunna tillgodose följande behov:

- Heldagsomsorg – och i vissa fall heldygnsomsorg – för de barn vilkas föräldrar förvärvsarbetar/studerar
- Heldagsomsorg – och i vissa fall heldygnsomsorg – för barn med behov av särskilt stöd och stimulans
- Allmän sommarverksamhet/fritidsverksamhet tillgänglig för alla barn – inbegripande även temporär heldygnsomsorg i form av kortare inter-natläger.

Den pedagogiska inriktning som utredningen formulerat för verksamheterna i förskola och fritidshem samt i den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdomar och som antagits av riksdagen för förskolverksamheten bör utgöra riktmärket för samhällets omsorg och ansvar för att tillsammans med föräldrarna också sommartid skapa bästa möjliga utvecklingsbetingelser för varje barn. Också sommarverksamheter för barn och ungdomar bör planeras och genomföras med utgångspunkt och förankring i ett dialogpedagogiskt synsätt och relateras till utvecklingen hos barn i de åldrar som omfattas av verksamheterna.

- Åtgärder för barns och ungdomars sommarmöjligheter är således av betydelse dels för att tillgodose barnens behov, dels för att hjälpa föräldrar med omsorg om barnen sommartid
- Alla barn behöver också under sommaren fasta vuxenkontakter. Ett speciellt behov av omsorg har de barn, vilkas föräldrar förvärvsarbetar/studerar. En väl utbyggd familjeservice med både heldagsomsorg och heldygnsomsorg sommartid för dessa barn är ett nödvändigt komplement till familjen
- Barn och ungdomar som av fysiska, psykiska, känslomässiga, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd bör i olika sommarverk-

samheter ges tillfälle till aktiviteter och samvaro med andra barn och ungdomar

- Alla barn har behov av en sommarmiljö som ger möjligheter till fritidsverksamhet. Folkrörelsernas och föreningslivets omfattande fritidsverksamhet utgör en väsentlig del av samhället och spelar stor roll för barns och ungdomars utveckling. Ungdomsorganisationerna bör därför ges ökade resurser för sommarverksamheter bland barn i skolåldrarna samt prioriteras när samhället överväger nya resursinsatser för den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdomar
- Barn och ungdomar från olika boendemiljöer, t. ex. glesbygd och tätort, har olika behov av miljöbyte under sommaren. Det är betydelsefullt, att insatserna anpassas till de särskilda behoven
- Den personella och materiella miljön i sommarverksamheterna bör utformas så att bästa möjliga förutsättningar ges för att främja barns utveckling till att från en grund av självständighet utveckla respekt för andras uppfattningar
- Den speciella miljö som sommaren kan ge kan främja förmågan till samspel och ge nya möjligheter till omvärldsorientering och lustfylld lek. Föreningslivets insatser har här stor betydelse
- Barnens behov av konstruktiv verksamhet i samverkan med andra bör tillgodoses i olika utomhusmiljöer. Möjlighet att uppleva naturen, de olika elementen och djuren måste kunna tillgodoses. Barn bör på ett naturligt sätt få tillfälle att också sommartid uppleva intressanta och spännande sammanhang
- Sommarverksamheterna bör innehålla vuxenresurser i en omfattning som gör det möjligt att tillgodose barnens behov. Detta kräver bl. a. ökad kapacitet inom utbildningar för detta område. Fortbildning för dem som arbetar i olika sommarverksamheter bör anordnas
- De vuxna i sommarverksamheterna bör ge särskilt stöd till de barn och ungdomar som av fysiska, känslomässiga, sociala och andra skäl behöver speciella insatser för att fungera på lika villkor som andra barn
- Ett samarbete omkring barnens totala situation är nödvändigt. Omsorgen om barns sommar är ett gemensamt ansvar för föräldrar, förskol- och fritidshemspersonal, förenings- och ungdomsledare, sommargårdspersonal, feriehemsföräldrar, lärare och övrig personal i skolan samt andra vuxna med kontakter med barn. Det är betydelsefullt för barnen att föräldrarna och de vuxna i sommarmiljön har goda kontakter med varandra. Om barnen upplever ömsesidig respekt och tillit i de vuxnas relationer, främjas deras egen tillit i olika riktningar. Föräldrarna bör ges tillfälle att känna samhörighet med sommarmiljön och även delta i utformningen av verksamheten. Möjligheten att själva kunna delta i olika sommarverksamheter är inte endast av positiv betydelse för föräldrarna utan kan innebära att innehållet i verksamheten berikas.

Utgångspunkter för sommarverksamhetens organiserande

Utredningen föreslår att följande utgångspunkter bör vara vägledande när fritidsverksamhet under sommaren *organiseras* (kap. 2).

- Genom en utvidgad uppsökande verksamhet kompletterad med en enkät till föräldrarna bör kommunerna kartlägga barns behov av alternativa sommarverksamheter
- Genom ett ökat samutnyttjande av lokaler och andra materiella resurser och genom samarbete mellan olika personalgrupper och mellan berörda nämnder/förvaltningar bör bostadsområdets resurser bättre kunna tas tillvara. Detta gäller även de resurser kommunerna disponerar i form av fasta lägerplatser för dagverksamhet, anläggningar för sommargårdsverksamhet och liknande
- Genom att kommunerna prioriterar föreningsverksamheten när de överväger nya resursinsatser för den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdom ges föreningslivet möjlighet att utveckla även sommarverksamheten
- Vid planering för barns sommarmiljö och sommarverksamhet är kontinuitet – närmiljö – närhet viktiga principer att upprätthålla. Kontinuitet i vuxenkontakterna, möjlighet att följa upp de intressen och verksamheter som barnen och ungdomarna haft under det övriga året, att återvända till en välkänd sommarmiljö är viktiga för barn i förskolåldrarna och de yngre skolåldrarna. Närhet till föräldrarna och nära till sommarmiljön är likaså betydelsefullt för dessa åldersgrupper
- De insatser som görs för barns sommar bör därför utgöra ett naturligt inslag i årets rytm och knytas till de verksamheter för barn och ungdomar som fungerar under det övriga året.

Barnomsorgen och den allmänna fritidsverksamheten för de hemmavarande barnen (kap. 2)

Utredningen föreslår att

- daghem och fritidshem ökar sitt öppethållande sommartid. Barnomsorgen i barnens boendemiljö bör omfatta *hela året* och kunna utnyttja de speciella möjligheter att vistas ute i naturen som sommaren erbjuder. Utemiljön kring daghem och fritidshem bör förbättras och kunna erbjuda barnen en aktiv lekmiljö sommartid
- det utvidgade fritidshemmet bör fungera som bostadsområdets basresurs och centrum för verksamheten vad gäller såväl barnomsorg som allmän fritidsverksamhet sommartid
- daghemmen och fritidshemmen bör kunna delta i dagläger vid sjö, i skog och mark, men också ges möjlighet att flytta ut sin verksamhet under någon del av sommaren till läger- och sommargårdar inom kommunen eller i dess omedelbara närhet
- föreningslivet bör stimuleras att utvidga sina verksamheter sommartid i bostadsområdet liksom verksamheter med dagläger.
- Utredningen rekommenderar kommunerna att införa ett särskilt re-sebidrag att disponeras av fritidshemmen för att dessa skall kunna ta tillvara de speciella möjligheter som sommaren ger i fråga om uppföljning och utveckling i utemiljö av det övriga årets verksamheter.

Daglägerverksamheter (kap. 2 och 4)

Utredningen framhåller att

- dagläger ger anordnarna möjligheter att följa upp, fördjupa eller avsluta den terminsanknutna verksamheten, varigenom bl. a. kontinuitetsaspekten tillgodoses
- verksamheten ger anordnarna möjligheter att fördjupa och utveckla det pedagogiska arbetet bl. a. genom sommarens miljömässiga resurser
- dagläger ger nya grupper av barn, bl. a. barn med behov av särskilt stöd och stimulans, möjligheter att få kontakt med föreningslivet
- verksamheten bör byggas ut. Den personal som skall arbeta i verksamheten bör bl. a. genom utbildning ges reella förutsättningar att erbjuda barnen en god fritidsmiljö
- i sin fritidsplanering bör kommunerna beakta behovet av mark och anläggningar för dagläger
- med hänsyn till att daglägrens mål, former och idémässiga innehåll växlar alltefter anordnarnas skiftande förutsättningar och utgångspunkter förordas ingen enhetlig generell organisationsmodell för dagläger.

Heldygnsverksamheter (kap. 2-5)

Utredningen framhåller att

- barnens behov att umgås i kamratgrupp och vara samman i en ny miljö bör tillgodoses. Det kan ske genom att kommunerna i en ökande omfattning möjliggör för barn att delta någon tid i föreningsledda sommarläger
- *den av föreningslivet bedrivna lägerverksamheten* framstår som ett angeläget inslag i barns sommarverksamhet och bör därför ges mycket hög prioritet samt på olika sätt stimuleras kvantitativt och kvalitativt
- starka skäl talar för att samhället i ökad utsträckning engagerar sig för föreningarnas lägergårdar. Samhället föreslås successivt engagera sig i en upprustning av de lokala föreningarnas lägergårdar
- de föreningsledda lägergårdarnas användningsområden kan vidgas genom ett närmare samarbete mellan kommun och föreningsliv
- samhället kan avlasta ungdomsorganisationerna det dryga ekonomiska ansvaret för lägergårdar genom att överta ägaransvaret för en lägergård, i de fall förening eller organisation begär detta
- för att stärka föreningslivets möjligheter att bereda sina medlemmar en önskvärd och relevant utbildning utöver de utbildningsmöjligheter som idag står till buds behövs förutom ett ökat stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet ökade samhälleliga stöd- och stimulansinsatser till ungdomsorganisationerna för att utveckla nya pedagogiska modeller till lägerverksamheten
- *den kommunala lägerverksamheten* bör utvecklas kvantitativt och kvalitativt så att nya grupper barn, ungdomar och föräldrar kan få del av denna verksamhet
- den uppsökande verksamheten är särskilt betydelsefull i samband med

- kommunal lägerverksamhet. Den kräver en nära samverkan mellan bl. a. den sociala sektorn, skolan och fritidssektorn
- kommunerna i sin lägerverksamhet bör uppmärksamma de insatser som föreningslivet kan bidra med
 - för de barn och föräldrar som under en del av sommaren behöver heldygnssorg utgör *sommargårdar* en resurs som bör finnas i motsvarande omfattning som i dagsläget
 - sommargårdsanordnarna med kommunernas stöd aktivt bör söka användningsmöjligheter för sina lokaler också under andra delar av året
 - sommargårdarna också i många fall kan användas effektivare under sommaren. En flexibel och behovsanpassad användning kan innebära att de används på olika sätt under olika delar av sommaren
 - ett varierat utbud av vistelsetider och vistelseformer bör erbjudas för att sommargårdarna skall svara mot familjernas behov. Då det är önskvärt att barn är tillsammans med sina föräldrar under semestern, bör det största utbudet erbjudas under juni och augusti. Under semester tiden bör istället bl. a. verksamheter för hela familjer kunna bedrivas
 - principen med sommargårdar belägna nära bostadsorten bör tillämpas i betydligt större utsträckning med hänsyn till föräldrakontakterna och samarbetet med föräldrarna. Kravet är särskilt viktigt när det gäller förskolbarn. Närhet mellan barnens bostadsort och sommargården underlättar också en flexiblere användning under såväl sommarlovet som terminerna
 - socialutredningen i den översyn av vårdlagarna som den genomför föreslås pröva huruvida det samlade tillsynsansvaret över sommargårdar och läger – även kommersiella sådana – primärt skulle kunna åvila barnavårdsnämnden/socialnämnden i barnens hemkommun
 - socialstyrelsen även i fortsättningen bör ge råd och anvisningar för pedagogisk förnyelse av sommargårdarnas verksamhet.
 - ansvaret för barnens hemkommun speciellt måste innefatta att *barn med särskilda behov av stöd och stimulans integreras* i sommarverksamheterna samt att erforderliga resurser för att bereda barnen en utvecklande vistelse finns på de sommargårdar som tar emot dem
 - barn med särskilda behov på grund av handikapp bör integreras med andra barn i sommargårdar
 - handikapporganisationerna bör ges ökade resurser för att i högre utsträckning bedriva integrerade sommargårdar
 - personalen på en integrerad sommargård bör ha utbildning för arbete bland barn, i vilken givits grundläggande insikt och kunskap om de handikappade barnens speciella problem
 - huvudmännens ansvar för en integrerad sommargårdsverksamhet för handikappade barn och ungdomar bör fördelas mellan primärkommun och landsting på samma sätt som gäller för förskolverksamheten

Feriebarnsverksamhet (kap. 2 och 4)

Utredningen framhåller att

- ifråga om ansvarsfördelningen mellan den placerande kommunen och vistelsekommunen ett odelat ansvar för den placerande nämnden är eftersträfvansvärt
- vid anskaffning av feriehem närhetsprincipen bör tillämpas. Nya feriehem som ligger så långt bort att föräldrarna inte kan genomföra ett besök i feriehemmet bör kunna rekryteras om barnet redan tidigare känner feriehemsfamiljen väl
- i princip samma kvalitetskrav bör ställas på ett feriehem för godkännande som på ett enskilt familjehem. Minst ett hembesök föreslås ingå i den utredning som föregår godkännandet samt minst ett besök under sommaren
- ett kommunalt resebidrag rekommenderas utgå i samband med barnets introduktion i feriehem som ligger på längre avstånd från hemkommunen
- för att ytterligare underlätta för föräldrarna att följa med barnet till feriehemmet föräldrarna bör få möjlighet att inräkna resdagarna i föräldraförsäkringen. Familjestödsutredningen föreslås få i uppdrag att närmare utreda denna fråga
- om en förälder övernattar i feriehemmet, det är motiverat att feriehemsföräldrarna erhåller ett extra omkostnadsbidrag
- det är angeläget att feriehemsföräldrar, i likhet med fosterbarnsföräldrar, snarast genom kommunens försorg erhåller utbildning för sina uppgifter genom en "föräldrautbildning"
- det är angeläget att kommunerna i samband med den föreslagna utvidgade uppsökande verksamheten utarbetar ett samlat informationsmaterial där alla kommunens resurser för barn inför sommaren presenteras både på svenska och på invandrarspråken.

Planering (kap. 4)

Utredningen framhåller att

- den planeringsmodell som föreslogs i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) bör tillämpas även för planering av sommarverksamhet för barn och ungdom
- information till familjerna om alternativa sommarverksamheter för barnen skall ingå som en del av den uppsökande verksamheten. Som ett ytterligare led i denna bör kommunerna via barnomsorgen och skolan under vårterminen genomföra en enkätundersökning till föräldrarna beträffande behov av och efterfrågan på alternativa sommarverksamheter
- fritidsplanen, vårenkäten och den uppsökande verksamheten utgör de tre steg, som kommunen bör använda i planeringen av sommarverksamhet
- det är inte realistiskt att framlägga *en* modell för att beräkna behovet av barnomsorg och allmän fritidsverksamhet under sommaren i proportion till barnantal, förvärvsfrekvens m. m.

- lokalfrågan för sommargårdar i princip kan lösas genom att befintliga lokaler, som inte utnyttjas under sommaren, t. ex. låg- och mellansta-dieskolor, används för sommargårdsverksamhet, genom att befintliga sommargårdar används efter eventuell modernisering samt genom att sommargårdar nybyggs
- en upprustningsplan bör upprättas gemensamt av socialstyrelsen och ar-betsmarknadsstyrelsen för såväl föreningslivets lägergårdar som för sommargårdarna samt att upprustningsplanen bör ingå som en priori-terad del av arbetsmarknadsstyrelsens beredskapsprogram.

Finansieringsfrågor (kap. 6)

Utredningen framhåller att

- de förslag som lagts om en ökad sommarverksamhet för barn och ung-dom i föreningsregi beaktas i samband med den allmänna översynen av statens stöd till ungdomsorganisationernas lokala barn- och ung-domsverksamhet och att detta bör resultera i generellt högre statliga bi-drag
- det är angeläget att en allmän översyn av landstingsbidragen kommer till stånd
- det är väsentligt att kommunerna ger föreningslivet ett ökat ekonomiskt stöd för att stärka föreningslivets möjligheter att bereda medlemmar önskvärd utbildning som ledare i sommarverksamheter
- det är väsentligt att kommunerna stöder föreningslivets lägerverksam-het genom ekonomiska bidrag. Lägerbidraget bör syfta till att täcka del av kostnaden för dem som deltar i läger
- starka skäl talar för att i ökad utsträckning tillämpa samma bidragsregler för lägergårdar och andra av föreningarna disponerade lokaler för som-marverksamhet som för lokaler används i en åretruntverksamhet
- medel från Allmänna Arvsfonden, 3 milj. kr. årligen, bör anslås till ung-domsorganisationerna för bidrag till utvecklingsarbete kring alternativa sommarverksamheter
- det statliga stödet till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet successivt måste höjas för att möta de behov som en utökad sommar-verksamhet i föreningsregi kommer att framkalla ifråga om adminis-tration, ledarutbildning, materialproduktion och pedagogiskt utveck-lingsarbete
- kommunerna bör stimuleras till ökade fritidsinsatser under sommar-månaderna genom att ett särskilt statligt bidrag till kommunernas in-satser för omsorg om barn under sommaren införs. Utredningen föreslår att bidraget fastställs till 300 kr. per plats och att bidraget relateras till det antal barn i skolåldrarna, som bereds omsorg under skolåret i fritids- och familjedaghem
- de nämnda bidragen till ungdomsorganisationerna, som anknyter till sommarverksamheterna, bör behandlas inom ramen för den inom ut-bildningsdepartementet pågående översynen av den totala bidragsgiv-ningen till ungdomsorganisationerna. Översynen förutses ske i sam-arbete med kommunernas företrädare

1 Inledning

I maj 1973 erhöill barnstugeutredningen tilläggsdirektiv, där det bl. a. anförs följande.

”... Målet för den samhälleligt organiserade sommarbarnsverksamheten, denna verksamhets inriktning och anknytning till annan samhällelig barnavårdande verksamhet har emellertid inte blivit föremål för någon mera allmän undersökning. Inför den utveckling som kan förutses framför allt när det gäller den mera intresseinriktade fritidsverksamheten under sommaren finns det nu anledning att ... göra en allsidig översyn av formerna för en organiserad sommarbarnsverksamhet, dess mål och inriktning. ...

... Översynen bör bl. a. avse möjligheterna att i ökad utsträckning integrera barnkoloniverksamheten i det förebyggande arbetet bland barn och ungdom. Samtidigt bör utredas om verksamheten vid barnkolonierna kan ges ett sådant pedagogiskt innehåll att den liksom förskolan kan fungera som ett komplement till familjen. En vidgning och mer pedagogisk inriktning av verksamheten kan innebära att andra krav ställs på de nuvarande barnkolonierna i fråga om lekutrustning, personalens utbildning och möjligheterna till föräldramedverkan.

Översynen bör också syfta till att klarlägga möjligheterna till en närmare samordning av koloniverksamheten med dels den lokala kommunala fritidsverksamheten för barn och ungdom, dels med den verksamhet som i olika former bedrivs av ungdomsorganisationer. Därvid bör klarläggas möjligheterna att genom ökad samordning bättre tillvarata barnkoloniernas mark- och lokalresurser.”

Härmed ges anvisningar om att de verksamheter för barn och ungdomar som bedrivs under det övriga året bör bindas samman med de förutsättningar som finns eller bör tillskapas sommartid för barn, ungdomar och deras familjer.

Såväl barnomsorgen för skolbarn som skolan själv är idag i stort organiserade och planerade som om sommaren vore en period, då alla barn och föräldrar har obegränsade möjligheter att vara tillsammans. Även om semestrarna blivit längre för förvärvsarbetande föräldrar och sannolikt kommer att förlängas i framtiden, kommer likväl barnens och föräldrarnas ledigheter inte inom en överskådlig framtid att täcka varandra. Samhällets planering måste därför byggas ut för att möta behoven sommartid, så att kontinuiteten och tryggheten i barnens fritid upprätthålls.

I föreliggande betänkande har det fallit sig naturligt för utredningen att i många avseenden knyta an till tidigare förslag i betänkandena ”Förskolan” (SOU 1972:26 och 27). ”Barns Fritid” (SOU 1974:42) samt, vad gäller utbildning för de vuxna som arbetar med barn och ungdomar, i betänkandet

”Utbildning och samspel” (SOU 1975:67). De psykologiska, pedagogiska och sociologiska undersökningar och analyser som utgjort grunden för förslagen och övervägandena i nämnda betänkanden är också utgångspunkten för utredningens syn på den roll som sommarverksamheter för barn och ungdomar kan spela. Omsorgen om barns och ungdomars sommar måste därför bygga på samma helhetssyn som omsorgen om barnen bygger på under det övriga året.

1.1 Familjens situation och möjligheter sommartid

Utgångspunkten för att tillskapa olika komplementmiljöer för barn och ungdomar är att de skall utgöra ett stöd för hela familjen. Tillsammans med föräldrarna skall de främja barnets utveckling. Dessa komplement – förskola, fritidshem, familjedaghem, allmän fritidsverksamhet, parklek, läger- och sommargårdsvistelse, feriehem osv. – skall ingå som delar i den totala familjesociala servicen i kommunen.

Barnen har olika förutsättningar för att få del av en utvecklande fritidsverksamhet under sommaren. Därför blir barnfamiljernas situation och möjligheter sommartid en viktig jämlikhetsfråga. Liksom under de något längre perioderna av ledighet för barnen, t. ex. sportlov och ferier i samband med de stora helgerna, under pågående termin i skola och i förskola, växlar föräldrarnas möjligheter starkt att under sommaren vara tillsammans med sina barn och gemensamt få miljöombyte på annan ort eller stimulerande rekreation och kontakter i hemkommunen. Merparten förvärvsarbetande föräldrar har fyra veckors semester, medan barnen i skolåldrarna har tio veckors sommarledighet.

I de familjer som äger eller hyr ett fritidshus och där det finns en konstant hemmavarande förälder är det vanligt att familjen så fort förskolan och/eller skolan slutar för terminen, beger sig till ”sommarlandet” och vistas där till höstterminen börjar. Familjen har ofta speciella sommarkontakter och barnen har lekkamrater. Den förvärvsarbetande föräldern i familjen vistas med familjen under veckosluten och under semesterperioden. Familjemedlemmarna upplever således en lång period av gemenskap och gemensamma upplevelser.

I andra familjer är den ena föräldern – i regel modern – säsongsarbetande i den meningen att vederbörande antingen är deltidsarbetande, extraarbetande eller är knuten till t. ex. skolarbete under terminerna och således kan utnyttja hela sommaren tillsammans med barnen. Det händer också att modern tar tjänstledigt från sitt arbete av samma skäl. Man vistas likaledes på landet i egen stuga eller hos släktingar under större delen av sommaren eller har egen villa i ett område som erbjuder goda rekreationsmöjligheter också sommartid.

En del föräldrar ”saxar” sina semesterledigheter så, att de turas om att vara tillsammans med barnen hemma eller på landet och ändå kan få någon eller några veckor tillsammans under sommaren med hela familjen. Det gäller framför allt de föräldrar som har relativt höga inkomster och semesterledighet som är längre än de lagstadgade fyra veckorna. Uppstår ”skarvar”

har man ofta planerat så att barnen i skolåldrarna kan vistas på intresseinriktade läger av olika slag.

För de fall båda föräldrarna av olika anledningar arbetar sommartid och får semester samtidigt fungerar ibland äldre släktingar som "barnvakt" varvid föräldrarna "pendlar" mellan staden och sommarstället dagligen eller vid veckosluten, eller kan barnen vistas hos släktingar på landet. Men ofta förekommer det att barn i skolåldern, som har förvärvsarbetande föräldrar, går hemma under den del av sommaren, då föräldrarna ej har semester. Barnen har att på egen hand fylla dagarna och behöver då knyta an till någon form av sommarverksamhet för barn och ungdomar i närmiljön.

Gemensamt för många av dessa familjer är att de har välordnad ekonomi och att de förvärvsarbetande föräldrarna har så långa semesterledigheter att de då kan vara tillsammans med sina barn och ge dem och sig själva rekreation i en annorlunda miljö i förhållande till det övriga året. För många förvärvsarbetande familjers barn finns emellertid ändå ett otillfredsställt behov av omsorg och fritidsaktiviteter under en stor del av sommaren.

Annorlunda är situationen sommartid för de familjer, där visserligen en förälder finns hemma – i regel modern – men där ekonomin inte tillåter något extra som stuga, bil eller båt utan på sin höjd en kortare tids vistelse hos släktingar under den förvärvsarbetande partens semester. Bor familjen inte i ett bostadsområde som är välplanerat vad gäller utemiljön eller som är närbeläget skog, sjö eller ängar eller där det erbjuds möjligheter för de yngre barnen och skolbarnen till organiserade fritidsverksamheter med kontakter utanför familjen, finns risk att sommaren kan bli en för alla familjemedlemmar pressande tid. Möjligheterna att tillgodose barnens självständighetsutveckling, upptäcker- och äventyrlust kan bli starkt kringskurna.

Också de familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar men har låga inkomster är i många avseenden i en besvärlig situation särskilt om de på grund av arbetets karaktär med t. ex. skiftgång, servicearbete o. d. endast kan ta ut en del av ledigheten under sommaren. Föräldrarna kan sakna "vuxenreserver" som kan rycka in och ge barnen möjlighet till miljöbyte, liksom de saknar ekonomiska resurser att bekosta en lägervistelse för sina skolbarn. Följden blir ibland att barnen går hemma under hela sommaren. Semestern tillbringar familjen kanske hemma, har inte råd till campingvecka eller till att överhuvudtaget tillbringa en vecka i annan miljö och tillsammans uppleva något utöver det vardagliga.

Barnen i dessa familjer tillhör dem vilkas behov av omsorg och allmän fritidsverksamhet ökar under sommaren, då skolan inte finns som en fast punkt i dagsrytmen och ej heller andra fritidsverksamheter som fungerar under terminerna. Finns ej heller sommargårdsverksamhet eller om barnens behov ej är kända av kommunen så att feriehemsvistelse kan ordnas för den tid som föräldrarna arbetar under sommaren, är barnen helt utlämnade åt sig själva.

Också de ensamstående föräldrarna med låga inkomster och begränsade ekonomiska resurser att utnyttja sin semester tillsammans med barnen i annan miljö upplever många gånger sommaren som en pressande tid. Visserligen erbjuds kanske barnen en sommargårds- eller feriehemsvistelse, men att tillsammans med föräldern få uppleva, upptäcka och knyta nya kontakter

eller återuppleva det välkända sommarlandet är inte möjligt för dem av ekonomiska eller andra skäl. I vissa fall kan föräldern vara så sliten av arbetet eller av personliga problem och konflikter, att den gemensamma ledigheten under sommaren blir en enda nötning in på varandra. Möjligheterna för både föräldrar och barn att rekrea sig under sommaren är kanske ytterligare reducerade genom brist på andra vuxna i närmiljön, såsom släktingar eller bekanta.

Slutligen finns det åtskilliga föräldrar med förvärvsarbete av sådant slag, att de överhuvudtaget inte får semesterledigt under sommaren. Dit hör sådana som arbetar inom vården och annan service och för vilka barnomsorgen inte fungerar sommartid. Daghemmen och fritidshemmen stänger, dagbarnvårdaren som fungerar som "nattförälder" tar sommarledigt osv. Dessa föräldrar saknar helt möjligheten att utnyttja sommaren som en stimulans- och gemenskapsperiod tillsammans med familjen samtidigt som problemen med barnomsorgen förstärks. Vistas barnen då i feriehjem, ligger detta kanske så avlägset, att föräldern inte hinner besöka det på sina lediga dagar. Kontakten med barnen riskerar därvid att störas och kontinuiteten att brytas.

För barn och föräldrar i familjer där föräldrarna förvärvsarbetar samt för familjer med låg inkomst, med få eller inga "vuxenreserver" och med små möjligheter att uppleva rekreation och stimulerande kontakter och miljöbyte, behövs således insatser från samhällets sida dels i form av barnomsorg, dels i form av en allmän fritidsverksamhet. För barn med särskilda behov på grund av fysiska, psykiska, känslomässiga, språkliga och andra handikapp och för deras föräldrar kan sommaren likaledes innebära en period med mindre samhällelig omsorg därigenom att skolan och fritidsverksamheterna upphör.

Utredningen har ovan tecknat hur situationen kan se ut sommartid för olika typer av familjer som har problem med att tillgodose omsorgen om barnen. Det kan konstateras att för en stor grupp barn och föräldrar minskar ingalunda behoven av omsorg, stöd och stimulans från samhällets sida sommartid. Snarare accentueras de genom att samhället tar ett mindre ansvar då med en planering av skola, barnomsorg och allmän fritidsverksamhet i kommunerna som alltså bygger på sommaren som en lantlig idyll för barn och föräldrar.

En fråga som, enligt utredningens mening, måste behandlas samtidigt som samhällets ansvar för barnomsorg och allmän fritidsverksamhet för alla barn under sommaren diskuteras är att generellt överväga skolans ansvar bl. a. genom att genomföra en ändrad terminsindelning och att bättre anpassa skolans årsrytm och ansvarstagande till det samhälle som den är en del av.

1.2 Ett ökat ansvarstagande för barns sommar

Enligt utredningens mening föreligger under sommaren behov av omsorg, stöd och stimulans för samma grupper barn och ungdomar som utredningen i övrigt prioriterat i sina tidigare betänkanden. I många fall tillkommer också ett omsorgsbehov sommartid för barn som under terminerna får erforderlig

tillsyn under skoldagen, vilken bortfaller i och med att skolans verksamhet upphör. Sommarverksamheter för barn och ungdomar skall således tillgodose följande behov:

- Heldagsomsorg – och i vissa fall heldygnsomsorg¹ – för de barn vilkas föräldrar förvärvsarbetar/studerar
- Heldagsomsorg – och i vissa fall heldygnsomsorg – för barn med behov av särskild omsorg, stöd och stimulans
- Allmän sommarverksamhet/fritidsverksamhet tillgänglig för alla barn – inbegripande även temporär heldygnsomsorg i form av kortare internatläger.

Den pedagogiska inriktning som utredningen formulerat för verksamheterna i förskola och fritidshem samt i den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdomar som antagits av riksdagen vad gäller förskoleverksamheten bör utgöra riktmärket för samhällets omsorg och ansvar för att tillsammans med föräldrarna också sommartid skapa bästa möjliga utvecklingsbetingelser för varje barn. Också sommarverksamheter för barn och ungdomar bör planeras och genomföras med utgångspunkt och förankring i ett dialogpedagogiskt synsätt och relateras till utvecklingen hos barn i de åldrar som omfattas av verksamheterna.

- Åtgärder för barns och ungdomars sommarmöjligheter är således av betydelse dels för att tillgodose barnens behov, dels för att hjälpa föräldrar med omsorg om barnen sommartid
- Alla barn behöver också under sommaren fasta vuxenkontakter. Ett speciellt behov av omsorg har de barn, vilkas föräldrar förvärvsarbetar/studerar. En väl utbyggd familjeservice med både heldagsomsorg och heldygnsomsorg sommartid för dessa barn är ett nödvändigt komplement till familjen
- Barn och ungdomar som av fysiska, psykiska, känslomässiga, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd bör i olika sommarverksamheter ges tillfälle till aktiviteter och samvaro med andra barn och ungdomar
- Alla barn har behov av en sommarmiljö som ger möjligheter till fritidsverksamhet. Folkrorelsernas och föreningslivets omfattande fritidsverksamhet utgör en väsentlig del av samhället och spelar stor roll för barns och ungdomars utveckling. Ungdomsorganisationerna bör därför ges ökade resurser för sommarverksamheter bland barn i skolåldrarna samt prioriteras när samhället överväger nya resursinsatser för den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdomar
- Barn och ungdomar från olika boendemiljöer, t. ex. glesbygd och tätort, har olika behov av miljöbyte under sommaren. Det är betydelsefullt, att insatserna anpassas till de skilda behoven.

Den inriktning som det inre arbetet bör ha i alla sommarverksamheter för barn och ungdomar kan kortfattat belysas genom att aktualisera de delmål utredningen formulerat för förskolan, fritidshemmen och den allmänna fritidsverksamheten.

¹ Omsorg i läger, sommargård/koloni eller feriehem.

Sommarverksamheterna skall således ge förutsättningar för att barnen utvecklar och stabiliserar en uppfattning om sig själva som individer, dvs. stärka deras *jaguppfattning* för att barnen successivt utvecklar sin *kommunikationsförmåga* i sitt samspel med omgivningen samt för att *en gemensam begreppsbildning* växer fram hos barnet och den unga människan, dvs. innebära att barnen orienterar sig utåt och mer och mer får en omvärldsorientering, får upptäcka sitt samhälle och dess möjligheter.

- Den personella och den materiella miljön i sommarverksamheterna bör därför utformas så att bästa möjliga förutsättningar ges för att främja barns utveckling till att från en grund av självständighet utveckla respekt för andra och en förmåga till samverkan med andra människor
- Den speciella miljö som sommaren kan ge kan främja förmågan till samspel och ge nya möjligheter till omvärldsorientering och lustfylld lek. Föreningslivets insatser har här stor betydelse
- Barnens behov av konstruktiv verksamhet i samverkan med andra bör tillgodoses i olika utomhusmiljöer. Möjlighet att uppleva naturen, de olika elementen och djuren måste kunna tillgodoses. Barn bör på ett naturligt sätt få tillfälle att också sommartid uppleva intressanta och spännande sammanhang
- Sommarverksamheterna bör innehålla vuxenresurser i en omfattning som gör det möjligt att tillgodose barnens behov. Detta kräver bl. a. ökad kapacitet inom utbildningar för detta område. Fortbildning för dem som arbetar i olika sommarverksamheter bör anordnas
- De vuxna i sommarverksamheterna bör ge särskilt stöd till de barn och ungdomar som av fysiska, känslomässiga, sociala och andra skäl behöver speciella insatser för att fungera på lika villkor som andra barn
- Ett samarbete omkring barnens totala situation är nödvändigt. Omsorgen om barns sommar är ett gemensamt ansvar för föräldrar, förskol- och fritidshemspersonal, förenings- och ungdomsledare, sommargårdspersonal, feriehemsföräldrar, lärare och övrig personal i skolan samt andra vuxna med kontakter med barn. Det är betydelsefullt för barnen att föräldrarna och de vuxna i sommarmiljön har goda kontakter med varandra. Om barnen upplever ömsesidig respekt och tillit i de vuxnas relationer, främjas deras egen tillit i olika riktningar. Föräldrarna bör ges tillfälle att känna samhörighet med sommarmiljön och även delta i utformningen av verksamheten. Möjligheten att själva kunna delta i olika sommarverksamheter är inte endast av positiv betydelse för föräldrarna utan kan innebära att innehållet i verksamheten berikas
- Vid planering för barns sommarmiljö och sommarverksamhet är kontinuitet – närmiljö – närhet viktiga principer att upprätthålla. Kontinuitet i vuxenkontakterna, möjlighet att följa upp de intressen och verksamheter som barnen och ungdomarna haft under det övriga året, att återvända till en välkänd sommarmiljö är viktiga för barn i förskolåldrarna och de yngre skolåldrarna. Närhet till föräldrarna och nära till sommarmiljön är likaså betydelsefullt för dessa åldersgrupper

- De insatser som görs för barns sommar bör därför utgöra ett naturligt inslag i årets rytm och knytas till de verksamheter för barn och ungdomar som fungerar under det övriga året.

2 Fritidsverksamhetens inriktning under sommaren

2.1 Utgångspunkter

I kap. 1 har utredningen diskuterat barns och föräldrars situation och de skilda förutsättningarna att också sommartid skapa goda utvecklingsbetingelser för varje barn. Klart framgår, att det föreligger behov av ett ökat ansvarstagande för barns sommar. Utredningen lägger i kap. 2 förslag till inriktning för hur samhällets sommarverksamheter för barn och ungdomar skulle kunna utformas. I kapitlets första del diskuteras fritidshemmens möjligheter, allmän fritidsverksamhet i bostadsområdet samt dagläger. I kapitlets senare del tar utredningen upp heldygnsverksamheterna i form av föreningsläger, läger i kommunal regi, sommargårdar och feriehem. Utredningen diskuterar därvid i ett avsnitt mera ingående integreringen av barn med särskilt behov av stöd och stimulans.

På samma sätt som med den terminsanknutna verksamheten bör *barns behov* av omsorg och allmän fritidsverksamhet under sommaren avgöra inriktning och omfattning av samhällets insatser på fritidsområdet. Sommaren innebär visserligen att en rad förändringar inträder som påverkar barnens fritidssituation i positiv riktning. I vissa avseenden ökar emellertid barnens behov under sommaren jämfört med året i övrigt. Sommarverksamheten bör därför ses som en *integrerad* del av kommunens *totala utbud* av fritidsverksamhet under året. Den bör därför inlemmas i kommunens totala fritidsplanering och ingå i kommunens fritidsplan.

Utredningen framhöll i betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42) att en grundförutsättning för att kunna genomföra det fritidspedagogiska och uppsökande program som utredningen föreslog för barn i skolåldrarna var att bl. a. hela bostadsområdets, LM-områdets¹, personella och materiella resurser samordnas för barnens fritid. Samma utgångspunkter gäller i föreliggande betänkande för barnens sommarverksamhet.

För att genomföra sommarverksamheten måste emellertid begreppet "bostadsområdets resurser" ses i en vidare mening. Målet för verksamheten bör vara att så långt möjligt tillgodose kontinuitetsaspekterna i olika verksamheter för barn och ungdomar samt tillvarata de speciella möjligheter som finns under sommaren till uppföljningar i utemiljö och uteverksamheter i anslutning till dag- och fritidshem, fritidsgårdar och andra fritidslokaler och i naturen överhuvudtaget. För detta krävs tillgång till fasta dagläger/dagkolonier utanför bostadsområdet med eller utan fast anställd personal, till-

¹Låg- och mellanstadie-
skolas upptagningsområde

gång till enklare utflyktsmål, till allmänna replipunkter i strövområden osv.

I en inventering och samordning av bostadsområdets resurser måste därför också ingå de resurser kommunen/bostadsområdet disponerar i form av bl. a. lägerplatser för dagverksamhet, fasta utflyktsmål osv. Dessutom bör de anläggningar som kommunen disponerar för bl. a. sommargårdsverksamhet ses som en integrerad resurs liksom de feriehem kommunen räknar med att kunna disponera. Självfallet bör dessutom inräknas den resurs som föreningslivets olika läger och andra anordningar och verksamheter utgör.

En annan förutsättning för att kunna genomföra verksamheterna och avpassa dessa efter föreliggande behov är att barnens behov av såväl omsorg som allmän fritidsverksamhet under sommaren kartläggs.

Utredningen har i "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 6) föreslagit en vidgad uppsökande verksamhet som förutom förskolbarnen också omfattar barn i de lägre skolåldrarna (7–12 år). Sammanfattningsvis framhöll utredningen bl. a.:

- En uppsökande verksamhet bör i princip kunna nå alla skolbarn och deras föräldrar i kommunen, om varje enskilt barn skall kunna få det stöd och stimulans samt den sociala service barnet och dess familj behöver
- Särskilt viktigt är att den uppsökande verksamheten når alla barn/ungdomar med behov av särskild omsorg, stöd och stimulans av fysiska, psykiska, känslomässiga sociala eller språkliga orsaker eller på grund av sjukdom
- Utredningen föreslår att en nybörjarinskrivning inklusive hälsoundersökning genomförs på våren före barnets skolstart genom en direkt samverkan mellan skolan, hälsovården, fritidsverksamheten och de sociala organen bl. a. i syfte att kartlägga de behov av hemvist och allmänna fritidsverksamheter som barn med särskilda behov och barn med förvärvsarbetande/studerande föräldrar har samt övriga behov av familjesocial service
- En uppföljning av nybörjarinskrivningen bör ske under barnets hela grundskoltid

Därvid bör muntlig och skriftlig information om fritidshemsverksamheten och om den allmänna fritidsverksamheten i bostadsområdet ges alla familjer varje vår- och hösttermin. Ett särskilt ansvar ligger i att nå alla med särskilda behov med sådan information.

Den information som ges barn och föräldrar i samband med den uppsökande verksamheten för barn i förskol- och de yngre skolåldrarna bör även innefatta uppgifter om tillgången på sommarverksamheter såsom sommaröppna daghem och fritidshem, sommargårdar och läger, feriehem, dagläger och dagverksamhet i bostadsområdet, olika föreningsverksamheter och liknande. I detta sammanhang måste särskilt invandrarfamiljerna uppmärksammas så att muntlig och skriftlig information framställs på de i kommunen förekommande invandrarpråken.

För att underlätta planeringen av sommarverksamheten och för att så aktuella uppgifter som möjligt skulle ligga till grund för denna förordar utredningen kommunerna att, som ett komplement till den ovan nämnda uppsökande verksamheten, via förskolans, fritidshemmens och skolans försorg under januari–mars årligen genomföra en enkätundersökning riktad till föräldrarna beträffande behov och efterfrågan av alternativa sommarverksamheter. (Jfr kap. 4, "Planering", s. 101.) Även här måste invandrarfamiljerna nås på sitt eget hemspråk.

LM-områdets/bostadsområdets arbetslag för förskol- och fritidsverksamhet har således en viktig uppgift under vårterminerna att informera och att tillsammans med barn och föräldrar i samråd med skolans arbetslag och övrig samverkande social och medicinsk personal diskutera fram de alternativa sommarverksamheter som bäst kan svara mot varje barns behov. Utifrån denna kartläggning av behoven bör sedan arbetslagen för förskol- och fritidsverksamhet delge respektive områdes planeringsgrupp de behov av alternativa verksamhetsformer de funnit nödvändiga att tillgodose.

Under sommarmånaderna kommer personalsammansättning och samarbetsformer för de olika arbetslagen i LM-området/bostadsområdet att ändra karaktär. Skolans lärarlag finns under sommaren ej kvar som samarbetspartner, skolans egna fritidsledare och skolvärdinnor utgår ur dess arbetslag liksom i vissa fall en del fritidshemspersonal. Dessa bortfall ur de ordinarie arbetslagen kompenseras i stället genom att parklektspersonal, extra fritidsledare från fritidsnämnden för idrottsverksamhet osv. går in med intensivare insatser.

Det är angeläget att ett integrerat arbete mellan LM-områdets/bostadsområdets olika arbetslag inte upphör att fungera under sommaren, trots att verksamheten kanske får sin tyngdpunkt i en allmän fritidsverksamhet i utemiljön och att t. ex. insatserna från fritidsnämnden eller andra kommunala fritidsorgan blir mer markanta. Det är viktigt att de olika arbetslagen i förskola, fritidsverksamhet och skola strävar efter att underlätta de förberedande kontakterna mellan barn, föräldrar och de nya grupper av vuxna eller enskilda vuxna som kommer att arbeta bland barnen under sommaren. Det sistnämnda är särskilt angeläget vad gäller kontakterna barn-föräldrar-sommargårds-personal/föreningslivets lägerledare. Liksom i den terminsanknutna verksamheten är det av stor betydelse att föreningslivet ges resurser för en omfattande sommarverksamhet, dels inom bostadsområdet, dels utom bostadsområdet i form av läger och liknande. Utredningen framhöll i "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 5) att de kommunala organen

"när de överväger nya resursinsatser för ökad fritidsverksamhet för barn och ungdom bör pröva om föreningarna kan svara för denna under förutsättning att de tillförsäkras ett ekonomiskt stöd. Det är utredningens mening att föreningsverksamheten bör prioriteras när samhället överväger nya resursinsatser för den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdom."

Utredningen föreslår således att följande utgångspunkter bör vara vägledande när fritidsverksamhet under sommaren organiseras:

- Genom en utvidgad uppsökande verksamhet kompletterad med en enkät till föräldrarna bör kommunerna kartlägga barns behov av alternativa sommarverksamheter
- Genom ett ökat samutnyttjande av lokaler och andra materiella resurser och genom samarbete mellan olika personalgrupper och mellan berörda nämnder/förvaltningar bör bostadsområdets resurser bättre kunna tas tillvara. Detta gäller även de resurser kommunerna disponerar i form av fasta lägerplatser för dagverksamhet, anläggningar för bl. a. sommargårdsverksamhet och liknande.

Härigenom tillförsäkras barnen nödvändig kontinuitet i verksamheten.

- Genom att kommunerna prioriterar föreningsverksamheten när de överväger nya resursinsatser för den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdom ges föreningslivet möjlighet att utveckla även sommaraktivitet till gagn för bl. a. kontinuiteten i verksamheten.

2.1.1 *Fritidshemmen som en basresurs*

Utredningen har i "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 4) framhållit att det utvidgade fritidshemmet i framtiden bör ses som en basresurs i heldagsomsorgen för de yngre skolbarnen och som en utgångspunkt för bostadsområdets allmänna fritidsverksamhet.

Modellen för det utvidgade fritidshemmet bygger på en nära samverkan mellan heldagsomsorgen/fritidshemsverksamheten och en allmän fritidsverksamhet för alla barn i bostadsområdet. En nära lokalmässig anknytning till LM-skolorna rekommenderas bl. a. i avsikt att få till stånd ett närmare samarbete med skolans personal och ett bättre utnyttjande av skolans lokaler. Modellen prövas nu i några kommuner i en av socialstyrelsen ledd försöksverksamhet. Det finns skäl att anta att modellen med det utvidgade fritidshemmet blir vanligt förekommande i den framtida fritidshemsutbyggnaden.

Många av de motiv som utgjorde grunden för utredningens förslag om det utvidgade fritidshemmet, t. ex. ett bättre utnyttjande av befintliga lokalresurser, en ökad personalsamverkan och mera differentierade valmöjligheter för barnen under fritid, är även giltiga för det utvidgade fritidshemmet som en resurs under sommaren.

Vid organisation av fritidsverksamhet i bostadsområdet bör därför det utvidgade fritidshemmet utgöra basresursen för heldagsomsorgen och den allmänna fritidsverksamheten. Om fritidshemmen skall kunna bli denna resurs krävs dock att fritidshemmen, liksom daghemmen, i betydligt större omfattning än i dag har sommaröppet.

Utredningen har i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) föreslagit att kommunerna skall åläggas ett ökat omsorgsansvar för de yngre skolbarnen. Ett sådant ökat ansvar innefattar även sommarperioden och innebär att barnen även under sommaren har rätt till heldagsomsorg när behov därav föreligger. En del barn lämnar sin fritidshemsplats under hela sommaren eller delar av den på grund av att de tillförsäkras omsorg på annat sätt. Många kommuner stänger dock fler fritidshem än vad som motiveras av detta förhållande. I många fall erbjuds inte heller barnen någon alternativ heldagsplats. För många barn och föräldrar utgör detta ett stort problem, speciellt som även tillgången på t. ex. dagbarnvårdare minskar under sommaren. Bristen på fritidshemsplatser och annan heldagsomsorg är problematisk *även* för de barn, vilka under skolterminerna bereds tillräcklig omsorg under ordinarie skoltid.

Dessa barn behöver under en längre eller kortare period under sommaren stimulans, verksamhet och omsorg utanför hemmet under en stor del av dagen.

Sommaröppna fritidshem skulle innebära att flera barns behov av omsorg under sommaren kunde tillgodoses. De lokalmässiga resurser som fritidshemmen representerar bör utnyttjas i så stor utsträckning som möjligt. Bl. a. med hänsyn härtill bör fritidshemmen så långt möjligt vara öppna under

sommaren. De bör kunna användas också av barn som inte behöver plats under skolterminerna.

Utredningen har gjort en punktundersökning i Täby och Landskrona kommuner angående behov av barnomsorg under sommaren. Undersökningen redovisas i sammandrag i bilaga 3 (s. 000).

2.1.2 Verksamhet för fritidshemsbarn

I förhållande till den terminsanknutna verksamheten erbjuder sommaren fritidshemmen större möjligheter till variation i verksamheten och bättre förutsättningar för verksamheter i vilka hela barn- och personalgruppen kan delta. Inte minst kan utemiljöns och det omgivande samhällets möjligheter tas till vara bättre än under övriga tider på året.

Genom att barnen kommer på morgonen och lämnar fritidshemmet på eftermiddagen i stort sett samtidigt ges rika tillfällen till badresor, utflykter i skog och mark, besök på museer och utställningar, på arbetsplatser osv. För de barn som är inskrivna i fritidshemmet även under skolterminerna skapar fritidshemmens sommarverksamhet en trygghet och kontinuitet som är positiv för deras utveckling och vuxenrelationer.

Som tidigare framhållits skapar sommaren ett ökat omsorgsbehov därigenom att skolorna slutar och många barn som i och för sig inte behövt fritidshem under skolterminerna nu får ett akut fritidsproblem under en del av sommaren, om de t. ex. inte reser bort med sina föräldrar på semester. För dessa barn har fritidshemmen en viktig funktion att fylla. Om de skrivs in i fritidshemmet under sommaren, upplever de det minsta avbrottet med sin vanliga miljö. Fritidshemmet är i de flesta fall inget nytt eller okänt för dem. De är kamrater sedan tidigare med många av de övriga barnen.

Målet för de sommaröppna fritidshemmen, liksom för daghemmen, bör vara att så långt möjligt flytta "ut i naturen". Härför krävs *dels* tillgång till fastare dagläger utanför bostadsområdet med anställd personal, *dels* enklare utflyktsmål med tillgång till viss utrustning, båtar, redskap osv., *dels* allmänna replipunkter i strövområden utan speciell utrustning.

Möjligheterna att "flytta ut" fritidshemmen beror på de ekonomiska resurser som står till buds. För att kunna genomföra studiebesök, utflykter och liknande kan det därför bli nödvändigt att fritidshemmen erhåller extra personella och ekonomiska resurser att disponera speciellt för denna verksamhet. Den lämpliga badplatsen, skogsområdet, det attraktiva målet för ett studiebesök ligger ofta på mer än gångavstånd från fritidshemmet, varför transport på olika sätt måste ske.

Utredningen förordar därför att kommunerna inför ett särskilt resebidrag till fritidshemmens disposition att användas speciellt för ovan beskrivna verksamhet. Ansvar för resebidragets användning bör så långt som möjligt delegeras till det enskilda fritidshemmet där barn, föräldrar och personal i samråd bör planera resorna.

Många fritidshem har för närvarande inte tillgång till en god utemiljö i anslutning till fritidshemmet. I dessa fall kan det vara lämpligt att sommartid "flytta ut" fritidshemsverksamheten till en plats, där tillgång finns till lekredskap och annat lekmaterial, där det finns bad, lokaler som reserv vid dåligt

väder och för matberedning, servering m. m. En sådan verksamhet har prövats av flera kommuner, bl. a. av Karlstads kommun.

Sedan 1973 kör en buss runt till fritidshemmen och hämtar barn och personal för vidare resa ut till ett attraktivt friluftsområde, där ett nedlagt ålderdomshem disponeras för verksamheten. På eftermiddagen går bussen åter och lämnar av barnen vid respektive fritidshem.

Utöver de pedagogiska fördelarna med arrangemanget anser de kommunalt ansvariga sig vinna praktiska fördelar genom att det går lättare att tillgodose semesterledigheten för personalen, att genomföra storstädning och eventuella reparationer av fritidshemmen under sommaren.

En annan modell med "utflyttat fritidshem" prövades sommaren 1974 av Eskilstuna kommun inom ramen för socialstyrelsens försöksverksamhet.

Kommunen hyrde en skolanläggning i Gnesta. Fritidshemsbarnen fick välja att vara där under en till tre veckor i internatförläggning. Under internatperioden tjänstgjorde personal från fritidshemmen vid anläggningen. Dessutom förekom samarbete med Södermanlands idrottsförbund, som ställde idrottsledare till förfogande varje dag. Syftet med verksamheten var bl. a. att undersöka om man under en internatvistelse kunde väcka ett bestående fritidsintresse hos fritidshemsbarnen.

En sådan verksamhet är fördelaktig från många synpunkter. Inte minst viktiga är de pedagogiska utvecklingsmöjligheterna. Relationerna mellan barn och vuxna, liksom barnen emellan samt mellan de vuxna kan fördjupas under en internatperiod. Barnen får uppleva nya miljöer och förhållanden. Personalen får fördjupade insikter om varje barns utveckling, behov och problem. Det är därvid viktigt att fritidshemspersonalen efter internatperioden följer upp erfarenheterna i kontakter med barnens föräldrar, skolpersonal och fritidspersonal, m. fl.

Under en mindre del av sommaren, t. ex. under industrisemestern, kan det i många kommuner vara naturligt att koncentrera fritidshemsverksamheten till ett mindre antal fritidshem av praktiska skäl, såsom personalens semester och/eller ett minskat platsbehov. Om avstånden till fritidshemmen därigenom blir stora för vissa barn (över 2 1/2 km), bör dessa beredas möjlighet till kollektiv transport. Kommunen bör koncentrera verksamheten till de fritidshem som har de bästa förutsättningarna för sommarverksamhet. För att barnen skall kunna få kontinuerlig vuxenkontakt bör personalens semester planeras så, att det alltid finns någon vuxen från varje enskilt fritidshem i tjänst på de sommaröppna fritidshemmen.

I vissa fall kan heldagsomsorg sommartid beredas genom att fritidshemsbarn placeras i syskongrupper i förskolan. Flertalet heltidsgrupper i förskolan drivs även under sommaren, trots att barnantalet då minskar. En fördel för fritidshemsbarnen är att förskolorna oftast ligger i eller i närheten av bostadsområdet.

I mindre kommuner med få fritidshemsplatser kan behovet under sommaren bli så ringa, att det inte är möjligt att hålla något fritidshem öppet. Kommunen bör i sådana fall anvisa lämpliga familjedaghem för de föräldrar, vilkas barn har behov av heldagsomsorg även sommartid, men som inte önskar placera barnen på sommargård, läger eller liknande.

För de barn som är inskrivna i fritidshem, vilka inte påtagligt förändrar

sin verksamhet under sommaren, är det betydelsefullt att närmiljön erbjuder omväxling och stimulans. Fritidshemsbarnen bör i så stor utsträckning som möjligt ha tillfälle att delta i de verksamheter som står till buds för de icke inskrivna barnen.

2.1.3 Allmän fritidsverksamhet i bostadsområdet

Som ovan framhållits bör det sommaröppna utvidgade fritidshemmet bli basen för den verksamhet som erbjuds barnen i ett bostadsområde sommartid. Där kan de barn som har behov av heldagsomsorg få plats liksom de barn som under skolterminerna inte fordrar heldagsplats men under sommaren behöver en fast punkt som ersättning för skolan. Utöver att fylla dessa funktioner bör det utvidgade fritidshemmet bli centrum för en allmän fritidsverksamhet för alla barn i bostadsområdet, ett centrum varifrån många verksamheter utgår som arbetslaget för fritid, barn och föräldrar gemensamt planerar för dagen, veckan eller sommaren.

Det utvidgade fritidshemmets allrum bör med fördel kunna fungera som central informations- och samlingspunkt för bostadsområdets allmänna fritidsverksamhet. På allrummets anslagstavla lämnas skriftlig information om vad som händer inom och utom bostadsområdet av såväl föreningsdriven som kommunalt anordnad verksamhet. Här bör inbjudningar och anmälningslistor finnas tillgängliga, på vilka barn och vuxna kan anmäla sig till utflykter, studiebesök, kvartersträffar, turneringar i olika idrotter och andra gruppverksamheter.

Om det utvidgade fritidshemmet från kommunikationssynpunkt är så beläget, kan det i många fall vara lämpligt att låta det fungera som samlingsplats för de barn inom bostadsområdet som skall resa med de kommunala badbussarna, med bussar till daglägret osv.

Miljön kring det utvidgade fritidshemmet bör tillvaratas för varierande utelekar och andra aktiviteter. I de fall det utvidgade fritidshemmet är lokalmässigt integrerat med LM-skola, finns i allmänhet bollplan eller mindre idrottsplats tillgänglig i anslutning till skolan. Där kan olika lekar och idrottsliga verksamheter arrangeras i kommunal och/eller föreningsregi. Skolgården och omgivande grönområden kan utnyttjas för parklekverksamhet, fri-luftsverksamhet m. m. Överhuvudtaget bör, som tidigare framhållits, strävan vara att ta till vara de möjligheter utemiljön ger för en uppföljning och utveckling av såväl inne- som uteverksamheter under övriga delar av året.

Det utvidgade fritidshemmets lokaler bör helt naturligt användas för inneverksamhet de dagar dåligt väder är ett hinder för uteverksamhet. Om det utvidgade fritidshemmet är lokalmässigt integrerat med LM-skola, kan skolans matsal användas för servering av enklare mellanmål. Vid otjänlig väderlek kan bl. a. skolans gymnastiksal och slöjdsal användas för inneverksamhet.

Ovan nämnda sommarverksamheter bör ses som en naturlig uppföljning och fortsättning av de terminsanknutna fritidsverksamheterna. För att säkra kontinuiteten i såväl verksamheten som beträffande de aktiva ledarna bör därför de föreningar som medverkar under skolterminerna i respektive ut-

vidgat fritidshems allmänna fritidsverksamhet beredas tillfälle att fortsätta denna verksamhet under sommaren.

Många fritidsnämnder och motsvarande organ anställer regelmässigt extra personal under sommaren för olika verksamheter för de barn och ungdomar som finns kvar i bostadsområdena. De mest omfattande insatserna görs i allmänhet i form av simskolor och bad. Det är också relativt vanligt att kommunerna anställer extra personal för att leda verksamheten på olika idrottsanläggningar, i parklek osv. Utredningen anser att kommunerna så långt möjligt bör underhandla med föreningarna på orten om dessa möjligheter att ta ansvar för verksamheten under förutsättning att motsvarande ekonomiska bidrag utgår till föreningarna som "egen" anställd personal kostar kommunen.

Sammanfattningsvis föreslår utredningen beträffande barnomsorgen och den allmänna fritidsverksamheten för de hemmavarande barnen

- ökat öppethållande sommartid av daghem och fritidshem
- det utvidgade fritidshemmet bör fungera som bostadsområdets basresurs för såväl barnomsorg som allmän fritidsverksamhet. Det bör kunna användas också av barn som inte behöver plats under skolverterminerna
- de speciella möjligheter som sommaren ger i fråga om uppföljning och utveckling i utemiljön av det övriga årets verksamheter bör tas till vara i fritidshemsverksamheten och den allmänna fritidsverksamheten
- Utredningen rekommenderar kommunerna att införa ett särskilt resebidrag att disponeras av fritidshemmen.

2.1.4 *Allmän fritidsverksamhet utanför bostadsområdet*

Dagläger

Barns behov av omväxlande och stimulerande verksamheter under sommaren liksom deras behov av naturupplevelser, bad och andra fysiska aktiviteter kan inte alltid tillgodoses i närmiljön. Även om t. ex. det utvidgade fritidshemmets lokaler och utemiljön däromkring kan erbjuda goda möjligheter till fritidsverksamhet inom bostadsområdet, bör kommunerna som ett komplement till denna verksamhet stimulera en fortlöpande utbyggnad av olika former av dagläger utanför bostadsområdet. Daglägerverksamheten bör inte endast vända sig till barn som inte är inskrivna i dag- och fritidshem utan också stå öppen för fritidshems- och daghemsgrupper som ovan framhållits.

Nuvarande dagläger anordnas i huvudsak i kommunal regi eller i kommunal regi med viss föreningsmedverkan. Även helt föreningsdrivna dagläger förekommer. Som framgår av nulägesrapporten (Bil. 2, s. 145) skiftar daglägrens verksamhetsinriktning och organisatoriska uppläggning. Simskolor och badverksamhet är den vanligaste formen. Ibland kombineras de med bollspel och andra lekar och aktiviteter i anslutning till baden.

Dagläger i form av olika idrottsskolor och med medverkan av idrottsföreningar blir dock allt vanligare. Även dagläger anordnade av de idébarna ungdomsorganisationerna och med verksamheten inriktad och utformad efter respektive organisations profil och idé har utvecklats under senare år.

Dagläger fyller många viktiga behov och funktioner. För barn och för-

eningsliv innebär de föreningsdrivna daglägren en möjlighet att följa upp, fördjupa eller avsluta den terminsanknutna verksamheten. Härigenom skapas kontinuitet i verksamheten liksom i relationerna mellan barn och ledare samt barnen emellan genom att barn och ledare redan är kamrater från den tidigare verksamheten. Daglägerverksamheten ger också nya grupper möjlighet att få kontakt med föreningslivet.

Som exempel på kontinuitet samt fördjupning och utveckling av det pedagogiska innehållet redogörs kortfattat för tre projekt inom ramen för socialstyrelsens försöksverksamhet med sommaraktiviteter för barn.

Anordnare: Unga Örnar, Södra Roslagen
 Syfte: Att ge barn från fyra olika stockholmskommuner möjlighet till att byta miljö under sommaren
 att utveckla Unga Örnars metoder och mål till attraktiva konkreta verksamheter samt
 att utveckla demokratiska arbetsformer.

Innehåll: Verksamheten var förlagd till en badsjö, där ett stort markområde disponerades, på vilket en byggnad för inneaktiviteter fanns. Barnen hämtades med buss. Verksamheten var upplagd efter Unga Örnars principer innebärande bl. a. en målmedveten strävan att inlemma barnen i beslutsprocessen. Antalet ledare var tio, vilka utbildats och rekryterats av Unga Örnar. Inom verksamhetens ram ingick bygg- och parklek, lägerkonsum, små odlingar och djuranläggningar, teater, motion, gårdsfester med föräldrarna samt diskussioner i grupper om bl. a. handikapp, barns miljö, naturvård m. m.

Anordnare: Svenska Missionsförbundets ungdom, Danderyd
 Syfte: Öppen fritidsverksamhet, familjeaktiviteter, fritidsläger och öppen föreningsaktivitet.

Innehåll: 1. En sommarby under en femveckorsperiod
 2. Olika aktivitetsveckor, som omfattade tennisvecka, sång- och musikkvecka, seglarvecka, idrottsvecka samt kanotvecka
 3. En ungdomsgårdens föreningsverksamhet, där verksamheten var öppen för allmänheten.

Sommarbyn fungerade så, att intresserade ungdomar och andra inbjöds att fungera som ledare (10–15 ledare per vecka). Dessa fick lära sig ansvar för aktiviteterna, som bedrevs vid kommunens utomhusbad, samordna aktiviteter dagtid på SMU:s ungdomsgård med tillhörande markområde och informationsverksamhet inom kommunen rörande fritidsaktiviteter. De olika aktivitetsveckorna planerades i nära samarbete med kommunens fritidsnämnd och de olika föreningar, som finns inom kommunen. Fyra ansvariga ledare fanns för 15–20 deltagare för varje lägervecka. En föreningsverksamhet på ungdomsgården Borgen bedrevs från mitten av maj till slutet av augusti. Där anordnades olika program varje kväll, t. ex. volleyboll, öppet hus, programkväll, idrott, storkväll med sång och musik, gudstjänst. Under hela tiden fanns två anställda personer, som ansvarade för programverksamhet, servering, annonsering m. m.

Anordnare: Unga Örnars Stockholmsdistrikt
 Syfte: Med erfarenhet från tidigare försöksverksamhet önskade man vidareutveckla erfarenheter som erhållits av konkurrensfri verksamhet, självstyrelse och demokratisk träning.

Innehåll: Sommaren 1974 avsåg man att från tidigare erfarenheter vidareutveckla dagkoloniverksamheten i ovan angivna riktning. Sommargården kunde ta emot 40 barn. Barnen anmälde sig för minst 1 vecka i taget men kunde delta hela perioden, om de så önskade. Vid dagkolonin var 5 ledare anställda, vilka samtliga hade fått särskild utbildning för denna verksamhet. Rekryteringen av barnen skedde genom två olika rekryteringskampanjer. Under dessa kampanjer togs kontakt med landstinget samt med kommunens fritidshem och skolor på låg- och mellanstadiet. Vidare vände man sig till egna medlemmar.

Konkurrensfri verksamhet, självstyrelse och demokratisk träning avsågs vidareutvecklas genom arbete i grupper och vid gemensamma möten. Barnen deltog i både planering och genomförande av programmet samt delade på ansvaret för hushållet, ordningen osv. Föräldrarna inbjöds att medverka dels vid speciella föräldraträffar, dels genom speciella familjesöndagar vid några andra tillfällen under sommaren.

Dagläger kan även ge föreningslivet möjligheter att pröva nya pedagogiska metoder och att söka kontakt med grupper av barn som vanligtvis inte har tillgång till en allmän och målinriktad fritidsverksamhet. Det kan röra sig om barn med fysiska eller psykiska handikapp, invandrarbarn n. fl.

Som exempel på en sådan verksamhet refereras nedan två projekt.

Anordnare: Sveriges Flottas Ungdomsförbund, Stockholmsdistriktet.
Syfte: Att låta syn- och ev. hörselskadade barn mellan 8 och 11 år få kontakt med fritidsbåtsverksamheten samt kontakt med icke handikappade barn.

Innehåll: Genom kontakt med Tomteboda- och Manillaskolorna nådde man ut till de handikappade barnen. De övriga barnen nåddes genom vanlig aktivitet. Seglarskolan pågick under två tvåveckorperioder med en kurs på förmiddagen och en på eftermiddagen. Samma kursplan tillämpades som används i vanliga fall, men med vissa modifieringar som föranleddes av deltagarnas handikapp. Ungdomarna fick lära sig segling, navigering och en del sjömanskap. Undervisningen leddes av de av seglarskolan vanligen anlitade instruktörerna. Dessa instruktörer kompletterades med instruktörer som hade särskild erfarenhet av syn- och hörselskadade barn. Sammanlagt deltog ett 40-tal ungdomar per kurs.

Anordnare: Unga Örnar i Norrbotten och Unga Örnar, Bodenkretsen
Syfte: Att ta kontakt med Landstinget och Omsorgsstyrelsen för att erbjuda barn och ungdom från Landstingets och Omsorgsstyrelsens skolor/institutioner att besöka och delta i lägerverksamheten

Innehåll: Unga Örnar Norrbotten och Unga Örnar Bodenkretsen genomförde lägerverksamhet för de barn och ungdomar i åldern 7-12 år som deltar i den öppna verksamheten i Boden.

Arbetsformerna och uppläggningsen av lägerverksamheten syftade till att utveckla kontakter mellan lägerdeltagare och föräldrar, skapa kontakter och öka förståelsen för de handikappades situation i samhället samt försöka utveckla demokratiska arbetsformer i lägerverksamheten. I målsättningen inrymdes försök med nya verksamhetsformer och metoder, där barn och vuxna tillsammans deltog i olika former av skapande verksamhet. Föräldrarna inbjöds också att delta.

Många föreningar syftar genom daglägerverksamheter till att nå kontakt med barn som av skilda anledningar inte har tillgång till sommarvistelse utanför sitt bostadsområde. Dagläger kan därigenom bredda föreningarnas rekryteringsunderlag samt ge barn ökade föreningskontakter.

Anordnare: KFUK-KFUM, Sundsvall

Syfte: Att ge möjligheter till miljöbyte, ökad naturkännedom, friluftaktiviteter, samarbete och ansvar.

Innehåll: Som ett komplement till fritidshemmen ville föreningen erbjuda verksamhet på ett sommarhem, som också är vandrarhem. Maximalt 18 barn togs emot varje vecka. Sommarhemmet fungerade som en dagkoloni. De olika aktiviteterna utgjordes främst av konstruktiva lekar, rörelselekar, ordningslekar, receptiv lek, rollekar, funktionslekar, sinneslekar, idrott, bad, utflykter samt naturspår.

Anordnare: SMU i Borlänge

Syfte: Att erbjuda möjligheter till sommaraktiviteter för barn och föräldrar i Borlänge främst för dem som inte har tillgång till sommarvistelse utanför sitt bostadsområde.

Innehåll: SMU i Borlänge har en fritidsgård, där verksamhet bedrivs för alla deltagande familjemedlemmar. För barnen i åldrarna 7-12 år genomfördes en sammanhållen gruppverksamhet med inriktning mot friluftsliv, kanoting, orientering, sommarscouting m. m. Antalet barn per dag maximerades till 100, indelade i grupper. För att möjliggöra för föräldrarna att delta i olika gruppverksamheter anordnades barnpassning för barn i åldrarna 3-7 år. Den innehöll "mulleskola" m. m.

De kommunalt drivna daglägren anordnas oftast av likartade motiv som den föreningsdrivna verksamheten, dvs. att ge de hemmavarande barnen en god fritidsmiljö även under sommaren, att ge dem möjligheter att delta i olika intresseinriktade verksamheter och liknande. Även om en kommunalt driven verksamhet inte ges den profilerade utformning som ett föreningsdrivet dagläger har, ger verksamheten likväl barnen möjlighet att utveckla sin kreativitet, sin motoriska förmåga osv.

Följande exempel illustrerar några skilda organisatoriska och pedagogiska uppläggningsformer av dagläger i kommunal regi:

Anordnare: Malmö kommun

Syfte: Att ge barn och vuxna ett stimulerande miljöbyte, att stimulera gemenskapen i grannskapet samt att förebygga sociala problem och positivt påverka barns personlighetsutveckling.

Innehåll: I en stadsdel i Malmö finns mindre goda möjligheter till stimulans, kreativitet och vuxenkontakt för de barn som bor där. Höghus och cementerade lekplatser dominerar området. Under sommaren 1973 anordnades en serie dagsutflykter och läger för barnen i de lägre åldrarna tillsammans med några av barnens föräldrar. Denna verksamhet upplevdes som mycket positiv av alla berörda. Därför utvecklades verksamheten sommaren 1974. Man anordnade dagläger i samarbete med scouter, skogsmulleskola, sjöscouter etc. samt dagsutflykter för barn och vuxna. Utflyktsmålen var belägna inom en radie av 7,5 mil från Malmö. Sammanlagt deltog ungefär 300 barn och 60 vuxna i verksamheten.

- Anordnare: Malmö kommun i samverkan med Malmö museum
Syfte: Att erbjuda de ungdomar som av olika skäl går kvar i stadsmiljön under sommartid ett brett urval av verksamheter för att ge en positiv stimulans.
Innehåll: Sammanlagt kunde ca 50 barn tas emot. Genom de resurser som Malmö museum har fanns mycket flexibla aktivitetsmöjligheter för deltagarna.
Programmet var upplagt så att ämnet naturhistoria behandlades under två veckor. Man studerade då fåglar, insekter, växter, djur samt konservering och skinnläggning av djur. Detta tvåveckorspass avslutades med en utfärd till Skånes djurpark.
Därpå följde området konsthantverk i två veckor. I detta ingick vävning, tillverkning av vävstolar, trasflamsk vävning, mönsterritning, keramiktillverkning samt studier av museets samlingar av textilier, keramik, broderier och collage.
Slutligen behandlades under två veckor området teater och musik. Barnen instruerades och skrev själva teaterstycken och pjäser. I detta ingick kuliss- och dräkttillverkning samt musikkomposition.
- Anordnare: Göteborgs kommun
Syfte: Att erbjuda varierande verksamheter till barn som måste vara kvar i sin stadsdel, att ge barnen nya upplevelser, gemenskap och stimulans till självaktivitet och egna initiativ.
Innehåll: Olika dagläger under kortare sammanhängande perioder utgjorde den väsentligaste delen av verksamheten. Barnen fick därigenom möjlighet att pröva på ett varierande utbud av aktiviteter under sommaren. Dessa dagläger anordnades i samverkan med olika ungdomsorganisationer. En aktivitetsbuss ambulerade i områdena. Dess uppgift var att metodiskt och systematiskt nå barngrupper, vilka på grund av bristande information eller sociala barriärer ej deltog i verksamheterna.
- Anordnare: Stockholms barnavårdsnämnd
Syfte: Att skapa en meningsfylld fritidsverksamhet i Tensta-Rinkeby för barn som stannat kvar i stan, bl. a. invandrabarn.
Innehåll: Erfarenheter från tidigare år visar att en stor del av barnen i denna stadsdel inte har någon meningsfylld verksamhet under sommaren. Många av barnen är invandrare. I Rinkeby och Tensta har barnavårdsnämnden under hösten 1973 och våren 1974 arbetat med kvartersverksamhet, där i små lokaler barn i olika åldrar bedrivit aktiviteter tillsammans med föräldrar. Inför sommaren befanns det angeläget att fortsätta verksamheten och utveckla denna i form av dagläger. Man avsåg att åka med föräldrar och barn till olika utflyktsmål. I samband med detta skapades tätläger ute på Järvafältet för föräldrar och barn.
- Anordnare: Skara kommun i samverkan med Västergötlands idrottsförbund
Syfte: Kommunen startade i samarbete med Västergötlands idrottsförbund en idrottsskola, vars ändamål var att ge ungdomarna en meningsfull verksamhet, bredda deras kunskaper om olika idrotter, hjälpa dem in i idrottsföreningar samt ge deltagarnas föräldrar möjlighet att följa idrottsskolans arbete.
Innehåll: Idrottsskolan förlades till ett fritidsområde i kommunens centrum, där idrottshall, friluftsbad och fotbollsplaner finns. De olika idrottsaktiviteterna utövades efter ett väl utarbetat dag-för-dagprogram.

Av ovan redovisade exempel framgår att dagläger utgör en viktig del av kommunernas och föreningarnas sommarverksamhet. För barn och föräldrar kan daglägret bli motsvarande fasta stomme i dagsrytmen som skolan representerar under terminerna. Daglägren kan vidare innebära en fortsatt kontakt även sommartid med förenings- och andra ledare samt med kamrater. Överhuvudtaget ger daglägren goda möjligheter till uppföljning i utemiljön av många av de impulser som skapats under resten av året i fritidsverksamheten.

Utredningen har i "Barns fritid" (SOU 1974:42, kap. 3) diskuterat en dialogpedagogisk fritidsmiljö, vilket innebär en miljö som ger barn och vuxna tillfälle att tillsammans söka skapa tillfällen till upplevelser, som ger glädje och frihetskänsla i samspel med andra, utvecklar självförtroende och social förmåga och dessutom ger möjlighet till indirekt inläring. Ett pedagogiskt väl utformat dagläger ger rika tillfällen att utveckla en sådan miljö. Utredningen framhåller således vikten av att daglägerverksamheten byggs ut och att den personal som skall arbeta i verksamheten bl. a. genom utbildning ges reella förutsättningar att erbjuda barnen en god fritidsmiljö.

Med hänsyn till att daglägrens mål, former och idémässiga innehåll skiftar alltefter ekonomiska och personella resurser, kommunernas struktur samt anordnarnas ideologiska utgångspunkter osv. anser utredningen det inte önskvärt att förslag till en enhetlig, generell organisation av daglägren förordas. Dock bör understrykas det nödvändiga i att kommunerna beaktar behovet av mark och anläggningar för dagläger och att de i sin fritidsplanering tar hänsyn till detta.

Utredningen framför i kap. 5 vissa generella synpunkter rörande sanitära och säkerhetsmässiga anordningar vid daglägren. I kap. 6, "Finansieringsfrågor", läggs förslag om ökade bidrag till föreningslivet för bl. a. dagläger.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande daglägerverksamheten att

- dagläger ger anordnarna möjligheter att följa upp, fördjupa eller avsluta den terminsanknutna verksamheten, varigenom bl. a. kontinuitetsaspekten tillgodoses
- verksamheten ger anordnarna möjligheter att fördjupa och utveckla det pedagogiska arbetet bl. a. genom sommarens miljömässiga resurser
- dagläger ger nya grupper av barn, bl. a. barn med behov av särskilt stöd och stimulans, möjligheter att få kontakt med föreningslivet
- verksamheten bör byggas ut. Den personal som skall arbeta i verksamheten bör bl. a. genom utbildning ges reella förutsättningar att erbjuda barnen en god fritidsmiljö
- kommunerna i sin fritidsplanering bör beakta behovet av mark och anläggningar för dagläger
- med hänsyn till att verksamhetens mål, former och idémässiga innehåll växlar alltefter anordnarnas skiftande förutsättningar och utgångspunkter, anser utredningen det inte önskvärt att förorda en enhetlig generell organisationsmodell för dagläger.

2.2 Olika former av heldygnsverksamhet

Heldygnsverksamhet i form av läger omfattar i regel 1 à 2 veckor eller långläger om 3 veckor eller mera. Sommargårdsverksamhet kan omfatta 3 veckor, en månad eller längre tid.

Korta internatläger har främst anordnats av ungdomsorganisationer, medan de längre internaten, kolonierna, har arrangerats av kommuner, s. k. centralföreningar, välgörenhetsorganisationer m. fl. Det skilda huvudmannaskapet för de olika heldygnsverksamheterna behöver i och för sig inte innebära att fritidsaktiviteterna ter sig principiellt annorlunda, även om sommargårdarna ger möjlighet till kontakt under längre tid.

Förenings-, distrikts- och riksläger har i regel en bestämd intresseinriktning. Även en sommargård kan ha en huvudinriktning på vissa speciella fritidsaktiviteter. Å andra sidan finns kortare läger som har en mer allmän inriktning i likhet med många sommargårdar.

Internatformen fyller väsentliga behov för vissa barn som inte kan tillgodoses inom ramen för fritidshemmens verksamhet eller i allmänna dagläger. Samtidigt kräver en heldygnsverksamhet större fasta anläggningar. Genom konflikten mellan befintlig standard och de krav som ställs i brandskyddsbestämmelser, den nya livsmedelslagen osv. har akuta problem uppstått för huvudmännen. Förstärkta resurser krävs, dels i form av allmän upprustning av lägergårdar och sommargårdar, dels i form av förbättrade rekryteringsmöjligheter för ledare inom föreningslivet och för personal överhuvudtaget.

I det följande behandlas skilda former av heldygnsverksamhet. Först diskuteras olika typer av föreningsläger samt görs en genomgång av de i kommunal regi anordnade lägren. Därefter tas sommargårdsverksamheten upp. Avsnittet avslutas med förslag om feriehemsverksamhetens utformning.

2.2.1 Föreningsläger

Utredningen har i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) pekat på föreningslivets möjligheter att medverka till en god fritidsmiljö för barn liksom det angelägna samhällsintresset att stödja de på folkrörelsegrund verksamma ungdomsorganisationerna. Deras betydelse har i skilda sammanhang markerats av samhället, bl. a. genom ett fortgående ökat ekonomiskt stöd från stat och kommun. Som ytterligare exempel kan nämnas att SIA-utredningen lagt förslag om en ökad medverkan från ungdomsorganisationerna i det reguljära skolarbetet. I såväl statens ungdomsråds förslag om statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet som i den med anledning av detta förslag framlagda propositionen 1975:14 har ungdomsorganisationernas betydelsefulla insatser i samhället framhållits. De motiv som i ovan nämnda sammanhang anförts för ett ökat stöd till ungdomsorganisationerna och ett ökat engagemang från deras sida i de yngre skolbarnens fritidsverksamhet under skolverterminerna är lika aktuella för sommarverksamheten.

Under sommarperioden sker av naturliga skäl en kvantitativ nedtrappning av föreningarnas verksamhet. I och med ledigheten från skolan lämnar många barn hemmiljön/bostadsområdet. Genom semestrar och annan ledig-

het minskar antalet tillgängliga föreningsledare. Av bl. a. dessa orsaker upphör de flesta fasta fritidsgrupper i föreningsregi under sommarmånaderna. Formerna för föreningsverksamheten ändras härigenom. Man arbetar mer med s. k. öppen verksamhet i form av bl. a. dagläger, idrottsskolor, diverse dag- och kvällsarrangemang i bostadsområdena och liknande.

Den sommarverksamhet som kommit att få den kanske största betydelsen för föreningslivet är lägerverksamheten. Den utgör ofta en integrerad del av vinterverksamheten och betraktas som en fördjupning, uppföljning och utveckling av den ordinarie verksamheten. En väl fungerande lägerverksamhet utgör sannolikt en av de kvalitativt främsta verksamheterna som föreningslivet engagerar sig i. Som framgår av nulägesrapporten (Bil. 2, s. 145) fyller lägerverksamheten dessutom en kvantitativt viktig funktion. Sommaren 1974 gavs t. ex. över 100 000 barn och ungdomar tillfälle att tillbringa en eller flera veckor på föreningsläger i internat av skilda slag.

En differentierad och kvalitativt väl utvecklad föreningsverksamhet utgör ett värdefullt inslag i barns fritidsmiljö. Sett utifrån många familjers situation och utifrån barns behov inrymmer internatlägren många positiva faktorer. Den av föreningslivet bedrivna lägerverksamheten framstår följaktligen som ett angeläget inslag i barns sommarverksamhet och bör ges mycket hög prioritet.

Det övergripande målet för samhällets ungdomspolitik, så som det formulerats i regeringens proposition 1975:14 samt i riksdagens beslut:

”Ungdomspolitiken skall medverka till att utveckla demokratin, stimulera till samhällsengagemang, skapa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet mellan individer och mellan grupper i samhället samt skapa samhörighet mellan generationerna.”

kan i hög grad förverkligas i de skilda delmålen i en lägerverksamhet.

I en väl fungerande och utformad pedagogisk miljö kan lägerverksamheten bl. a. ge deltagarna möjlighet att kritiskt granska och påverka organisation och verksamhetsformer. Barn och ungdomar kan stimuleras till ett aktivt ansvarstagande och beslutsfattande. Vidare kan barn med behov av särskilt stöd och stimulans ges likvärdiga möjligheter att få del av ett intresseinriktat fritidsutbud under sommaren. Pojkar och flickor, barn och vuxna kan gemensamt delta i lägerverksamheten. Genom de ideella ungdomsorganisationernas insatser ges även barn från ekonomiskt svaga familjer möjlighet att delta i lägerverksamhet, vilket de sällan har i den kommersiellt anordnade lägerverksamheten.

Lägerverksamhet i föreningsregi ger barn och ledare möjlighet att följa upp, utveckla och fördjupa det pedagogiska, metodiska och ideologiska innehållet i den terminsanknutna verksamheten. Härigenom kan en önskad och värdefull kontinuitet tryggas. Lägren blir inte någon isolerad händelse under sommaren utan ingår som en naturlig del i en året-runt-verksamhet. På många läger, företrädesvis sådana som arrangeras av lokala föreningar, känner barn och ledare varandra från den terminsanknutna verksamheten.

Genom att lägren, utöver att de står öppna för organisationens egna medlemmar, även i många fall vänder sig till icke medlemmar, får nya barn- och ungdomsgrupper möjlighet att komma i kontakt med föreningslivet. Härigenom kan dessa barn och ungdomar få ett bestående intresse av föreningsverksamhet samtidigt som föreningslivet breddar sin rekryteringsbas.

De flesta ungdomsorganisationer arbetar målmedvetet för att förnya eller utveckla de pedagogiska och organisatoriska formerna för verksamheten. För medel ställda till förfogande ur Allmänna Arvsfonden bedriver socialstyrelsen sedan sommaren 1973 försöksverksamhet med olika former av ferieverksamhet för skolbarn. Läger där barn och vuxna varit tillsammans, där invandrarbarn integrerats i verksamheten, där kontakten med djur och natur prioriterats är exempel på projekt från försöksverksamheten.

Trots det stora värde som en väl fungerande lägerverksamhet har för barn, ungdomar och föreningsliv, finns förhållanden i nuvarande lägerverksamhet som inte är helt tillfredsställande. Verksamheten innebär också i många avseenden bekymmer och medför problem för föreningarna. I det följande diskuteras dessa problem och ges i anslutning härtill förslag till förändringar och förbättringar.

Fasta anläggningar och förläggningar

Som framgår av nulägesrapporten (Bil. 2, s. 145) finns i dag ett betydande antal lägergårdar vilka ägs av såväl riks- och distriktsorganisationer som av lokala föreningar. Dessutom utnyttjar organisationerna andra anläggningar av typ skolor, vandrarhem, folkhögskolor och liknande för sin lägerverksamhet.

På grund av ökade krav bl. a. på de sanitära och hygieniska anordningarna, brandskydd och liknande har flertalet organisationer som äger lägergårdar under de senaste årtiondena tvingats investera avsevärda belopp i sina gårdar. Möjligheterna att erhålla bidrag och lån från samhället har varit begränsade. I de fall möjligheter förelegat, t. ex. genom arbetsmarknadsstyrelsen och Allmänna Arvsfonden, har bidragen förknippats med bestämmelser om en så hög egeninsats att få organisationer mäktat med denna. Genom de investeringar som likväl företagits är kapitalkostnaderna för de flesta anläggningar höga. Genom den relativt begränsade nyttjandetiden accentueras detta förhållande än mer. Driftskostnaderna per plats blir anmärkningsvärt höga.

I "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 5) framhöll utredningen det angelägna i att föreningslivet genom kommunernas försorg dels ges tillfälle att disponera egna lokaler i bostadsområdena, dels erhåller dessa lokaler utan hyreskostnad. Starka skäl talar för att samhället i ökad utsträckning borde engagera sig även för föreningarnas lägergårdar. Utredningen föreslår därför att samhället *successivt engagerar sig i en upprustning av de lokala föreningarnas lägergårdar*. Det bör finnas ett starkt intresse av att de nuvarande lägergårdarna ges nödvändig utrustning och kan fortsätta att fungera för sitt ändamål. Genom ett närmare samarbete mellan kommun och föreningsliv borde även användningsområdena för lägergårdarna kunna vidgas. Gårdarna skulle kunna användas för lägerskolverksamhet, för daghemmens och fritidshemmens utflyktsverksamhet, för pensionärsverksamhet, som kursgårdar osv.

En annan väg att avlasta ungdomsorganisationerna det dryga ekonomiska ansvar som innehavet av en lägergård innebär är att samhället övertar ägandansvaret för lägergårdarna i de fall ungdomsorganisationerna så önskar. Utredningen vill dock understryka att en eventuell överlåtelse och inlösen

bör komma ifråga endast på föreningarnas och organisationernas uttryckliga begäran.

Behoven av en allmän upprustning av såväl lägergårdar som sommargårdar är väl dokumenterade. Utredningen diskuterar i kap. 5 vägar för att höja den fysiska standarden på dessa anläggningar liksom förutsättningarna för ett ökat samhälleligt engagemang i dessa frågor och utformningen av ett särskilt statligt upprustningsbidrag.

Tillämpningsföreskrifter för lägerverksamheten

Att ta emot barn i en internatvistelse under t. ex. en 2–3-veckorsperiod innebär ett stort ansvar för den arrangerande och ansvariga organisationen. Genom att många organisationer tar emot barn ända från lågstadieåldrarna i sin verksamhet, öppnar sina läger för psykiskt och fysiskt handikappade barn och ungdomar samt genom att ett stort antal barn ibland samtidigt vistas i internatet osv. ökar kraven på goda anordningar ur säkerhets-, sanitär och hygienisk synvinkel.

De krav som samhällets olika organ ställer på organisationerna i dessa avseenden regleras i skilda anvisningar. Anvisningarna och tillämpningsföreskrifterna har i de flesta fall inte varit föremål för översyn under de senaste åren. I en del fall kan föreskrifterna och anvisningarna vara ett hinder för en tidsenlig och rationell verksamhet. I andra fall kan de medföra kostnader för organisationerna som det vore naturligt att samhället påtog sig. En översikt över nu gällande anvisningar och föreskrifter för lägerverksamheten görs i kap. 5.

Ledarrekrytering och ledarutbildning

För flertalet föreningar för sommaren med sig problem med tillgången på ledare. Många ledare upphör med föreningsarbete t. ex. under semesterperioden. Studerande ungdomar, vilka arbetat som ledare under skolterminerna, byter av skilda anledningar bostadsort under sommaren, t. ex. för studie- och andra resor utomlands. En del föräldrar, som engagerar sig i föreningsarbete under skolterminerna reser till fritidshuset eller lämnar av andra anledningar bostadsområdet under sommaren. För de flesta föreningar får bl. a. detta till följd att mycket av den reguljära föreningsverksamheten upphör eller ändrar form under sommarmånaderna.

Den minskade ledartillgången påverkar framförallt den ordinarie verksamheten inom bostadsområdena. När det gäller lägerverksamheten är ledarbristen inte lika påtaglig. Det visar sig i stället att många ledare gärna vill sommararbeta inom lägerverksamhet. En del ledare anser t. ex. lägerarbetet så stimulerande att de använder hela eller delar av sin semester eller av annan ledighet för sådan verksamhet. Studerande ungdomar tar lägerarbetet som en stimulerande omväxling till skolarbetet eller som en möjlighet att skaffa sig erfarenhet av och praktik från barn- och ungdomsarbete. Många nuvarande ledare har själva börjat som lägerdeltagare.

Även om ledartillgången således är relativt god inom lägerverksamheten, innebär inte detta att föreningarna är befriade från problem i samband med

rekrytering av ledare. Ledartillgången är inte enbart en kvantitativ fråga. Helderlygnsverksamhetens speciella förhållanden innebär att även andra aspekter måste vägas in vid rekrytering av ledare, vilket kan få till följd att rekryteringsunderlaget krymper.

En viktig aspekt är ledarkontinuiteten. Det gäller framförallt lägerarrangerade av lokala föreningar. Det är viktigt att någon eller helst några av lägerledarna är kända av barnen sedan tidigare. Föreningarna och distriktsorganisationerna bör därför sträva efter att till lägren knyta ledare, vilka arbetat bland de deltagande barnen under den terminsanknutna verksamheten. Vidare bör arrangörerna vinnlägga sig om att få olika åldrar representerade bland lägerledarna liksom att rekrytera såväl manliga som kvinnliga ledare.

Ledarnas kunskaper om barns behov och utveckling, deras förmåga att möta barnen i skilda situationer osv. har en avgörande betydelse för barnen och hur de kommer att uppleva lägerverksamheten. Alla föreningar och ledare är inte medvetna om skillnaden på de krav som bör ställas på en lägerledare jämfört med de krav som ställs på ledare verksamma i t. ex. en vinterverksamhet omfattande 2 tim/vecka.

I socialstyrelsens försöksverksamhet med sommaraktiviteter för barn, har i några fall noterats att föreningarna lagt för stort ansvar på alltför unga ledare. För såväl dessa unga ledare som för de deltagande barnen kan ett sådant förhållande skapa osäkerhet och otrygghet. Föreningarna bör därför vid rekrytering och tillsättning av ledare vara observanta på detta. Det är utredningens uppfattning att ledare i uttalad ansvarsställning bör vara minst 18 år och ha tidigare erfarenheter av lägerverksamhet.

I kap. 3 diskuterar utredningen bl. a. kring de vuxnas roll och ledarnas förhållningssätt i samspelet mellan människorna i heldygnsverksamheter. En anpassning till den pedagogiska inriktning som utredningen förordar i sina tidigare betänkanden och i föreliggande betänkande samt en förväntad kvantitativ utbyggnad av lägerverksamheten ökar behovet av utbildning av föreningsledarna. Utredningen har i betänkandet "Utbildning i samspel" (SOU 1975:67) diskuterat de vuxnas roll i barnomsorgen och analyserat de kvalitéer som är nödvändiga att föra in i utbildningar för dem som avser arbeta med barn och ungdomar. De där framförda synpunkterna gäller också för den personal som arbetar i sommarverksamheter.

För att stärka föreningslivets möjligheter att bereda sina medlemmar en önskad och relevant utbildning utöver de utbildningsmöjligheter som i dag står till förfogande, föreslår utredningen i kap. 6 "Finansieringsfrågor" både ett ökat stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet och ökade samhällseliga stöd- och stimulansinsatser inom denna sektor.

Många föreningar har som ett mål för sin lägerverksamhet att integrera barn med behov av särskilt stöd och stimulans. Det kan t. ex. gälla invandrarbarn, barn med fysiska eller psykiska handikapp. En sådan integrering kräver noggrann förberedelse och planering för att föreningarna och ledarna på ett riktigt sätt skall kunna möta de behov som finns och de problem som kan uppkomma. I de flesta fall krävs en högre ledartäthet än i övrig verksamhet. Det är också nödvändigt att föreningarna till denna verksamhet knyter sådana ledare, som har speciella kunskaper och förutsättningar för att arbeta i en integrerad lägerverksamhet.

Verksamhetens inriktning

Utredningen genomförde hösten 1974 en inventering av ungdomsorganisationernas lägerverksamhet (Bil. 2, s. 145). Inventeringen avsåg bl. a. omfattning och inriktning av verksamheten för perioden 1974-06-10-08-18 för barn och ungdom i åldrarna 7-15 år.

Av redovisningstekniska skäl kan undersökningen inte betraktas som fullständig. Vad gäller verksamhetens inriktning kan dock fastslås att vildmarks- och friluftsliv i olika former dominerar. Lägeridén har framförallt utvecklats inom scoutrörelsen, men efter hand har även andra ungdomsorganisationer tagit sådan lägerverksamhet som modell. Sett mot bl. a. denna bakgrund är det naturligt att verksamhetsinriktningen i hög grad har koncentrerats på friluftsliv och vildmarksliv. Under senare år har dock även läger inriktade på miljö- och ekologifrågor blivit vanliga.

Även verksamheter med inriktning främst på relationer och på samspel mellan barnen och mellan barn och vuxna samt med påtagliga inslag av skapande verksamhet har utvecklats, särskilt inom Unga Örnar.

I inventeringen har av redovisningstekniska skäl endast idrottens distriktsarrangemang kunnat redovisas. Kvantitativt intar läger med idrottslig inriktning en framträdande plats.

Inventeringen ger en antydning om att en del av ungdomsorganisationerna har svårigheter att utveckla nya, mindre traditionsbundna verksamhetsformer. Detta innebär likväl inte att ungdomsorganisationernas lägerverksamhet inte skulle kunna svara mot och möta dagens behov. De flesta organisationer har t. ex. ett bra lägertekniskt material som används vid ledarutbildning och som handledning vid verksamhetens uppläggning. Skriftlig dokumentation saknas emellertid i stor utsträckning om hur man möter och tillgodoser barns och ungdomars behov under en lägervistelse.

Utredningen har både i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) och i föreliggande betänkande framhållit det önskvärda i att ungdomsorganisationerna i sitt barn- och ungdomsarbete inte ger avkall på sin profil och sina särdrag. Vissa organisationer ger emellertid inte uttryck för en sådan profilering i sina läger i samma utsträckning som i övrig verksamhet.

Andra organisationer förefaller fästa mer vikt vid aktiviteternas utformning än vid sociala relationer mellan deltagare och ledare. Verksamheten blir i vissa fall mer ett mål i stället för ett medel. Som exempel på och i viss mån en bidragande orsak här till kan nämnas att en del av materialproduktionen styr verksamheten mer mot en "sysselsättningsterapi" än mot ett önskvärt dialogpedagogiskt samspel. Det är således en skiftande bild som företes.

Enligt utredningens uppfattning är det därför angeläget att ekonomiska resurser ställs till ungdomsorganisationernas förfogande för pedagogiskt och metodiskt utvecklingsarbete. Detta skulle ge organisationerna ökade möjligheter att utveckla mera pedagogiska modeller för lägerverksamheten. Utredningen föreslår därför i kap. 6, "Finansieringsfrågor", att ett statligt utvecklingsstöd till ungdomsorganisationernas sommarverksamhet införs.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande heldygnsverksamheten i föreningsregi att

- den av föreningslivet bedrivna lägerverksamheten framstår som ett an-

geläget inslag i barns sommarverksamhet och bör ges mycket hög prioritet

- samhället successivt bör engagera sig i en upprustning av de lokala föreningarnas lägergårdar
- ett ökat ekonomiskt stöd bör komma föreningslivet till del för ledarutbildning, pedagogiskt utvecklingsarbete m. m.

Lägerverksamhet i kommunal regi

Även många kommuner använder lägerverksamhet i egen regi som en del av barn- och ungdomsarbetet. De bakomliggande motiven och de övergripande målen kan vara annorlunda i en kommunal verksamhet än i föreningslivets lägerverksamhet. Uppläggningsen av lägren överensstämmer dock till stora delar.

Den mest påtagliga skillnaden står att finna i rekrytering och urval av deltagare. I den föreningsdrivna lägerverksamheten sker rekryteringen i huvudsak inom den egna organisationen. Även om de flesta organisationer framhåller att lägren i princip är öppna också för icke-medlemmar, sker inte uppsökande verksamhet i någon större omfattning.

I lägerverksamhet i kommunal regi spelar däremot den uppsökande verksamheten en viktig roll. Motiven och målet för lägerverksamheten är oftast att erbjuda sådan verksamhet till barn och ungdomar som bedöms behöva särskilt stöd och stimulans under längre eller kortare del av sommaren. Med denna inriktning blir de socialt stödjande och förebyggande inslagen påtagliga. I den av socialstyrelsen bedrivna försöksverksamheten med sommaraktiviteter för barn har flera projekt med sådan inriktning och målsättning varit representerade.

Utredningen anser det angeläget att denna form av fritidsverksamhet vidareutvecklas så att den kan komma nya grupper barn, ungdomar och föräldrar till del. Verksamhetens speciella sociala inriktning kräver ett intimt och långtgående planerings- och verksamhetssamarbete i kommunen. Den uppsökande verksamhet som utredningen diskuterar (bl. a. i kap. 4, "Planering") blir i detta sammanhang särskilt betydelsefull. Den kräver en nära samverkan mellan bl. a. den sociala sektorn, skolan och fritidssektorn.

Med de resurser som flertalet kommuner disponerar finns rika möjligheter att låta den kommunala lägerverksamheten bli en integrerad del i ett kontinuerligt barn- och ungdomsarbete. Bl. a. måste kommunernas möjligheter till ledarkontinuitet tas till vara. De timanställda ledare som i vinterverksamheten t. ex. har arbetat bland barnen på en fritidsgård bör ges tillfälle att arbeta inom lägerverksamheten. Samma gäller de timanställda skolvärdinnor och elevassistenter, som under terminerna arbetar med i skolans verksamheter. Möjligheterna till förberedelser under vintern och våren och till uppföljning under hösten och vintern ökar härigenom.

Genom den kommunala lägerverksamhetens ofta socialt förebyggande och stödjande inriktning sker inte sällan ett selektivt urval av barn och ungdomar till lägren. Ett sådant begränsat urval innebär emellertid vissa risker. De stödjande och förebyggande insatserna kan få motsatt effekt genom att ett selekterat urval blir ytterligare ett led i en utstöttningsprocess. Det är därför

viktigt att sådana risker uppmärksammas och att lägerverksamhet i kommunal regi med stödjande och förebyggande syfte ges en sådan pedagogisk utformning och en så breddad rekrytering att dessa processer inte uppstår. Kommunerna bör därför bl. a. uppmärksamma de insatser som föreningslivet kan bistå med, t. ex. genom att medverka vissa dagar eller genom att en del av de aktuella barnen och ungdomarna bereds tillfälle att delta i helt föreningsdrivna läger.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande den kommunala lägerverksamheten att

- den kommunala lägerverksamheten bör utvecklas kvantitativt och kvalitativt så att nya grupper barn, ungdomar och föräldrar kan få del av denna verksamhet
- den uppsökande verksamheten är särskilt betydelsefull i samband med kommunal lägerverksamhet. Den kräver en nära samverkan mellan bl. a. den sociala sektorn, skolan och fritidssektorn
- kommunerna i sin lägerverksamhet bör uppmärksamma de insatser som föreningslivet kan bidra med.

2.2.2 *Sommargårdar*

Barnkoloniernas utveckling under de senaste tio åren kan beskrivas som en kraftig kvantitativ nedgång parallellt med en kvalitativ förbättring.

Ökade krav på personal, lokaler och utrustning har lett till sådana kostnader att ekonomiskt svaga anordnare tvingats lägga ned eller minska sin verksamhet. Några av de anordnare som haft resurser att kvalitativt utveckla verksamheten har velat markera denna utveckling genom att döpa om barnkolonierna till sommargårdar.

En annan märkbar utvecklingstendens är förkortningen av vistelsetiden per barn. Denna nedskärning svarar mot ett minskat behov av långa vistelsetider, eftersom familjernas möjlighet till samvaro under sommaren ökat till följd av längre semester och allmänt bättre levnadsförhållanden. En annan förklaring till förkortningen av vistelsetiderna är en strävan att utnyttja befintliga platser för flera än ett barn per plats och säsong.

Den nuvarande sommargårdsverksamheten med höga kvalitetsanspråk på personal, lokaler och utrustning blir ekonomiskt försvarbar om platserna utnyttjas så effektivt att resurserna verkligen svarar mot barnens och familjernas behov och att lokalerna utnyttjas mer än några månader per år. Ett sådant synsätt har varit utgångspunkt för förslagen i det följande.

Lokalernas användning

Sommargårdsfastigheterna står som regel tomma under vinterhalvåret. Om de endast används en begränsad tid under sommaren blir nödvändiga fastighetsförbättringar knappast ekonomiskt försvarbara. Utredningen anser därför att sommargårdsanordnarna med kommunernas stöd bör aktivt söka användningsmöjligheter för sina lokaler också under andra delar av året. Vinterlovsläger, lägerskolor, koloniskolor, kursinternat, idrottsträningsläger, veckoslutsläger för föreningar är några sådana exempel.

Sommargårdarna skulle också i många fall kunna användas effektivare under sommaren. En flexibel och behovsanpassad användning kan innebära att de används på olika sätt under olika delar av sommaren. En sommargård skulle t. ex. en kortare tid kunna ta emot en grupp från daghem eller fritidshem, en daglägerverksamhet, ett föreningsläger eller några familjer för att komplettera sommargårdens vanliga funktion.

Exempel på användningsmöjligheter för en sommargård

	Juni	Juli	Augusti	
vårtermin	sommarlov			hösttermin
Läger under lov	Daghems- och fritidshemsgrupper Daglägerverksamhet Sommargårdsverksamhet i kommunal eller föreningsregi	Semestertid Familjeverksamhet Föreningsläger	Daghems- och fritidshemsgrupper Daglägerverksamhet	Se vårterminen
Lägerskola				
Veckoslutsutflykter				
Kursinternat				

En aktiv inventering av kommunernas och föreningslivets fastigheter, som idag inte används för sommargårdsändamål, skulle i många fall påvisa outnyttjade resurser för olika former av sommarverksamheter och heldygnsomsorg. Skolor på landsbygden, föreningars klubbstugor, bygdegårdar, raststugor eller andra anläggningar, som tidigare ansetts för små eller av andra skäl ej utnyttjats för sommargårdsverksamhet, är exempel på sådana fastighetsresurser som vid samverkan mellan olika kommunala organ och med föreningslivet kan komplettera det befintliga sommargårdsbeståndet. En planmässig upprustning av sådana resurser torde bli mer ekonomisk än nybyggnation.

En stor del av landets sommargårdar ägs av organisationer vilkas syfte *enbart* är att bereda barn sommarvistelse (vissa välgörenhetsorganisationer och liknande, t. ex. barnensdagsföreningar, majblommeföreningar). Ovannämnda inventering föreslås också omfatta dessa gårdar. För att de skall kunna utnyttjas på bästa sätt och ges ett pedagogiskt innehåll i linje med utredningens förslag i föreliggande och tidigare betänkanden är det angeläget att verksamheten på dem drivs på samma sätt som vid övriga sommargårdar, där kommunernas organ för barnomsorg eller barn- och ungdomsföreningar är huvudmän. De flesta av ovannämnda sommargårdar behöver också upprustas lokalmässigt. I många fall är det önskvärt att man genom förhandlingar åstadkommer avtal om lokal upprustning och om överlåtelse av huvudmannskapet för verksamheten till kommun eller till barn- och ungdomsföreningar.

Sommargårdarnas storlek

I socialstyrelsens råd och anvisningar från år 1954 (nr 83) rekommenderas att "barnkolonierna" inte skall vara större än 35 platser. Många gårdar är

emellertid betydligt större. Barnantal mellan 60 och 200 förekommer. År 1974 mottog t. ex. en sommargårdsanläggning 230 förskolbarn.

När anläggningarna byggdes önskade man dra nytta av stordrift. Stora centralkök, tvättanläggningar och centrala sjukstugor utgjorde rationaliseringsfördelar. Motsvarande förhållanden gäller även vissa lägergårdar och permanenta läger.

Utan speciella åtgärder kan de stora anläggningarna möjligen erbjuda en rationell "tillsyn" av barnen. God omsorg om barnen och en pedagogisk verksamhet däremot förutsätter bl. a. små barn- och personalgrupper utan anonymitet, att barnen kan delta i de vuxnas arbete (vilket kan vara direkt farligt i ett stort centralkök) samt möjlighet att anpassa verksamheten till barngruppens skiftande behov.

Utredningen anser emellertid att genom speciella åtgärder även de stora anläggningarna kan ges förutsättningar att fungera på önskvärt sätt. Barn och personal bör omfatta grupper om högst 25–30 barn. De bör indelas i arbetslag. "Stugkök" bör finnas i varje förläggning (där maten från centralköket färdigställs). Telefon måste t. ex. installeras i varje förläggning. Förberedelsearbete, familjekontakter före och under sommaren, daglig planering och konferens osv. bör ske inom respektive barngrupps arbetslag i samverkan med andra lag. Varje arbetslag bör ha sitt separata arbetsschema.

De modeller som utredningen föreslagit för barngruppens storlek i betänkanterna "Förskolan" (SOU 1972:26 och 27) och "Barns fritid" (SOU 1974:42) bör kunna utgöra lämpligt riktmärke också för sommarverksamheter.

Vistelsetider

Tidigare tog "kolonierna" emot barnen under hela sommaren från termins avslutningen till skolstarten. För att ge personalen tillfälle till semester innan skolan åter började (de flesta var lärare eller studerande) kortade anordnarna så småningom ned vistelsetiden. Genom att familjerna på grund av de längre semestrarna nu har större möjligheter att vara tillsammans med sina barn under somrarna har intresset för de långa vistelsetiderna sjunkit. I stället har kolonianordnarna börjat att inrätta fler perioder per sommar. (Läger har av tradition anordnats för kortare tider.)

För att heldygnsverksamheten skall svara mot familjernas behov anser utredningen att ett varierat utbud av vistelsetider och vistelseformer bör erbjudas. Detta blir en följd av en mer flexibel användning av sommargårdarna. Då det är önskvärt att barn är tillsammans med sina föräldrar under semestern, bör således det största utbudet av heldygnsverksamhet för barn erbjudas under juni och augusti. Under semestertiden bör istället bl. a. verksamhet för hela familjer kunna bedrivas såsom utredningen skisserat ovan.

Endast i undantagsfall bör vistelsetiden för ett och samma barn sträcka sig över familjens hela semester, t. ex. i de fall där starka sociala skäl föreligger. Längre vistelsetider kan också förekomma för barn, vilkas föräldrar arbetar hela sommaren såsom viss sjukvårdspersonal, vissa grupper skiftarbetare, studerande som av ekonomiska skäl sommararbetar och vissa serviceyrkesarbetande.

Förskolbarn bör endast undantagsvis vistas borta från familjen under hela

eller större delen av sommaren. Barnets mogenhetsgrad bör göras till föremål för en individuell bedömning av personal och föräldrar tillsammans för att avgöra om barnet har förutsättningar att tillgodogöra sig en sommargårdsvistelse och hur lång vistelse som kan anses lämplig. Vistelsetiden bör därvid omfatta mellan en och högst tre veckor. Helst bör förskolbarnet vistas på en daghemssommargård som tar emot barn från ett visst eller vissa daghem och där personal från daghemmet som väl känner barnet arbetar. Övrig tid under sommaren bör daghemmet i bostadsområdet ta emot barnet som vanligt och utnyttja de möjligheter till uteverksamheter, t. ex. dagläger, som står till buds.

Förskolbarnsföräldrar som behöver heldygnrekreation för sig själva och barnen bör ha tillgång till familjeverksamhet på "familjesommargård", där barn och föräldrar kan få tillfälle att vara tillsammans utan att vara hänvisade enbart till varandra. Detta kan vara en fördel för ensamföräldrar som upplever sig isolerade och för familjer där barn och föräldrar har sköra relationer.

Sommargårdar som har stark inriktning på något eller några avgränsade intressen, t. ex. segling, idrott, ridning, bör omfatta så korta vistelsetider att barnen och ungdomarna inte upplever verksamheten som ensidig. Den sociala omvärldsorienteringen är viktig att vidga också vid detta slags intressespecifika sommarverksamheter.

Vid avvägning av lämpliga vistelsetider skall hänsyn också tas till föräldrarnas möjligheter att besöka barnen. Om besök är svåra att genomföra på grund av långa avstånd, anser utredningen att vistelsetiden inte bör överstiga 2-3 veckor.

Närhet till bostadsorten

De flesta sommargårdar ligger inom sådant avstånd från barnens bostadsorter att föräldrarna kan besöka gården utan att behöva avsätta flera dagar för ändamålet. Om sommargården ligger så avlägset från hemmet att föräldrarna vid besök måste övernatta, bör ett eller flera gästrum finnas för besökande föräldrar liksom för besök till personalen.

I en del fall har långa avstånd mellan hem och sommargård motiverats med att barn skall få tillfälle att uppleva en helt ny miljö med nya möjligheter. En sommargård kan t. ex. behöva ligga långt från hemkommunen för att ge möjlighet till varmare klimat och till bad. En ny miljö kan också utgöra ett värdefullt kulturellt tillskott och således bidra till barnets omvärldsorientering och förståelse för samhället. Inte minst har lägerskolverksamheten påvisat detta.

Enligt utredningens mening bör emellertid närhetsprincipen – så långt möjligt och rimligt är – tillämpas i betydligt större utsträckning, inte minst med hänsyn till föräldrakontakterna och samarbetet med föräldrarna. Kravet är särskilt starkt när det gäller förskolbarn.

Närhet mellan barnens bostadsort och sommargården underlättar vidare en flexiblare användning under såväl sommarlov som terminerna. Sommargården kan då vara utflyktsmål för skola, daghem, fritidshem, föreningar, utgöra lokalresurs för läger under jul-, påsk- och vinterlov eller för pensionsverksamhet, familjeterapi i kortare internat, kursinternat m. m.

Kontinuitet för barn och personal

Som utredningen framhållit i bl. a. kap. 3 (sid. 79) är det väsentligt att personalen sedan tidigare känner barnen som kommer till sommargården. En sådan kontinuitet kan uppnås på olika sätt. Föreningsläger, där ledare och barn har kontakt i föreningens regi resten av året, ger kontinuitet. Sommargårdar, till vilka barn och personal återvänder år efter år, är ett annat exempel på önskvärd kontinuitet. Barn, personal och föräldrar bör i sådana fall erbjudas möjlighet att träffas under vinterhalvåret. Sådana träffar är viktiga tillfällen inte minst för nya barn och familjer att komma in i gemenskapen.

Om barn och personal kommer från samma bostadsområde, skola, fritidshem, daghem, osv. upprätthålls kontinuiteten på ett naturligt och självklart sätt. Barn, familjer och personal får då möjlighet att direkt bearbeta och dra nytta av sin under sommaren förvärvade kännedom om varandra. En konsekvent tillämpning av en sådan rekrytering av barn och personal kan emellertid vara svår att genomföra, eftersom personalen i bostadsområdets barnverksamheter skall ha sina berättigade semesterönskemål beaktade.

Ett bra sätt att dra nytta av de pedagogiska fördelar som ligger i heldygnsverksamhet utan att barn och föräldrar behöver känna oro, eftersom barnen känner varandra och ledarna, är t. ex. att en fritidshemsgrupp (barn och personal) tillbringar någon eller några veckor tillsammans på en sommargård. Utflykten kan förberedas dels i den dagliga verksamheten på fritidshemmet, dels på möten med barn och föräldrar. Arbetslaget för sommargården kan utveckla sina relationer redan på fritidshemmet. Det behov av ett utökat antal vuxna som blir en nödvändig följd av heldygnsomsorgen kan eventuellt fyllas med hjälp av intresserade föräldrar. Därigenom kan relationerna barn, föräldrar, personal fördjupas.

Personal

En självklar förutsättning för att sommargårdsverksamheten skall kunna bli en positiv faktor för barns utveckling är att personalen är väl lämpad för arbete med barn i heldygnsomsorg. Tidigare erfarenhet av barn förvärvad genom praktik från förvärvsarbete, praktik före eller inom utbildning eller erfarenhet av egna barn är viktig. Generellt bör större krav på praktisk erfarenhet av arbete med barn ställas på personal i heldygnsomsorg än inom andra former av barnomsorg eller allmän fritidsverksamhet.

All personal måste p. g. a. sommarverksamheternas speciella karaktär äga grundläggande kunskaper i första förband och i livräddning samt vara väl simkunniga.

Utredningen har i sitt betänkande "Utbildning i samspel" (SOU 1975:67) föreslagit att problematiken kring heldygnsomsorgen uppmärksammas i utbildningar för yrken inom barnomsorgs- och fritidsverksamhet. Utbildningen bör utveckla kunskaper om och upplevelser av den egna personen och dess relation till andra i det kontinuerliga samspel som uppstår i heldygnsverksamhet. I avvaktan på en sådan utveckling av utbildningen bör anord-

narna av heldygnsverksamheter själva ta ansvar för att personalen blir föremål för utbildnings- och fortbildningsinsatser i de fall arbetslagsmedlemmarna inte besitter motsvarande erfarenheter.

Liksom i förskolan och på fritidshemmet förutsätts personalen i alla former av sommargårdar arbeta i arbetslag. Arbetslagsprincipen har utvecklats i utredningens tidigare betänkanden "Förskolan" (SOU 1972:26 och 27), "Barns Fritid" (SOU 1974:42), i ovannämnda utbildningsbetänkande samt i kap. 3 i föreliggande betänkande. Om personalgruppen inte redan är samtränad från t. ex. arbete i samma fritidshem, daghem, förening eller i annan fritidsverksamhet bör resurser tillskapas så att de vuxna kan lära känna varandra, gemensamt planera arbetet samt diskutera och bearbeta de problem man väntar sig möta under verksamhetsperioden. Sådan förberedelse är en förutsättning för att personalen skall kunna ingå i fungerande arbetslag under sommaren.

Utredningen finner det inte nödvändigt att precisera en nedre åldersgräns för personalen. För närvarande har de flesta sommargårdsanordnare 18–20 år som lägsta ålder för anställning. I undantagsfall anställs yngre medarbetare, då främst som praktikanter eller ekonomibiträden. I personalgruppen bör olika åldrar vara representerade. De som räknas till personalstyrkan skall vara vuxna att ta eget ansvar i den situation de är anställda för. Praktikanter skall därmed inte räknas som personal. De skall ingå i arbetslaget och ha möjlighet att få handledning av de reguljära medlemmarna i detta.

För att sommargårdsvistelsen skall kunna bidra till barnens utveckling i olika avseenden och uppfylla grundläggande krav på trygghet måste tillräckligt antal vuxna arbeta i verksamheten. I jämförelse med personaltätheten på daghem eller fritidshem måste i sommargårdsverksamheten hänsyn tas till att barnen vistas på sommargården dygnet runt. Personalresurser måste avsättas för praktiska vardagsgöromål som hjälp med bäddning, "nattning", tvätt och vård av barnens kläder, m. fl. uppgifter som inte förekommer i någon större utsträckning eller inte alls i dagverksamheter. Dessutom äter barnen frukost, lunch, mellanmål, kvällsmål och ofta ett "godnattmål". Betydligt fler och mer personalkrävande måltider förekommer än i dagverksamheter.

Ett annat problem är svårigheten att anskaffa ersättare för anställda som blir sjuka. Sommargårdarna ligger oftast utanför tätorterna på platser med begränsat rekryteringsunderlag. Det är viktigt att huvudmännen bereder sig på oförutsedda personalbortfall genom att ha reservpersonal till hands eller i förväg ha vidtalat personer, som med kort varsel kan börja arbeta på sommargården.

Vid beräkning av personalbehovet på en sommargård bör hänsyn tas till bl. a. följande faktorer:

- antal barn
- barnens ålder
- barn med särskilda behov av omsorg, stöd och stimulans
- verksamhetens inriktning
- sommargårdens utrustning, t. ex. kökets standard, lokalernas disposition, tillgången på lekmaterial
- personalens utbildning och erfarenhet
- tomtens och den omgivande miljös möjligheter.

Barnen förutsätts delta i de vuxnas arbetsuppgifter. Endast i undantagsfall kan emellertid barnens insatser ersätta de vuxnas. Genom att alla vuxna i arbetslaget – även kökspersonal, lokalvårdare, vaktmästare m. fl. yrkesgrupper – strävar efter att ha kontakt med barnen samt delar det pedagogiska arbetet tillgodoses behovet av vuxenkontakt bättre.

I råd och anvisningar nr 83/1954 rekommenderar socialstyrelsen minst en anställd per fem skolbarn eller per fyra förskolbarn. Sedan dessa anvisningar skrevs har emellertid en ny arbetstidslag trätt i kraft. Den medger ett arbetstidsuttag om 40 timmar per vecka och anställd samt övertid och jourtid.

Utredningen har beräknat personaltätheten vid landets sommargårdar för år 1973 och därvid funnit följande ungefärliga värden för olika typer av sommargårdar:

förskolbarnsgårdar	1 vuxen per 2,7 barn
skolbarnsgårdar	1 vuxen per 3,9 barn
sommargårdar för utvecklingsstörda barn	1 vuxen per 1,4 barn

Centralföreningen för sommarvistelse för barn fastställde år 1975 nya normer för personalantalet vid Stockholms sommargårdar. (Dessa utgör ca 1/3 av samtliga sommargårdar i landet.) För skolbarnsgårdar gäller riktvärdena enligt tabell 2.1 nedan. (Sommargårdar för förskolbarn och gårdar som tar emot barn med särskilda behov av omsorg på grund av fysiska, psykiska eller andra handikapp har högre personaltäthet.)

Tabell 2.1 Personaltäthet vid Stockholms skolbarnsgårdar 1975

Antal barn	Antal personal	Antal barn	Antal personal
–24	7	42–46	12
25–28	8	47–51	13
29–32	9	52–56	14
33–36	10	57–61	15
37–41	11	62–66	16

Personalens tjänstgöring skall enligt lag schemaläggas. I tabell 2.2 och diagram 2.1 (s. 77, 78) ger utredningen ett exempel på tjänstgöringsschema, som hämtats ur anvisningar för schemaläggning som 1975 utprovats på Stockholms sommargårdar. Schemaexemplet gäller för en sommargård med ca 30 skolbarn och 9 anställda inklusive föreståndare och kokerska/kock. Personalen har i exemplet ledigt var sjätte dag, ledig kväll dag före och ledig morgon dag efter ledig dag. Den dagliga fasta arbetstiden är 6 1/2 timme. Med drygt två timmar ej schemalagd tid för personalkonferens per kalendervecka uppgår den genomsnittliga veckoarbetstiden till 40 timmar.

Utredningen räknar med att sommargårdsanordnarna successivt kommer att förbättra personaltätheten i den takt resurserna medger. Hela det pedagogiska program som utredningen föreslagit i sina tidigare och i föreliggande betänkanden torde i nuläget kunna förverkligas endast av ett fåtal sommargårdsanordnare. Programmet bör emellertid kunna genomföras successivt såsom brukligt är vid introduktion av nya pedagogisk-organisatoriska förslag.

Reglering av verksamheten

Snarlika eller överensstämmande former av kollektiv heldygnsverksamhet bedrivs under en rad olika benämningar. Några klara skiljelinjer mellan läger, permanenta läger, sommargårdar eller barnkolonier finns inte.

Enligt 55 § barnavårdslagen (Bvl) är barnkolonier en form av barnavårdsanstalter. Som sådana skall kolonierna anmälas till "socialstyrelsen eller, om Konungen så bestämmer, hos vederbörande länsstyrelse" (57 § Bvl). Enligt nuvarande bestämmelser utgår statsbidrag för till socialstyrelsen anmälda barnkolonier för barn som är under 15 år och om vistelse överstiger 3 veckor (socialstyrelsens råd och anvisningar 203/67).

En praxis har utvecklats som innebär att anläggningar för kollektiv heldygnsomsorg som tar emot barnen minst tre veckor oftast kallas barnkolonier eller sommargårdar och således anmälts som barnavårdsanstalter. Anläggningar med kortare vistelsetider har benämnts läger och inte reglerats i barnavårdslagen eller stadgan för barnavårdsanstalter.

Enligt 60 § Bvl skall barnavårdsnämnden utöva tillsyn över barnavårdsanstalterna i kommunen. Anmärkningar skall meddelas till länsstyrelsen, som i sin tur kan ålägga anordnaren att vidta åtgärder. Länsstyrelsen skall underrätta socialstyrelsen om sådana ålägganden (61 § Bvl). Socialstyrelsen kan förbjuda fortsatt verksamhet (62 § Bvl).

Utredningen föreslår att denna reglering av verksamheten ändras. Motiv härför är *dels* utredningens förslag att kommunerna upprättar en *fritidsplan*, varigenom kommunens samlade resurser för barns och ungdomars sommar, sommargårdar, kommunalt och föreningsledda läger, dagläger osv. inventeras och disponeras genom ett direkt samrådsförfarande mellan kommun och föreningslivet.

dels att utredningen anser det önskvärt att det centrala ansvaret för och tillsynen över verksamheten vid sommargårdar och läger decentraliseras.

Till följd härav föreslår därför utredningen att socialutredningen i den över syn av vårdlagarna som den genomför också prövar huruvida det samlade tillsynsansvaret för sommargårdar och läger – även kommersiella läger – primärt skulle kunna åvila barnavårdsnämnden/socialnämnden i barnens hemkommuner samt ökade befogenheter ges kommunen att stänga anläggningar i uppenbara fall av missförhållanden. Ansvaret för barnens hemkommun måste speciellt innefatta att barn med särskilda behov av stöd och stimulans integreras i sommarverksamheterna och att erforderliga resurser för att bereda dessa barn en utvecklande vistelse finns på de sommargårdar och läger som tar emot dem. Socialstyrelsen föreslås även i fortsättningen böra ge råd och anvisningar för pedagogisk förnyelse av sommargårdarnas verksamhet. De regler som redan finns i t. ex. byggnadsstadgan, hälsovårdsstadgan, livsmedelslagen och statens brandinspektions meddelande onödiggör särskilda regler om byggnader, sanitära frågor, hygien, osv. Däremot bör, som diskuteras i kap. 5 (s. 115), särskilda tillämpningsföreskrifter i vissa fall utfärdas av respektive myndighet och sammanställas av socialstyrelsen i form av lätt-tillgängligt informationsmaterial för sommargårds- och lägeranordnare.

Intill dess frågan om decentralisering av det samlade tillsynsansvaret till primärkommunerna fått sin lösning bör, enligt utredningens mening, socialstyrelsen behålla möjligheten att meddela föreskrift om högsta barnantal

(58 § Bvl) samt kunna ingripa vid uppenbara missförhållanden vid barnavårdsanstalter.

De regler, som följer av stadgan för barnavårdsanstalter (§ 12, 17–19) om bl. a. särskilda hälsokontroller av "kolonibarn" och för anstalten ansvarig läkare, är kvarlevor från den tid då sommargårdarna tog emot särskilt svaga eller sjuka barn och bör följaktligen i konsekvens med ett decentraliserat tillsynsansvar utgå. Med tanke på den utbyggda barnhälsovården torde särskilda hälsokontroller för sommargårdar inte längre vara befogade. Ansvarig sommargårdsläkare bör endast vara nödvändig när barn med fysiska eller psykiska handikapp tas emot. I dessa fall bör en läkare anlitas, som om möjligt har anknytning till barnet under resten av året.

Varje sommargård bör däremot ha ett samarbetsavtal med närmaste distriktssköterska (eller liknande) för att kunna erhålla råd och hjälp vid behov. Barn som blir allvarligt sjuka bör inte vara kvar på sommargården utan återvända till hemmet eller vårdas på sjukhus.

Förslag till organisationsmodeller för sommargårdar

Sommargårdens roll som komplement till bostadsområdets övriga barnomsorg medför att sättet att använda gården kommer att bero på vilka behov, som väger tyngst när resurserna för barnens fritid planeras. En sommargård kan också användas på olika sätt under olika delar av en och samma sommar. I det följande ger utredningen några exempel härpå.

Den vanliga sommargården – skolbarnsgård, syskongård

Denna modell motsvarar dagens "koloniverksamhet" men med de förändringar som angivits i detta kapitel och med de pedagogiska aspekter beaktade som framhålls i kap. 3.

Personalen bör så långt möjligt rekryteras bland redan anställd personal i barnomsorg eller i allmän fritidsverksamhet. Kommunen bör ta ett särskilt ansvar för integrering av barn med särskilda behov liksom i skola, förskola och fritidshem. Ålders- och könsintegrering ger pedagogiska fördelar och betyder bl. a. att en familj kan sända flera barn till samma sommargård. Särskilda resurser bör avsättas för samarbete mellan sommarsäsongerna inom personalgruppen samt mellan personal, barn och föräldrar.

Även förskolbarn kan integreras med skolbarnen under förutsättning att personaltätheten ökas väsentligt eller barngruppens storlek minskas. Vistisetiden bör avpassas med hänsyn till de yngsta barnen. För förskolbarn bör den inte överstiga 3 veckor. Såväl personella som materiella resurser måste avpassas till den större åldersspridningen i barngruppen. För familjer med barn i både förskol- och skolåldern underlättas kontakten med barn och personal, om barnen vistas på samma sommargård, vilket möjliggörs genom den utvidgade åldersgruppen.

Sommargård i föreningsregi

Organisationer som driver fritidsverksamhet för barn och ungdom under terminerna bör ges tillfälle att utveckla och fördjupa denna verksamhet på en

sommargård under någon eller några veckor per barngrupp.

Särskild omsorg ägnas åt en för barn och personal gemensam planering av lägerveckan under framförallt vårterminen. Barn som inte tillhör organisationen men ändå skall delta på sommargården bör introduceras genom att vara med på förberedelseträffarna, då regler diskuteras, sysslor fördelas, sommargården presenteras, osv. I regel kommer denna form av verksamhet att vara inriktad på något särskilt intresseområde. Det är önskvärt att också barn- och ungdomsorganisationer med inriktning utöver idrotts- och fri-luftsaktiviteter ges resurser att medverka till en innehållsmässig beredning av utbudet av heldygnsverksamheter under sommaren.

Daghem på sommargård

En rad praktiska förutsättningar bör vara uppfyllda, för att sommargård skall kunna anses utgöra en lämplig livsmiljö för förskolbarn. Utredningen rekommenderar i dessa fall "daghemssommargården" som organisationsmodell, dvs. en sommargård som tar emot daghemsgrupper tillsammans med några av daghemmets egen personal. Personaltätheten bör ökas genom en minskning av barngruppens storlek. Till de viktigaste förutsättningarna hör möjlighet för ledare, barn och föräldrar till kontinuerlig kontakt före, under och efter vistelsen. Sommargården bör ligga nära barnens hemort och ha övernattningsmöjligheter för föräldrar. Huvudman bör vara kommunens organ för förskolverksamheten. Sommargården bör ha en naturlig och överblickbar miljö med möjlighet för barnen att delta i praktiska sysslor och med ett brett utbud av aktiviteter.

Veckoverksamhet

I denna organisationsmodell vistas barnen på sommargården under veckorna och åker hem till föräldrarna över veckosluten. Denna form har prövats på några av Stockholms sommargårdar med gott resultat. Under veckosluten kan sommargården då användas på annat sätt, t. ex. för familjeverksamhet i kommunal eller föreningsregi.

Familjeverksamhet

Olika former av familjeverksamhet kan också bedrivas vid sommargårdarna. För familjer med svag ekonomi kan sådan verksamhet bli en möjlighet till en god rekreation för både barn och föräldrar under veckoslut och semestrar.

En familjeverksamhet kan också utgöra en kvalificerad behandlingsresurs under förutsättning att terapeutiskt utbildad personal anställs och verksamheten anknyts till kommunens sociala serviceorganisation.

Familjeverksamheten kan också inriktas på något visst för familjerna gemensamt intresse i kommunal eller föreningsregi.

En grupp familjer från ett daghem eller fritidshem eller en familjegrupp från ett bostadsområde är andra exempel på målgrupper som bör erbjudas möjlighet att använda sommargården.

Förutom att familjeverksamhet, om den ges tillräckliga personalresurser,

primärt innebär en god omsorg om barnen, ger den utmärkta möjligheter att utvidga isolerade familjers kontakter med andra.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande sommargårdsverksamheten att

- sommargårdsanordnarna med kommunernas stöd bör aktivt söka användningsmöjligheter för sina lokaler också under andra delar av året. Vinterlovsåger, lägerskolor, koloniskolor, kursinternat, idrottsträningssåger, veckoslutsåger för föreningar är några sådana exempel
- sommargårdarna också i många fall kan användas effektivare under sommaren. En flexibel och behovsanpassad användning kan innebåra att de används på olika sätt under olika delar av sommaren
- en aktiv inventering av kommunernas och föreningslivets fastigheter, som idag inte används för sommargårdsändamål, i många fall skulle påvisa outnyttjade resurser för olika former av sommarverksamheter och heldygnsomsorg.
- ett varierat utbud av vistelsetider och vistelseformer bör erbjudas för att heldygnsverksamheten skall svara mot familjernas behov. Då det är önskvårt att barn är tillsammans med sina föråldrar under semestern, bör det största utbudet av heldygnsverksamhet för barn erbjudas under juni och augusti. Under semestertiden bör istället bl. a. verksamhet för hela familjer kunna bedrivas
- principen med sommargårdsverksamhet nära bostadsorten, så långt möjligt och rimligt är, tillåmpas i betydligt större utsträckning med hänsyn till föråldrakontakterna och samarbetet med föråldrarna. Kravet är särskilt viktigt när det gäller förskolbarn. Närhet mellan barnens bostadsort och sommargården underlättar också en flexiblare användning under såväl sommarlovet som terminerna
- socialutredningen i den översyn av vårdlagarna som den genomför prövar huruvida det samlade tillsynsansvaret för sommargårdar och åger primärt skulle kunna åvila barnvårdsnåmnden/socialnåmnden i barnens hemkommun och ökade befogenheter ges kommunen att stånga anläggningar i uppenbara fall av missförhållanden
- ansvaret för barnens hemkommun måste speciellt innefatta ett ansvar för att barn med särskilda behov av stöd och stimulans integreras i sommarverksamheterna samt att erforderliga resurser för att bereda barnen en utvecklande vistelse finns på de sommargårdar som tar emot dem
- att socialstyrelsen åven i fortsåttningen bör ge råd och anvisningar för pedagogisk förnyelse av sommargårdarnas verksamhet
- att varje sommargård bör ha ett samarbetsavtal med nårmaste distriktskåterska (eller liknande) för att erhålla råd och hjälp vid behov. Barn som blir allvarligt sjuka bör inte vara kvar på sommargården utan återvända till hemmet eller vårdas på sjukhus.

2.2.3 Integrering av barn med särskilda behov av stöd och stimulans i sommargårdar

Inledande synpunkter

I en skrivelse 1968-09-27 till socialdepartementet hemställde Svenska Diabetesförbundet om ekonomiskt bistånd för att anordna en rikskoloni för diabetessjuka barn samt om viss utredning rörande medicinskt motiverad kolonivistelse. Kungl. Maj:t uppdrog med anledning härav 1970-12-17 åt socialstyrelsen att utreda ovanstående frågor samt att till Kungl. Maj:t inkomma med de förslag som kunde föranledas av utredningen.

Socialstyrelsen framhöll i rapport 1974-02-21 att det förelåg ett behov av en rikskoloni för diabetessjuka ungdomar samt ett klart behov av medicinskt motiverad kolonivistelse för barn. Verket fann det därför angeläget att även den medicinskt motiverade kolonivistelsen omfattades av den översyn av den organiserade sommarverksamhetens mål och innehåll m. m. som barnstugeutredningen hade att verkställa i enlighet med tilläggsuppdrag 1973-05-18. Socialstyrelsen föreslog därför att ärendet skulle överlämnas till barnstugeutredningen för beaktande. Genom skrivelse 1974-09-06 överlämnade Kungl. Maj:t frågan till barnstugeutredningen för vidare behandling inom ramen för utredningsarbetet.

Barnstugeutredningen har med anledning av ovannämnda uppdrag i sin nulägesbeskrivning (Bil. 2) redovisat handikapporganisationernas sommarverksamheter för barn och ungdomar, sommarverksamheter för barn som behandlas av PBU samt för invandrabarn.

I föreliggande avsnitt framlägger utredningen förslag till integrering av barn med särskilda behov av stöd och stimulans i sommargårdsverksamheten. Förslagen bygger på utredningens ställningstaganden och riktlinjer i tidigare betänkanden och på vad som framkommit i nulägesbeskrivningen.

I betänkandet "Förskolan" (SOU 1972:27) framhöll utredningen att barn med särskilda behov måste prioriteras genom förstärkta resurser redan i förskolan.

Utredningens förslag resulterade i att riksdagen hösten 1973 antog en lag om förskoleverksamhet, vilken trädde i kraft 1975-07-01. I 5 § förskollagen sågs att

"barn som av fysiska, psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling, skall så långt möjligt anvisas plats i förskola tidigare än som anges i 4 § första stycket, om ej barnets behov av sådant stöd tillgodoses på annat sätt. Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats i förskola enligt första stycket."

Formerna för det uppsökande och förebyggande arbetet har utretts av Arbetsgruppen för samhällets barnomsorg (BOG) i betänkandet "Samverkan i barnomsorgen" (SOU 1975:87).

Vad gäller hälsovården i förskolan, arbetar f. n. en arbetsgrupp inom socialstyrelsen med att utforma en rekommendation, som innebär att landstingen tar över ansvaret för hälsovården i förskolan. Denna rekommendation beräknas utkomma hösten 1975. Både landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet har i sina remissvar på förskolbetänkandet tillstyrkt en sådan lösning.

Socialstyrelsens försöksverksamhet

Sedan våren 1971 bedriver socialstyrelsen på Kungl. Maj:ts uppdrag i samråd med skolöverstyrelsen, statens ungdomsråd, 1968 års barnstugeutredning och Svenska Kommunförbundet försöksverksamhet med fritidsaktiviteter för barn i åldrarna 7–12 år. Inom ramen för uppdraget bedrivs sedan sommaren 1973 även försöksverksamhet med sommaraktiviteter.

Socialstyrelsens försöksverksamhet har främst omfattat sådana projekt som inneburit försök till föräldrasamverkan, integrering av barn med olika handikapp, tillgodosett behovet av tillsyn för de barn som ej har tillgång till fritidshem under sommaren samt projekt som innehållit en väl strukturerad personalutbildning. Ca. 15–20 projekt har bedrivit integrerad verksamhet. Av utvärderingsrapporterna framgår att de flesta projekten gett positiva erfarenheter. Socialstyrelsen har framhållit behovet av stimulans genom kontakter med vuxna och jämnåriga utanför den egna miljön, framför allt för de barn som tillbringar sin övriga tid på institutioner av olika slag och vikten av miljöbyte.

I projekten har tonvikt lagts på att barnen skall vara tillsammans även när det gäller lek och annan aktivitet. Därför har man försökt skapa naturliga kontakter mellan handikappade barn och andra genom att anordna aktiviteter som alla kunnat delta i oavsett handikapp. I samband med aktiviteterna har ibland uppstått situationer som sedan diskuterats och som bidragit till ökad förståelse för och kunskap om människors olikheter och förutsättningar.

Socialstyrelsen har dragit följande slutsatser av försöksverksamheten med integrering:

Personalen bör ha lämplig utbildning och ges möjligheter att förbereda sig genom introduktionskurser, personalsammankomster och föräldramöten, innan verksamheten startar

Personaltätheten är en faktor, som man måste ta extra hänsyn till i samband med integrering. Olika barn och olika sommargårdar kräver olika personalsammansättning

Stora sommargårdar med många barn är i allmänhet olämpliga i integrerings-sammanhang.

2.2.4 Förslag till integrationsmodeller

Begreppsbestämning

I Kungl. Maj:ts skrivelse 1974-09-06 till barnstugeutredningen, angående utredning av frågan om sommargårdsverksamhet för handikappade barn, används genomgående uttrycket "medicinskt motiverad kolonivistelse". Utredningen anser emellertid att sommargårdsvistelse för handikappade barn i första hand bör innebära kontakter med icke-handikappade barn och ungdomar, deltagande i stimulerande fritidsverksamheter samt möjligheter till miljöbyte och finner därför att verksamhetsbeteckningen "Medicinskt motiverad kolonivistelse" inte är rättvisande. Utredningen föreslår därför att verksamheten istället benämns "Integrering av barn med särskilda behov av stöd och stimulans i sommargårdar".

Med beteckningen barn med särskilda behov avser utredningen barn som av fysiska, psykiska, känslomässiga, sociala, språkliga eller andra skäl är i behov av särskilt stöd och stimulans.

Krav på integrerad verksamhet

Den sommargårdsverksamhet som handikapporganisationerna och landsingen idag bedriver är i stor utsträckning specialanpassad i form av sommargårdar för rörelsehindrade barn, för psykiskt utvecklingsstörda barn, för blinda barn, för hörselskadade och döva barn samt för allergiska barn. Konkret betyder detta att man på sommargårdarna samlar en grupp barn med handikappet gemensamt och driver en verksamhet som är specialanpassad just för dem. I denna verksamhets utformning ligger en stark betoning på själva handikappet och ett krav på behandling av de färdigheter och funktioner som är nedsatta.

Handikapporganisationernas många gånger knappa ekonomiska, personella och lokalmässiga resurser, har också bidragit till att sommargårdsverksamheten fått denna inriktning. Det har därför ofta ansetts viktigast att så många handikappade barn som möjligt fått ta del av en sommargårdsvistelse, varför det sociala samspelet med integrerade icke-handikappade barn inte har kunnat tillföras verksamheten.

Någon klar avgränsning mellan specialanpassad och integrerad sommargårdsverksamhet för barn med särskilda behov kan inte alltid göras. Många organisationer har någon form av integrering med andra barn i sin verksamhet. Det kan t. ex. gälla syskon eller kamrater till det handikappade barnet eller barn från sommargårdens omgivning som deltar i verksamheten. I de fall då detta har skett, har det visat sig ha positiva effekter på verksamheten.

Det bör dock påpekas att det finns vissa grupper av barn med särskilda behov, för vilka en integrering varken är lämplig eller möjlig. I dessa fall kan vistelse på en sommargård med specialanpassad verksamhet vara motiverad.

För att integreringsprincipen inte skall bli ett självändamål, är det viktigt att den verksamhetsform som väljs bygger på bedömningar av barnens behov och deras speciella förutsättningar. Det är också viktigt att ta hänsyn till den övriga barngruppens sammansättning och att personalen är rätt dimensionerad utifrån det merarbete som kan följa med en integrering.

Integreringen bör inte begränsas till några få veckor på sommaren. Målet för integreringen bör vara, att de integrerade barnen ges förutsättningar att även under den övriga delen av året utveckla de kontakter och det samspel som påbörjats med de andra barnen under sommaren. En strävan till kontinuitet är viktig när integrerade sommarverksamheter planeras.

I en integrerad verksamhet ses inte behandlingen av barnens handikapp som det primära, utan utgör en del av den totala verksamheten. Där deltar istället de handikappade barnen i de andra barnens verksamheter och där prioriteras de behov som barnen har gemensamma. Man strävar efter att i första hand ge det handikappade barnet en tillvaro som så långt möjligt liknar andra barns.

För att en integrering skall kunna förverkligas, måste den reguljära sommargårdsverksamhetens personella och materiella resurser successivt ökas. Utöver den vanliga omsorgen kräver dessa barn oftast en rad stöd- och stimulansåtgärder och goda betingelser för att kunna tillgodogöra sig en sommargårdsvistelse.

Den anpassning av sommargårdsmiljön till de handikappade barnens be-

hov som ovan antytts avser miljön ur såväl fysisk, social som pedagogisk aspekt. De fysiska hindren för sommargårdsvistelsen måste undanröjas, t. ex. genom anpassning av lokalerna, vissa tekniska hjälpmedel, personell assistans osv.

Ibland kan det också vara nödvändigt att anställa extra personal som är väl förtrogen med de handikappade barnens svårigheter och som kan tillgodose barnens eventuella behov av specialanpassad träning för att öva upp de funktioner som är nedsatta, t. ex. med sjukgymnastik, talträning och andra insatser som kan inrymmas i begreppet habilitering. Erfarenheterna har visat att de sommargårdar som tillgodosett barnens behov av rörelseträning och annan form av träning parallellt med fritidsaktiviteterna varit de mest lyckade från barnens synpunkt.

Specialanpassad verksamhet med omvänd integrering

I de specialanpassade sommargårdarnas verksamhet bör i många sammanhang en omvänd integration tillämpas. Om andra barn ges möjlighet att delta i en verksamhet anpassad till de handikappade barnens behov, kan denna samvaro bidra till att vidga barnens uppfattning om och förståelse för andra och tillföra dem betydelsefulla, breddade upplevelser genom varandras likhet och olikhet.

Syskon och kamrater till det handikappade barnet bör också erbjudas plats på sommargården. Eftersom många av barnen vistas på specialinstitution under det övriga året och därför inte har möjlighet att umgås så ofta med sina syskon, är denna integreringsform viktig.

Sveriges Dövas Riksförbund anordnade på försök sommaren 1974 en sommargård för döva barn. Sommargården var också öppen för hörande syskon till de döva barnen. Eftersom försöket utföll bra, fortsatte SDR med denna verksamhet även sommaren 1975. Denna gång var vistelsen avsedd för döva barn till döva och hörande föräldrar samt hörande barn till döva föräldrar. I mån av plats var också hörande syskon till döva barn välkomna. Förutom den vidgade kontakten syskonen emellan fick dessutom alla barn möjlighet att lära sig teckenspråket, vilket avsevärt främjade deras kommunikationsförmåga.

I ett av de projekt som ingick i socialstyrelsens försöksverksamhet anordnade *Föreningen för utvecklingsstörda barn (FUB)* i västra Blekinge sommarverksamhet för utvecklingsstörda barn, deras syskon, föräldrar och kamrater. Verksamheten omfattade en tidsperiod om 15 dagar sommaren 1974 och hade till syfte att träna de utvecklingsstörda barnen att leva med syskon och kamrater i semestermiljö.

Verksamheten genomfördes på föreningens egen fritidsgård, som alla deltagare hade hjälpts åt att rusta upp före verksamhetens början. På gården inkvarterades vuxna och barn i fyra små hus. 14 barn deltog, varav 7 var utvecklingsstörda. Gemensamma aktiviteter kunde genomföras under sådana former att det positiva med integreringen stimulerade föräldrarna till att delta aktivt. De aktiviteter som utövades var bad, lekar, sång, musik osv. Vidare företogs en del utfärder.

En annan form av integrering som borde utnyttjas mer än hittills är att de barn som bor i trakten runt de specialanpassade sommargårdarna inbjuds att delta i verksamheter där.

Många av de handikappade barnen som idag vistas på specialinstitution får inte möjlighet att delta i någon form av sommargårdsverksamhet, be-

roende på en rad olika omständigheter. För att på något sätt kompensera förlusten av den stimulans och omväxling som en sommargårdsvistelse kan ge dessa barn borde t. ex. sommaröppna dag- och fritidshem och dagläger kunna förlägga vissa ute- och inneaktiviteter till institutionerna. Därigenom skulle barnen på specialinstitutionerna ändå få möjlighet att umgås med andra barn och delta i deras verksamheter.

Specialanpassad verksamhet utan integrering

Integrering i vanliga sommargårdsverksamheter bör väljas framför segregerade sommargårdar i den mån det inte bedöms medföra negativa effekter. Det bör dock framhållas att vissa mycket gravt handikappade barn av humanitära eller medicinska skäl inte bör integreras. Det finns handikappade barn som inte orkar med gruppssamvaron och inte heller mångfalden av intryck från den fysiska miljön. Dessa barn kan behöva sådana medicinska, pedagogiska, psykologiska eller sociala resurser som endast kan erbjudas på en specialanpassad sommargård. Vissa barn kräver särskilt avvägd stimulans för att de skall kunna utvecklas i enlighet med sina egna förutsättningar.

För barn som inte bör integreras i den reguljära sommargårdsverksamheten, måste andra lösningar tillskapas som garanterar dem fullgoda stimulationsmöjligheter. De skall också innebära sådana personella kontakter som barnet orkar med.

Exempel på sådan specialanpassad sommargårdsverksamhet är den som Föreningen för utvecklingsstörda barn (FUB) driver genom en stiftelse på sommargården Solstrimman. Där mottas mycket gravt handikappade barn. Dessa barn ställer så stora krav på personalens uppmärksamhet och har så stort behov av omsorg, att en integrering av andra barn är ogenomförbar.

En annan specialanpassad sommargårdsverksamhet är den som Psykiska barna- och ungdomsvården, PBU, driver som ett integrerat led i sin behandlingsverksamhet.

PBU i Stockholm t. ex. driver tre sommargårdar, som betecknas som terapisosommargårdar, på vilka bedrivs kvalificerad miljöterapeutisk behandling för 80 barn i åldrarna 8–13 år, främst för barn med känslomässiga störningar. Uttagning sker endast av de barn som går i behandling på PBU, eftersom sommargårdsvistelsen är ett led här i. Barnen skall kunna följas upp av PBU efter sommargårdsvistelsen.

Erfarenheterna har i huvudsak visat sig vara positiva från denna form av sommargårdsverksamhet.

2.2.5 Pedagogiska aspekter

Det pedagogiska synsätt som utredningen anser böra prägla läger- och sommargårdsverksamhet för barn och ungdomar bör vara riktmärket också för integrerade sommargårdar. Varje sommarverksamhet i internatform bör oavsett längd och inriktning ha en gemensam grundsyn på barn och barns behov.

Personalens attityder och värderingar är viktiga för hur framgångsrik integreringen av barn med särskilda behov blir. Gertrud Schyl-Bjurman har i en PM för UKÄ-utredningen angående psykoterapiutbildningen, "Förskolan – en förebyggande terapeutisk miljö", behandlat frågan om personalens

attityder. Vad som där sägs är också viktigt att ta hänsyn till vad gäller sommargårdsverksamheten.

Där framhålls bl. a. att integrering av barn med särskilda behov i vanlig förskola ofta möter positivt gensvar hos förskolans personalgrupper, såvida arbetssituationen för övrigt inte är orimlig. Den positiva attityden kan emellertid vara ett försvar. Man önskar bli betraktad som progressiv och vill inte erkänna att man känner motvilja inför vissa av dessa barn med särskilda behov, blir skrämmd av eller inte vet hur man skall bete sig mot dem. Integration i sådana fall, utan ett förarbete med personalen, är en "blind" integration som kan få besvärliga konsekvenser. Personalen har ingen beredskap att klara av de svårigheter som med stor sannolikhet kommer att uppstå. Är svårigheterna oväntade eller annorlunda än planerat, kan personalen reagera med utstötningmekanismer.

Vidare innebär förarbetet för en integration av barn med särskilda behov att personalen får tillfälle att bearbeta sina egna attityder och därmed bli mer öppna att ta itu med de problem som kan uppstå. Följande frågeställningar kan vara aktuella att bearbeta: Hur upplever man barn med handikapp? Vad kan den speciella upplevelsen bero på? Hur kan skuld känslan hos föräldrarna gentemot barnet ta sig uttryck och inte minst slå ut i kontakten med förskolan? Vilka svårigheter kan uppstå i barngruppen? Vad kan en mobbningsituation bero på? Varför tenderar man att överbeskydda eller ibland stöta ifrån sig ett handikappat barn? Hur påverkas gruppens aktiviteter av en långsammare utvecklingstakt än normalt hos det integrerade barnet?

I den integrerade sommargårdsverksamheten är föräldrakontakten av stor betydelse. Det är viktigt att sommargårdsverksamheten ses som en gemensam angelägenhet för barn och föräldrar, om den skall kunna fylla den kompletterande funktion till familjen som den är avsedd att vara. Det är inte bara barnet utan även föräldrarna som bör engageras i verksamheten.

Personalfrågor

Sommargårds- och andra sommarverksamheter bör planeras med utgångspunkt från att bland de barn som deltar i dessa verksamheter finns ett antal barn med svårdefinierbara eller dolda handikapp, t. ex. barn som har brister i den sociala miljön eller barn med begynnande känslomässiga störningar, utöver de barn som har uttalade fysiska eller psykiska handikapp.

För att sommargårdsvistelsen skall bli meningsfull för alla barn, är det viktigt att personalen tillsammans med barnen och deras föräldrar har formulerat målet för verksamheten för att tillgodose alla barns behov. Om barn som vistas på specialinstitution skall delta i verksamheten, är det väsentligt att någon därifrån som känner barnet väl också deltar vid planeringstillfällena.

Den personal som skall arbeta i verksamheten bör ha utbildning för arbete bland barn, i vilken givits grundläggande insikt och kunskap om de handikappade barnens speciella problem.

I många fall torde dock inte den grundutbildning personalen har komma att vara tillräcklig för att möta de krav som kan komma att ställas. Det kan därför vara nödvändigt att viss specialutbildad personal knyts till arbetslaget, t. ex. sjukgymnast, logoped, psykolog. I samarbete med dessa konsulter bör den anställda personalen vid sommargården kunna engageras vid viss träning och behandling samt för de särskilda krav på omsorg som många handikappade barn har.

Eftersom konsultpersonal endast deltar i verksamheten vid vissa tillfällen, är det viktigt att den fortlöpande kan delta i sammankomster och konferenser med den övriga personalen. Det finns annars risk att dessa konsulter kommer att utgöra en grupp för sig och ej utgöra en integrerad del i arbetslaget.

Integration av barn med särskilda behov innebär i många fall en allmänt ökad arbetsinsats från personalen genom stöd i rutinsituationer som måltider, av- och påklädning, hygien m. m. I sådana fall måste personaltätheten ökas. Den bör bedömas i varje enskilt fall utifrån det merarbete som beräknas behöva göras vid en integration.

Sommargårdarnas fysiska miljö

Sommargårdens fysiska miljö bör i alla delar bli tillgänglig för alla barn. De lokalmässiga hindren för en integrering av handikappade barn bör så långt möjligt undanröjas. Även utemiljön måste utformas så att de handikappade barnen kan delta i olika uteverksamheter och därigenom skaffa sig vidgade erfarenheter och upplevelser på olika områden. Målet bör vara att alla barn skall kunna röra sig fritt ute och inne. Utomhusleken för barn med särskilda behov kräver därvid särskild uppmärksamhet. Alla fritidsmiljöer bör i princip ha personella och materiella resurser för att barn med särskilda behov skall ges tillfällen till lek och upplevelser tillsammans med andra.

Lekmiljörådet, socialstyrelsen, har i Lekmiljönytt 2, 1973 Temanummer: Handikappade barns lek utomhus, framhållit, att handikappade och utvecklingsstörda barn skall ha möjlighet till äventyrsaktig lek på lekplatser som ett komplement till den lekterapi, som förekommer i deras vanliga miljöer.

Beträffande utemiljöns utformning och utrustning anför i Lekmiljörådets skrift:

"... graden av erbjudna äventyr är avhängig av ett effektivt landskapsarbete, som bör sträva efter att åstadkomma maximala möjligheter till upptäckter. Därför skall där finnas sluttningar och kullar av varierande höjd och stigning, olika sorters markbegräddningar: gräs, sand, grus och hårdgjorda ytor, fantasifullt rinnande och stillastående vatten och allt detta genomkorsat av ändamålsenliga gångar och stigar med några få men spännande lekredskap, t. ex. utsiktstorn med avsatser på olika höjder, stegar, linbanor etc. Man måste tänka på de barn, som behöver extra stöd för att ta sig fram, käppar, kryckor eller rullstolar och se till att de också har möjligheter att ta sig fram över hela området."

Det framhålls vidare, att det inte är barnets handikapp, som är det viktigaste, när dess utemiljö planeras, utan detta barns upptäckariver och äventyrskänsla. Särskilt stor hänsyn bör emellertid tas till de svårt rörelsehindrade barnens behov och därför krävs planering för så många transportmedel som möjligt för att de skall bli så oberoende som de vill vara.

Befintliga sommargårdar är till största delen byggda under första hälften av 1900-talet och motsvarar därför inte de krav som idag ställs på anpassning till handikappade. Rent allmänt bör därför framhållas om innemiljön, att deltar t. ex. rörelsehindrade barn i verksamheten bör dörrar och trappor anpassas efter rullstolarnas mått, trösklar tas bort samt hygien- och toalettutrymmen kunna nås från rullstol.

För de synskadade barnen kan relativt små ändringar i miljön underlätta

deras förflyttning, både inom- och utomhus. Ledstänger i trappor, inga glasdörrar, inga nivåskillnader i golven, goda ljus- och ljudförhållanden är väsentliga detaljer att ta hänsyn till när man planerar att integrera dessa barn i verksamheten.

Genom en god akustik, hörselslingor och andra tekniska hörselhjälpmedel underlättas för de hörselskadade barnen att delta.

Vissa krav bör också ställas på tillgång till särskilda utrymmen för individuell träning och behandling, t. ex. för sjukgymnastik, hörselträning, talbehandling. En del handikappade barn har ibland också koncentrationssvårigheter. Dessa medför behov av att då och då få vara ensam eller i mindre grupp, vilket också kan ställa krav på särskilda utrymmen.

2.2.6 Huvudmännens ansvar

När utredningen i sina tidigare betänkanden diskuterat huvudmannaskapet för verksamheter för barn med särskilda behov, har den lagt huvudansvaret på primärkommunerna, dvs. den kommun där barnet är kyrkoskrivet eller stadigvarande vistas.

I Kungl. Maj:ts proposition om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation, nr 136 år 1973, sägs med anledning härav:

”Utredningen visar att man hittills har haft svårigheter att dra gränsen mellan det primärkommunala och det landstingskommunala ansvaret för barn med olika slag av handikapp. Därigenom har också barnens möjligheter till integrering i den vanliga förskolan försvårats.

Remissinstanserna delar utredningens uppfattning att det är av största vikt att ansvarsfördelningen mellan primärkommuner och landstingskommuner klarläggs. Det framhålls att barnens förskoleplacering måste lösas utifrån grundsynen att barnens behov skall tillgodoses på bästa sätt, oavsett vilket organ som har huvudmannaskapet. Jag vill instämma i att ansvarsfrågan i dessa fall behöver klarläggas. Ansvaret för att ett barn med särskilda behov av stöd och stimulans får sin rätt till förskoleverksamhet bör i första hand alltid vila på den kommun där barnet i fråga är kyrkobokfört eller stadigvarande vistas. Detta ansvar bör kvarstå till dess ansvaret för barnet övertagits av annan, t. ex. landstingets omsorgsverksamhet. Det bör alltså åligga primärkommunen att vidta åtgärder för att de barn som finns inom kommunen får delta i förskoleverksamhet genom förskola eller i annan form.

Även de barn som omfattas av omsorgslagen bör så långt det är möjligt integreras i primärkommunernas förskolor. Det ankommer därvid på landstingen att ersätta kommunerna för kostnaderna. Där en integration inte är möjlig utan förskolebarnen på grund av sitt handikapp behöver vistas i särskilda institutioner bör landstinget helt svara för de omsorger barnen behöver. För barn som vistas på sjukhus, barnhem eller annan liknande institution bör huvudmannen för institutionen också svara för att barnen så långt möjligt får delta i förskoleverksamhet.”

Vad gäller ansvaret för 7-12-åringarnas fritidsverksamhet har utredningen uttalat följande i betänkandet ”Barns Fritid” (SOU 1974:42 s. 29):

”Omsorgen om barn under deras fritid sedan de börjat gå i skolan är, liksom förskolan, en viktig del av socialpolitiken. Kommunerna satsar ökade resurser på fritidsverksamhet för barn och ungdom. Emellertid är förhållandena mycket olika inom olika kommuner. Det finns därför behov av en gemensam grund över hela landet för den ifrågavarande verksamheten. Utan att därför önska att utvecklingen på något sätt onö-

digttvis styrs eller hämmas har utredningen kommit fram till slutsatsen att en grundläggande lagregel om kommunernas skyldigheter när det gäller åtgärder för barns fritidsverksamhet bör införas i 1 kap. 3 § barnavårdslagen. Förslaget innebär att barnavårdsnämnden blir skyldig att vidta åtgärder för att barn med särskilda behov och barn med förvärvsarbetande/studerande föräldrar erbjuds omsorg under fritid.

Vidare skall barnavårdsnämnden enligt förslaget tillse att det för kommunfullmäktige framlägges en plan som omfattar både allmän fritidsverksamhet och fritidshemsverksamhet."

Arbetsgruppen för samhällets barnomsorg, Barnomsorgsgruppen, har efter det att barnstugeutredningen framförde sina förslag år 1972 tillsatts med uppdrag att pröva om det finns behov av närmare bestämmelser i fråga om ansvaret för de handikappades förskolverksamhet. I sitt betänkande "Samarverkan i barnomsorgen" (SOU 1975:87) föreslår arbetsgruppen i korthet följande:

"Primärkommunal förskoleverksamhet

Med primärkommunal förskoleverksamhet avses den reguljära förskolan som primärkommunerna är huvudmän för. Den reguljära förskolan omfattar daghem och deltidsgupper.

- ☐ Att kommunen anordnar, leder, utformar innehåll i och bekostar förskolevistelsen för de handikappade barn som deltar i integrerad förskoleverksamhet i kommunens förskola. Vissa undantag från denna regel kan bli aktuella för de integrerade barn för vilka även landstingen har ett ansvar för förskoleverksamheten. Se fjärde punkten nedan.
- ☐ Att det kommunala ansvaret för barnet i förskolan även bör gälla extrainsatser inom förskoleverksamhetens ram, t. ex. anpassning av lokaler och lekplatser, komplettering av lekmaterial och utrustning, ev. reduktion av barngruppen samt de personalförstärkningar som kan bli nödvändiga.
- ☐ Att landstinget för de integrerade handikappade förskolebarnen svarar för insatser av hälso- och sjukvårds- och habiliteringskaraktär inom ramen för sitt ansvar enligt sjukvårdslagen och omsorgslagen. Landstingens insatser bör så långt möjligt samordnas med barnens förskolevistelse. Detta förutsätter att landstingen ställer sin habiliteringspersonal till förfogande, t. ex. läkare, kurator, psykolog, sjukgymnast, arbetsterapeut, logoped, specialutbildad förskolelärare, hörselvårdskonsulent, hjälpmedelskonsulent. Dessa personalgruppers roll kan vara att ge direkt stöd till barnet men en viktig funktion bör också vara att till förskolepersonalen – liksom till familjen – ge vägledning om hur barnets behov ska mötas. Av största vikt är att ett samarbete kommer till stånd mellan habiliteringsorganisationens personalgrupper och förskolans personal kring de handikappade förskolebarnen.
- ☐ I vissa fall kan landstingsansvaret för de integrerade handikappade barnen även omfatta förskoleverksamheten. Detta ansvar kan då innebära att leda eller utöva tillsyn över samt bekosta förskolevistelsen för det enskilda barnet. Detta kan vara aktuellt när det gäller psykiskt utvecklingsstörda barn för vilka landstingsansvaret för förskoleverksamheten regleras av omsorgslagen samt för hörselskadade barn, för vilkas pedagogiska utveckling i förskoleåldern landstingen frivilligt åtagit sig ett ansvar.

Landstingskommunal förskoleverksamhet

Med landstingskommunal förskoleverksamhet avses de specialförskolor som landstingen är huvudmän för. Dessa förskolor kan dels ligga vid landstingsinstitutioner för

handikappade barn, dels fristående eller förlagda till reguljär kommunal förskola i form av speciella avdelningar inom eller i anslutning till denna.

Beträffande *specialförskolor vid landstingskommunala institutioner* anser barnomsorgsgruppen:

- ☐ Att förskolelagens § 8 klargör att landstingen i egenskap av huvudmän för institutionen i dessa fall skall svara för att de barn som vistas på institutionen erbjuds förskoleverksamhet.

Ingen oklarhet råder enligt barnomsorgsgruppen om ansvarsfrågan i dessa fall, varför speciella förslag eller kommentarer inte ansetts befogande.

Beträffande *övriga landstingskommunala specialförskolor* (fristående eller lokalmässigt förlagda till kommunal förskola) föreslår barnomsorgsgruppen:

- ☐ Att landstingen, i avvaktan på ett slutgiltigt ställningstagande från barnomsorgsgruppen, bör bibehålla sitt nuvarande ansvar."

Med utgångspunkt från ovan angivna riktlinjer bör motsvarande principiella fördelning av ansvaret för handikappade barn och ungdomar gälla under sommar- och lovtid.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande integrering av barn med särskilda behov av stöd och stimulans i sommargårdar att

- den reguljära sommargårdsverksamheten bör planeras och utformas så att den tillgodoser *alla* barns behov av omsorg, stöd och stimulans. Barn med särskilda behov bör följaktligen så långt möjligt och lämpligt är för det enskilda barnet integreras i denna reguljära verksamhet
- handikapporganisationerna bör ges ökade resurser att i större utsträckning bedriva integrerade sommargårdar
- vissa mycket gravt handikappade barn av humitära eller medicinska skäl inte bör integreras. För dessa barn är en specialanpassad sommargård med speciella medicinska, pedagogiska, psykologiska och sociala resurser att rekommendera
- personalen på en integrerad sommargård bör ha utbildning för arbete bland barn, i vilken givits grundläggande insikt och kunskap om de handikappade barnens speciella problem. Därutöver kan också viss specialutbildad personal behöva knytas till arbetslaget
- sommargårdarnas ute- och inommiljö bör utformas så att den blir tillgänglig för *alla* barn oavsett handikapp
- huvudmännens ansvar för en integrerad sommargårdsverksamhet för handikappade barn och ungdomar bör fördelas mellan primärkommun och landsting på samma sätt som gäller för förskolverksamheten.

2.3 Feriebarnsverksamheten

Som framgår av nulägesbeskrivningen (Bil. 2, s. 145) ökar feriebarnsverksamheten. Den omfattar idag ungefär 20 000 barn, ca 2 000 fler än som vistas på sommargårdar. Vid de kontakter som utredningen haft med kommuner i samband med nulägesbeskrivningen framkom att ca 40 % av alla placerade feriebarn var förskolbarn. Inom denna grupp återfanns de flesta barn som

för första gången placerades i någon form av heldygnsomsorg.

I många kommuner är feriehem det enda alternativ för barnomsorg som erbjuds sommartid. I de flesta kommuner är den ett viktigt komplement till kommunens övriga barnomsorg under sommaren.

Enligt utredningens bedömning kommer feriehemmen också i framtiden att fylla en viktig funktion som ett alternativ bland flera i kommunens samlade utbud av barnomsorgsverksamheter, även om antalet sommaröppna daghem och fritidshem ökar väsentligt.

2.3.1 Många feriebarn är barn med särskilda behov av stöd och stimulans

Både utredningens egna undersökningar och andra undersökningar visar att feriebarnen till stor del är barn till ensamstående, förvärvsarbetande föräldrar med ett eller flera barn. De flesta föräldrar är därtill låginkomsttagare. Av nulägesbeskrivningen framgår vid en jämförelse mellan föräldrar till barn som vistas på sommargårdar och föräldrar till barn som vistas i feriehem, att föräldrarna till feriehemsbarn har genomsnittligt lägre inkomst, högre förvärvsintensitet och i högre grad är ensamstående. Detta gäller föräldrar till de barn som vistas längre perioder i feriehem. Många av feriehemsbarnen har också någon form av känslomässiga störningar. Detta har gjort att de placeras i feriehem, för att de, enligt ansvarigas bedömning, på så sätt skall få en mer individuell omsorg.

Man kan därför på goda grunder fastslå, att bland dem som söker feriehem är barn med särskilda behov av stöd och stimulans överrepresenterade. Deras antal dominerar eftersom sociala prioriteringar görs vid antagningen. Den inkomstberoende taxa som tillämpas i de flesta kommuner får också som konsekvens att låginkomsttagare i högre grad söker än sådana inkomsttagare som skulle få betala ca 20 kr/dag för att ha sitt barn i feriehem.

När ett barn placeras i feriehem är detta inte en insats enbart för barnet, utan den berör i hög grad hela familjen. Föräldrarna själva kan behöva vila och därför ha semester tillsammans utan barn för att sedan kunna fungera bättre tillsammans med sina barn resten av året. De har kanske inte ekonomiska resurser att tillsammans med sitt barn åka på en semestervecka, hyra ett sommarhus eller dylikt. Många ensamstående föräldrar behöver för ett tag avlastning från det stora ansvar som är förknippat med att ensam ha vårdnaden om ett eller flera barn.

Eftersom feriehem är ett komplement till familjen, måste verksamheten ha god kvalitet, fungera väl och vara organiserad så, att den upplevs som något positivt av både barnen och föräldrarna samt utgå från deras behov.

Anknytning till fosterbarnsutredningen

Fosterbarnsutredningen har i sitt betänkande "Barn och ungdomsvård" (SOU 1974:7) vad gäller fosterhem framfört krav bl. a. på normalisering, närhet, frivillighet och medinflytande.

Barnstugeutredningen anser att feriehemsverksamheten i betydande grad kan jämföras med de av fosterbarnsutredningen föreslagna enskilda famil-

jehemmen. Utredningen har därför i tillämpliga delar utgått från de förslag som fosterbarnsutredningen lagt fram för denna verksamhet.

2.3.2 Verksamhetens innehåll och målsättning

I föregående avsnitt har betonats att feriehemsverksamheten för barnets del är en kompletterande och kompenserande resurs till familjen och till hemmet. Den ingår även som en av de familjepolitiska stödåtgärder som samhället erbjuder barn och föräldrar. För familjen kan barnets feriehemsvistelse innebära en avlastning, men även en stimulans till en generellt bättre hemmiljö.

En väl fungerande feriehemsverksamhet kan också rymma väsentliga utvecklingsmöjligheter för barnet. Den förändring i relationen barn-föräldrar som uppstår när barnet vistas i feriehemmet kan stimulera barnet att bli mer självständigt och agera friare. Barnet får också tillgång till relationer med andra vuxna än föräldrarna, vilket ger ökade möjligheter till identifikation och rolltagande. Alla barn har behov av erfarenheter som ligger utanför dem hemmen kan erbjuda.

Feriehemmen har sålunda en funktion att fylla för både individ och familj. Denna dubbla funktion, där både barns och föräldrars behov tillgodoses, måste bilda utgångspunkt för feriehemmens målsättning. Feriehemmens funktion överensstämmer i vissa delar med förskolans och fritidshemmens. Det faller sig därför naturligt att knyta an till de övergripande målen och delmålen för dessa verksamheter.

Heldygnsomsorgen

Till skillnad från förskol- och fritidshemsverksamheten, som omfattar delar av dagen eller hel dag, är feriehemsverksamheten en heldygnsomsorg. I en heldygnsomsorg är barnet på ett unikt sätt i förhållande till sin normala livssituation utlämnad till påverkan utom familjens kontroll. Detta innebär att särskilda insatser beträffande reglering av förutsättningar, innehåll och utformning måste göras från samhällets sida.

Effekterna av en heldygnsomsorg beror av feriehemsföräldrarnas samspel med barnet och dess föräldrar. Motiven till att ta emot ett feriebarn spelar en väsentlig roll i detta sammanhang. Många vill ha ett feriebarn som lek-kamrat till sina egna barn. Kanske har man själv varit feriebarn och tar därför av tradition emot ett eget feriebarn. Andra familjer saknar egna barn och tar då emot ett feriebarn under sommaren. Dessutom finns det många familjer som mottar feriebarn för att göra en social insats.

Feriehemsföräldrarna bör göras medvetna om vilken effekt deras egna attityder och värderingar kan ha på relationerna framför allt med barnet, men också gentemot föräldrarna. Många av feriebarnen kommer från hem med torftiga och/eller kravfyllda uppväxtvillkor, ekonomiskt, känslö- eller miljömässigt, vilket gör att de oftast är i behov av särskilt stöd och stimulans. För feriehemsföräldrarnas del är det därför väsentligt att de är införstådda med att barnet behöver en miljö, där det accepteras som det är och blir omtyckt för sin egen skull. Feriehemsföräldrarna bör vara medvetna om den terapeutiska funktion de ibland kan behöva fylla visavi barnet.

Kontakten barn-föräldrar-feriehemsföräldrar

För att feriehemsföräldrarna skall få förståelse för och insikt i ett barns situation och behov och kunna erbjuda stabila och trygga känslorelationer, är en väl fungerande kontakt mellan dem och barnets föräldrar nödvändig.

När ett barn placeras i feriehem, får detta inte innebära att barnet och föräldrarna skiljs åt för större delen av sommaren. Att kontakten barn-föräldrar och kontakten föräldrar-feriehemsföräldrar fungerar väl är en av de viktigaste förutsättningarna för att feriehemsvistelsen skall kunna bli gynnsam för alla parter.

Då föräldrarna på våren blir anvisade en feriehemsp plats till sitt barn, bör hela familjen ges möjlighet till kontakt med feriehemsföräldrarna före ferievistelsens början för att lättare kunna avgöra om feriehemmet passar just deras barn.

När sedan barnet skall börja sin ferievistelse, måste både föräldrarna och feriehemsföräldrarna ges ekonomiskt stöd, så att föräldrarna kan följa med sitt barn och introducera det i feriehemmet. Introduktionen innebär att barnet, föräldrarna och feriehemsföräldrarna lär känna varandra och kan lägga upp ett samarbete för att tillsammans kunna ge barnet bästa möjliga utvecklingsbetingelser. Barnet i sin tur får då uppleva att det finns ett sammanhang mellan dess olika miljöer, kan känna att de vuxna verkligen samarbetar om barnet och att dess upplevelser i de båda världarna knyts ihop.

När föräldrarna känner barnets nya miljö och upplever att de själva blivit accepterade, kan de utan oro och med trygghet lämna sitt barn i feriehemmet. Att nära kontakt sedan hålls under barnets hela feriehemsvistelse både genom besök och på annat sätt är viktigt, så att feriehemsföräldrarna och föräldrarna tillsammans har en beredskap att klara av de svårigheter som kan uppstå.

För att föräldrarna skall ges förutsättningar att ha tät kontakt med sina barn och nära kunna samarbeta med feriehemsföräldrarna bör eftersträvas att avstånden hem-feriehem blir så korta som möjligt. Föräldrarna bör ha möjlighet att ofta besöka sina barn för att inte känna sig osäkra och otrygga i sin egen situation och oroa sig för barnen. Föräldrakontakt är en viktig trygghetsfaktor för framför allt de små barnen som ännu inte har utvecklat ett konstant tidsbegrepp. En lång skilsmässa från föräldrarna med ringa eller ingen kontakt alls kan inverka negativt på ett barns utveckling.

För feriehemsföräldrarnas del kan en god kontakt och ett gott samarbete med föräldrarna innebära, att de bättre kan leva sig in i dessas situation. En god kontakt mellan föräldrar-feriehemsföräldrar skapar också förutsättningar för att de skall våga diskutera motsättningar sig emellan vad gäller attityder och värderingar i samspelet med barn för att på så sätt finna en gemensam målsättning för sitt arbete med barnen.

Möjligheterna till kontinuitet, bättre kontakt och samarbete med feriehemmen skulle öka väsentligt om kommunerna hade som princip att i största möjliga utsträckning placera feriebarnen inom den egna kommunen eller i dess omedelbara närhet. Avsteg från denna allmänna riktlinje kan ske t. ex. om föräldrarna själva uttryckligen önskar få sitt barn placerat hos släktingar eller goda vänner, som barnen känner sedan tidigare.

I de fall där barnen återkommer till samma feriehem flera somrar är det

väsentligt att en kontinuerlig kontakt hem-feriehem även hålls den del av året som barnet inte vistas i feriehemmet. Feriehemsföräldrarna känner på så sätt större samhörighet med barnet och dess föräldrar. De kan då också på ett naturligt sätt få en uppfattning om var barnet befinner sig i sin utveckling och vilka olika behov som följer med denna, innan barnet kommer till dem nästa gång.

Utredningen har starkt betonat vikten av att de verksamheter som erbjuds barnen under sommaren så långt möjligt samordnas med de verksamheter som erbjuds barnen under andra delar av året. Sommarverksamheterna måste ses som en del av barnens övriga liv. Krav bör bl. a. ställas på att det finns lämpliga aktiviteter för barnen i feriehemmen, goda möjligheter till kamratkontakter samt att barnen kan delta i de allmänna fritidsaktiviteter som finns på orten.

Introduktionen i feriehemmet

De barn som för första gången kommer till ett feriehem är ofta i förskolåldern. Om behovet av heldygnssorg på sommaren kvarstår är det vanligt att barnet återkommer under flera somrar.

I betänkandet "Förskolan" (SOU 1972:26 och 27) diskuterar utredningen vikten av en bra introduktion i förskolan för alla barn. Utredningen anknuter nedan till där förda resonemang och understryker det nödvändiga i att omsorgsfullt introducera barn och föräldrar i feriehemmen.

Under hela förskolåldern och även senare behöver barnet känslomässigt stöd från de vuxna. Detta stöd blir speciellt betydelsefullt när barnet utsätts för miljöbyte eller andra påfrestningar. Om de vuxna kan hjälpa barnet till en gradvis introduktion i den nya miljön, rubbas inte barnet i sin tillit till de vuxna.

Föräldrarna behöver veta vad för slags miljö barnet kommer till, vad denna nya miljö innehåller. De behöver lära känna människorna som finns där, få känna tryggheten att dessa människor är beredda att gå in i en personlig relation till dem och deras barn.

De nya människor, som möter barnet, behöver tid på sig för att lära känna det. För att kunna besvara barnets närmande och tillfredsställa dess behov, förstå det och engagera sig i det, behöver dessa nya vuxna veta en hel del om barnets tidigare liv, vad det är vant vid och upplevt.

I de fall feriehemmets familj under det övriga året bor på samma ort som barnet är det naturligtvis lättare att genomföra en riktig introduktion. Speciellt gäller detta om feriehemsföräldrarna är en familj som barnets föräldrar själva har föreslagit. Sommarvistelsen kan då förberedas genom att familjerna besöker varandra.

2.3.3 Organisation

Ansvarsfördelning mellan den placerande kommunen och vistelsekommunen

En stor del av feriebarnen placeras nu utanför hemkommunen. För dessa feriehem föreligger ett dubbelt huvudmannaskap. Godkännande av ferie-

hemmet görs av vistelsekommunen, medan placeringen handhas av barnets hemkommun. För tillsynen gäller de allmänna stadganden som finns i 3 § barnavårdslagen, vilka gäller för alla barn som vistas inom kommunen. Den tillsyn över feriehemmen som vistelsekommunen utövar är ofta summarisk. Några kommuner som placerar många feriebarn har en egen lokalombudsorganisation för de feriehem som ligger utanför hemkommunen.

I fråga om fördelningen av ansvaret mellan den placerande kommunen och barnets vistelsekommun kan vissa jämförelser göras med fosterbarnsutredningens överväganden beträffande enskilda familjehem (fosterhem): "De enskilda familjehemmen bör kunna användas för både långtidsvård och korttidsplaceringar. I princip torde det bli mindre vårdkrävande barn och ungdomar som placeras i denna typ av familjehem. Hemmen kommer därför sannolikt i stor utsträckning att utnyttjas av yngre barn" (SOU 1974:7 s. 32).

Fosterbarnsutredningen föreslår följande beträffande huvudmannaskapet för familjehem: "Ett odelat huvudmannaskap för omhändertagande nämnd kombinerat med skyldighet för primärkommunen att ställa erforderliga vårdplatser till förfogande . . . framstår enligt utredningens mening som eftersträfvansvärt. Som huvudregel bör gälla att placering sker inom den egna kommunen. I den mån det blir nödvändigt att gå utöver kommungränserna bör anskaffandet av hemmen ske i samråd med vederbörande främmande kommun. Ansvaret för barnens vård och behandling i hemmet bör dock helt åvila den omhändertagande nämnden."

Även för feriehemmen är, enligt barnstugeutredningens mening, ett odelat ansvar för den placerande nämnden eftersträfvansvärt. Anskaffande av feriehem bör dock även fortsättningsvis ske i samråd med vistelsekommunen. Den placerande kommunen tillser att hembesök genomförs före godkännandet av och under barnets vistelse i feriehemmet. I den mån den placerande kommunen får svårigheter att på egen hand tillhandahålla pedagogiskt/psykologiskt kvalificerad handledning för feriehemmen, bör det vara möjligt att lösa denna fråga genom samarbete med andra kommuner. Detta kan ske genom särskilda avtal mellan kommunerna.

Även i fråga om barnhälsovården förordar utredningen en likartad lösning.

Hälsokontrollen

Enligt Råd och Anvisningar från socialstyrelsen skall alla barn som åker till feriehem genomgå en obligatorisk hälsoundersökning. I många fall är det förenat med betydande praktiska svårigheter att genomföra detta omedelbart före barnens avresa till feriehemmet. Värdet av hälsoundersökningen har även ifrågasatts. Det som framkommer vid hälsoundersökningen är som regel redan bekant för föräldrarna och barnhälsovården. Utredningen föreslår därför att hälsoundersökningen blir frivillig. Den bör inskränkas till att omfatta tveksamma fall, där förälder eller annan önskar en sådan undersökning.

Anskaffning av feriehem

Feriehem anskaffas för närvarande på flera sätt, t. ex. genom förslag från föräldrarna, via annonser i lämpliga tidningar och via lokalombud. Det är relativt ovanligt att ett feriebarn inte kan placeras därför att kommunen inte kunnat finna ett feriehem som föräldrarna accepterar. I storstadsområdena

råder dock ett visst konkurrensförhållande om bra och närbelägna feriehem. Många feriehem ligger nu på långt avstånd från barnets hemort.

Utredningen förordar att kommunerna tillämpar *närhetsprincipen* för feriehemmen, analogt med fosterbarnsutredningens förslag om enskilda familjehem (fosterhem). Även om rekreation och miljöbyte är ett av motiven för feriebarnsverksamheten, är en god kontakt med föräldrarna under feriehemsvistelsen viktigare för ett barns utveckling än att feriehemmet uppfyller idealmodellen för vad som traditionellt förknippas med en god sommarmiljö. Nya feriehem som ligger så långt bort att föräldrarna inte kan genomföra besöket i feriehemmet under en dag bör vanligen inte rekommenderas, om inte barnet redan tidigare känner feriehemsfamiljen väl.

Under senare år har feriehem i ökande utsträckning rekryterats bland familjer som vintertid bor på samma ort som feriebarnet. Introduktion i feriehemmet och kontakter med feriehemsföräldrarna före sommaren är i dessa fall betydligt lättare att genomföra. Dagbarnvårdare har t. ex. fungerat som feriehemsföräldrar för sitt dagbarn som följt med dagbarnvårdaren på sommarvistelse. I sådana fall måste emellertid iaktas de bestämmelser som finns i semesterlagen så att dagbarnvårdaren erhåller sin lagstadgade semesterledighet. Goda erfarenheter finns också av att rekrytera feriehem bland föräldrar till någon av barnets kamrater och att barnet får följa med till deras fritidshus.

Familjer som söker feriehem för sina barn bör uppmuntras att själva föreslå lämpliga sådana. En undersökning bland föräldrar som under år 1973 haft sitt barn i feriehem förmedlat genom Stockholms kommun visar att de föräldrar som själva föreslagit ett feriehem är mer positiva till verksamheten än andra.

Godkännande

Som tidigare nämnts har många av de barn som åker till feriehem särskilda behov av stöd. Denna tendens förstärks genom att de prioriteras vid antagningen. Det är inte ovanligt att tillfälligheter avgör om ett barn placeras i feriehem i stället för i fosterhem med stöd av 31 § i barnavårdslagen (dvs. placering på begäran av barnets föräldrar).

I princip bör samma kvalitetskrav ställas på ett feriehem som på ett enskilt familjehem. För att ett godkännande inte bara skall vara en ren formalitet förutsätter det att den placerande nämnden har god kännedom om förhållandena i det föreslagna feriehemmet. Barnstugeutredningen anser att minst ett hembesök skall ingå i den utredning som föregår godkännandet. Tillsynen över feriehemmen bör kunna anknytas till den befintliga tillsynsorganisationen för familjedaghem, sommargårdar eller fosterhem i barnets hemkommun.

En viktig förutsättning för ett godkännande är att feriehemsföräldrarna har en positiv inställning till kontakter med barnets föräldrar och är införstådda med att barnet kanske vill återkomma under flera somrar.

De blanketter som idag används vid godkännande av feriehem är från dessa aspekter ofullständiga samt alltför snävt inriktade på den fysiska miljön och på barnets och ferieföräldrarnas hälsostatus. Blanketterna bör därför omarbetas.

Placering

Valet av feriehem bör alltid ske i samråd och samförstånd med föräldrar och barn. Syskon bör placeras i samma feriehem, om föräldrarna önskar detta. Placeringen får ej ske på ett sådant sätt att familjen känner sig tvingad att acceptera det först erbjudna feriehemmet. Föräldrarna bör därför ges möjlighet att kontakta det föreslagna feriehemmet i de fall det är okänt för dem och därefter meddela om de accepterar det. Det är angeläget att föräldrarna informeras om att de kan tacka nej till ett feriehem som de bedömer inte svarar mot barnets behov och istället få nya förslag.

Längden på feriehemsvistelsen bör inte avgöras av kommunernas praxis utan bedömas individuellt utifrån varje enskild familjs önskemål och behov.

Kontakten mellan sociala centralnämnden/barnavårdsnämnden och feriehemmet

Tillsynsansvaret för barnet i feriehemmet ligger idag på den sociala centralnämnden/barnavårdsnämnden i *vistelsekommunen*. Ofta sker ingen aktiv tillsyn, utan nämnden ingriper först när nämnden har fått kännedom om något som kan föranleda ett hembesök. Enligt utredningens mening bör som ovan diskuterats ansvaret istället kunna knytas till tillsynsorganisationen för barnomsorgen i *barnets hemkommun*.

Utredningen förordar att minst ett hembesök görs i feriehemmet under den tid barnet vistas där. Under hösten bör någon form av utvärdering av barnets feriehemsvistelse ske i samråd med barn och föräldrar. Erfarenheten visar att vissa barn inte återvänder till samma feriehem som föregående år. Detta bör ses som en varningssignal och föranleda att orsakerna klarläggs. Orsaken behöver naturligtvis inte vara att relationen barn-feriehemsföräldrar-föräldrar har fungerat dåligt.

Feriehemmen har behov av stöd från den pedagogiskt/psykologiskt kvalificerad person med social insikt som har kännedom om förhållandena i feriehemmet. Denna person skulle då hålla en fortlöpande kontakt med feriehemmet och ge feriehemsföräldrarna det stöd och den hjälp i olika frågor, de kan komma att behöva under sommaren. En del av de kommuner som placerar barn i feriehem har en lokal ombudsorganisation som ger ett visst stöd till feriehemmen.

Om kontakt etableras mellan barnhälsovården i hemkommunen resp. i vistelsekommunen, kan barnhälsovården ge feriehemmet ett sådant stöd.

Resebidrag till föräldrar för introduktionen

Idag reser många av feriebarnen till feriehemmet med resor – ofta i grupp – som anordnas av sociala centralnämnden i hemkommunen. En riktig introduktion förutsätter att barnets föräldrar och feriehemsföräldrar träffas. När det gäller barns vistelse i sommargård, har utredningen starkt understrukt vikten av en riktig introduktion genom att barn, föräldrar och personal träffas och lär känna varandra innan verksamheten börjar. Detta gäller i ännu högre grad, när barnet skall placeras i ett enskilt hem över sommaren.

Av vad som tidigare sagts framgår att de barn som vistas i feriehem har föräldrar med en genomsnittligt mycket låg inkomst, hög förvärvsintensitet och att många av föräldrarna är ensamstående. Därtill kommer att ett stort antal barn i feriehem är barn med särskilda behov av stöd och stimulans. Vidare är 40 % av feriehemsbarnen förskolbarn.

För att underlätta för föräldrarna att följa med sitt barn till feriehemmet och för att genomföra en önskvärd introduktion, föreslår utredningen att *ett kommunalt resebidrag* utgår till föräldrarna för att de själva skall kunna resa med sitt barn till feriehemmet i de fall detta ligger på längre reseavstånd från hemkommunen. Kostnaden för ett sådant bidrag kan begränsas, om närhetsprincipen tillämpas i större omfattning och om feriehem rekryteras bland familjer som vintertid bor på barnets hemort.

För att ytterligare underlätta för föräldrarna att följa med barnet till feriehemmet, bör föräldrarna få möjlighet att *inräkna resdagarna i föräldraförsäkringen*. Utredningen föreslår att familjestödsutredningen får i uppdrag att närmare utreda denna fråga.

Ersättning till feriehemmet om föräldrarna övernattar

Det är inte ovanligt att föräldrar övernattar i feriehemmet i samband med besök där. Det är naturligtvis positivt om detta kan ske. Ur feriehemsföräldrarnas synpunkt har detta dock nackdelen att det medför vissa merkostnader. Utredningen anser det därför motiverat att feriehemsföräldrarna erhåller ett extra omkostnadsbidrag, om en förälder övernattar i feriehemmet.

2.3.4 Utbildning för feriehemsföräldrar

De senaste åren har en allt livligare diskussion förts om behoven av någon form av s. k. föräldrautbildning. Krav på samhällsinsatser inom föräldrautbildningens område har framförts från olika myndigheter, organisationer, utredningar och andra.

Barnstugeutredningen lade redan i sitt betänkande "Förskolan" (SOU 1972:26) fram ett förslag till en föräldrautbildning i tre etapper: 1) föräldrautbildning i skolan, 2) föräldrautbildning i mödrahälsovården, 3) föräldrautbildning i barnhälsovården.

Även Fosterbarnsutredningen framförde i sitt betänkande "Barn och ungdomsvård" (SOU 1974:7) krav på en föräldrautbildning, då främst avseende utbildning av fosterföräldrar. Den utarbetade även en läroplan för arbetsmarknadsutbildning, benämnd "Kurs för utbildning av fosterföräldrar", vilken bedrevs som försöksverksamhet åren 1973/74.

Både barnstugeutredningens och fosterbarnsutredningens förslag till föräldrautbildning mottogs i huvudsak positivt av remissinstanserna.

Arbetsgruppen för samhällets barnomsorg, som bl. a. har i uppdrag att närmare utreda frågan om hur en framtida föräldrautbildning skall kunna utformas, har i betänkandet "Samverkan i barnomsorgen" (SOU 1975:87) diskuterat föräldrautbildningens tänkbara roll. Där sägs bl. a.:

"I ett målavsnitt diskuteras föräldrautbildningen i ett samhällspolitiskt sammanhang, vilket innebär att den ses som ett led i de olika insatser som samhället idag

gör för barnfamiljerna. Föräldrautbildning ses i detta diskussionskapitel som en fördjupning och vidareutveckling av befintliga kontakter mellan föräldrar och samhällets olika organ. Utredningen anser att föräldrautbildning bör nå alla i samhället och återkomma under hela livscykeln. Barnomsorgsgruppen diskuterar en organisatorisk modell där föräldrautbildningen indelas i fyra olika faser i samband med barnets födelse, när barnet är i förskoleåldern, när barnet är i skolåldern samt föräldrautbildning till alla vuxna" (s. 18).

Dessa fyra faser skall enligt barnomsorgsgruppen ha följande uppläggning:

"Fas 1 Föräldrautbildning i samband med barnets födelse. Mödra- och barnhälsovården samt BB har under denna fas naturlig kontakt med föräldrar och bör därför ha ansvaret för föräldrautbildningen. Under denna period bör sociala och psykologiska frågor omkring föräldraskapet tas upp. Vidare bör ges förlossningsförberedelse samt kunskaper om barnets behov förmedlas.

Fas 2 Föräldrautbildning när barnet är i förskoleåldern. Barnomsorgsgruppen ser utbyggd förskoleverksamhet för alla förskolebarn som ett viktigt mål och ser därvid förskolan som ansvarig för föräldrautbildning för alla föräldrar och deras barn. Förskoleverksamheten får i takt med utbyggnaden ansvar för en allt större del av föräldrautbildningen under denna period. Den bör under hela fasen bedrivas i samarbete mellan förskolan och barnhälsovården. Innehållsmässigt utgör denna fas en fortsättning på fas 1. Föräldrautbildningen under barnets förskoleålder bygger på samverkan mellan föräldrar och personal, samt föräldrars aktiva deltagande och möjlighet att påverka i förskolan.

Fas 3 Föräldrautbildning när barnet är i skolåldern. Skolan har kontakt med eleverna men också möjlighet till kontakt med föräldrar. Skolan bör därför ges ett dubbelt ansvar för föräldrautbildning, dels till föräldrar och dels till elever. Samverkan mellan föräldrar och skolans personal är en naturlig fortsättning på föräldrasamverkan i förskolan. Dessutom bör föräldrautbildningen förbereda elever för vuxenroll och föräldraskap.

Fas 4 Föräldrautbildning till alla vuxna. Denna del av föräldrautbildningen diskuteras inte närmare i detta kapitel. Barnomsorgsgruppen avser återkomma till denna fråga i kommande betänkande.

Studieförbundens roll i föräldrautbildningen har diskuterats. Barnomsorgsgruppen anser att studieförbundens roll främst bör vara att komplettera samhällets föräldraundervisning. Detta komplement kan ha form av fördjupning, ideologiskt profilerad föräldraundervisning eller föräldraundervisning till speciella grupper. Här kan också andra, frivilliga organisationer ha betydelse." (s. 174-175)

Feriebarnsverksamheten utgör idag en betydande del av den totala barnomsorgen under sommaren och omfattar ungefär 20 000 barn. Det har också tidigare konstaterats att bland de barn som vistas i feriehem, är barn med särskilda behov av stöd och stimulans överrepresenterade. Feriehemmen har också i hög grad jämställts med de av fosterbarnsutredningen föreslagna enskilda familjehemmen. Det kan därför fastslås att feriehemmen spelar en inte oväsentlig roll i de av samhällets utökade satsningar på åtgärder av förebyggande karaktär. Barnstugeutredningen anser det följaktligen angeläget att feriehemsföräldrar, i likhet med fosterbarnsföräldrar, genom kommunens försorg snarast utbildas för sina viktiga uppgifter genom en föräldrautbildning.

Barnstugeutredningen vill för sin del starkt betona studieförbundens möjligheter att medverka med material och lärare i sådana föräldrautbildningskurser.

2.3.5 Information om feriehemsverksamheten

Tidigare har betonats att feriehemsverksamheten är en kompletterande och kompensatorisk resurs till familjen och till hemmets möjligheter i omsorgen om barnen. Feriehemsverksamheten är således en del av de familjepolitiska stödåtgärderna i samhället. För att den på rätt sätt skall fungera som en sådan, måste föräldrar, barn och andra inblandade ges tillräcklig information om verksamheten. Det informationsmaterial som finns idag på feriehemsområdet är mycket knapphändigt. Det gäller t. ex. socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 203:1967.

Inför förskolereformen 1975-07-01 utarbetade socialstyrelsen ett informationsmaterial, där förskolerverksamhetens innehåll och betydelse för det enskilda barnet och dess föräldrar presenterades på ett konkret och lättillgängligt sätt. Materialet distribuerades till alla berörda parter. Informations- och fortbildningsträffar arrangerades ofta runt materialet.

Utredningen förordar att socialstyrelsen utarbetar nya råd och anvisningar i form av ett informationsmaterial liknande det som tillkom vid förskolereformen, där man informerar om och närmare beskriver både feriehem- och sommargårdsverksamheten. Materialet bör utformas utifrån idag rådande synsätt och inriktning vad gäller barnomsorgen.

Det är också angeläget att kommunerna i samband med den föreslagna utvidgade uppsökande verksamheten utarbetar ett samlat informationsmaterial där alla resurser inom kommunen som finns för barnen inför sommaren presenteras. Materialet kunde t. ex. framställas dels i en mera utförlig form för personalen vid förskolor, fritidshem, skolor och övrig fritidsverksamhet, dels i en mera lättillgänglig form för föräldrar och andra vårdnadshavare. I detta sammanhang måste särskilt invandrarfamiljerna uppmärksammas, så att kommunerna även framställer informationsmaterialet på de i kommunerna förekommande invandrarspråken. Informationsmaterialet skulle lämpligen distribueras genom de institutioner som barn och föräldrar vanligen kommer i kontakt med, såsom barnavårdscentral, mödravårdscentral, förskolor, fritidshem, skolor och föreningsliv.

En bredare information om olika förekommande sommaraktiviteter skulle ge personalen inom barnomsorgen, föräldrar och barn större förtrogenhet med och vetskap om vad olika barnomsorgsformer innebär. Därigenom kan föräldrar, barn och personal gemensamt diskutera igenom de olika alternativen som erbjuds. På så sätt underlättas valet av sommaraktiviteter som bäst passar barnen och deras familjer.

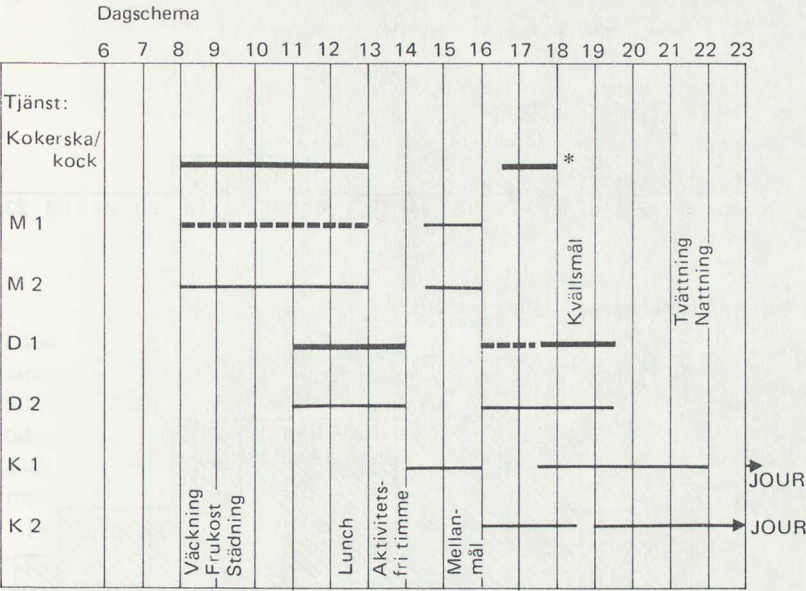
Sammanfattningsvis framhåller utredningen vad gäller feriebarnsverksamheten att

- ifråga om ansvarsfördelningen mellan den placerande kommunen och vistelsekommunen är ett odelat ansvar för den placerande nämnden eftersträvasvärt
- den obligatoriska hälsoundersökning som gjorts före barnets vistelse i feriehem blir frivillig. Den bör endast företas i tveksamma fall, där förälder eller annan önskar en sådan undersökning
- vid anskaffning av feriehem närhetsprincipen bör tillämpas. Nya feriehem som ligger så långt bort att föräldrarna inte kan genomföra ett besök

i feriehemmet under en dag bör främst rekryteras i de fall där barnet redan tidigare känner feriehemsfamiljen väl

- i princip samma kvalitetskrav bör ställas på ett feriehem för godkännande som på ett enskilt familjehem. Minst ett hembesök föreslås ingå i den utredning som föregår godkännandet samt minst ett besök under sommaren
- ett kommunalt resebidrag rekommenderas utgå till föräldrarna i de fall där feriehemmet ligger på längre avstånd från hemkommunen i samband med barnets introduktion i feriehemmet
- för att ytterligare underlätta för föräldrarna att följa med barnet till feriehemmet, föräldrarna bör få möjlighet att inräkna resdagarna i föräldraförsäkringen. Familjestödsutredningen föreslås få i uppdrag att närmare utreda denna fråga
- om en förälder övernattar i feriehemmet, det är motiverat att feriehemsföräldrarna erhåller ett extra omkostnadsbidrag
- det är angeläget att feriehemsförälder, i likhet med fosterbarnsföräldrar, snarast genom kommunens försorg erhåller utbildning för sina uppgifter genom en "föräldrautbildning" bl. a. genom studieförbunds medverkan
- socialstyrelsen föreslås utarbeta nya råd och anvisningar i form av ett informationsmaterial om feriehems- och sommargårdsverksamheten
- det är angeläget att kommunerna i samband med den föreslagna utvidgade uppsökande verksamheten utarbetar ett samlat informationsmaterial, där alla de resurser inom kommunen som finns för barnen inför sommaren presenteras såväl på svenska som på de i kommunen förekommande invandrarspråken.

Tabell 2.2 Schemaexempel för skolbarnsgård med 30 barn och 9 anställda

Tjänstgöringsschema

Dag	1	2	3	4	5	6
	7	8	9	10	11	12
	13	14	15	osv.		
Person:						
Kokerska	L	X	X	X	X	X
Förestånd.	M2	L	K2	D2	M2	D2
Bitr. förestånd.	K1	M2	L	K2	D1	D2
Ledare 1	D2	D1	M2	L	K1	M2
" 2	M1	D2	D1	M2	L	K2
" 3	D2	M2	L	K1	D2	M2
" 4	D1	K1	M2	L	K2	D1
" 5	M2	K2	D2	M2	L	K1
" 6	K2	D2	K1	D1	M2	L

Förklaringar

* kokerskan är ledig var sjätte dag, varvid *-markerad tjänst faller bort.

— = arbetslag i köket

--- = ersätter kokerskan på lediga dagar

M1, 2 = morgontjänst 1 resp. 2

D1, 2 = dagtjänst 1 resp. 2

K1, 2 = kvällstjänst 1 resp. 2

L = ledig dag

Jour = K1 eller K2 tjänsten övergår i jourtjänst efter klockan 23. Om gården har två jourhavande övergår både K1 och K2 i jourtjänst efter kl. 23.

X = kokerskans tjänstgöringsschema (8.00–13.00, 16.30–18.00)

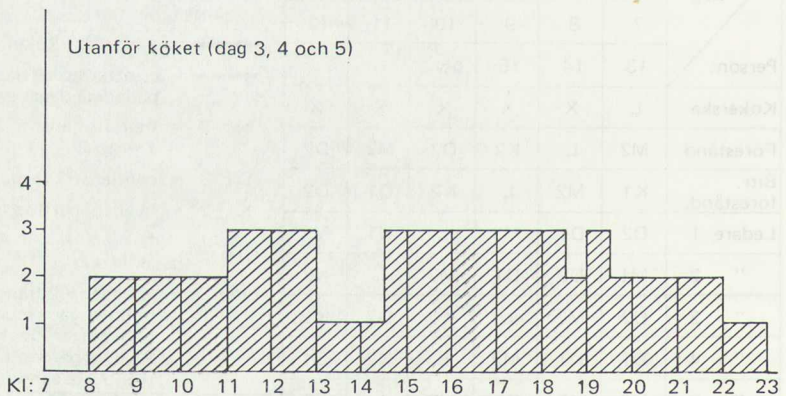
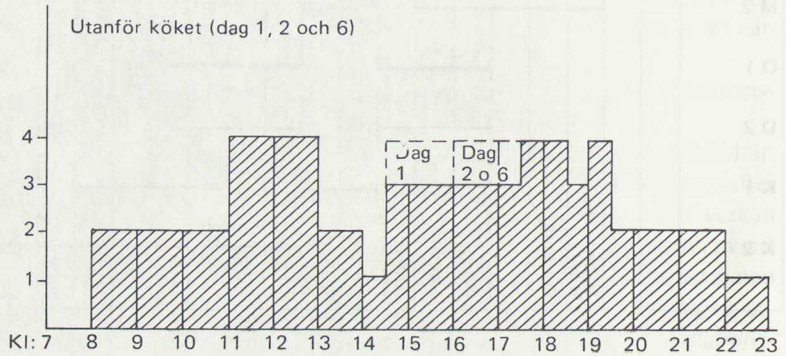
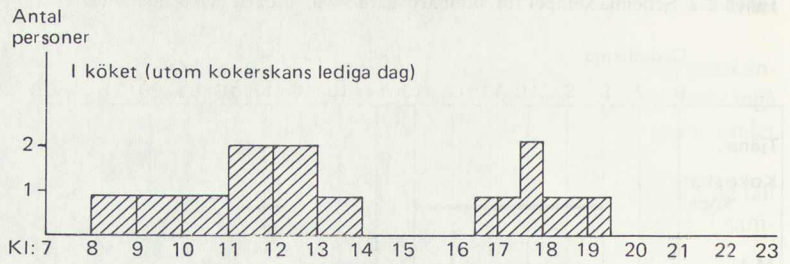

Diagram 2.1 Personalantal vid olika tidpunkter enligt schemaexempel (s. 77) ca 30 barn, 9 anställda.

3 Pedagogiska aspekter på heldygnsomsorg

I detta kapitel diskuteras innehåll och arbetsformer i kollektiv heldygnsverksamhet för barn och ungdomar. Det skall särskilt ses som ett komplement till kap. 3 i betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42) som berör övrig fritidsverksamhet, såväl heldagsomsorg som allmän fritidsverksamhet, och som har relevans också för dessa verksamheters pedagogiska innehåll sommartid vilket därför inte närmare berörs i den följande framställningen.

De synpunkter som framförs i det följande är av övergripande karaktär och berör mer eller mindre all slags kollektiv heldygnsverksamhet. De gäller således i princip både för kortare lägerverksamheter och längre sommargårdsverksamheter. Varje form av sommarverksamhet i internat bör oavsett längd och inriktning utformas utifrån en gemensam grundsyn på barn och barns behov. Någon klar gränsdragning görs följaktligen inte mellan den "traditionella" sommargården och det intresseinriktade lägret.

3.1 Heldygnsverksamhetens kompletterande funktion

Frågan om vilken funktion som en heldygnsverksamhet skall fylla måste besvaras utifrån den grund som utredningen redovisat i sina betänkanden "Förskolan" (SOU 1972:26 och 27), "Barns Fritid" (SOU 1974:42) samt "Utbildning i samspel" (SOU 1975:67).

En utgångspunkt utgör de förutsättningar och möjligheter som samhället ger för att möta barns och föräldrars behov. Denna utgångspunkt diskuteras i första hand i det följande för att söka ringa in och precisera den kompletterande funktion som en heldygnsverksamhet kan fylla för barn och föräldrar.

Sociologen Rita Liljeström har i sin bok "Uppväxtvillkor Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle" (1973) tecknat barns och föräldrars situation och möjligheter mot bakgrund av samhällsutvecklingen. Hon framhåller bl. a. följande:

Den förmedlande länken mellan individ och samhälle är familjen. Den svarar i regel för barnets första möte med samhället. De relationer som råder mellan människorna inom familjen blir barnets första sociala intryck. Dessa relationer har därmed livsavgörande betydelse för barns utveckling. Den omvandling som samhället genomgått och genomgår till följd av generella politiska och ekonomiska förändringar har emellertid medfört genomgripande konsekvenser för dessa familjers förmedlande funktion.

Den förändrade familjestrukturen med en ökande andel ensamföräldrar och ett minskande barnantal – nära hälften av alla barnfamiljer har bara ett barn – har medfört att det socialpsykologiska relationsmönster som barnet har att tillgå inom familjen avsevärt begränsats. Barns möjligheter till rolltagande blir få och ensidiga. Möjligheten att uppleva ensamföräldrarnas samverkan med andra vuxna är liten. Erfarenhet av systemkonnotationer är begränsad. Tillfällena till samspel och självprövning på mera jämställd nivå blir därmed få.

Genom den omfördelning av uppgifter mellan familj och samhälle som skett har familjen fått en alltmer specialiserad funktion. Åtskiljandet av boendemiljö och arbetsmiljö medför att barnen inte kan iakttä och följa de vuxnas förvärvsarbete. Barns möjligheter att bevittna och delta i lagarbete tillsammans med vuxna är starkt kringskurna. Uppspaltningen mellan arbete och familj har medfört att familjen fått en uteslutande känslomässig funktion. Familjen har blivit ett exklusivt centrum för känsloliv och förtroelighet. Denna funktion har ytterligare markerats genom den isolering och privatisering av familjen som den geografiska rörligheten fört med sig.

Sammanfattningsvis kan sägas att familjens förmedlande funktion försvårats genom såväl direkta som indirekta verkningar: direkt genom att samhället självt komplicerats genom den tekniska utvecklingen, centralisering av beslutsfattande, sektorisering och en alltmer förfinad specialisering, indirekt genom att familjens struktur förändrats, vilket i sin tur påverkat det socialpsykologiska samspelet inom familjen.

I dagens högst komplicerade och specialiserade samhälle har barnen följaktligen mer eller mindre mist sin funktion. Barns möjligheter att delta i en meningsfull samhällelig verksamhet är näst intill obefintliga. Möjligheter till samspel på lika villkor mellan barn och vuxna är få. Detta har medfört att barnen blir hänvisade till sig själva – de egna åldersgrupperna. Den starka betydelse som kamratgruppen får för barn i skolåldern har kanske inte enbart utvecklingspsykologiska orsaker utan är kanske mera en följd av bristen på vuxenkontakter.

En barngrupp har starka socialiserande krafter. Överträdelse av gruppens regler och normer medför vanligen uteslutning. Frånvaron av vuxnas pedagogiska inflytande över barngruppen medför att den mer eller mindre följer djungelns lag. Det är inte de vuxnas kontrollerande inflytande som saknas utan möjligheten till kvalitativa vuxenkontakter att spegla sitt jag emot och därigenom få en grundläggande socialisation till att ta andras roller, en fostran till öppenhet och ömsesidighet.

En av de väsentligaste slutsatser som utredningen drar ur bl. a. sociologiskt och psykologiskt-pedagogiskt material är att det är människorna i barnets omgivning som är den viktigaste utvecklingsfaktorn. Möjligheten till ett kvalitativt samspel mellan barn och vuxna har en avgörande betydelse för barns uppväxtvillkor. Därmed kommer barns behov att till stora delar sammanfalla med de vuxna/föräldrarnas behov.

De komplement som en utbyggd förskolverksamhet och fritidsverksamhet för barn och ungdomar bör kunna ge är uppenbara mot bakgrund av ovan förda diskussion:

Tillgång till alternativa relationer med vuxna. Detta kan avlasta familjerektionerna från överkrav samtidigt som ökade möjligheter ges till rolltagande.

Deltagande i meningsfulla sammanhang tillsammans med andra barn och vuxna.

Förmedling av förståelse för vuxenliv och arbetsliv genom bl. a. kontakter med folkrörelser och föreningsliv.

Olika former av heldygnsverksamhet bör ses som en utvidgning av de komplement som förskol- och fritidsverksamhet kan utgöra. I en heldygns-

verksamhet med dess speciella förutsättningar och möjligheter kan en fördjupning ske av olika verksamheter och av samspelet med vuxna och kamrater.

Heldygnsverksamheten ger möjligheter att följa upp vissa verksamheter och händelser på ett bättre sätt än som är möjligt i förskol- och fritidsverksamhet. I heldygnsverksamhet har barnen tillgång till de vuxna som "hela" människor i stället för vuxna i avgränsade yrkesroller. De får därigenom goda möjligheter att uppleva de vuxnas handlingar, känslor och reaktioner som delar av en större helhet som de själva ingår i och har möjlighet att påverka.

Heldygnsverksamhet innebär en miljö där barn och vuxna tillsammans måste försöka lösa uppkomna konflikter och problem. Det går inte att fly bort genom att helt enkelt byta grupphörighet. De vuxna får i en sådan verksamhet ökade möjligheter att hjälpa och stödja barnen i deras konfliktbearbetning.

Barnets deltagande i en heldygnsverksamhet påverkar avsevärt det socialpsykologiska relationsmönstret inom barnets familj. Därigenom finns förutsättning för verksamheten att – förutom att vara en kompletterande resurs – även utgöra en kompenserande resurs för barn med sociala störningar.

En förutsättning för att heldygnsverksamheten skall vara en god komplementmiljö, som ger möjlighet till fördjupning och uppföljning av verksamheter och samspel mellan barn och vuxna, är att kontakt med barnens vanliga levnadsmiljö upprätthålls.

Heldygnsomsorg i form av läger eller sommargård innebär att barnet för en kortare tid lämnar sin familj för att i stället klara sig självt i samvaro med andra barn och andra vuxna. Genom att barnet för kortare tid lämnar familjen påverkas det socialpsykologiska samspelet inom familjen på ett avgörande sätt. *Föräldrarna/föräldern* får tillfälle att koppla av, att ompröva och förnya sin situation och kan få ett vidare perspektiv på relationen till barnet och till övriga familjemedlemmar. *Barnet* kan få möjlighet till ett vidare perspektiv på sin egen förmåga att självständigt klara av en rad funktioner. Det är viktigt att uppmärksamma att det inte är fråga om ett avbrott i relationen barn-föräldrar utan om en förändring som visserligen kan innebära kriser men som därigenom också rymmer väsentliga utvecklingsmöjligheter. För barn i skolåldern grundas tillitskänsla och trygghetsupplevelse på att föräldrarna med värme och generositet kan släppa barnet ifrån sig att agera självt.

Heldygnsomsorgen har en kompletterande funktion genom att erbjuda möjligheter att möta barns socialpsykologiska behov och genom att de sociala relationerna, förhållningssättet mellan vuxna och barn, utgör barnets viktigaste erfarenhetsutbyte av en läger- eller sommargårdsvistelse oavsett vilken karaktär eller inriktning som verksamheten haft. Det bör framhållas att denna kompletterande funktion på intet sätt förhindrar en ideologiskt intresseinriktad eller specialiserad verksamhet.

3.2 Relationen barn – föräldrar

För att en heldygnsverksamhet skall kunna fylla ovan beskrivna kompletterande funktion måste den utformas så att barn och föräldrar verkligen kan

utnyttja de utvecklingsmöjligheter som de förändrade relationerna för med sig. En av de viktigaste förutsättningarna härför är att heldygnsverksamheten ses som en gemensam angelägenhet för barn och föräldrar.

Föräldrarnas deltagande handlar inte primärt om att delta på samma villkor som barnet, i bokstavlig, fysisk bemärkelse utan mera om att delta känslomässigt. Föräldrarna är delaktiga i en annorlunda samspelssituation med barnet. I denna innebär upplevelsen av frånvaro och avsaknad av varandra inte en bruten kontakt och isolering utan utgör i stället utgångspunkt för ett vidgat samspel mellan barn och föräldrar. En heldygnsverksamhet måste därför ge utrymme för en omfattande föräldramedverkan. Föräldrar, barn och personal måste ges tillfälle att tillsammans planera verksamheten för att sedan gemensamt kunna bearbeta sina upplevelser och erfarenheter.

För att belysa de utvidgade samspelsmöjligheter för barn och föräldrar som en heldygnsverksamhet innebär anknyts nedan till utredningens beskrivningar i tidigare betänkanden av det utvecklingsmässiga mönstret för relationen mellan barn och föräldrar.

Under hela uppväxtpiden är barnets förhållande till föräldrarna/vårdnadshavarna av avgörande betydelse för dess utveckling. Förhållandet mellan barnet och föräldrarna är inte något statiskt. Det är i stället något som utvecklas på ett genomgripande sätt alltifrån nyföddhetens totala beroendeförhållande, över jagets framväxt ur det sociala samspillet, frigörelsen från det fysiska och känslomässiga beroendet till den självständiga vuxna individen, kapabel och med vilja att leva oberoende av föräldrarna.

Det lilla barnet är helt beroende av några få människor i dess omedelbara närhet som kan tillfredsställa dess grundläggande känslomässiga och sociala behov. Den känslomässiga tryggheten i kontakten med föräldrarna och barnets förvissning om att föräldrarna finns till och kommer när barnet behöver dem, utgör grunden för uppkomsten av en känsla av grundläggande tillit. Det lilla barnets möjlighet att utveckla en grundläggande tillit är avhängig föräldrarnas egen tillit till sig själva som individer och som uppfostrare.

När den första frigörelsen från föräldrarna avslutats i de tidigare förskolorna, innebär det att barnet är övertygat om att det är en självständig människa. Det ligger nu närmast till för barnet att ta reda på vad för slags människa det kan bli. Barnets fysiska och mentala aktionsradie vidgas till följd av den motoriska och den tankemässiga/språkliga utvecklingen. På samma sätt som barnets grundläggande tillitskänsla var en återspeglings av föräldrarnas egen tillit, är dess självständighetskänsla en återspeglings av föräldrarnas känsla av värde som självständiga varelser.

I skoldern vidareutvecklas barnets frigörelse från den starka känslomässiga bindningen till föräldrarna. Den självständighet som barnet nu strävar efter är av annat slag än de tidigare årens förmåga att själv klara mat, toalettbestyr och klädsel. Barnet i de senare förskolorna och i de första skolorna tar initiativ till en ökad orientering mot andra människor och mot en allt vidare omvärld, något som måste mötas av respekt från de vuxna. Barnet måste själv få pröva sin förmåga och uppleva sig lyckas med vad det företar sig, men även i viss mån uppleva sig misslyckas, om det ska kunna utveckla initiativkraft, självförtroende och en realistisk uppfattning om sin egen förmåga.

Samtidigt som barnet vidgar sin sociala och fysiska omvärld har det starkt behov av den känslomässiga trygghet och förankring som föräldrarna ger. Denna trygghet och tillit handlar om att föräldrarna med tillgivenhet vågar släppa barnet ifrån sig att handla självt med eget ansvar. Föräldrarna måste tåla att bli omvärderade av barnet och i den processen ge äkta uttryck för sina känslor och reaktioner. I växelspelet mellan den trygga förankringen i familjen/närmiljön och den utforskande prövningen av en allt vidare social och fysisk omvärld växer barnets självständighet fram.

Barnets frigörelse under skolåldern sker således inte oberoende av föräldrarna utan i ett intimt samspel med dem, i ett samspel mellan närhet och avstånd, mellan trygghet och fara, mellan bekräftelse och omprövning. En självständighetsutveckling kan inte komma till stånd utan att en vuxen människa finns att bli självständig gentemot.

3.2.1 *Ett utvidgat samspel*

Utifrån ovan relaterade utvecklingsmönster kan konstateras att någon viss ålder inte kan anges för när barnet både klarar av och också har ett reellt utbyte av en heldygnsverksamhet. Det är inte i första hand barnets ålder eller utvecklingsnivå som är den avgörande förutsättningen. Det handlar snarare om föräldrarnas tillit till sig själva och till verksamheten som sådan. Visserligen kan anges generellt att det främst är i skolåldern som barnet börjar frigöra sig från det direkta fysiska beroendeförhållandet, men det gäller även för de senare förskolåren. Med den känslomässiga relationen till föräldrarna som grund kan barnet börja pröva nya roller, sociala relationer och verksamheter på ett helt annat sätt än tidigare.

Ovan sagda bör inte tolkas så att det under alla omständigheter skulle vara olämpligt för barn i de tidigare förskolåren att delta i en heldygnsverksamhet. Själva separationen i sig är inte det avgörande utan hela den sociala situation i vilken den utspelas. Själva innebörden i separationen, kommunikationen omkring den, det samspel som utvecklas eller inte utvecklas, medvetna såväl som omedvetna motiv för separationen, attityder och värderingar hos både föräldrar och omgivning avgör vilken betydelse barnets deltagande i en heldygnsverksamhet kommer att få för förhållandet mellan barnet och föräldrarna samt för familjen som helhet.

Föräldrarnas möjlighet att ta del i och utnyttja den utvidgade samspelsituationen beror till en del på sådana faktorer som avståndet mellan hemorten och lägret/sommargården, familjens ekonomi, förekomst av lämpliga kommunikationer osv. Det samspel som är möjligt begränsas emellertid inte bara av om föräldrarna har praktiska möjligheter att delta direkt i verksamheten. Motiven för att delta i heldygnsverksamhet växlar. Det samspel som utvecklas mellan barn och föräldrar ser därför annorlunda ut från familj till familj. Varje familj har olika behov och förutsättningar.

För föräldrar kan det innebära något av en konfliktsituation att för en kortare tid släppa barnet ifrån sig. Att barnet skall klara sig självt utanför familjen kan upplevas som att föräldrarollen sätts ur spel. Den konflikt som föräldrar kan uppleva växlar mellan tveksamhet inför hur barnet skall klara sig på egen hand och tveksamhet inför hur man själv som förälder skall klara att barnet är borta från familjen. Föräldrarna underlåter att ge uttryck för sitt känslomässiga engagemang och barnet går därigenom miste om det. Föräldrarnas möjlighet att konstruktivt utveckla förhållandet till barnet kan därigenom begränsas.

Om föräldrarna har den inställningen att heldygnsverksamhet egentligen inte är någon särskilt bra form för barnomsorg och om de samtidigt i sitt arbete eller av andra skäl är starkt beroende av att omsorgen fungerar, försvåras ofta kontakten. De undviker att söka kontakt med barnet eller personalen för att inte få sina farhågor bekräftade. De är rädda att vid en kontakt ge efter för de skuld känslor de har och att se sig tvingade att ta med sig

barnet hem, trots att de egentligen inte har möjlighet att ha barnet hemma.

En del barn placeras i heldygnsverksamhet i syfte att försöka bryta ett alltför starkt beroendeförhållande mellan barn och föräldrar. Det gäller främst förskolbarn eller yngre skolbarn med ensamstående föräldrar. Även om föräldrarna har en tilltro till verksamheten som sådan, kan de ändå känna sig skuldtungda. De föreställer sig lätt att det är själva frånvaron från föräldrarna som kommer att bidra till att barnet blir mera självständigt. De kan därför undvika kontakt för att inte förta den väntade effekten av placeringen.

En del föräldrar har svårt att utnyttja den frihet och barnledighet som en heldygnsverksamhet för med sig. Det sociala trycket och de egna skuld-känslorna gör att föräldrarna inte riktigt tillåter sig att vara något annat än föräldrar. En välbehövlig semesterresa utan barnet kan t. ex. upplevas som ett svek av föräldrarna och bli så skuldbelagd att behållningen av resan blir obetydlig.

Den kluvenhet i föräldrarollen som ledigheten från barnet kan ta sig uttryck i påverkar därmed avsevärt det kvalitativa innehållet i de kontakter som tas under verksamhetens gång.

Det är följaktligen väsentligt för relationen mellan barn och föräldrar i samband med en heldygnsverksamhet att den konfliktsituation som barnens bortavaro innebär ges uppmärksamhet och betraktas som en viktig utgångspunkt för att vidga samspelet och utveckla förhållandet mellan barn och föräldrar. Känslor och oro, saknad och längtan efter varandra är helt naturliga reaktioner som måste ta sig äkta uttryck och som man måste kunna samtala omkring. Genom att bearbeta sådana känslouttryck och samtala om dessa såväl före som under och efter sommarvistelsen kan barn och föräldrar ompröva och förnya sina relationer till varandra.

Förutsättningen för att ett sådant samspel skall kunna komma till stånd är att samtliga de människor som berörs av verksamheten ges reella möjligheter att samverka och planera. Genom samtal med andra föräldrar och med personal måste finnas tillfälle för föräldrarna att utbyta erfarenheter samt bearbeta skuldkänslor och osäkerhet. Det bör understrykas att personalen har en betydelsefull uppgift i att medverka till att detta samspel kommer till stånd.

När heldygnsverksamheten kommit igång och barnet befinner sig i den nya situation som frånvaron från föräldrarna innebär är det viktigt att barnets osäkerhet och ängslan möts av respekt och förståelse från personalen. Hemlängtan är en naturlig reaktion hos barnet. Det är viktigt att det verkligen får ge uttryck för denna känsla och att det får stöd och hjälp av personalen i att bearbeta sitt förhållande till föräldrarna. Den hemlängtan som barnet ger uttryck för får inte avledas genom bortförklaringar. Det är således viktigt att personalen uppmärksammar och respekterar barnets längtan efter föräldrarna.

Sammanfattningsvis kan sägas att det är den sociala innebörd som föräldrar och omgivning ger åt att barnet deltar i en heldygnsverksamhet som i första hand avgör dess konsekvenser. För att heldygnsverksamheten skall kunna innebära en positiv utveckling av förhållandet mellan barn och föräldrar måste barnet få uppleva att föräldrarna hyser en trygghet och en tillit till verksamheten, att föräldrarna och personalen känner varandra, att de arbetar tillsammans, är lojala mot varandra och att de strävar mot ett gemensamt mål.

3.3 Kontinuitet

Tidigare har betonats vikten av kontinuitet mellan heldygnsverksamheten och övrig terminsanknuten fritidsverksamhet som barnet deltar i. Det måste finnas något slags samband mellan de olika miljöerna, grupperna och verksamheterna. Det kan t. ex. finnas vuxna i heldygnsverksamheten som barnet känner sedan tidigare t. ex. som förenings- och ungdomsledare i bostadsområdet. Barnet kan ha kamrater med sig som det redan har upprättat relationer till.

Kontinuitetsbegreppet kan stå för en rad olika saker. Det primära är att de barn som deltar i en heldygnsverksamhet ges möjlighet att tankemässigt uppleva att de olika miljöerna och verksamhetsformerna hänger samman samt hur de samverkar och beror av varandra. Det är väsentligt att barnet får uppleva heldygnsverksamheten som en miljö där dess tidigare tanke- och känslomässiga erfarenheter och kunskaper är giltiga, betyder något och kan användas konstruktivt i barnets samspel med andra.

Kontinuitetsbegreppet står också för det viktiga som en tidsmässig förankring från sommar till sommar innebär. Det gäller särskilt de verksamheter som återkommer regelbundet varje sommar. Genom den temporära karaktär som vidlåter varje form av heldygnsverksamhet är det väsentligt att barnen får möjlighet att upptäcka och förstå hur händelser och erfarenheter från tidigare somrar påverkar den nuvarande verksamheten. Det handlar om att ta tillvara de erfarenheter och kunskaper som barn och föräldrar har. Det är nödvändigt att de vuxna har en dynamisk syn på vad erfarenheter betyder så att inte sommarverksamheten låses i orubbliga traditioner.

Barn har ofta vitt skilda utgångspunkter för sitt deltagande i heldygnsverksamheten. Deras tillhörighet till verksamheten kan skifta. En del barn har erfarenheter från tidigare somrar, medan andra barn deltar för första gången. Barnets ålder, motivet till vistelsen och föräldraattityderna växlar.

För barnet kan heldygnsverksamheten vara något som det ser fram emot med förväntan och tillförsikt, spänning och glädje, men där kan också finnas känslor av osäkerhet och ångslan. Sådana känslor och funderingar har barnet behov av att bearbeta och samtala om. Vissa barn har lätt att bearbeta detta tillsammans med kamraterna, föräldrarna och andra vuxna i deras närhet. Andra behöver i större utsträckning de vuxnas hjälp och stöd.

Behovet av introduktion i och information om verksamheten är stort. Det gäller oavsett om barnet har en stark tillhörighet till heldygnsverksamheten genom att denna är en direkt uppföljning av eller fortsättning på en verksamhet, som barnet redan deltar i, eller om heldygnsverksamheten innebär något helt nytt för både barnet och föräldrarna. Det är därför betydelsefullt att tillfällen ges för barn och föräldrar att i förväg träffa den personal som skall delta i sommarverksamheten. Behovet av sakinformation är inte det primära. Det väsentliga är att barn, föräldrar och personal får lära känna varandra på ett känslomässigt plan, så att de kan upprätta en ömsesidig trygghet och tillit, som kan utgöra grunden för verklig samverkan under den kommande verksamheten.

I de direkta kontakter som knyts mellan personal, barn och föräldrar kan ett utbyte ske av känslor och erfarenheter. Att få uppleva att man inte är ensam om sin osäkerhet och att upptäcka att denna osäkerhet gäller såväl

stora som små kan vara början till en dialog mellan de människor som kommer att delta i heldygnsverksamheten. Att få tillfälle till verkliga diskussioner om verksamhetens innehåll och utformning, planering och inriktning tillsammans med personalen är viktigt för att föräldrar och barn ska kunna uppleva delaktighet och kontinuitet. Utbyte av tidigare erfarenheter av heldygnsverksamhet, både föräldrars egna barndomsupplevelser och barns upplevelser från sommaren innan utgör betydelsefulla inslag i dialogen.

Det blir i första hand personalen som måste ta initiativ till olika former av kontakter. Det vanligaste är att berörda föräldrar sammankallas till ett informationsmöte. En djupare form av kontakt kan skapas genom att personal, föräldrar och barn ges tillfälle att tillsammans åka ut till lägret/sommargården. Sådana kontakter har bl. a. upprättats i de försöksverksamheter med sommarverksamhet som socialstyrelsen bedriver. Det är viktigt att formerna kan vidareutvecklas för de inledande kontakterna mellan de människor som skall delta i en heldygnsverksamhet. Ännu viktigare är att kontakterna verkligen blir så omfattande att barn, föräldrar och personal ges tid att lära känna varandra.

3.4 Samspelet mellan människorna i heldygnsverksamheten

I heldygnsverksamheten lever barn och vuxna nära tillsammans dygnet runt under längre eller kortare sammanhängande tid. Den nära samvaron medför att det sociala samspelet i hög grad förtätas och blir synligt. Det betyder att ett tillitsfullt klimat kan byggas upp och att en stark samhörighet och gemenskap kan utvecklas. Rika tillfällen finns till upplevelser som ger glädje och frihetskänsla i samspel med andra och som utvecklar självförtroende, social förmåga och kreativitet.

En heldygnsverksamhet ställer också krav på de människor som deltar i den. Den nära samvaron och beroendet av varandra kräver samverkan, anpassningsförmåga, hänsynstagande, inlevelse, planering osv. Deltagarna går in i nya relationer med barn och vuxna som de kanske inte känner tidigare. Gamla relationer omprövas. Konflikter uppstår som måste bearbetas och lösas. Mindre grupper bildas inom den stora gruppen. Regler och normsystem utvecklas, förkastas och förändras. Det medför att heldygnsverksamheten är fysiskt och känslomässigt arbetsam. Detta har inte i första hand att göra med verksamhetsformen i sig. Det är de deltagande människorna som i sitt samspel ställer krav på varandra. Därmed avgör de också hur arbetsam verksamheten kommer att bli. Vilka krav de skall ställa på varandra har de själva möjlighet att välja. Detta kan emellertid inte deltagarna fastställa en gång för alla vid verksamhetens början. Att välja vilka krav man vill ställa på varandra i ett samspel är en process över lång tid.

Heldygnsverksamheten bildar en helhet på ett alldeles speciellt sätt. Deltagarna bor, äter, sover, gör saker tillsammans eller för sig själva och kopplar av på samma ställe med samma människor under en viss tid. De är beroende av varandra och av att olika vardagliga göromål fungerar i ett dygn efter dygn relativt likartat livsmönster. Genom att människorna i heldygnsverksamhe-

ten är mer eller mindre utlämnade till varandra kommer de att lära känna och påverka varandra på ett mera genomgripande sätt än som är vanligt i andra former av fritidsverksamhet. Det är genom själva innehållet i det samspel som utvecklas som den väsentligaste påverkan sker. Samspel innebär givande och tagande, omprövning, förnyelse och utveckling.

Sista dagen i en heldygnsverksamhet är därför sällan den första lik. Alla de upplevelser och erfarenheter som ligger däremellan förändrar både de deltagande människorna och deras inbördes samspel. Både barnen och de vuxna har del och ansvar i denna förändringsprocess, även om de vuxna måste ha ett huvudansvar.

Genom den relativa avgränsning, slutenhet och helhet som kännetecknar heldygnsverksamheten blir det möjligt att undersöka, förstå och förändra det i sig mycket komplicerade sociala system i form av relationer, attityder, förväntningar och handlingar som utvecklas inom verksamheten och i dess förhållande till omvärlden. Det sociala samspelet mellan människorna i heldygnsverksamheten blir med andra ord en betydelsefull värld att utforska och vidga i både tal, tanke och handling. Detta är något som kan och bör genomföras i alla former av heldygnsverksamhet oavsett hur lång tid de pågår och vilken inriktning de har. Det tillitsfulla klimat som heldygnsverksamheten kan erbjuda möjliggör ett vidare socialt experimenterande för både barn och vuxna.

3.4.1 *Barns och vuxnas sociala skapande och experimenterande*

Att upptäcka och lära känna den nya miljön

Upptäckariver men också osäkerhet och en viss förvirring brukar prägla den första dagen i en heldygnsverksamhet. Det gäller både för barnen och för de vuxna. Timmarna efter ankomsten brukar vara fyllda av upptäckande och undersökande aktiviteter. Den nya miljön måste provas och erövras. Den fysiska omgivningen rymmer många oprövade möjligheter. Här finns kanske anknytningen och igenkännandet från förra sommaren: båten och bryggan, kojan i skogen och bondgården i grannskapet. Något av det viktigaste för barnet blir var det ska bo, vilka rumskamraterna blir.

Upptäckandet och utforskandet riktar sig emellertid inte enbart till den fysiska miljön. Barnet börjar också undersöka de sociala relationerna till andra barn och vuxna.

Att möta nya vuxna som man inte känner tillräckligt eller att möta kända vuxna under annorlunda förhållanden kan ofta innebära en otrygg situation för barnen. Osäkerheten inför de vuxna handlar om att barnen ännu inte vet vad de vuxna står för, vilka roller de har. För personalen är det likaledes ofta svårt att ställas inför en grupp barn som den inte känner tillräckligt. Den första dagen brukar också innebära en rad praktiska svårigheter. Olika rutiner med matlagning och disk, matbeställning och leveranser skall börja fungera. Det kan därför vara svårt att hinna med de kontakter och att få de tillfällen till samspel som personalen väntat sig. Det är viktigt att ta tillvara den upptäckariver som den första dagen rymmer, men det är minst lika viktigt att osäkerheten och förvirringen tas tillvara. De praktiska detaljerna kring mat och andra rutiner rymmer många kontaktmöjligheter.

När barnen utforskar den fysiska och sociala omgivningen finns tillfällen för personalen att knyta an till de kontakter som tidigare inlets. Även om en obruten kontinuitet finns mellan sommarverksamheten och den övriga fritidsverksamheten under året och även om ett samspel inlets mellan barn och personal i god tid före sommarens verksamhet, innebär heldygnsverksamheten att barn och vuxna måste lära känna varandra på ett nytt sätt. Detta är ofta något som tar tid.

Barn och vuxna lär känna varandra på många olika sätt. Det är viktigt att uppmärksamma att all den verksamhet, allt som försiggår, kommer att ingå i processen "att lära känna varandra". Det är inte bara de avsiktliga kontakterna och den medvetna samverkan som sker mellan de vuxna och barnen som utgör början till samspelet utan också mycket av den osäkerhet och den förvirring som uppkommer. Personalens attityder och sätt att vara sinsemellan har stor betydelse. För att det samspel som utvecklas mellan människorna i heldygnsverksamheten skall få en sådan kvalitet att det främjar barnets utveckling till självständighet och social förmåga måste de vuxna vara medvetna om sin roll i samspelsprocessen.

Att upptäcka och lära känna den nya miljön är i hög grad en individuell process för barnet även om samspelet med andra barn och vuxna betyder mycket. Det är därför viktigt att barnet får tillfälle att pröva och undersöka den nya miljön i sin egen takt. Barnets behov av stöd och hjälp av de vuxna är emellertid alltför stort.

Att dela rum med andra

I heldygnsverksamheten skall barnet bo tillsammans med andra barn i en ny miljö. Var man skall bo och tillsammans med vem är en viktig fråga för barnet. Att bo tillsammans med människor som man kanske inte känner så väl kan oroa många barn. Även om barnet känner sina rumskamrater väl, kan den nya situationen innebära mycket av otrygghet. Till en del handlar denna barnets otrygghet om en ängslan över att behöva lämna sina invanda rutiner. Det är därför angeläget att frågan om var man ska bo och med vem har tagits upp och diskuterats med barnen redan tidigare.

För barn i alla åldrar är det väsentligt att de får rumskamrater som de kan identifiera sig med och utveckla en gemenskap och samhörighet med. Det behöver inte innebära att barnet har rumskamrater i samma ålder. Däremot är det viktigt att det har någon eller några kamrater som befinner sig på samma tanke- och känslomässiga utvecklingsnivå. Även om syskongruppsprincipen bör tillämpas generellt i heldygnsverksamhet, är den inte något som strikt måste gälla för barnens placering i de olika rummen.

I en heldygnsverksamhet blir det egna rummet och den egna sängen något av en centralpunkt för barnet. Det gäller alla barn oavsett ålder, men kanske särskilt de barn som är med i verksamheten för första gången. Det är viktigt att de vuxna är medvetna om den betydelse som att bo och att sova har för barnen. De vuxna måste ha förståelse för att barnen behöver tryggheten i en fast replipunkt och verkligen ägna omsorg åt att barnen redan från början kan uppleva det egna rummet som en sådan.

Det egna rummet måste få vara ett ställe dit barnen kan dra sig tillbaka och vara för sig själva. Samtidigt är det en viktig utgångspunkt för ett allt vidare deltagande i det samspel som heldygnsverksamheten innefattar.

Det är viktigt att det egna rummet verkligen är något som barnen själva bestämmer över. De måste få möblera om efter sina egna önsningar, skjuta ihop sängarna som de själva vill osv. även om deras möblering därmed kommer i konflikt med de vuxnas föreställningar om bekvämlighet eller hur ett sovrum bör se ut. De måste få komplettera och förändra inredningen efter sina egna behov med egna saker och tillhörigheter och konstruktioner som de gör tillsammans. Sina personliga tillhörigheter, kläder och dylikt måste barnen få ha ständig tillgång till. De är inte något som de vuxna får ta hand om och förvara och som barnen skall komma och be om när de behöver.

Den centralpunkt som det egna rummet måste få utgöra för barnen i en heldygnsverksamhet handlar som nämnts ytterst om en trygghetsupplevelse. För barn i skolåldern är det emellertid inte fråga om ett beskyddande omhändertagande från de vuxnas sida. Det handlar i stället om tryggheten i att man själv har möjlighet att påverka och kontrollera sin närmaste omgivning och uppleva sig själv lyckas men också ibland misslyckas i detta avseende. Tryggheten att få vara den man är. Att inte bli ifråntagen sina tillhörigheter och sina möjligheter att bestämma över sin tillvaro. Att få behålla sin identitet. En sådan trygghetsupplevelse kan emellertid inte uppkomma genom att de vuxna inte "bryr sig om". De vuxna måste finnas med i bilden, inte som auktoriteter utan just som vuxna människor med större erfarenheter, med vilka barnen kan föra en dialog. Det handlar om att vuxna förstår att fånga upp barnens associationer och ger dem möjlighet att våga pröva den egna förmågan till självständigt handlande.

Att utforma regler och normer

I samspelet mellan människor spelar regler och normer en betydelsefull roll. De är ett styrmedel i individernas sätt att tänka och handla. I en heldygnsverksamhet där människorna på ett speciellt sätt blir beroende av varandra blir det en central fråga vilka regler och normer som skall gälla för verksamheten.

Redan första dagen brukar denna fråga aktualiseras. Barnen gör ofta drastiska saker i sin iver att undersöka den nya miljön. De överträder regler som barn och vuxna tidigare diskuterat och kommit överens om. En del av dessa överträdelser är oavsiktliga. Andra utgör ett naturligt led i barnens begynnande utforskande av de sociala relationerna till de övriga deltagarna i verksamheten, främst till de vuxna och vad de står för. De vuxnas attityder och sätt att möta dessa överträdelser betyder mycket för deras möjligheter att tillsammans med barnen bygga upp ett gemensamt normsystem och därigenom bidra till att utveckla barnens självständighet i värderingen av regler och normer.

Det är viktigt att uppmärksamma att de regler och normer som utvecklas i en heldygnsverksamhet inte enbart handlar om enkla konkreta regler som

barn och vuxna gemensamt kommer överens om, t. ex. att man inte får vara ensam nere vid sjön eller att man måste säga till någon vuxen, om man vill lämna området. Normer innebär mycket mer. De är inte alltid medvetna eller formulerade i ord och tankar, men inte desto mindre styr de i hög grad samspelet mellan människorna.

I en heldygnsverksamhet, där det är förhållandevis lätt att överblicka vilka konsekvenser olika handlingar, regler och beslut för med sig, blir det en betydelsefull uppgift att undersöka och försöka medvetandegöra de normer och normsystem som styr samspelet. Vilka regler och normer som ska gälla under sommaren är inte något som barn och vuxna kan bestämma en gång för alla vid verksamhetens början. De är i stället något som måste omprövas och förändras.

I sitt sätt att uppfatta regler och normer skiljer sig barn och vuxna på ett avgörande sätt. Barn föreställer sig ofta att det man får göra eller inte får göra redan är i förväg bestämt av de vuxna. Regler och normer är någonting absolut för barn, de har stora svårigheter att kunna jämföra en regel med en annan. Barnet är osjälvständigt gentemot reglerna och normerna. Det är konformt i förhållande till regler, anpassar sig till dem. Den vuxne däremot har nått en självständighet i sitt förhållande till regler och normer och kan värdera olika regler och normsystem. En förutsättning för att barnet ska kunna utveckla självständighet i värdering av regler och normer är att det får uppleva verkliga samarbetsrelationer med vuxna.

I varje heldygnsverksamhet förekommer vardagliga företeelser, göromål och funktioner som är mer eller mindre nödvändiga att utföra och fylla. Det är fråga om sådana saker som matlagning, transporter, posthämtning, städning och bäddning av sängar, tvätt osv. Alla sådana funktioner – livsnödvändiga såväl som obetydliga – ingår i det livsmönster som utmärker heldygnsverksamheten. Därmed är de också väsentliga delar av de sociala system som uppkommer.

Det är därför viktigt att sådana vardagliga funktioner uppmärksammas och ses som betydelsefulla, inte främst av det skälet att det gäller att träna barnen i att "hjälpa till", städa och hålla ordning utan därför att de är företeelser som genomsyras och kringgärdas av oftast osynliga normer och regler. Det är betydelsefullt att ge barnen möjlighet att upptäcka, ifrågasätta och ompröva dessa. Barnen måste då få vara med att ta ansvar i beslut och handling. Det betyder inte att barnen har samma ansvar som de vuxna, men det innebär att de har *rätt* att vara med att ta ansvar på sitt sätt och att också misslyckas med detta ansvarstagande betydligt oftare än de vuxna. Att låta barnen ta del i och ansvara för vardagliga funktioner innebär inte att de vuxna främsäger sig sitt ansvar. Hur de vardagliga företeelserna och funktionerna skall utformas är därmed inte något som kan bestämmas i förväg en gång för alla. De måste växa fram och utvecklas utifrån barnens och de vuxnas behov och erfarenheter.

Att dela vardagliga göromål

I all heldygnsverksamhet fyller måltiderna en betydelsefull funktion. Att äta är inte bara en fråga om att tillfredsställa fysiologiska behov. Det är i högsta

grad en social verksamhet, något som människor gör tillsammans för att njuta av mat och gemenskap. I heldygnsverksamheten blir måltiderna naturliga samlingspunkter, då samtliga deltagare kan träffas, koppla av, diskutera sina upplevelser och erfarenheter eller göra upp planer för kommande verksamheter. Det är viktigt att måltiderna då utformas så att de verkligen blir tillfällen för avkoppling och samvaro. En viktig princip är att barn och vuxna äter tillsammans.

Måltiderna har också sin betydelse genom att de delar in dagen och gör den överskådlig. De blir de någorlunda fasta, återkommande hållpunkterna i en verksamhet som är obunden av schemata och klockslag. Detta bör emellertid inte uppfattas så att måltiderna ständigt skall styra all övrig verksamhet.

Måltiderna är vidare betydelsefulla genom det arbete som de kräver. Även i en verksamhet som omfattar ringa barnantal kräver måltiderna och göromål i samband med dem ofta en heltidsinsats av flera vuxna. Det är väsentligt att barnen kan delta tillsammans med de vuxna i alla verksamheter och funktioner som hör samman med måltiderna: planering av matsedel, beställningar och inköp, matlagning och bakning, dukning och servering, disk och torkning. Barnen måste därvid få ta eget ansvar för olika funktioner. De vuxna kan hjälpa till att ringa in ett ansvarsområde men bör överlåta åt barnen att utforma detaljerna.

Köket spelar en central roll bl. a. genom att det ofta blir en plats för information och erfarenhetsutbyte. Där finns ständigt vuxna till hands att prata med. Köket och alla funktioner som hör samman med måltiderna kan bli utgångspunkt för en rad verksamheter, som främjar samspelet, tillför stoff för begreppsbildning, ger upplevelser av sammanhang och påtagliga konsekvenser av olika handlingssätt.

Eftersom heldygnsverksamheten omfattar människors hela tillvaro, rymmer den helt nödvändigt vardagliga rutiner och funktioner som vanligen inte förekommer i andra former av fritidsverksamhet. Städning av sovrum och av andra utrymmen måste ske i större eller mindre utsträckning. Kläder och andra textilier måste tvättas, sopor och annat avfall transporteras bort osv.

Vissa göromål måste utföras, medan andra mera blir en fråga om överenskommer och kompromisser. Vad som kan vara rimliga krav att ställa på t. ex. städning eller ordning på material och tillhörigheter skiftar alltefter verksamhetens längd och inriktning. Hur mycket som skall städas, vilken ordning som är nödvändig måste människorna som deltar i heldygnsverksamheten själva ta ställning till och tillsammans besluta om. Det bör inte regleras genom föreskrifter och stadgar som tillkommit utan deras medverkan.

Barnens egna tillhörigheter, den egna sängen och det egna rummet bör vara utgångspunkter för barnens ansvarsområde. Sina egna tillhörigheter har barnet ett personligt ansvar för. Det egna rummet har det ett gemensamt ansvar för tillsammans med rumskamraterna. Den ordning barnen vill ha och hur de vill utforma sitt gemensamma rum måste de själva komma överens om. Detta är inte någon lätt sak, behovet av hjälp och stöd från de vuxna är ofta stort.

3.4.2 *Lekmiljön*

Sommarmiljön som sådan ger rika möjligheter för barnens egna initiativ och skilda uttryck för verksamhetslust. Det är viktigt att barnen ges förutsättningar för rörelselekar, för konstruktiv och skapande lustfylld lek, för olika slags upplevelser och för att uttrycka sig på olika sätt. I sådana lekar har barnet tillsammans med andra tillfällen att fritt utforska, undersöka och manipulera med företeelser i omgivningen att självständigt laborera med och pröva föreställningar, roller och uttryckssätt liksom att självständigt pröva regler i kamratgruppen, att fatta beslut och uppleva beslutens konsekvenser.

Färdigställda lekmiljöer tycks tämligen snabbt förlora sin attraktivitet på barn i skollådern. Det är därför i hög grad motiverat att diskutera heldygnsverksamheternas lekmiljö så att den både ute och inne tillgodoser barnens behov av att själva skapa sin miljö, att definiera sin egen omvärld. Samtidigt som sommarmiljön bör ge varje barn möjlighet till egen skapande och experimenterande verksamhet skall den också främja gemensamma upplevelser av vardagliga sammanhang, av äventyr och av fest.

De intressen, som barnen har tillfälle att odla under läsåret i skolan, i föreningar och klubbar, i fritidshem och -gårdar, på lekplatser etc. behöver ofta fortsättas och vidareutvecklas under lov. Sommarlovet innebär alltför ofta ett avbrott i en intressant verksamhet på de vanliga platserna. Den omfattande sommarverksamhet som av olika organisationer och kommunala organ bedrivs i form av läger, sommargårdar, utflykter och hobbyresor bör i fråga om sitt innehåll kunna samordnas med de verksamheter, som barnet deltagit i under läsåret. Djur- och naturintressen kan då få nya tillflöden, konstruktiva lekar, byggverksamhet m. m. ges nya impulser. Vidare kan sommarverksamheterna medge, att det som tillverkats prövas i användning och de kunskaper, som förvärvats inom ett intresseområde, tillämpas i praktiska sammanhang. Båten som byggdes kommer i sjön, det kan ges tillfällen till segling och idrott, åt fågelskådning, fjärlissamlande, fotografering osv.

En grundläggande princip för en heldygnsverksamhet är således att barn och vuxna tillsammans är med och utformar den livsmiljö som verksamhetsformen innebär. Det betyder att barnen måste delta i beslutsprocesser, planering, ansvarstagande osv. Att barnen har mycket skiftande förutsättningar för detta får inte hindra de vuxna att respektera barnen som människor med kompetens och livserfarenheter. De vuxna måste ha en tillit till att barn både kan och vill, att deras erfarenheter är något som kan och bör utnyttjas i förhållande till de möjligheter och förutsättningar som finns.

I verkliga samarbetssituationer med vuxna ligger förutsättningarna för barnen att utvidga det egna ansvaret till allt större områden. Delaktighet och ansvarstagande utvecklar barnens jaguppfattning och sociala förmåga. I alla vardagliga situationer och funktioner finns rika tillfällen att uppleva och förstå sammanhang mellan handlingar och deras konsekvenser.

Omsorgen om barnets helhetssituation kräver uppmärksamhet i fråga om samplanering av den totala fritidsverksamheten under lärsår och lov för att varje enskilt barns olika intressen och upplevelsebehov skall kunna tillgodoses.

Utredningen hänvisar till betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 2-3) där diskussion förs om utvecklingsbetingelser och pedagogisk planering.

3.4.3 Social omvärldsorientering

En heldygnsverksamhet kan lätt bli isolerad från omvärlden. Detta kan vara både på gott och på ont. I vissa fall utgör själva isoleringen en del av syftet med verksamheten, t. ex. vildmarksläger. I andra fall är isoleringen mera en följd av att sommargården/läget är avsidet beläget. En sådan isolering kan få till följd att verksamheten upplevs som en liten värld för sig, vilken fungerar oberoende av omvärlden. Verksamheter och rutiner lever ett eget, isolerat liv i en värld som inte har något samband med vare sig deltagarnas hemmiljö eller den omedelbara omgivningen. Det är viktigt att heldygnsverksamheten utformas så att en sådan upplevelse inte förstärks. En öppen kommunikation med omvärlden är därför nödvändig. Detta betyder inte att verksamheter som t. ex. vildmarksläger skulle vara olämpliga eller felaktiga. Uttrycket "öppen kommunikation med omvärlden" står närmast för att varje form av heldygnsverksamhet, oavsett syfte och belägenhet, utgör den del i ett socialt sammanhang. Ingen form av heldygnsverksamhet – hur isolerad och avskild den än kan upplevas – är oberoende och fristående från samhället i övrigt.

Samspelet mellan människorna i heldygnsverksamheten påverkas och beror av en rad förhållanden som åtminstone inte för barnen är omedelbart påtagliga. Det kan t. ex. vara de ekonomiska villkor som står till buds för verksamheten. Det kan vara lagar, myndigheters föreskrifter och förordningar som inverkar på och reglerar verksamheten. Vidare kommer ingen människa, varken barn eller vuxen, till en heldygnsverksamhet som ett "oskrivet blad". Alla deltagare bär med sig erfarenheter och kunskaper, åsikter och värderingar, normer och normsystem, de bär med sig en kultur. Denna kultur kan inte åsidosättas utan utgör istället grunden och förutsättningen för heldygnsverksamheten.

Alltefter verksamhetens inriktning och geografiska belägenhet beror den också i skiftande grad av och påverkas av den närmaste omgivning, det samhälle, den bygd och den kultur som denna omfattar. Detta beroende och denna påverkan är oftast ömsesidigt. Det kan vara fråga om ett konkret och lättförståeligt utbyte av varor och tjänster, men det finns många gånger också ett komplicerat och svårgripbart nät av förväntningar, attityder och värderingar som griper in i och styr det sociala samspelet i verksamheten på ett för barnen och ofta även för de vuxna till synes nyckfullt sätt. Det kan t. ex. vara fallet vid en sommargård/"koloni", där verksamhet bedrivs sedan många år tillbaka och där alldeles speciella förväntningar och attityder från omgivningen vuxit fram under årens lopp. Det kan vara såväl "välgörenhetsattityder", "tycka synd om", öppna positiva, kontaktsökande attityder som förutfattade meningar om "omöjliga" storstadsbarn.

Alla sådana yttre förhållanden och faktorer, såväl konkreta och gripbara som mera abstrakta och svårförståeliga, griper på olika sätt in i och påverkar det sociala samspelet mellan människorna i varje form av heldygnsverksamhet. Genom den relativa slutenhet i form av fysisk isolering, gruppssammanhållning och dygnet-runt-tillvaro samt den oberoendekänsla som på sätt och vis karakteriserar verksamheten uppmärksammas och förklaras inte alltid denna påverkan, varför det sociala samspelet till stora delar kan bli nyckfullt och obegripligt för både barnen och de vuxna.

En förutsättning för en öppen kommunikation mellan heldygnsverksam-

heten och omvärlden är att rika tillfällen ges till social omvärldsorientering. Det betyder inte att utflykter och studiebesök till varje pris måste ingå i dagsprogrammet. Snarare handlar det om att ge barnen upplevelser och erfarenheter av samspelet inom verksamheten en allt vidare samhällelig förankring. Det handlar om att de vuxna försöker grundlägga en vilja hos barnen att undersöka och förstå hur det samspel som utvecklas inom kollektivet, hur aktiviteter, handlingar, processer, konflikter, beslut och regler, alla har samband med, beror av, påverkas av och i sin tur påverkar omvärlden.

Det kan vara de vuxna som tillsammans med barnen undersöker det egna kollektivets relation till de närmaste grannarna och försöker få till stånd en dialog som inte uteslutande syftar till att vidmakthålla "goda relationer" för att hålla sig väl med omgivningen, utan främst till att tillvarata möjligheterna till ett ömsesidigt givande och tagande, till en samverkan om gemensamma angelägenheter eller "bara" till stimulerande samvaro. Det kan också handla om att barnen är med och tar ansvar för att de nödvändiga kontakterna med omgivningen fungerar, t. ex. hämtar posten, beställer mat och andra förnödenheter och ser till att den levereras eller hämtas. Det handlar likaså om att vuxna och barn tillsammans upptäcker, undersöker samt allt efter tid och lägenhet deltar i den gemenskap och kultur som den lokala bygden innefattar.

Det är vidare en fråga om att upprätthålla och utveckla kontinuiteten och sambandet mellan heldygnsverksamheten och hemorten, med den miljö och de människor som finns där, med den fritidsverksamhet som finns under resten av året, att bevara kontinuiteten från sommar till sommar.

De vuxnas attityder och förhållningssätt har avgörande betydelse för barnens möjligheter att orientera sig i detta spänningsförhållande. Det är viktigt att de vuxna tillsammans med barnen tar upp och bearbetar de konkreta uttrycken för relationen med omvärlden. Här finns rika möjligheter till ett ofta annat slags social omvärldsorientering än den som den vanliga bostadsmiljön hemma kan erbjuda.

Det är väsentligt att den sociala omvärldsorienteringen utgår från barnens behov och erfarenheter, från deras lyckade och misslyckade kontaktförsök, från deras upplevelser av omgivningens inställning till verksamheten. Den blir då en integrerad del i heldygnsomsorgen.

3.5 De vuxna i heldygnsverksamheten

De vuxna i en heldygnsverksamhet har avgörande betydelse för dess innehåll och kvalitet. Liksom i förskol- och fritidsverksamheten utgör de vuxnas förhållningssätt och inbördes samspel gentemot och tillsammans med barnen, föräldrarna och omvärlden i övrigt en av hörnstenarna i ett medvetet pedagogiskt program för en sommarverksamhet. I förhållandet mellan barn och vuxna sker en påverkan inte bara genom de direkta kontakterna utan också genom det slags samröre som barnen indirekt upplever mellan de vuxna. En förutsättning för en pedagogiskt väl genomtänkt heldygnsverksamhet är därför att de vuxna är medvetna om det egna samspelets betydelse och att

de dessutom kan och vill utnyttja denna medvetenhet till att utveckla och förbättra såväl sitt inbördes samspel som samspelet med barnen, föräldrarna och andra människor.

3.5.1 Att samverka i arbetslag

Liksom i förskol- och fritidsverksamheten bör de vuxna i heldygnsverksamheten samverka i arbetslag. Först i ett verkligt lagarbete kan attityder, värderingar, livshållningar och det egna sättet att kommunicera och samverka medvetandegöras och utvecklas. Genom de vuxnas samverkan i arbetslag upplever barnen konkret hur vuxna samarbetar, hur en arbetsfördelning går till, hur konflikter uppkommer i samband med samarbetet och hur dessa kan lösas.

Heldygnsverksamheten är en verksamhetsform som i många avseenden skiljer sig från förskolverksamheten, fritidshemmets verksamhet och den allmänna fritidsverksamheten. Därmed ställer den också speciella krav på de vuxna. Att arbeta i en heldygnsverksamhet innebär ofta för den vuxna att de vanliga vardagliga, sociala kontakterna med vänner och anhöriga mer eller mindre upphör för en tid. Det innebär att både i arbetet och under fritiden vara tillsammans med ett begränsat antal vuxna vilket gör det nödvändigt att gå in i andra relationer än arbetsrelationer. Det betyder ofta att gränserna mellan arbete och fritid suddas ut. Att ha hand om och vara tillsammans med barn dygnet runt under en längre eller kortare sammanhängande period tvingar den vuxne att också gå in i nya relationer till barnen. Vidare för en heldygnsverksamhet ofta med sig sådana arbetsuppgifter som vanligen inte förekommer i annan fritidsverksamhet i någon större omfattning, som matlagning, tvätt och städning. Alla dessa speciella krav på de vuxna kan vara arbetsamma fysiskt och psykiskt. De är emellertid omistliga delar i varje heldygnsverksamhet, utgör själva förutsättningen för dess innehåll och kvalitet och ger rika tillfällen till gemenskap, glädje, stimulans och utveckling.

De vuxnas sätt att samspela och de möjligheter de har till gemensam utveckling beror av hur de själva upplever sin arbetssituation, vilka förutsättningar och resurser som givits för t. ex. ekonomi, planering i förväg osv. Mot bakgrund av heldygnsverksamhetens speciella krav på de vuxna är det viktigt att de som skall arbeta i den upplever sig som en grupp redan innan verksamheten startar. De måste därför ha tillfälle och möjlighet att lära känna varandra, att gå igenom gemensamma erfarenheter, möjligheter och resurser. De måste få tillfälle att göra upp en första, dynamisk planering för den kommande verksamheten och komma fram till och uppleva att de strävar mot ett gemensamt mål.

De vuxnas behov av att uppleva sig som en grupp och inleda sin samverkan redan innan verksamheten börjar är generellt, oavsett vilken inriktning verksamheten har, vilken tid den omfattar, vilken grad av kontinuitet den har osv. Också i en kortvarig lägerverksamhet som fortsätter en allmän fritidsverksamhet och i vilken både barn och vuxna känner varandra sedan tidigare är det viktigt att de vuxna i förväg ges möjlighet till gemensam planering och samverkan inte bara kring själva verksamheten utan även kring sitt eget sätt att samverka.

Samspelet mellan de vuxna måste följaktligen kunna inledas i god tid innan heldygnsverksamheten startar. En förberedelsetid bör i första hand inriktas på att uppnå trygghet och samhörighet inom gruppen som en utgångspunkt för och en beredskap inför att tillsammans vidareutveckla, ompröva och förändra den inbördes samverkan som den kommande verksamheten förutsätter och medför.

I socialstyrelsens försöksverksamhet med sommaraktiviteter somrarna 1973-1975 bedrevs inom flera projekt personalutveckling. I rapporten "Ett försök med personalutbildning. Granliden 1974" beskriver t. ex. en personalgrupp vid en sommargård den utbildning som de gemensamt utformade som bas för sommarverksamheten. Dessa försök av personalutveckling kan utgöra modeller för och ge impulser till ytterligare försök i kommunala och föreningsledda heldygnsverksamheter.

Personalutveckling bör bara en ständigt pågående process, innebära en utvärdering, omprövning och utveckling av samverkan mellan samtliga människor i heldygnsverksamheten och dem som berörs av den. Den bör också innebära anställning av ny personal, så att de vuxna som tidigare arbetat inom verksamheten kan delta i samråd när ny personal skall anställas.

I heldygnsverksamheten finns som nämnts en mängd fysiska rutinuppgifter som måste utföras dagligen. Det kan vara frestande för de vuxna att rationalisera dessa och genomföra en långtgående arbetsfördelning för att få mera tid över till den "egentliga verksamheten". En sådan traditionell arbetsfördelning förekommer inom de flesta former av heldygnsverksamhet. Den har ofta inneburit en uppdelning och avgränsning mellan de vuxnas roller och uppgifter, så att var och en har sin bestämda funktion och sina befogenheter. En sådan åtskillnad mellan "pedagogiskt arbete" med barnen och nödvändigt dagligt "servicearbete" försvårar barnens (och de vuxnas) upplevelse av verksamheten som en helhet och kontinuitet, i vilken samtliga människor berör och påverkar varandra. Den låser de vuxna till en bestämd roll, varigenom deras kapacitet kanske inte tillvaratas fullt ut och deras upplevelse av att utföra ett meningsfullt arbete begränsas. I alla former av heldygnsverksamhet är det därför väsentligt att alla arbetsuppgifter ses som lika viktiga, som delar i barnens direkta och indirekta upplevelseinläring. Servicearbete som matlagning, städning, tvätt osv. är inte skilt från verksamheten i övrigt utan ingår i barnens och de vuxnas gemensamma utformning av en fungerande livsmiljö.

Själva de synsätt och värderingar som vidlåder de specialiserade rollerna och uppgifterna måste uppmärksammas, utvecklas och förändras. Arbetslagsprincipen går bl. a. ut på att de vuxna gemensamt diskuterar sig fram till uppläggningsen av arbetet, på en reell samverkan i själva arbetet och på att uppmärksamma och utveckla denna samverkan. Den innebär inte nödvändigtvis att de vuxna måste dela precis lika på allt arbete eller att en arbetsfördelning och specialisering är utesluten. Den betyder främst att var och en går in i lagarbetet med sina speciella förutsättningar, erfarenheter, behov och intressen och att varje arbetslagsmedlems verkliga kapacitet tas tillvara och utvecklas i en ömsesidig samverkan. Arbetslagsprincipen syftar inte heller i första hand till att "förenkla" själva arbetet eller att få till stånd ett konfliktfritt samarbete. Samverkan i arbetslag innebär ständig förändring, ompröv-

ning och förnyelse, något som kan vara en arbetsam process. Prestige, rädsla och gamla inrotade vanor utgör lätt hinder för att utveckla samarbetet. Samtidigt innebär lagarbetet vinster främst genom att man får mer tid för det enskilda barnet och har hjälp och stöd av varandra. Det är därför viktigt att de vuxna inleder sitt samspel redan innan verksamheten startar och som grupp efter hand når en trygghet som är betydligt djupare än den skenbara trygghet som grundar sig på en ytlig frånvaro av konflikter.

Konflikter och motsättningar mellan de vuxna i heldygnsverksamheten blir oundvikliga. Det kan t. ex. gälla skilda värderingar inte bara av själva arbetet utan även av politiska, etiska m. fl. frågor som på olika sätt spelas ut och vållar konflikter. Det kan vara vanor och egenheter hos en person som irriterar en annan osv. Det är viktigt att de vuxna gör varandra medvetna om att konflikter i sig inte är farliga och att det är tillåtet att släppa fram uttryck för dem. Det riskabla ligger däremot i att helt undertrycka aggressionerna, vilket påverkar hela arbetssituationen och förhindrar ett riktigt samarbete genom att mycken energi åtgår till att hålla aggressiviteten i schack.

Barnen måste få erfara att de vuxnas konflikter är något naturligt, något som hör till det vardagliga livet. De vuxna har som identifikations- och samspelepartners en viktig uppgift att hjälpa barnen till insikt om värdet av att konflikter bearbetas öppet och om de möjligheter som därigenom finns att vidareutveckla det mänskliga samspelet.

För alla former av heldygnsverksamhet gäller att de vuxna bör ha en vilja och förmåga att uppmärksamma det egna, inbördes samspelet liksom samspelet med barnen och med andra människor. Det är därvid viktigt att tid och möjligheter finns i heldygnsverksamheten för de vuxna att i gemensamma konferenser ifrågasätta och utvärdera sin egen samverkan, bearbeta konflikter, utveckla och förbättra samarbetet och att göra sig själva tydliga inför varandra och inför barnen. Därvid är det angeläget att de vuxna kan ha tillgång till någon utomstående person som har erfarenhet av att handleda en personalgrupp. Det kan t. ex. vara en förskolpsykolog, kurator eller pedagogkonsulent. Denna person kan just genom att vara "utomstående" tillföra arbetslaget synpunkter och impulser samt hjälpa det att komma vidare i till synes fastlåsta situationer.

3.5.2 Samspelet med föräldrarna

Som inledningsvis diskuterades är en viktig förutsättning för att heldygnsverksamheten skall kunna fungera som ett komplement till familjemiljön att barnens föräldrar har en aktiv del i verksamheten. För att barnet och föräldrarna skall kunna utnyttja de möjligheter att utvidga sitt samspel och få impulser till att utveckla sina ömsesidiga relationer som verksamheten erbjuder måste de känna en trygghet i och en tillit till att verksamheten är något positivt för båda parter. *Barnet* måste få uppleva att föräldrarna har del i och bryr sig om att det deltar i verksamheten. *Föräldrarna* måste få uppleva att deras medverkan är värdefull och något som behövs.

Därvid spelar samverkan mellan föräldrarna och personalen en avgörande roll. Det är viktigt att de ges tillfällen att lära känna varandra och tillsammans

komma överens om hur ett samarbete skall läggas upp och att diskutera innehållet i detta samarbete. De behöver diskutera en gemensam inriktning och uppläggning av verksamheten för att kunna ge barnen bästa möjliga utvecklingsbetingelser. Det är nödvändigt för barnen att få uppleva att föräldrarna och personalen arbetar tillsammans, har en tillit till och en förståelse för varandra samt strävar mot samma mål.

Ett verkligt samarbete med föräldrar är på samma sätt som samarbetet mellan personalen förenat med många svårigheter. Personalen måste vara medveten om att det i en heldygnsverksamhet med dess speciella förhållanden kan vara svårt redan att påbörja en samverkan med föräldrarna, men också att samverkan i sig innebär problem, motstånd, tillbakagång och stillastående omväxlande med framgång, stimulans och utveckling.

I första hand måste personalen ha huvudansvaret för att föräldrasamverkan kommer till stånd och att den utvecklas på ett för alla meningsfullt sätt. Det är inte alltid lätt att finna formerna för den och att utveckla dessa. Svårigheterna kan vara många och ligger ofta på flera plan. Genom den speciella situation som heldygnsverksamheten innebär är de yttre hindren många, vilket tidigare framhållits. Det kan t. ex. gälla långa reseavstånd, små ekonomiska resurser, föräldrarnas arbetstider. Missförstånd kan lätt uppstå, när människor inte får tid att sätta sig in i varandras arbetssituation. Det kan skapa ömsesidig osäkerhet som kan hindra personal och föräldrar att kommunicera öppet. De skuldkänslor som en del föräldrar upplever då de låter barnet delta i en heldygnsverksamhet kan bli ett hinder för samarbetet, om det inte råder ett öppet och tillitsfullt klimat mellan personal och föräldrar.

Liksom i förskol- och fritidsverksamheten finns en osäkerhet om vilka förväntningar de vuxna har på varandra. Vad väntar sig föräldrarna av mig som personal? Vad väntar sig personalen av mig som förälder? Ofta tycker sig föräldrarna stå utanför allt som har med planering och arbetssätt i verksamheten att göra. De vågar inte "lägga sig i" och vara till besvär. En del föräldrar kan också vara rädda för att kritik mot verksamheten skall gå ut över barnet. Personalen kan lätt ge uttryck för en oförstående attityd i sin besvikelse inför föräldrar som den upplever försumma sina barn genom att inte ta kontakt. Därigenom låser sig de vuxna i positioner som försvårar för dem att närma sig varandra.

För personal som är ung och mindre erfaren kan det vara svårt att möta föräldrar på jämställd nivå. Ungdomarna kan vara osäkra på sin egen roll i förhållande till barnen. Skall man gå in och överta föräldrarnas roll under den tid verksamheten pågår (ett krav som barnen ofta ger uttryck för) eller skall man "nöja sig" med att "vara kamrat"? En viss konkurrens kan uppstå mellan personal och föräldrar som kan vara svår att utveckla till ett konstruktivt samarbete.

Även om personalen är medveten om att föräldrasamverkan är betydelsefull, kan den ibland vara osäker på vad som praktiskt skall göras av den och hur man går tillväga. En viktig praktisk förutsättning för föräldrasamverkan är att föräldrarna får besöka och delta i heldygnsverksamheten. En rad konkreta hinder kan naturligtvis ibland mer eller mindre omöjliggöra att föräldrarna deltar direkt. Det är likväl viktigt att föräldrarna upplever att besök och deltagande är tillåtna. Vid vissa heldygnsverksamheter har det

t. ex. varit vanligt med särskilda "besöksdagar" för föräldrar. Detta är emellertid ett indirekt uttryck för personalens inställning att föräldrarna egentligen är till besvär i verksamheten.

En verklig föräldramedverkan, som innebär att föräldrarna har en aktiv del i verksamheten och att en öppen kommunikation finns mellan barn, personal och föräldrar, behöver inte betyda en ständig "öppethusverksamhet". Den handlar mera om att personal och föräldrar hyser tillit till varandra så att personalen också vågar ge uttryck för att ett besök av någon anledning kan vara olämpligt i stället för att den gömmer sig bakom principiella förbud. En sådan föräldrasamverkan har betydelse för barnets förmåga att känna tillit till andra vuxna än föräldrarna. Hur personal och föräldrar fungerar tillsammans påverkar således barnens upplevelser av delaktighet och kontaktmönster mellan människor. En öppen kontakt mellan heldygnsomsorgen och föräldrarna, i vilken samtal, vänskap och möjlighet till ömsesidig påverkan finns, ger barnet betydelsefulla utvecklingsmöjligheter.

4 Planering

En förutsättning för att kunna genomföra de sommarverksamheter för barn som utredningen föreslår är att materiella och personella resurser samordnas inom bostadsområdena och inom kommunen som helhet. Sommaren innebär visserligen en rad förändringar i barnens situation, men behovet av omsorg och allmän fritidsverksamhet kvarstår och kan även öka sommartid och lov för många barn. De verksamheter som då erbjuds barnen bör så långt möjligt uppfylla kravet på kontinuitet och därför samordnas med verksamheter för vilka förutsättningar skapas för barnen under andra delar av året.

Utredningen anser det därför naturligt och rationellt att sommarverksamheten inordnas i de planeringsrutiner som utredningen föreslog i betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42) för den övriga kommunala fritidsplaneringen för barn och ungdom. Dessa rutiner innebär att planeringen bygger på samverkan mellan alla de kommunala nämnder som arbetar med barn- och ungdomsfrågor samt på ett intimt samarbete med inom kommunen verkssamma föreningar. Det är också viktigt att planera och bygga upp en sådan samlad socialpolitisk organisation att barnens totala behov uppmärksammas. Det gäller särskilt de barn som på grund av olika handikapp har behov av särskilt stöd och stimulans.

4.1 Anknytning till utredningens tidigare föreslagna planeringsmodell

Utredningen föreslog i betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 6) att särskilda planeringsgrupper skulle tillsättas inom kommunens olika delområden.

Som exempel på uppgifter för planeringsgrupperna angavs:

- Inventering av personella, lokalmässiga och andra resurser inom planeringsområdet
- ge förslag på kort- och långsiktig inriktning och utbyggnad av fritidsverksamheten för barn och ungdom inom planeringsområdet
- Kontakt med föreningsliv och personalgrupper m. fl.

Gruppens samlade bedömningar och förslag föreslogs läggas fram till en för hela kommunen tillsatt programgrupp för barn och ungdom. Denna skulle på grundval av planeringsgruppernas förslag ha att

- utarbeta handlingsprogram (fritidsplan) på kort och lång sikt för kommunens insatser för fritidshemsverksamheten och den allmänna fritidsverksamheten för barn och ungdom inklusive stödet till föreningslivet
- verka för utbyggd budgetsamordning
- verka för samordnad planering och utbyggnad av lokalmässiga och ekonomiska resurser för barn- och ungdomsverksamheten inom fritidssektorn.

Programgruppen föreslogs få rådgivande karaktär och skulle inte överta berörda kommunala nämnders kompetens.

Utredningen anser ovan beskrivna planeringsmodell vara tillämpbar även för planering av sommarverksamhet för barn och ungdomar.

Barnavårdslagen anger kommunernas (barnavårdsnämndernas) övergripande ansvar för att tillgodose barns behov av omsorg och allmän fritidsverksamhet. I betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 11) har utredningen föreslagit vissa tillägg till barnavårdslagens § 3 som ytterligare markerar barnavårdsnämndernas ansvar för barn med behov av omsorg. Dessa tillägg innebär att kommunerna påläggs ett ansvar för barnomsorgen även under sommaren.

Vad gäller den allmänna fritidsverksamheten och delar av de förslag i föreliggande betänkande, vilka är att betrakta som allmänna fritidsaktiviteter, anser utredningen liksom den tidigare gjort ifråga om icke-sommarverksamheter, att dessa i första hand bör erbjudas föreningarna att genomföra. I de fall föreningslivet saknar resurser eller av andra skäl inte kan eller inte önskar svara för verksamheterna, bör kommunerna ansvara för att verksamheter i kommunal regi kommer till stånd.

Den av utredningen föreslagna modellen för planering av barns och ungdoms fritid kräver att föreningslivet ges reella möjligheter att påverka såväl planeringen som verksamhetens inriktning och utformning. En modell för ett sådant samarbete mellan kommun och föreningsliv, vilken borde tillämpas i de flesta kommuner, är att programgrupper (ev. viss nämnd) inbjuder företrädare för föreningarna och representanter för kommunens olika planeringsgrupper till en planeringskonferens. Vid denna konferens presenteras de tillgängliga ramarna för kommunens insatser för fritidshemsverksamheten och den allmänna fritidsverksamheten. Med utgångspunkt i de behov som finns i kommunens olika delområden diskuteras lämpliga insatser. Föreningarna ges därvid möjlighet att framlägga förslag om den egenverksamhet de ämnar bedriva och i vilken omfattning och under vilka former de önskar delta i kommunens totala barn- och ungdomsarbete.

De kommunala planeringsgrupperna utarbetar därefter på grundval av de förslag och önskemål som framkommit vid planeringskonferensen ett preciserat program för varje planeringsområde. Programmen föreläggs därefter kommunens programgrupp. Programgruppen inbjuder på nytt till överläggning. Vid denna överläggning ges såväl föreningarnas representanter som representanterna för planeringsgrupperna möjlighet att komma med kompletterande synpunkter och förslag. Det slutgiltiga programförslaget bearbetas inom programgruppen, innan förslaget överlämnas till respektive nämnd och till kommunstyrelsen för beslut.

Modellen bör kunna användas för planering av såväl sommarverksamhet som övrig fritidsverksamhet. I de fall kommuner och föreningsliv redan fun-

nit väl fungerande samarbetsmodeller bör självfallet inte en ny modell för samarbetet byggas upp.

4.2 Uppsökande verksamhet och information

Behovet av heldygnsomsorg under sommaren måste i framtiden beaktas i samband med den uppsökande verksamhet som kommunerna bedriver. I proposition 1973:136 om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation anför föredragande statsrådet bl. a. (s. 68):

”En huvudpunkt i förslaget är en kontakt med föräldrar till samliga fyraåringar i samband med hälsokontroll av barnet vid barnavårdscentralen. Denna s. k. förskolundersökning innebär bl. a. att en representant för kommunens socialförvaltning träffar och samtalar med barnen och deras föräldrar och därvid ger information om förskolverksamheten och annan barnverksamhet inom kommunen. Barn som av olika skäl - - är i behov av stöd och stimulans bör därvid erbjudas plats i förskola eller annan stödåtgärd.”

Arbetsgruppen för samhällets barnomsorg har därefter erhållit uppdrag att arbeta vidare med de av barnstugeutredningen i betänkandet ”Förskolan” (SOU 1972:27) föreslagna formerna för en mellan barnhälsovården och socialvården gemensam uppsökande verksamhet.

Barnstugeutredningen föreslog vidare i betänkandet ”Barns Fritid” (SOU 1974:42, kap. 6) att den uppsökande verksamheten som kommunerna således är skyldiga att bedriva för förskolbarn fr. o. m. 1975-07-01 skall byggas ut till att omfatta också barn i de lägre skolåldrarna (7-12 åringarna). Den uppsökande verksamheten för skolbarn föreslås likaledes ske genom en direkt samverkan mellan förskolan, skolan, barnhälsovården, fritidsverksamheten och de sociala organen i kommunen. Utredningen har även föreslagit att den nybörjarinskrivning som sker på våren före barnets skolstart skall få en central roll i den uppsökande verksamheten.

En plats på läger, sommargård eller i feriehem bör ingå som en del av den service som kommunen kan erbjuda familjerna i takt med att den uppsökande verksamheten byggs ut. Sommargårds- och feriehemsverksamheten bör bedrivas och organiseras så att de samordnas med andra serviceåtgärder för barnfamiljer, t. ex. förskol- och fritidshemsverksamhet. Det är viktigt att inom sommargårds- och feriebarnsverksamheten bygga vidare på de förslag som barnstugeutredningen framfört och som barnomsorgsgruppen nu arbetar vidare med. Vilken form av heldygnsomsorg som passar bäst måste bedömas individuellt och avgöras efter samråd mellan barn, föräldrar, barnhälsovården och den tjänsteman som ansvarar för barnens placering i olika former av sommarverksamheter. En gemensam organisation för anmälan till sommargård och feriehem underlättar enligt utredningens bedömning ett riktigt val.

Information om sommarverksamheter för barn bör spridas via förskolan, skolan, fritidshems- och den allmänna fritidsverksamheten, föreningslivet, socialvården och massmedia. Enbart skriftlig information till föräldrarna har visat sig vara otillräcklig. Speciellt gäller detta information till invandrarfamiljer.

I syfte att underlätta för barn och föräldrar och för kommunen att planera

sommarverksamheten rekommenderar utredningen kommunerna att via barnomsorgen och skolan under januari–mars årligen genomföra en enkätundersökning till föräldrarna beträffande behov och efterfrågan av alternativa sommarverksamheter. Familjerna måste därvid informeras om att de svar de lämnar inte är att betrakta som bindande anmälan till viss verksamhet.

Utredningen är medveten om att en enkät som genomförs så tidigt på året torde ge ett i vissa delar osäkert resultat. Många föräldrar har då ännu inte bestämt hur de t. ex. skall tillbringa semestern eller hur och var barnen skall använda sommarledigheten. För kommunerna blir trots detta de olika önskemål och synpunkter som framkommer genom en sådan enkät en värdefull vägledning för planering av sommarverksamheten.

4.3 Särdrag i planeringen av sommarverksamhet

4.3.1 Diskussion kring nuvarande förhållanden

Fritidsverksamheten för barn och ungdom under sommaren skiljer sig väsentligt från den verksamhet som bedrivs under övriga delar av året. I kap. 1 diskuteras de ändrade förutsättningar, som påverkar bl. a. planeringen. Skoldagen finns inte som en fast punkt för barnen samtidigt som åtskilliga kommuner av skilda anledningar minskar antalet platser vid sina fritidshem. Föreningarna har ofta svårt att ordna ledare under semestertid, vilket i allmänhet betyder att verksamheten minskar. Under sommaren kommer önskemål om miljöombyte för barnen. De barn, som stannar kvar i bostadsområdet blir mer intresserade av utomhusverksamheter, vilket ställer nya krav på anläggningar och personal. Utredningen konstaterar sammanfattningsvis att behovet av fritidsverksamhet snarare ökar än minskar för de barn som bor kvar i sin hemmiljö under sommaren.

I sina tidigare betänkanden "Förskolan" (SOU 1972:27, kap. 20) och "Barns Fritid" (SOU 1974:42, kap. 8) har utredningen anvisat metoder för att beräkna behovet av barnomsorg och av allmänna fritidsverksamheter för barn och ungdomar i proportion till barnantal, förvärvsfrekvens m. m. i olika områden. Dessa beräkningsmodeller kan emellertid knappast anpassas till en sommarverksamhet, som innehåller betydligt fler osäkra faktorer, och där dimensionering och planering kan vara vanskeligare att utföra.

4.3.2 Förslag till planeringsmetoder

Dimensionering av platser i olika verksamheter under sommaren

Utredningen föreslår utifrån ovan förda diskussion att *fritidsplanen*, *vår-enkäten* och *den uppsökande verksamheten* utgör de tre steg, som kommunen bör använda i planeringen av sommarverksamheten.

Fritidsplanen ger basfakta för att bestämma det totala behovet inom området. Planen innehåller t. ex. uppgift om antal barn samt en redovisning av befintliga resurser inom planeringsgruppens område. På sikt kommer fritidsplanen också att innehålla en beskrivning av skilda verksamheter med uppgift om bl. a. antal deltagare.

■ *Vår-enkäten* ger en uppfattning om hur familjerna har tänkt sig att barnen skall tillbringa sommaren. Enkäten får därmed stor betydelse i kommunernas planering.

■ *Den uppsökande verksamheten* bör ses som ett viktigt komplement till eller snarare en del av enkäten. Många familjer, som är osäkra om vilka möjligheter som finns för barnen, kommer att ha nytta av personliga kontakter med personalen för att planera barnens sommar.

Med dessa uppgifter kan planeringsgrupperna/programgruppen utarbeta förslag till fritidsverksamhet under sommaren i samverkan med föreningarna inom området. Planeringen kommer att bygga på vissa osäkra uppgifter, varför det är viktigt att kommunerna tar vara på erfarenheterna från år till år för att dimensionera olika verksamheter.

■ Ur planeringssynpunkt kan barnen indelas i två grupper, dels barn som vistas i hemmiljön, dels barn som vistas på annan plats. Dessa grupper är ingalunda homogena under hela sommaren. Flertalet barn tillhör periodvis den ena eller den andra gruppen. Ett fåtal är borta hela sommaren. Flera är däremot kvar i hemmiljön hela tiden. I kommunernas planering är det viktigt att veta hur många som tillhör den ena eller den andra gruppen *vid varje given tidpunkt*. Dimensioneringen måste ta hänsyn till gruppens procentuella fördelning över tiden under hela sommaren. Ett exempel härpå är att behovet av platser vid fritidshem är mindre under den allmänna semesterperioden, eftersom många barn då vistas på annan plats med familjen.

Barn som vistas i hemmiljön

Gruppen "barn som vistas i hemmiljön" dominerar under icke-semesterperiod. En del barn får överhuvudtaget inte tillfälle till miljöbyte med familjen, därför att familjen inte tillbringar semester på annan ort. Enligt en undersökning gäller detta upp till 18 % av alla barnfamiljer.¹ Dessa barn är hänvisade att tillbringa hela sommarlovet i hemmiljön, om de inte får praktisk möjlighet att delta i alternativa sommarverksamheter i kommunal eller föreningsregi.

Enligt utredningens slutsatser i kap.1 finns ett ökat behov av omsorg och verksamhet för de barn, som är hemma under sommaren. En del barn som inte behöver fritidshemsplats under skolverterminerna kan under sommaren behöva denna omsorg. Storleken på det resulterande utfallet måste dock bestämmas från fall till fall. Till bilden hör också att många kommuner anordnar speciella verksamheter under sommaren. Vid dimensioneringen måste därför hänsyn tas till simskolor, dagläger och olika former av organiserat friluftsliv i skog och mark osv.

Resultatet kan bli att planeringsgruppen/programgruppen finner det vara möjligt att temporärt minska antalet platser vid fritidshem. Detta sker t. ex. genom att en institution stängs och de kvarvarande barnen överförs till annat fritidshem i grannskapet. Detta torde bli en relativt vanlig lösning under semesterperioden. Utredningen understryker emellertid starkt vikten av att kommunerna tar hänsyn till avståndsfaktorn och värdet av att barnen får vistas i sin vanliga hemmamiljö nära det egna bostadsområdet.

En annan möjlighet som tillämpas i många kommuner är att verksamheten vid fritidshem och förskola samordnas. Förskolan har ofta lägre beläggning under sommaren av samma skäl som fritidshemmet.

¹Källa: Låginkomstutredningen

De fasta platserna vid utvidgade fritidshem är avsedda för inskrivna barn. Som tidigare nämnts kan behov finnas av att skriva in andra barn i det utvidgade fritidshemmet under sommaren än under skolverterminerna. Vidare finns sommartid, liksom övriga delar av året, därjämte behov av fritidsverksamhet tillgänglig för alla barn. Även under sommaren bör följaktligen den allmänna fritidsverksamheten byggas upp med det utvidgade fritidshemmet som centrum.

I kap. 2 ger utredningen exempel på nya former av verksamheter som är anpassade till barnens önskemål under sommaren. Någon dimensionering av den allmänna fritidsverksamheten är emellertid inte möjlig att utföra. Innehållet kommer i hög grad att styra efterfrågan, varför det är viktigt att ha en smidig organisation som lätt kan anpassas till efterfrågan. Utredningen föreslår t. ex. att fritidshemmen skall få resurser att göra utflykter till valda utflyktsmål eller befintliga dagläger. Ekonomin och barnens intresse kommer så småningom att styra dimensioneringen även i detta avseende.

Barn som vistas på annan ort

De flesta barn som vistas på annan ort under sommaren reser dit privat. Många bor tillsammans med familjen på sommarstället eller hos släktingar. I princip har också dessa barn behov av att kunna delta i någon form av allmän fritidsverksamhet, i vilken de kan träffa jämnåriga på den nya orten. Gruppen "barn som vistas på annan ort" är så stor att den har betydelse för dimensioneringen av sommarverksamheter i kommunen. Det är dock inte möjligt att uppskatta antalet barn annat än rent erfarenhetsmässigt från år till år.

Samhället kan emellertid inte sägas ha något annat ansvar för denna grupp än att barnen när de vistas på fritidsorten ges möjlighet att delta i värdkommunens allmänna fritidsverksamhet. Det är därför önskvärt att kommunen annonserar i dagspress och genom anslag om olika verksamheter för barn och ungdomar.

Feriehem

Många barn ges genom samhällets försorg möjlighet till miljöbyte genom *feriehem*, vilket innebär individuell heldygnssorg i familj på annan ort. Feriehemmet som sommarvistelse diskuteras i kap. 2.5. Det är knappast möjligt att bestämma antalet erforderliga platser i feriehem i förväg annat än rent erfarenhetsmässigt. De lokala förutsättningarna växlar i alltför hög grad för att några enhetliga rekommendationer skall kunna anvisas.

Kostnaderna för feriehem är idag lägre än för heldygnssorg i läger- och sommargårdsverksamheter. För en del barn kan feriehem vara den bästa lösningen utifrån barnets och familjens behov och önskemål. Utredningen ser därför de båda formerna som komplement till varandra. Dimensioneringen av antalet platser i feriehem beror i många kommuner på hur många väl kvalificerade feriehem som kommunen kan anskaffa.

Barn som vistas borta i grupp

Läger- och sommargårdsverksamhet

Utredningen konstaterar att heldygnsomsorg i grupp har stor betydelse för många barns utveckling. Av undersökningar framgår också att ett stort antal barn (mer än 100.000) varje år deltar i någon form av lägerverksamhet. Där- emot har antalet platser på sommargårdar sjunkit stadigt under senare år. Orsakerna till nedgången är, som utredningen framhållit i kap. 2.3, i de flesta fall ekonomiska och/eller administrativa. Nya resurser har i många fall inte tillförts verksamheten i takt med att anläggningarna slitits ned. Den inre verksamheten har stundom präglats av äldre traditioner som efterhand kom- mit i otakt med nutida uppfattning om en god barnmiljö. De flesta kom- muner har dessutom saknat den administration som krävs för att driva verksamheten under några hektiska sommarveckor, varför det ofta är svårt att komma igång för en ny säsong. Lokalerna måste ses över och i de flesta fall måste ny, tillfällig personal anställas. Det är också ekonomiskt betung- ande att hålla byggnader i fullgott skick, vilka endast används 8–10 veckor om året. Alla svårigheter tillsammans har småningom medfört att verk- samheten tynat bort i flertalet kommuner.

Utredningen har i kap. 2 diskuterat vägar för att förnya verksamheten liksom den i kap. 5 pekar på nya användningsmöjligheter av den lokalresurs som sommargårdarna innebär.

Läger

Lägerverksamheten skiljer sig från verksamheten vid sommargårdar främst genom vistelsetidens längd. Ett läger varar ofta en vecka eller ibland ett par veckor till skillnad från sommargården, som i vissa fall erbjuder upp till sju veckors vistelsetid. Genom kortare vistelsetid kan lägret ofta utnyttja enklare lokaler. En enklare form är t. ex. baslägret, som endast behöver fasta hygienutrymmen och köksfunktioner, medan förläggningen kan ske i tält.

Sommargårdar

Planeringen av sommargårdar är i hög grad en fråga om att ordna lämpliga lokaler på ett ekonomiskt godtagbart sätt. Lokalfrågan kan i princip lösas på tre sätt:

- Verksamheten använder befintliga lokaler, som inte utnyttjas under sommaren, t. ex. lämpligt belägna lågstadie- och mellanstadie-skolor, föreningsgårdar
- Befintliga sommargårdar används, eventuellt efter modernisering
- Sommargårdar nybyggs.

Befintliga lokaler

Lokalkostnaden blir hög för en specialbyggd sommargård som bara används ett par månader om året. Ekonomiskt kan mycket vinnas genom att använda befintliga lokaler. Olika typer av anläggningar kan komma ifråga. En möjlig lösning är att använda lämpligt belägna lågstadie- och mellanstadie-skolor

som sommargårdar. Krav på brandskydd och hygieniska krav är tillgodosedda redan inom ramen för den ordinarie skolverksamheten och någon extra kontrollfunktion är inte nödvändig.

Hyran kan i allmänhet reduceras till kostnaden för det extra underhåll som blir en följd av ökat slitage under användningen som sommargård. Lokal-kostnaden kan beräknas till maximalt 5 kronor per barn och dygn. Denna summa är endast en bråkdel av hyran i en specialbyggd sommargård med begränsad användningstid.

Utredningen anser följaktligen att kommunerna bör inventera sitt bestånd av LM-skolor för att få fram dem som är lämpliga att använda som sommargårdar. De flesta moderna skolor torde relativt enkelt kunna anpassas till sommargårdsverksamheten. (Jfr kap. 5.4, "Lokalplanering".)

Den yttre miljön blir avgörande för om skolan går att använda för sommargårdsverksamhet. Det är ett starkt önskemål att skolan ligger i närheten av ett friluftsområde med möjlighet till bad och rekreation.

Befintliga sommargårdar används, eventuellt efter modernisering

Befintliga sommargårdar utgör en värdefull resurs som bör användas för sitt syfte. Runt om i landet finns ett stort antal gårdar, som behöver moderniseras och rustas upp för att kunna fylla sin funktion. Orsaken till att underhållet släpar efter är ofta att huvudmannen inte haft tillräckliga resurser.

Den otillfredsställande standarden har i sin tur blivit ett hinder för verksamheten. Åtskilliga kommuner och ideella föreningar har redan sålt sina sommargårdar. I en del fall har de kvar sin gård men utan att driva någon verksamhet.

Utredningen lägger i avsnitt 4.4 förslag till upprustning av befintliga sommargårdar.

Nybyggda sommargårdar

I en del större kommuner med betydande efterfrågan på platser i sommargårdar kan det bli aktuellt att specialbygga anläggningar. I kap. 5.3.2 ger utredningen exempel på ett lokalprogram utifrån de olika funktioner som bör kunna tillgodoses i en sommargårdsverksamhet.

Kapitalkostnaden blir mycket hög på en specialbyggd sommargård, om den endast kan utnyttjas under åtta-tio veckor per år. Det är därför närmast ett oavvisligt villkor både för en nybyggnad och för en moderniserad gård att dess användningstid skall kunna ökas väsentligt. Sommargården bör t. ex. kunna användas som lägerskola, som utflyktsmål i daghems- och fritidsverksamhet, för pensionärsverksamhet eller föreningsverksamhet. Önskemålet om mera permanent vinteranvändning kan vara svårt att tillgodose för åtskilliga befintliga gårdar p. g. a. deras geografiska läge. Många ligger – naturligt nog – inom attraktiva fritidsområden vid kust eller sjö och är därmed ofta svåra att nå av anordnaren i en verksamhet året runt, såvida inte samnyttjandeavtal mellan olika kommuner kan slutas.

Samverkan mellan kommuner

Ett mera aktivt samarbete mellan kommuner skulle enligt utredningens mening bidra till ökad användning av sommargårdar. Många har inte tillräckligt underlag för att kunna driva en sommargård på egen hand. Den lilla kommunen har kanske varken resurser för att driva en anläggning eller underlag för att fylla alla platser. En möjlighet är att kommunerna samverkar inom sitt gymnasieområde, som nästan undantagslöst är tillräckligt stort som underlag för åtminstone en sommargård. Samverkan bör tillämpas också i de fall kommunerna utnyttjar LM-skolor i verksamheten. De samverkande kommunerna får därmed också ett större urval för att välja de mest lämpliga skolorna. Den större kommunen har ofta störst resurser för att svara för driften, medan den mindre kommunen i många fall kan erbjuda de bäst belägna skolorna.

En del större kommuner kan ha svårt att ordna tillräckligt antal platser. Dessa kommuner bör söka samverkan utanför sina gränser för att köpa platser eller helt enkelt hyra anläggningar, som kan användas för sommargårdsverksamhet.

Byte av platser över kommungränser kan bli aktuellt för att ge barnen större möjlighet till miljöombyte. En skogskommun byter med en kustkommun, storstaden byter med glesbygden osv.

Även andra anläggningar än skolor kan användas till sommarverksamhet. En bygdegård eller ett centrum med samlingssalar på en mindre ort kan användas som servicedel till ett basläger. Det finns också exempel på kommuner, som hyr en friluftsgård till sin sommarverksamhet.

4.4 Förslag till upprustningsplan för befintliga sommar- och lägergårdar

Som tidigare nämnts är många av de befintliga sommar- och lägergårdarna i behov av modernisering och upprustning. De utgör en viktig resurs i den kommunala fritidsverksamheten och i föreningarnas verksamhet, en resurs som kan gå förlorad om anläggningarna inte rustas upp. Utredningen föreslår därför att en upprustningsplan upprättas såväl för föreningslivets gårdar som för sommargårdarna. Planen bör upprättas gemensamt av socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Efter gjord inventering bör en prioritering ske med hänsyn till nuvarande standard och realistiska investeringskostnader. Vid prioriteringen bör samråd ske med berörda kommuner, landsting och riksorganisationer.

Upprustningsplanen bör ingå som en prioriterad del av arbetsmarknadsstyrelsens beredskapsprogram. Det innebär att en successiv upprustning skulle kunna genomföras i form av beredskapsarbete och med de finansiella förutsättningar som därvid gäller.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande planering av sommarverksamheter för barn att

- den planeringsmodell som föreslogs i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) är tillämpbar även för planering av sommarverksamhet för barn och ungdom

- information till familjerna om alternativa sommarverksamheter för barnen skall ingå som en del av den uppsökande verksamheten. Som ett ytterligare led i denna bör kommunerna via barnomsorgen och skolan under vårterminen genomföra en enkätundersökning till föräldrarna beträffande behov av och efterfrågan på alternativa sommarverksamheter
- fritidsplanen, vårenkäten och den uppsökande verksamheten utgör de tre steg, som kommunen bör använda i planeringen av sommarverksamheten
- det inte är realistiskt att framlägga *en enda* modell för att beräkna behovet av barnomsorg och allmän fritidsverksamhet under sommaren i proportion till barnantal, förvärvsfrekvens m. m.
- lokalfrågan för sommargårdar i princip kan lösas genom att befintliga lokaler, som inte utnyttjas under sommaren, t. ex. låg- och mellanstadieskolor, används för sommargårdsverksamhet genom att befintliga sommargårdar används efter eventuell modernisering samt genom att sommargårdar nybyggs
- en upprustningsplan upprättas gemensamt av socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen för såväl föreningslivets lägergårdar som för sommargårdarna samt att upprustningsplanen bör ingå som en prioriterad del av arbetsmarknadsstyrelsens beredskapsprogram.

Bilaga 4:1

Modellexempel på upprustning av en äldre sommargård

Barnstugeutredningen har utarbetat ett modellexempel på om- och tillbyggnad av en sommargård. Exemplet avser en sommargård, ca 15 kilometer norr om Halmstad i Vilshärad, som är i trängande behov av modernisering. Gården ligger på en rymlig tomt om ca 11.000 kvm. Avståndet till badstranden är ungefär 400 meter. Sommargården har stått oanvänd de senaste åren eftersom huvudmannen inte haft resurser att utföra nödvändiga förbättringsarbeten.

Om- och tillbyggnadsarbetet har överslagsvis kostnadsberäknats till 375.000 kr.

En speciell svårighet med befintliga gårdar är att andra våningen ofta måste utnyttjas för sovrum för barnen. Detta ställer *särskilda krav på brandsäkerhet*. Förslaget bör i denna del ses som ett exempel på att det är möjligt att använda en övervåning under förutsättning att brandmyndigheten med sina krav och synpunkter kopplas in på ett tidigt stadium av projekteringsarbetet.

(Nya sommargårdar bör dock uppföras i en våning.)

Den tillbyggnad, som redovisas och som bedömts nödvändig för att sommargården skall rymma trettio barn, är utförd i en våning.

Som framgår av ritningen saknas lokaler för utrymmeskrävande lek inom byggnaden. På tomten finns emellertid en byggnad, som rymmer en samlingssal, lämpad för samvaro i större grupper. Denna byggnad är inte värmeisolerad, vilket begränsar användningen under övriga årstider.

Brandskydd

Beklädnad och ytskikt

Tändskyddande beklädnad på invändiga tak- och väggytor samt trappas undersida.

Ytskikt klass I i korridorer och trapphus. Klass II i övriga utrymmen.

Utrymning

Bottenvån: Öppningsbara fönster i varje sovrum. Storlek enl. SBN-75 kap. 37:2313.

Direkt utgång från korridor vid isolering.

Vån. 1 tr.: Utvändig balkong med dörr till varje sovrum. Trappa till mark från balkongens kortsidor.

Dörrar

Trapphuset avskiljs i vån. 1 tr. med dörr- och väggparti i klass B-30. Dörrarna självstängande.

Övriga dörrar enl. ritning.

Larmanordning

Automatiskt brandlarm med rökdetektorer i korridorer, trapphus och matsal. Detektorerna må utgöras av s. k. brandvarnare med inbyggd batteridrift och akustisk signal.

Brandsläckare

Två vattensläckare typ A i bottenvåningen, en i vån. 1 tr.

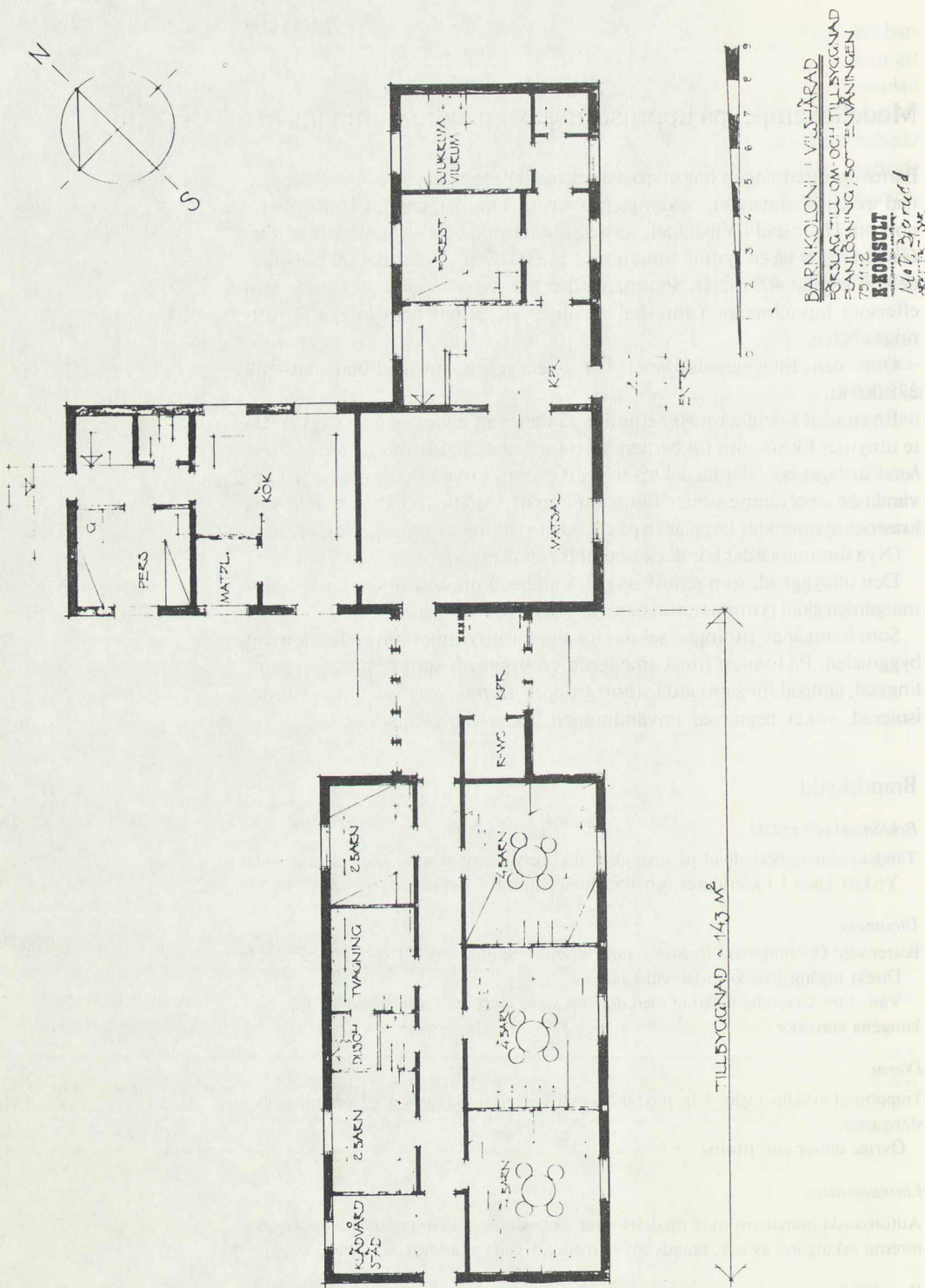

Fig. 4.1 Skiss över föreslagen om- och tillbyggnad av barnkoloni i Vilshäräd.

PLANLÖSNING 2 A VÄNING
SKALA 1/100

BARNKOLONI I VILSHÄRAD

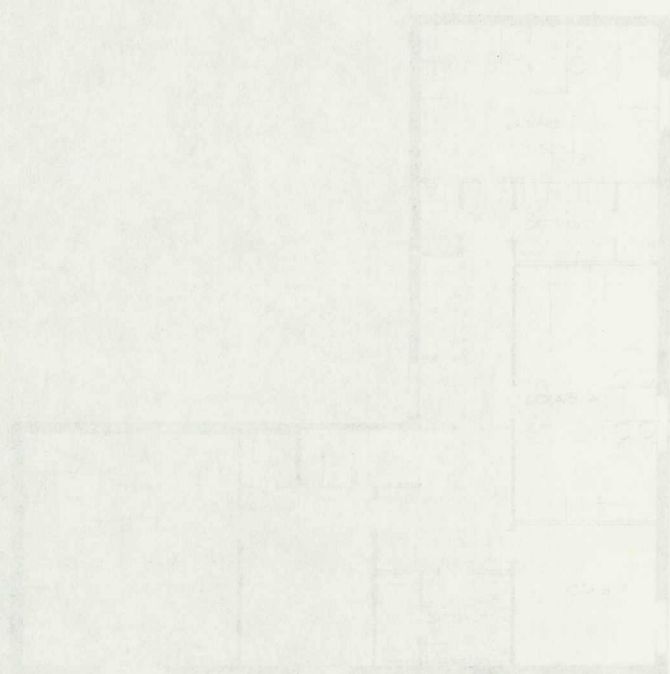
FÖRSLAG TILL OM- OCH TILLBYGGNAD
PLANLÖSNING; 2 A VÅN.

TÖ 11/12

K-KONSULT

Med bifogad
skisser

Fig 4.2 Skiss över föreslagen ombyggnad av barnkolonin i Vilshärad.

PLAN OF THE
BUILDING

Fig. 1. Plan of the building (reproduction of the original drawing).

5 Lokalplanering

5.1 Inledande synpunkter

I föreliggande kapitel har skisserats ett förslag till lokalprogram i avsikt att påvisa vilka lokalfunktioner som bör finnas i en sommargård. Lokalprogrammet avser nybyggnad men torde i tillämpliga delar vara aktuellt också vid modernisering av befintliga gårdar. I de fall en kommun väljer att använda en befintlig anläggning, t. ex. en skola, i stället för att bygga en ny sommargård kan programmet ge impulser till hur befintliga utrymmen kan disponeras.

Sommargårdar drivs under mycket skiftande förutsättningar både vad gäller mål och innehåll. Rigorösa anvisningar som kan bli ett hinder för att bygga nya anläggningar är därför inte önskvärda. De anläggningar som används för barns sommarvistelse bör likväl utformas så att de svarar mot barnens krav på en både trygg och stimulerande miljö. För de flesta barn är det spännande att vistas någon vecka eller längre borta från hemmet. För några är det kanske första gången de övernattar utan att föräldrar eller nära anförvanter är med. Beroende på vistelsetidens längd, barnens ålder och även inriktningen på verksamheten ställs särskilda krav på lokalerna och på den yttre miljön, vilka i hög grad växlar. Den permanenta sommargården för de yngsta skolbarnen t. ex. bör ha en annan standard och utformning än den anläggning som används som veckoläger för äldre barn. Båda alternativen kan vara lika stimulerande för barnen. De bestämmelser som reglerar verksamheten får då inte utformas så att de helt utesluter möjligheten att ordna primitiva läger av vildmarkstyp. När krav på lokaler formuleras bör särskild hänsyn tas till hur lång vistelsetiden för barnen bedöms vara.

Utöver rekommendationer om lokalplanering och den yttre miljöns utformning finns bestämmelser som gäller generellt för alla anläggningar och som berör deltagarnas säkerhet i vidare bemärkelse. Ett lokalprogram bör följaktligen bygga på följande förutsättningar: *krav* på anläggningen med hänsyn till brandsäkerhet, trafiksäkerhet och hygien ifråga om mathantering och sanitära anordningar samt *rekommendationer* för utformning av anläggningen och planering av den inre och yttre miljön.

5.2 Olika typer av anläggningar

Anläggningar för sommarverksamhet kan indelas i följande grupper med hänsyn till växlande standardkrav på lokaler och på yttre miljö:

1. Permanenta lokaler, typ sommargård, lägergård

Anläggningen används under sommaren (tio veckor). Barnen vistas där i två till fyra veckor, i vissa fall ännu längre tid.

2. Permanenta lokaler, typ basläger

Dessa anläggningar har en väl utbyggd servicedel med kök, matplats och sanitära utrymmen samt utrymme för personalen, som ofta vistas på lägret hela sommaren. För barnen är vistelsetiden i allmänhet maximerad till en vecka (tio dagar). Anläggningar av detta slag har ofta en intresseinriktad verksamhet, vilket är naturligt för föreningsläger.

3. Temporära läger

I dessa läger finns inte baslägrets servicefunktioner. Verksamheten är av tillfällig karaktär, typ "tältläger i vildmarken", varför fasta anläggningar saknas. Vistelsetiden är oftast maximerad till en vecka.

4. Dagläger

Daglägret skiljer sig från de föregående anläggningarna genom att det i de flesta fall inte ger plats för övernattning. Den yttre miljön, såsom tillgång till bad, grönområden och liknande, är det primära. Det är dock önskvärt med tillgång till lokaler för matberedning och ev. för måltider samt för viss inomhusverksamhet vid otjänlig väderlek.

De redovisade huvudtyperna av anläggningar analyseras nedan med utgångspunkt i den yttre miljön och utformningen av lokalerna.

5.3 Permanenta anläggningar – sommargårdar och lägergårdar

5.3.1 Den yttre miljön

Barnens verksamheter försiggår till stor del utomhus. Det är ett starkt önskemål att anläggningen ligger i nära anslutning till strövområden, liksom att den har en badplats inom rimligt gångavstånd (upp till en kilometer). Undantagna kan de sommargårdar vara, som är intresseinriktade på någon verksamhet utan anknytning till bad. Det är en fördel om anläggningen kan nås med allmänna kommunikationsmedel, så att föräldrarna lätt kan hälsa på sina barn.

Tomten bör vara utrustad med utelekplats med goda lekmöjligheter. Utredningen rekommenderar i sina tidigare betänkanden "Förskolan". (SOU 1972:27) och "Barns Fritid" (SOU 1974:42) s. k. "aktiva lekplatser" som kan tillgodose barnens behov av konstruktiv och skapande lek liksom i viss utsträckning behovet av rörelselek.

5.3.2 Lokaler

Följande funktioner skall kunna tillgodoses under dygnets timmar på en sommargård:

- Sömn och vila
- Måltider
- Avkoppling, samvaro och "stillsamma" aktiviteter
- Ytkrävande rörelselek
- Hygien.

Utöver utrymmen för ovannämnda funktioner behövs komplementutrymmen t. ex. personalrum, förråd, utrymmen för speciell hobbyverksamhet samt gästrum. De olika funktionerna kan tillgodoses i olika slags utrymmen. I en del fall är det möjligt att dubbelanvända lokaler eller slå samman flera utrymmen för gemensam användning.

Dessa riktlinjer för vilka funktioner som skall kunna tillgodoses kan om-sättas i olika praktiska förslag. Utredningen ger nedan ett exempel på hur lokalplaneringen kan lösas. Därvid utgår utredningen från en basyta om 408 kvm som lämplig storlek på en sommargård för 30 barn. (Jfr Bil. 4.1.)

Sömn och vila

Sovrummen bör kunna ge viss avskildhet, om möjligt erbjuda en egen "vrå", dit barnet kan dra sig tillbaka någorlunda ostört. Detta är särskilt värdefullt i de fall barnen vistas en längre tid på sommargården.

Varje barn bör ha tillgång till en *garderob* med minst basytan 0,4x0,6 kvm. Garderoben bör vara försedd med ett låsbart fack. Vid varje sängplats bör finnas en läslampa, ett mindre bord och en stol. Våningssängar kan användas, om rummet därmed kan disponeras bättre.

Ett lämpligt *sovrums* kan ha storleken 4-4,5 kvm per barn. Variationer kan givetvis förekomma beroende på vistelsetidens längd och tillgången till andra utrymmen för barnen.

Måltider

I anläggningen bör finnas ett *matrum* i direkt anslutning till köket. Inredningen bör bestå av småbord för fyra till sex barn, så att alla kan sitta och äta samtidigt. Nära kontakt med ett uterum är en fördel så att barnen kan sitta ute och äta. Matrummet inreds lämpligen så att det även kan fylla andra funktioner, t. ex. för viss rörelselek, eventuellt i kombination med ett närliggande utrymme, bild- och formskapande verksamhet, film och klubbverksamhet.

En lämplig storlek på matrummet kan vara 1 kvm per barn och vuxen.

Köket utformas så att det har tillräcklig portionskapacitet för det antal personer, som vistas på anläggningen. Önskvärt är att köket är så rymligt att flera barn samtidigt

kan vistas där och delta i förberedelserna för måltider. Kökets storlek beror också på vilken tillagningsteknik som används. Ett beredningskök kräver mindre yta än ett kök där samtliga måltider tillagas.

En utgångspunkt för köksplaneringen är utredningens förslag till köksinredning i en förskola med tre avdelningar (jfr "Förskolan", SOU 1972:27, kap. 13) och socialstyrelsens informationsskrift "Planering av lokaler och utemiljö", 1975. En annan jämförelse är kök för skolmåltider. De flesta skolmatsalar har emellertid betydligt större kapacitet än 40 till 50 portioner. I gengäld skall sommargården svara för mathållningen hela dagen.

Avkoppling, samvaro och stillsammare aktiviteter

Vardagsrum

Barnens vardagsrum rymmer funktioner för lek och samvaro, t. ex. sitta och samtala, spela spel, läsa, skriva och utöva "stillsammare" aktiviteter i mindre grupper. Särskild omsorg bör läggas vid att vardagsrummet får en hemlik karaktär. En lämplig yta kan vara 1 kvm per barn.

I större sommargård kan vardagsrummet delas i två rum, vardera 15–19 kvm.

Det är ibland möjligt att slå samman funktionen vardagsrum med sovrum. Den totala ytan bör därvid bli *ca 5 kvm. per barn* i en väl studerad planlösning. Det är viktigt att markera en sovrumsdel och en vardagsrumsdel i ett kombinerat utrymme.

Ytkrävande rörelselek

Under sommaren vistas barnen utomhus större delen av dagen. Som omväxling och vid otjänlig väderlek bör barnen ha tillgång till något *utrymme under tak* som ger plats för mera utrymmeskrävande rörelselek. Ett sådant utrymme kan ha lägre byggnadsteknisk standard än övriga lokaler, typ gammal lada eller uthus på tomten.

Ytan bör vara *minst 25 kvm* oberoende av antalet barn.

En annan möjlighet är att ordna ett utrymme intill matsalen så att båda lokalerna kan slås samman till ett gemensamt rum. Byggnadstekniskt bör rummet i detta fall ha samma standard som matsalen.

Hygien – sanitära anläggningar

Två toaletter skall finnas för femton barn. Toaletterummen förses med tvättställ.

Tvätttrum

Utöver toaletterna anordnas *tvätttrum*, som betjänar 12 till 15 barn. Tvätttrummen skall förses med två tvättställ, utrymme för handdukar och för tandborstar. Dusch är nödvändig liksom tillgång till rinnande varmt vatten. Tvätttrummen bör ligga nära sovrummen.

Utöver ovan redovisade "basutrymmen" bör finnas olika komplementutrymmen på en väl fungerande sommargård.

Sjukrum

Särskilt utrymme skall finnas för barn som blir akut sjuka. *Sjukrummet* bör ligga något avskilt från barnens övriga utrymmen, gärna i närheten av personalrum.

Ytan bör vara *minst 7 kvm*.

Rum för klädvård

Inredningen i detta rum bör vara ungefär densamma som i en normal villatvättstuga med den skillnaden att det bör finnas två torkskåp som komplement till tvättbänk och tvättmaskin. Möjlighet att kunna torka kläder på ett enkelt och effektivt sätt måste finnas.

Personalrum

Personalen bör ha tillgång till ett gemensamt utrymme för samvaro, överläggningar och måltider samt särskilda utrymmen för sömn/vila. Vid planering av personalrum måste beaktas att personalen, till skillnad från barnen, ofta vistas hela sommaren på anläggningen. Personalens utrymmen kompletteras med toaletter, tvätttrum och förråd för personliga saker.

Personalens *vardagsrum* bör vara 15–25 kvm beroende på anläggningens storlek.

Sovrummen bör inredas för högst två personer i varje rum. Ytan i ett tvåpersonersrum bör vara minst 10 kvm (7 kvm för ett enpersonsrum).

(Sovrum m. fl. personalutrymmen kan ibland arrangeras på annat sätt än i sommargården, t. ex. genom att personal hyr rum i grannskapet. Utrymmen måste dock alltid finnas för den personal som har "jour" och övernattar.)

Gästrum

Om möjligt ordnas *gästrum* för föräldrar och för besökande till personalen för övernattningsnattning.

Förråd

Inom anläggningen bör finnas en total *förrådsyta* om 0,3 kvm per barn. Denna yta kan delas upp i ett centralförråd, ett eller två städutrymmen samt matrialförråd.

Det är önskvärt att anläggningen har tillgång till ett större kallförråd utomhus för skrymmande lekredskap.

Specialutrymmen

Beroende på verksamhetens inriktning kan finnas behov av ytterligare lokaler för speciella verksamheter, t. ex. snickarverkstad, musikrum.

5.4 Sommargård i icke-specialbyggda lokaler

Behovet av platser vid sommargårdar torde vara större än det kommuner och föreningar hittills kunnat tillgodose på ett ekonomiskt godtagbart sätt. Det ökade intresset för olika slags specialläger bekräftar detta. Samhället bör därför söka nya vägar för att ordna lokalfrågan. En möjlighet är därvid att använda lämpliga skollokaler för sommargårdsverksamhet.

Flertalet skolor för låg- och mellanstadiet av någorlunda modernt utförande rymmer merparten av de lokaler som behövs för en sommargård. Måltiderna är lätta att ordna i skolmatsalen. Klassrum eller grupprum kan användas som sovrums. Gymnastiksalen blir idealisk för rörelselek. Lärarrummen

blir personalrum. Skolsköterskans mottagning kan bli sjukrum osv. Med relativt små ingrepp kan en LM-skola med en avdelning per årsklass bli sommargård för 30–40 barn.

Utredningen diskuterar i kap. 4 (s. 101), "Planering", möjligheterna att utnyttja skolor på ovan nämnda sätt. I bil. 5.2 ges exempel på hur en befintlig LM-skola kunnat användas i detta syfte.

5.5 Permanenta läger, typ basläger

Kraven på lokaler kan sättas lägre på detta slags anläggning, främst av det skälet att barnen stannar högst en vecka (10 dagar).

Ett alternativ är att barnen bor i tält i anslutning till lokaler med servicefunktioner, främst kök och hygienutrymmen. Även i detta sammanhang är skolor lämpliga att utnyttja för servicefunktionerna.

I många fall är verksamheten intresseinriktad, vilket avgör vilka komplementutrymmen som behövs.

Åtskilliga sommargårdar vilka av olika skäl inte kan fylla sådana funktioner, som redovisats i avsnitt 5.3 bör med fördel kunna byggas om till basläger med kortare vistelsetider. Kostnaden för ombyggnad blir därmed väsentligt lägre än om anläggningen utrustas för permanent sommargårdsverksamhet. I dag ligger verksamheten nere vid åtskilliga sommargårdar, därför att huvudmannen saknar ekonomiska resurser att bygga om anläggningen till fullgod standard. Detta innebär i praktiken en betydande kapitalförstöring. Genom att uppställa en annan ambitionsnivå för upprustningen av dessa anläggningar blir det möjligt att driva flera baslägerverksamheter i t. ex. för eningsregi.

5.6 Temporära läger

Det är viktigt att regler och rekommendationer inte hindrar utvecklingen av temporära läger, vilka ofta är mycket uppskattade av barnen. Även för sådana läger är det önskvärt att söka anslutning till någon befintlig institution eller anläggning såsom bygdegård, föreningsstugor, nedlagda byskolor, domänverkets gårdar och stugor, för att bl. a. klara matlagningen. Samtidigt får inte bortses från att barn- och ungdomar upplever det spännande att även matlagning sker på vildmarksvis under primitiva former. Likväl måste även de mest primitiva läger uppfylla vissa elementära krav på trygghet och säkerhet för deltagarna.

5.7 Krav på anläggningar och läger med hänsyn till deltagarnas trygghet och säkerhet

5.7.1 Brandsäkerhet

Krav på betryggande brandsäkerhet gäller i alla sammanhang där människor vistas tillsammans. Särskilda regler gäller för utformningen av vårdanlägg-

ningar, dit sommargårdar och andra typer av permanenta lokaler räknas. Bestämmelserna gäller den byggnadstekniska utformningen, t. ex. valet av väggmaterial i den bärande stommen. Kraven gäller dessutom brandförsvarets utformning, släckningsanordningar och utrymningsvägar.

Personalen på sommargården/läget har ansvar för att barnen informeras om de regler som gäller. Kommunen har ansvar för att brandsäkerheten kontrolleras med jämna mellanrum. Även vid temporära läger har kommunen ansvar för att brandsäkerheten är betryggande. Lägerledningen måste å sin sida informera brandmyndigheten i kommunen om förutsättningarna för läget och följa brandmyndighetens anvisningar för hur brandförsvaret bör ordnas.

5.7.2 Trafiksäkerhet

Trafiksäkerheten vid en anläggning är en viktig fråga, som i första hand gäller tomtens planering och anslutning till det allmänna vägnätet. Även i detta fall har kommunen ansvar för att rimliga krav på trafiksäkerhet tillgodoses. För permanenta anläggningar sker prövningen då byggnadslov beviljas.

5.7.3 Hygien

Kraven på godtagbar hygienisk standard är ofta svåra att tillgodose på både permanenta och temporära anläggningar. Många sommargårdar ligger avskilt utan anslutning till kommunens vatten- och avloppssystem. Problemen kring hygien gäller dels hantering av mat, dels sanitära förhållanden.

Hantering av mat

Mycket detaljerade regler och bestämmelser beskriver hur matvaror skall hanteras i kollektiv hushållning. Primitiva förhållanden på ett vildmarksläger t. ex. ger ringa frihet att bortse från kravet på en riktig hantering av livsmedlen.

Vattenförsörjningen innebär ofta ett problem för de anläggningar och läger som ligger utom kommunens vattenförsörjning. Om anläggningen utnyttjar egen brunn, finns bestämda regler för hur kontrollen av dricksvattnet skall utföras. Vattenförsörjningen hänger nära samman också med utformningen av de sanitära anläggningarna.

Sanitära förhållanden

Om anläggningen ligger inom eller i närheten av kommunal avloppsanläggning skall vattenklosetter anslutas till det kommunala systemet. Andra godtagbara alternativ för att lösa toalettfrågan är vattenklosett med slutet system samt olika typer av torrklosett. Infiltration i marken bör undvikas, särskilt om anläggningen använder egen brunn inom eller i nära anslutning till tomt.

En väl belägen torrklosett motsvarar i de flesta fall högt ställda krav på sanitär standard. Toaletterummet skall även i detta fall förses med tvättmöjligheter.

Renhållning och sophantering skall följa de regler, som gäller i kommunen och som finns redovisade i den lokala hälsovårdsordningen.

5.7.4 Översyn av tillämpningsbestämmelserna

Frågor som rör deltagarnas säkerhet och anläggningens hygieniska standard är i detalj reglerade i kungörelser, lagar och förordningar samt råd och anvisningar: hälsovårdsstadgan, renhållningslagen, livsmedelskungörelsen, sanitära krav på tillfälliga fritidsläger, sanitära krav på friluftsbad samt brandbestämmelser osv.

Dessa bestämmelser är normalt inte skrivna med hänsyn till de särskilda förhållanden som gäller för sommargårdar och läger. De är ofta allmänt hållna och därmed svårtolkade eller, i de fall de är mer preciserade, skrivna utifrån förhållandena inom helt andra verksamheter.

Det är ofta en övermäktig uppgift för dem som arbetar i sommarverksamheter för barn- och ungdomar att känna till och följa med i allt som händer med nya regler och förordningar. Det föreligger därför ett behov av enklare och mer preciserade tillämpningsbestämmelser för sommargårdar och olika typer av läger. Dessa tillämpningsbestämmelser måste skrivas såväl utifrån kraven på säkerhet och hygien som utifrån pedagogiska och ekonomiska hänsyn. Utredningen föreslår därför att berörda myndigheter, i första hand socialstyrelsen, livsmedelsverket, veterinärstyrelsen samt statens brandinspektion, får i uppdrag att gemensamt utarbeta sådana för sommarverksamheter direkt avsedda tillämpningsbestämmelser. Socialstyrelsen bör tillhandahålla denna information i lämplig form för anordnare av läger och sommargårdar.

Bilaga 5:1

Gällande anvisningar för lokaler

Generella anvisningar

Vid om- och nybyggnad av byggnader eller delar av byggnader gäller följande generella anvisningar:

Byggnadsstadgan med Svensk byggnorm -67 (SBN 67, BABS 67). Den senare innehåller föreskrifter, råd och anvisningar från Statens planverk till byggnadsstadgan.

Statens planverks publikation nr 24 är ett särskilt supplement till SBN (SBN-S kap. 691) och innehåller föreskrifter, råd och anvisningar om byggnads tillgänglighet för personer med nedsatt rörelseförmåga.

Hälsovårdsstadgan

Stadga för barnavårdsanstalter, 10 §

Statens brandinspektion, meddelanden, 1971:9. Innehåller anvisningar om brandskydd på vårdanläggningar m. m.

Ändring i arbetarskyddskungörelsen (SFS 73:841). (Särskilt 6, 8 och 12-16 §§) berör arbetarskyddssynpunkter beträffande arbetslokaler och personalutrymmen.

Speciella anvisningar

Lokaler för livsmedel

SBN 31:23 om sanitärutrymmen

SBN 64:13 och :4 om matrum.

Veterinärstyrelsens cirkulär 67-07-12 innehåller riktlinjer för anordnande och inredning av livsmedelslokaler m. m. I och med att den nya livsmedelslagen (SFS 1971:511) och en ny livsmedelskungörelse (SFS 1971:807) trädde i kraft 1972-01-01 utökades begreppet livsmedelslokal att gälla utrymmen för hantering av livsmedel även på t. ex. sommargårdar.

Tillämpningskungörelsen (10 kap.) till livsmedelslagen och livsmedelskungörelsen (SLV 1972:4).

Förvaringsutrymmen för läkemedel, brandfarliga produkter samt sopor och avfall

Socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 197/67 innehåller bl. a. föreskrifter för anordnande av läkemedelsförråd (medicinskåp och svalförvaring).

Socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 15/70 innehåller bl. a. anvisningar för anordnande av förråd för brandfarliga och särskilt självtändliga produkter.

SBN 43:13 innehåller föreskrifter om soputrymmen.

Toaletter

SBN 64:5 anvisar om klosettrumms antal, storlek, placering, tvättplats och för- rum. WC får som regel inte anordnas utan tillstånd av hälsovårdsnämnden (hälsovårdsstadgan § 46).

Exempel på kostnader för olika sommarverksamheter

I denna bilaga ges exempel på kostnader för fyra olika typer av sommarverksamhet. Exempelen har hämtats från socialstyrelsens försöksverksamhet med ferieverksamhet för barn.

Sommarverksamheter för barn skiftar i kvalitet och omfattning. Eftersom kostnaderna påverkas av lokala förhållanden, kan inga generella slutsatser dras utifrån några få exempel. I verksamheterna fungerar ett stort antal helt eller delvis ideellt arbetande ledare. I många fall utnyttjas anläggningar och andra materiella resurser, vilka under resten av året används för andra ändamål. Detta medför att de redovisade kostnaderna kan vara något godtyckliga. I vissa fall belastas verksamheten inte med någon fastighetskostnad. I andra fall belastas den med en oproportionerligt stor fastighetskostnad osv. Nedan redovisas först en tidigare företagen undersökning om kostnaderna för ett antal projekt och de slutsatser som dras.

I rapporten "Barn och Sommar" (IAN-rapport 102, Stockholm 1973) ingår en fallstudie för sju olika projekt som ingick i socialstyrelsens försöksverksamhet sommaren 1973. Som underlag för en kvantifiering av kostnaderna är rapporten visserligen otillräcklig, men författarna anser likväl att följande "generella" slutsatser kan dras och anses rimliga:

"Kolonierna förefaller ha något lägre personalkostnader jämfört med de övriga fallstudierna. Här bör observeras att vid några av de övriga verksamheterna har handikappade barn vistats, vilket kan förklara en del av dessa verksamheters högre kostnader

Fastighetskostnaderna för kolonier förefaller ligga högre än för lägerverksamhet. Detta kan väl förklaras med att längre vistelsetid ställer högre krav på anläggning, och att med detta även högre inventariestkostnad torde följa

Kosthållskostnaden förefaller vid internatverksamhet vara lika stor för de olika verksamheterna. För en lägerverksamhet (ridsport) kan den högre kosthållskostnaden till stor del förklaras med den höga personaltätheten, och att vid fördelning på barndagar av kosthållskostnad detta innebär en relativt högre kostnad per barndag, medan kostnaden per måltid ej avviker i någon större utsträckning. Att observera vid beräkningen av kosthållskostnad är att ekonomipersonal, kokerska samt övriga arbetsinsatser i mathållning har hänförs helt till personalkostnad. En fördelning på kosthållskostnad av dessa personalinsatser kan medföra att större avvikelser än de beräknade uppstår. I många fall förefaller mathållning ta en stor andel av de personella resurserna i anspråk. Här är även den utrustning och köksstandard som finns en intressant faktor som kan förväntas leda till olikheter i de krav mathållningen ställer

Resekostnader förefaller, naturligt nog, vara större för dagverksamhet än för verksamhet med längre vistelsetid. Vidare har behovet av transporter under verksamhetsperioden för t. ex. transport till och från bad osv. påverkat resekostnaden för verksamheten

För lekmateriel och inventarier har ridlägerverksamheten en markant högre kostnad beroende på verksamhetens inriktning. De uppgifter som erhållits om dessa poster tillåter knappast en direkt jämförelse i övrigt. I många fall har under dessa rubriker hänförliga kostnader redovisats under rubriken "övrigt" eller tillsammans med andra kostnadsslag

Det bör än en gång påpekas att ovanstående 'generaliseringar' är gjorda på ett material som ej är tillfredsställande, varför stor försiktighet vad avser resultaten är ett ofrånkomligt krav."

Exempel 1: Dagläger i föreningsregi vid Rösjön, Ungar Örnar Södra Roslagen

Bakgrund: Daglägret riktade sig till barn i åldern 7–12 år boende i Täby, Österåker, Vallentuna eller Danderyds kommuner. Enligt Unga Örnars bedömning förelåg i dessa kommuner ett stort behov av verksamheter för barn i dessa åldrar. Samtliga ovannämnda kommuner hade en sparsamt utbyggd sommarverksamhet. 1973 års försöksverksamhet gav genomgående positiva resultat. Trycket från föräldrar och barn på att verksamheten skulle återkomma var stort.

Syfte: Att ge barn, som ej gavs möjligheter därtill, miljöbyte under sommaren. Att kunna utveckla Unga Örnars metoder och mål till attraktiva konkreta verksamheter för barn i åldern 7–12 år. Att utveckla demokratiska arbetsformer.

Organisation: Unga Örnar Södra Roslagen erhöll år 1974 ett anslag på 50.000 kr. från Allmänna Arvsfonden för att bedriva dagläger vid Rösjön, 5 km söder om Täby centrum.

Daglägret pågick under tiden 1975-07-10 till -07-26, måndag–fredag kl. 09.00–15.00. 58 barn i åldern 7–12 år deltog, högst 50 barn samtidigt. I första hand vände sig daglägret till de barn som stannade hemma under sommaren och som av ekonomiska eller sociala skäl inte hade möjligheter till några sommaraktiviteter. Barnen hämtades med en abonnerad buss.

Lunch och mellanmål serverades varje dag. Aktiviteterna under dagen omfattade bl. a. Bygglek, Teater, Vattenlek, Natur och Djur, Lek och Idrott samt Skapande Lek.

Ledargruppen bestod av 7 personer rekryterade inom Unga Örnar. Ledarna avlönades med ett arvode om 2.100 kr. för 4 veckor.

Tabell 1. Kostnader för daglägerverksamhet, Unga Örnar, Rösjön Täby

	Totalt (avrundat till 100-tal kr)	Per barn (50 barn) och dag
Personalkostnader för verksamheten	22.900	22:90
Kost- och lokalhyra	9.100	9:10
Resor	9.000	9:—
Material	4.400	4:40
Administrativa kostnader exkl. utvärdering	2.600	2:10
Summa	50.000	50:—

Exempel 2: Sommargårdar, Centraföreningen för sommarvistelse för barn, Stockholm

Centraföreningen driver sommargårdsverksamhet för barn från Stockholm. Kostnaderna för de sommargårdar som Centraföreningen driver är inte helt

representativa för landet som helhet. Personallönerna och personaltätheten är högre än hos flertalet anordnare. Framför allt har personalkostnaderna ökat kraftigt de senaste åren, bl. a. som en följd av en ökad facklig aktivitet bland personalen.

Tabell 2. Löner för anställda som fyllt 21 år vid Centralföreningens sommargårdar sommaren 1975

Personal	57 dagar	Daglön
Föreståndare	5.825	102:20
Bitr. föreståndare, kokerska	5.689	99:80
Ledare, ekonomibiträde	5.312	93:20

Personaltätheten skiftar något mellan olika gårdar. Om personaltätheten är en anställd per 3 barn, blir personalkostnaden 41 kr. per barn och dag. Om personaltätheten är en anställd per 4 barn, blir personalkostnaden 31 kr. per barn och dag.

Tabell 3. Uppskattad driftkostnad per barn och dag för Centralföreningens sommargårdar år 1975 (exkl. el- och vattenavgift, underhåll av fastighet)

Större inventarier	4:–	
Förbrukningsmaterial och lekmaterial	2:65	
Kosthåll	10:10	
Sjukvård	1:–	
Resor och frakt (inkl. personalens fria resor)	2:50	
Tvätt och rengöring	1:25	
Kontorskostnader, lekledarinstruktion	0:60	
	22:10	22:10
Personal 1 v/3 barn	41:–	
Summa	63:10	
Personal 1 v/4 barn		31:–
Summa		53:10

Driftkostnaden exkl. el- och vattenavgift och fastighetsunderhåll uppgick år 1975 till mellan 53:10 och 63:10 per barn och dag beroende på vilken personaltäthet som rådde.

Exempel 3. KFUM-KFUK:s lägerö Ängsholmen

Ängsholmen ligger i Stockholms skärgård. KFUK-KFUM hyr ön av kustartilleriet och får dessutom låna flera byggnader på ön.

Ett särdrag i verksamheten på Ängsholmen är inriktningen på friluftsliv och sjösport. Under sommaren 1974 deltog sammanlagt 220 barn i läger som pågick under fyra 2-veckorsperioder. Ledarna har ingen lön men får en viss symbolisk ersättning. Ca 25 ledare deltog samtidigt när verksamheten pågick i full utsträckning.

Dessutom deltar normalt ca 12 ledaraspiranter (vanligtvis f. d. deltagare).

Under år 1974 uppgick driftkostnaderna till 148.665 kr., dvs. 675 kr. per barn, och investeringskostnaderna till 47.010 kr., dvs. 214 kr. per barn. Investeringarna var av normal storlek.

Tabell 4. Driftkostnader Camp Ängsholmen år 1974

Hushållet	61.200
Arvoden ^a	42.000
Reklam, folders, etc.	2.300
Exp. kostnader	3.120
För- och efterläger	3.000
Försäkringar, byggnader, båtar, pers.	3.250
Hyra ^b	1.200
Maskinhyror ^c	900
Underhåll, byggnader ^d	3.000
Båtunderhåll ^e	3.100
Maskinunderhåll, båtar ^f	1.900
Maskinunderhåll, övrigt ^g	530
Deltagarstipendier ^h	2.300
Transportkostnader	4.500
Programkostnader ⁱ	4.165
Renhållning	5.200
Ledarskola	5.500
Uppföljning - utvärdering	800
Sjukvård	700
Summa	148.665

^a Arvoden inkl. sociala avgifter

^b Årshyra för disponering av anläggningen

^c Merparten av dessa kostnader förorsakade av elavbrott (hyra av elkraftverk)

^d 17 byggnader exkl. 2 toalettbyggnader, bryggor

^e 31 st båtar inkl. kanoter, optimister

^f Vinterförvaring och service 3 motorer

^g Service, pumpar, hushållsmaskiner

^h 5 x 400:- 1 x 300:-

ⁱ Ca 900:- av transportkostnader, hajker, långseglingar kan föras över hit.

Tabell 5. Investeringar år 1974 Camp Ängsholmen

Båtar typ j11 (3 st)	26.000
Lägerhus 1+2, inventarier	8.000
Renovering förlägningsbyggnad	6.000
Bastuaggregat	810
Transportbåt	3.200
Diverse	3.000
Summa	47.010

Tabell 6. Intäkter Camp Ängsholmen 1974

Deltagaravgifter ^a	120.000
Ledarskola, studiebidrag ^b	3.150
Serveringar ^c	1.200
Marketerier	1.400
Ängsholmsklubben ^d	2.250
Lotteriförsäljning ^e	2.500
Gåvor	3.000
Fonder ^f	10.000
KFUK-KFUM Central ^g	16.000
Statliga och kommunala anslag	15.000
Allmänna arvsfonden	16.000
Summa	190.500

^a 4 x 60 delt. x 500:-- (8 veckor)

^b Studiecirkelverksamhet

^c Besöksdagar

^d Föräldraklubb (årsavgift 25:--)

^e K/M Rikslotteri (egen försäljning Stockholms Central)

^f Groschinsky, Kronprinsessan Margaretas minnesfond

^g Lönekostnader 3 månader under 1974 för lägerchef

Exempel 4. Lägerverksamhet i Simlångsdalens skola, sommaren 1975

Bakgrund: Socialförvaltningens fritidsavdelning i Göteborg har konstaterat att det föreligger ett stort behov av förbättrad barnomsorg inom kommunen sommartid. Tillgången på lämpliga lägeranläggningar eller kolonianläggningar är mycket begränsad. Det var därför ur kommunens synvinkel viktigt att kunna prova alternativa lägerformer. Göteborgs kommun inledde därför ett samarbete med Halmstads kommun, som ställde en lämplig skolanläggning till förfogande, medan Göteborgs kommun svarade för rekrytering av deltagande barn samt för verksamhetens genomförande.

Målgrupper: Verksamheten riktade sig i huvudsak till barn boende i under 1970-talet nybyggda stadsdelar i Göteborg. I aktuella områden finns fortfarande tomma lägenheter, många som flyttar in i områdena flyttar efter kort tid därifrån.

Organisation: Lägerdeltagarna var dels barn med föreningsanknytning, dels barn utan sådan. Varje barngrupp stannade en vecka. Ledarna var anställda under hela verksamhetsperioden, 4 veckor. Sammanlagt deltog 96 barn.

Kostnader: Huvuddelen av kostnaden är personalkostnader. På grund av de korta vistelsetiderna blev resekostnaderna relativt höga. Däremot var kostnaderna för lokalhyra, 1.264 kr., mycket lägre än i andra motsvarande projekt.

Kostnaden per barn uppgick totalt till 66:52 kr.

Tabell 7. Ekonomisk redovisning för Göteborgs kommuns skollovsläger i Simlångsdalen under tiden 1975-06-15 till -07-13

Löner:		
Lägerchef KA 17	6.219:20	
OB + traktamente	2.011:60	
	8.230:80	
Husmor Lkl 14	4.594:70	
OB	450:45	
	5.045:15	
Kokerska Lkl 12	2.951:50	
OB	450:45	
	3.401:95	
Vaktmästare 2 tim./dag	1.805:75	
Lägerledare 9 st à 100:- dag natt 25:-	17.875:-	
Projektledare	2.000:-	
Utvärderare	1.000:-	
Lön i samband med för- och efterarbete	4.794:-	
Mat för ledare och barn	8.467:65	
Transporter Gbg-Halmstad-Gbg, samt två bussutflykter per läger till olika mål (t. ex. Tylösand, Båstad och Ugglarp)	6.403:05	
Spel och lekmaterial samt hyra av tält och kanoter	3.241:45	
Hyra och el. för Breredsskolan (Halmstad kommun)	1.264:45	
Försäkring för barn och ledare	185:-	
Övrigt	137:10	
Summa utgifter:	63.852:20	
Kostnad för barn per dag		66:52 kr.
Måltidskostnaden för ledare och barn per dag (med kökspersonalens lön)		13:21 kr.
<i>Inkomster</i>		
Socialstyrelsen	55.000:-	
Deltagaravgifter (70:- per deltagare)	6.435:-	
Fritidsbyrå Norr	2.417:20	
Summa	63.852:20	

Tillgång till låg- och mellanstadieskolor i Hallands län lämpliga att använda i sommargårdsverksamhet

Tillsammans med länsskolnämnden i Hallands län har barnstugeutredningen inventerat hur många skolor i länet, som skulle vara lämpliga att använda som sommargårdar. Undersökningen har uteslutande gällt de yttre betingelserna och redovisar således inte huruvida kommunerna är beredda att ställa sina skolor till förfogande t. ex. för barn från andra kommuner. Samverkan över kommungränser torde nämligen bli nödvändig, eftersom det sannolikt råder brist på lämpliga skolor i de större kommunerna, där å andra sidan behovet av sommar- och lägergårdsverksamhet är störst.

Enligt utredningens förslag kommer många skolor att utnyttjas för fritidsverksamhet under ferierna. Utvidgade fritidshem torde komma att inrättas vid åtskilliga LM-skolor, varvid verksamheten förutsätts pågå under sommaren både för inskrivna barn och för barn, som deltar i allmän fritidsverksamhet. Vissa LM-skolor kommer därför att vara helt eller delvis upptagna under sommaren. I de flesta kommuner kan emellertid verksamheten komma att samlas till ett mindre antal enheter under sommaren. Det innebär att en del skolor blir lediga. Andra skolor har så väl tilltagna utrymmen att den ordinarie fritidsverksamheten torde kunna bedrivas parallellt med sommargårdsverksamhet. Även med utbyggd fritidsverksamhet under sommaren kommer det således att finnas skollokaler, som kan användas som sommargårdar.

En angelägen uppgift är därför att undersöka hur många skolor som kan tänkas vara lämpliga att använda med de önskemål och förutsättningar, som redovisats i det föregående. Frågan är vilket tillskott av platser vid sommargårdar, som den föreslagna lösningen skulle kunna ge i riket som helhet.

Läge

En sommargård bör ligga i närheten av friluftsområden i en omväxlande miljö. Det är ett starkt önskemål att det finns bad i närheten och att barnen kan ta sig dit utan att t. ex. behöva åka buss. Önskemålen beträffande läget bör så långt möjligt uppfyllas av de skolor, som skall användas som sommargårdar. Generellt kan sägas att den fysiska miljö, som skapas för barnen under skolverminerna, bör vara sådan att den också fungerar för barnen under vistelse i skolan som sommargård. Vid val av skolor bör eftersträvas att barnen får uppleva ett miljöbyte, någonting som skiljer sig från bostadsmiljön på hemorten.

Önskemålen om läget och miljön torde i allmänhet lättast kunna uppfyllas om skolan ligger på en mindre ort (omkring 1 000 eller 1 500 invånare). Kontakten med naturen och med friluftsområden är lättast att tillgodose där. Skolor på större orter kan naturligtvis också användas under förutsättning att skolan ligger i utkanten av tätbebyggelsen.

Nämnda inventering i Hallands län ger vid handen att det finns minst 15–20 skolor, som kan användas för sommargårdsverksamhet med de an-

givna förutsättningarna. Samtliga ligger i mindre tätorter (mindre än 1 000 invånare). En skola ligger på landsbygden utan anslutning till någon ort.

Några av de lämpliga skolorna kan på sikt komma att användas i kommunernas ordinarie sommarfritidsverksamhet i en sådan utsträckning att sommargårdsverksamhet inte torde få plats. Antalet i utvidgade fritidshem inskrivna barn torde emellertid bli ringa på de små orterna. Inte heller den allmänna fritidsverksamheten torde få så stor omfattning att alla lokaler måste användas. Högt räknat torde en tredjedel av de i inventeringen ingående skolorna komma att användas för kommunens egen sommarfritidsverksamhet.

I Hallands län skulle därmed finnas minst tio LM-skolor lämpliga att använda som sommargårdar under förutsättning av kommunernas intresse här för.

Därest likartade förhållanden råder i övriga län, vilka inte inrymmer någon storstad, torde 20 till 30 gånger så många skolor beräknas finnas tillgängliga för sommargårds-/lägervverksamhet i hela riket, dvs. överslagsmässigt 200–300 skolor med totalt 6 000–10 000 sommargårds- eller lägergårdsplatser i skollokalerna.

Exempel på sommargård i LM-skola

Som beskrivits i bil. 5:2 drevs under sommaren 1975 försök med sommargårdsverksamhet i en LM-skola. Göteborgs kommun hyrde Simlångsdalens skola av Halmstads kommun under drygt fyra veckor. I perioder om en vecka vistades ca trettio barn åt gången i skolan. Personal från Göteborgs kommun plus ledare från engagerade föreningar svarade för verksamheten med hjälp av skolans ordinarie ekonomipersonal och vaktmästare.

Lokalerna disponerades i stort på följande sätt

Klassrummen användes som sovrum och rum för samvaro i mindre grupper. De stora ytorna jämfört med traditionella sommargårdar visade sig vara en fördel. Barnen hade möjlighet att möblera om och placera sängar och övrig inredning på alternativa sätt, vilket gav en personlig prägel åt rummen.

Kök och matsal användes i sina ordinarie funktioner. Trettio barn plus ledare hade gott om plats i en matsal för 80–100 barn. Det var en stor fördel att ekonomipersonalen var väl förtrogen med "sitt" kök.

Slöjdsalen användes för skapande verksamheter men också som en lokal där man förberedde mera komplicerade utomhuslekar.

Gymnastiksalen bedömdes ha en viktig funktion för ytkrävande rörelselek vid otjänlig väderlek. Vädret var emellertid fint under hela vistelsetiden varför denna funktion blev lite prövad i praktiken.

Detsamma gäller i viss mån *biblioteket*, som stod till barnens förfogande då ledare var närvarande.

Omdömet om Simlångsdalens skola som sommargård är positivt enligt den utvärderingsrapport som framlagts. Till detta bidrar den omständigheten att skolan är väl belägen i utkanten av en mindre tätort med milsvida strövområden i omedelbar anslutning. Ungefär 300 m från skolan ligger en större

sjö (Simlången) med goda möjligheter till bad och kanotsport m. m. Skolgården var också mycket användbar för barnens lekar.

Försöket ger en antydning om att moderna LM-skolor som ligger i närheten av strövområden med fördel kan användas som sommargårdar.

En optimal storlek torde vara att skolan rymmer sex till tolv klassrum med motsvarande komplementutrymmen. Utredningen grundar denna rekommendation på förutsättningen att för en grupp på 24 barn behövs minst 4 klassrum för sömn och vila samt 2 klassrum att disponeras av den personal som är i tjänst och övernattar. 4–6 barn torde lämpligen disponera ett klassrum. 1–2 anställda bör tilldelas ett eget klassrum.

Samtliga inventerade skolor i Hallands län rymde 5–11 klassrum. Skolor som rymmer mer än 12 klassrum kan vara mindre lämpliga, då det torde vara svårt att ordna en överblickbar och mjuk miljö för barn och personal.

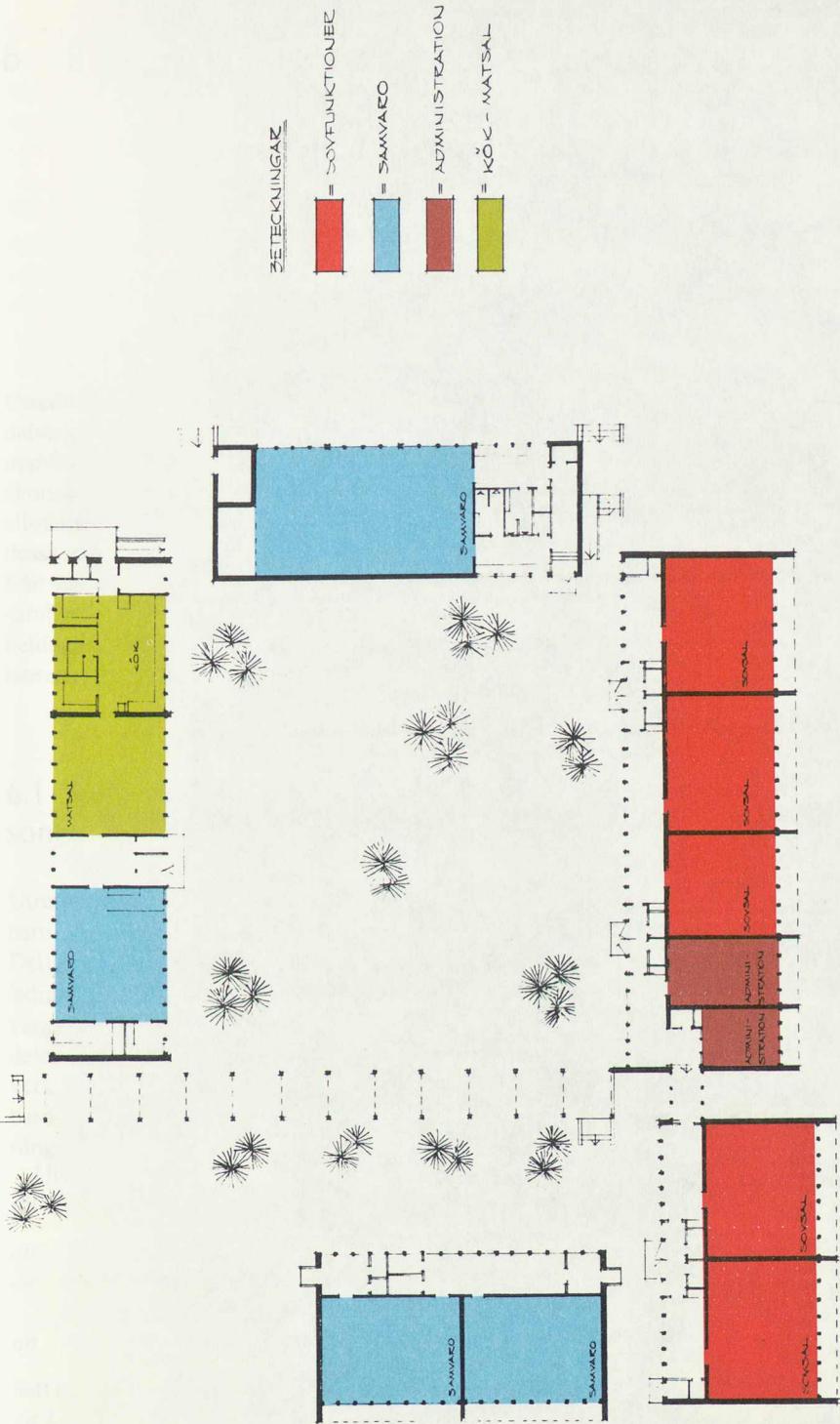

Fig. 5:1 Skiss över Simlångsdalens skola. Skala 1:200.

6 Finansieringsfrågor

Utredningens övergripande mål, uttryckt i konkreta förslag och rekommendationer i tidigare kapitel, kan sammanfattas i en strävan att skapa en god uppväxt- och fritidsmiljö under sommaren för alla barn och ungdomar. De ekonomiska bidrag som samhället ger för att stimulera utbyggnaden av den allmänna fritidsverksamheten i *föreningsregi* är väsentliga för att förverkliga dessa mål. Utredningen föreslår därför i föreliggande kapitel ökade satsningar från stat, landsting och kommun för föreningslivets barn- och ungdomsverksamheter. Förslag läggs också om statligt stöd till *kommunerna* och deras heldagsomsorg sommartid i form av bidrag till sommargårds- och feriehemsverksamhet samt till läger- och daglägerverksamheter.

6.1 Statligt stöd till lokal föreningsverksamhet under sommaren

Utredningen föreslog i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) ett statligt stöd till lokal barn- och ungdomsverksamhet på fritidsområdet för barn i åldrarna 7–11 år. Detta skulle ses som ett komplement till nuvarande lokala aktivitetsstöd för åldrarna 12–25 år. Ett önskvärt och förväntat ökat föreningsengagemang i verksamheter för barn i åldrarna 7–11 år, främst under den terminsanknutna delen av året, var motivet för utredningens förslag till statligt stöd för denna verksamhet. Den framtida utformningen av det statliga stödet till lokal barn- och ungdomsverksamhet kommer att behandlas i den fortsatta beredningen av barnstugeutredningens och SIA-utredningens förslag.

Utredningen framhöll i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) att ett statligt stöd till lokal verksamhet bl. a. bör utformas så

- att det är enkelt till sin konstruktion,
- att det är lätt att komplettera med kommunala medel och lätt att integrera med kommunal bidragsgivning samt
- att det är lätt att överblicka, kontrollera, administrera och justera.

Sett bl. a. mot denna bakgrund är det, enligt utredningens mening, *ej lämpligt att konstruera ett speciellt statligt stöd till lokal barn- och ungdomsverksamhet för enbart sommarverksamheter*. Framförallt det administrativa förfarandet torde i ett sådant fall bli alltför omfattande och betungande för alla parter.

Utredningen föreslår därför att det förslag som lagts om en ökad sommarverksamhet för barn och ungdom i föreningsregi beaktas i samband med den allmänna översynen av statens stöd till ungdomsorganisationernas lokala barn- och ungdomsverksamhet och att detta bör resultera i generellt högre samhälleliga lokala bidrag.

6.2 Landstingskommunalt stöd till ungdomsorganisationerna

I ungdomsorganisationernas sommarverksamhet har dess distriktsorganisationer en strategisk betydelse för bl. a. samordning och genomförande av gemensamma länsomfattande läger samt i skilda utbildningssammanhang. Det stöd som idag utgår till distriktsorganisationerna grundar sig i de flesta landsting på landstingsförbundets rekommendationer från 1971. Generellt omfattar bidragen dels ett allmänt bidrag för att täcka instruktions- och verksamhetskostnader, dels ett ledarutbildningsbidrag.

En utökad lägerverksamhet under sommaren i distriktsorganisationernas regi innebär avsevärt ökade kostnader dels för instruktion, dels för verksamheten vid lägren. Dessutom ställs stora krav på nyrekrytering av ledare samt ökar behovet av utbildning av såväl nya som tidigare verksamma ledare, vilket också medför ökade kostnader.

Att t. ex. genomföra en veckoslutskurs kostar ca 150–200 kr. per deltagare inkluderande kost, logi, resor, föreläsare och kurskostnader. De nuvarande landstingsbidragen grundar sig som ovan nämnts i huvudsak på landstingsförbundets rekommendation från 1971. Den allmänna kostnadsutvecklingen har inneburit att många landsting ger i praktiken lägre bidrag idag än för fyra–fem år sedan, trots att en viss höjning i krontal skett.

Mot bakgrund av det i utredningen påvisade behovet av lägerverksamheter kan denna verksamhet i distriktsorganisationernas regi med ökade ekonomiska förutsättningar bli en betydande del i ungdomsorganisationernas sommarverksamhet. Utredningen anser det därför angeläget att en allmän översyn av landstingsbidragen kommer till stånd. Landstingsförbundet har påbörjat en sådan översyn.

6.3 Primärkommunala bidrag till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet

För att föreningslivet skall kunna uppnå de mål för sommarverksamheten som utredningen skisserar i föreliggande betänkande krävs att för föreningslivet grundläggande behov blir tillgodosedda. Det innebär att föreningslivet behöver ökat stöd till lokaler, ledare och instruktörer, till ledarutbildning, för information osv. om det skall ha reella möjligheter att bjuda en rik och differentierad barn- och ungdomsverksamhet under sommaren. Den kommunala bidragsgivningen har här en stor betydelse.

I "Barns Fritid" (SOU 1974:42) diskuterade utredningen den kommunala

bidragsgivningen och förutsatte därvid att kommunerna successivt skulle öka sitt stöd till de lokala föreningarna. Beträffande nu aktuell sommarverksamhet tar utredningen nedan upp till diskussion de bidragsformer som har speciell betydelse för sommarverksamheten.

6.3.1 Utbildningsbidrag

Som anförts i bl. a. kap. 2 och 3 ställer sommarverksamheten och framför allt lägerverksamheten stora krav på ledarna. Ledarnas kunskaper om barns behov och utveckling samt deras förhållningsätt till barnen har en avgörande betydelse för barnens upplevelse av sommarvistelsen. Ledarna bör därför bl. a. ges möjligheter till utbildning i lämpliga former i ungdomsorganisationernas regi eller i andra former.

För att stärka föreningslivets möjligheter att bereda sina medlemmar önskvärd utbildning är det väsentligt att föreningslivet får ökat ekonomiskt stöd härför. Bidraget bör i princip täcka kursavgifter för att delta i såväl av riks- eller distriktsorganisationer anordnad ledarutbildning som av lokal förening anordnad utbildning.

6.3.2 Lägerbidrag

Lägerverksamheten innebär ofta betydande ekonomiska åtaganden för föreningslivet. Med de krav som ställs bl. a. på ledartäthet, ledarutbildning och lägerutrustning blir kostnaderna per lägerdeltagare så höga, att de inte helt kan täckas genom deltagaravgifter. I dessa fall får de lokala föreningarna ofta gå in och täcka mellanskillnaden med medel ur sin ordinarie budget.

Av många skäl är det angeläget att deltagaravgiften i lägerverksamhet kan hållas på rimlig nivå. Lägerverksamheten bör inte vara något som endast är förbehållet barn från ekonomiskt gynnade familjer eller något som endast vissa ekonomiskt starka föreningar kan genomföra. Skall föreningslägren därtill kunna möta konkurrensen från de kommersiellt inriktade lägerarrangörerna krävs att föreningslägren kan erbjudas till ett för flertalet överkomligt pris.

Bl. a. mot denna bakgrund anser utredningen det angeläget att föreningslivets lägerverksamhet stöds genom ekonomiska bidrag. Lägerbidraget bör syfta till att täcka del av kostnaden för dem som deltar i läger inklusive veckoslutsläger och utgå med visst belopp per dag och deltagare. Skäl finns också att överväga bidrag utgörande ersättning till lägerledarna för förlorad arbetsförtjänst.

6.3.3 Lokalkostnadsbidrag

Föreningarnas lokaler för sommarverksamhet diskuteras bl. a. i kap. 5. I dag finns ett betydande antal lägergårdar, vilka ägs av såväl riks- och distriktsorganisationer som av lokala föreningar. Dessutom utnyttjar organisationerna ca 400 anläggningar av typ skolor, vandrarhem, folkhögskolor och liknande. Såväl de ägda som förhyrda lokalerna för med sig avsevärda kostnader för föreningslivet.

I betänkandet "Barns Fritid" (SOU 1974:42) framhåller utredningen det angelägna i att föreningslivet genom kommunernas försorg dels ges tillfälle att disponera egna lokaler i bostadsområdena, dels erhåller dessa utan hyreskostnad. Starka skäl talar för att i ökad utsträckning tillämpa samma bidragsregler för föreningarnas lägergårdar och andra ägda och förhyrda lokaler för sommarverksamhet.

6.4 Statligt stöd till riksorganisationerna

Den utökade sommarverksamhet i föreningsregi som utredningen föreslår kräver ett ökat samhällsstöd till såväl lokala föreningar som till distrikts- och riksorganisationer. För att skapa bästa möjliga förutsättningar för verksamheten i alla led krävs ökade insatser från riksorganisationernas sida ifråga om planering, utbildning, pedagogiskt utvecklingsarbete m. m. Ett ökat stöd till riksorganisationerna för en utvidgad sommarverksamhet är därför en integrerad del av utredningens förslag.

6.4.1 *Stöd till utvecklingsarbete inom ungdomsorganisationerna*

En utökad sommarverksamhet omfattande fler barn och ungdomar och anordnad efter skilda organisatoriska modeller förutsätter möjligheter för ungdomsorganisationerna till ett utvecklingsarbete kring ledarutbildning, materialproduktion och pedagogik/metodik. Detta förutsätter i sin tur att ekonomiska resurser skapas för sådana insatser. I likhet med förslaget i "Barns Fritid" (SOU 1974:42) anser utredningen att detta bör vara ett verksamhetsområde som väl lämpar sig för bidrag från Allmänna Arvsfonden.

Utredningen föreslår därför att medel från Allmänna Arvsfonden anslås till ungdomsorganisationerna för årliga bidrag till utvecklingsarbete kring alternativa sommarverksamheter. Utredningen föreslår att 3 milj. kr. avsätts per år för denna verksamhet.

6.4.2 *Statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet*

Riksdagen antog våren 1975 de förslag om förbättrat statligt stöd till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet som regeringen framlade i proposition nr 1975:14. Detta innebär i korthet bl. a. att de tidigare bidragen till central verksamhet och ungdomsledarutbildning ersätts med ett enda bidrag till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. Vidare höjdes grundbidraget från 30.000 kr. till 150.000 kr. Det rörliga bidraget beräknas endast på antalet medlemmar. Statsbidraget får uppgå till högst 75 % av kostnaderna för central verksamhet, dvs. central administration, ledarutbildning, materialproduktion, metodutveckling och internationell kontaktverksamhet.

Den nedre åldersgränsen för bidragsberättigade medlemmar sänktes från 12 år till 7 år. Stödet till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet ökade budgetåret 1975/76 med 5,5 milj. kr. till 21,8 milj. kr.

En utökad sommarverksamhet i föreningsregi kommer att öka riksorganisationernas kostnader för administration, ledarutbildning, materialproduktion och pedagogiskt utvecklingsarbete. För att möta dessa behov vill ut-

redningen starkt understryka att det statliga stödet till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet successivt måtte höjas.

I föregående avsnitt har utredningen diskuterat de olika former av samhällseliga bidrag som ansetts väsentliga för att ungdomsorganisationerna skall ges möjlighet att driva en kvantitativt och kvalitativt väl utvecklad sommarverksamhet. De rekommenderade bidragsformerna, bygger i huvudsak på redan existerande former, vilket bl. a. innebär att bidragen utgår från såväl stat som från landsting och kommuner.

Inom utbildningsdepartementet pågår för närvarande en översyn av den totala bidragsgivningen till ungdomsorganisationerna. Utredningen vill i detta sammanhang framhålla att även de bidrag till ungdomsorganisationerna som anknyter till sommarverksamheterna bör behandlas inom ramen för denna översyn, som förutses ske i samarbete med kommunernas företrädare.

6.5 Statsbidrag till kommunernas barnomsorg under sommaren

Det statliga stödet till kommunernas heldagsomsorg utgår för närvarande bl. a. i form av driftbidrag för daghems- och fritidsverksamhet. Driftbidragen uppgår hösten 1975 till 7.500 kr. respektive 3.750 kr. per plats och år. För heldygnsvksamheten på sommargårdar och i feriehem utgår ett statligt bidrag med 100 kr. per barn för en vistelse omfattande minst 21 dagar.

I kap. 2 diskuterar utredningen ökade insatser från kommunernas sida för *heldagsomsorgen* för barn under sommaren. Utredningen föreslår bl. a. ett ökat öppet hållande av daghem och fritidshem under denna period. I samma kapitel föreslås också olika kommunala insatser beträffande *heldygnsvsorgen* under sommaren.

Målet för kommunernas barnomsorgsvksamhet bör vara att utifrån det enskilda barnets behov och utveckling kunna erbjuda den bästa formen för omsorg. Under sommarmånaderna utgör sommargårdar, feriehem, daghem, fritidshem och läger en samlad resurs som finns att disponera. Ett statligt bidrag till kommunernas heldags- och heldygnsvksamhet under sommaren bör därför genom sin konstruktion ge den enskilda kommunen möjlighet att använda bidraget till den form av omsorg som bedöms angelägnast inom ramen för kommunens samlade resurs.

För de skolbarn som kommunerna bereder heldagsomsorg i familjedaghem och fritidshem utgår, som inledningsvis framhållits, särskilda statliga bidrag. Som anförts i tidigare kapitel och som framgår av nulägesbeskrivningen (bil. 2) minskar dock antalet tillgängliga platser i heldagsomsorgen under sommaren. Många fritidshem stängs t. ex. i avsevärt större omfattning än vad som kan anses vara lämpligt.

För att stimulera kommunerna till ökade fritidsinsatser under sommarmånaderna föreslår utredningen att *ett särskilt bidrag till kommunernas insatser för omsorg om skolbarn under sommaren införs* oaktat att fritidshemsbidraget redan i dagsläget avses täcka även verksamhet under sommarmånaderna. Utredningen föreslår att bidraget fastställs till 300 kr./plats och anser att det föreslagna bidraget bör relateras till det antal barn i skolåldrarna som be-

reds omsorg under skolterminerna. Mot denna bakgrund föreslår utredningen att bidraget till kommunernas omsorg för barn under skolornas sommarlov utgår för det antal platser som ställs till skolbarns förfogande för omsorg i fritidshem eller familjedaghem under skolterminerna. Det föreslagna bidraget motsvarar ungefär en månads driftbidrag för en fritidshemsplats enligt nuvarande normer.

Med heldags- eller heldygnsomsorg under sommaren avser utredningen de alternativa verksamheter för barns omsorg som diskuteras i kap. 2, fritidsverksamhet under sommaren, sommargårdsverksamhet, feriehemsverksamhet, lägerverksamhet i föreningsregi samt daglägerverksamhet med uttalad heldagsomsorg i kommunal regi eller av kommunen stödd daglägerverksamhet i föreningsregi.

Genom den föreslagna bidragskonstruktionen ges ett ekonomiskt tillskott att disponeras till de heldags- och heldygnsverksamheter som kan bli aktuella under sommaren. Stödet skall således ses som ett stöd även till feriehem- och sommargårdsverksamheten, inklusive sådan verksamhet för barn i förskolåldrarna, och ersätta de nuvarande statliga bidragen till denna verksamhet. Detta stöd uppgår för närvarande till ca 3,8 milj. kr. Med ovan föreslagen bidragsmodell och bidragsstorlek skulle statens stöd till kommunerna omfatta ca 12 milj. kr.

Utbetalningen till kommunerna från staten bör kunna samordnas med nuvarande rutiner för driftbidragen till fritidshem. Kommunen bör i sin fritidsplan (jfr kap. 4) redovisa vilka typer av sommarverksamhet den själv bedriver och/eller stöder genom kommunala bidrag till föreningslivet.

Sammanfattningsvis framhåller utredningen beträffande finansieringsfrågorna att

- det är angeläget att de förslag som lagts om en ökad sommarverksamhet för barn och ungdom i föreningsregi beaktas i samband med den allmänna översynen av statens stöd till ungdomsorganisationernas lokala barn- och ungdomsverksamhet och att detta bör resultera i generellt högre statliga bidrag
- det är angeläget att en allmän översyn av landstingsbidragen kommer till stånd
- det är väsentligt att kommunerna ger föreningslivet ett ökat ekonomiskt stöd för att stärka föreningslivets möjligheter att bereda medlemmar önskvärd utbildning som ledare i sommarverksamheter
- det är väsentligt att kommunerna ger föreningslivet ett ökat ekonomiskt stöd för att stärka föreningslivets möjligheter att bereda medlemmar önskvärd utbildning som ledare i sommarverksamheter
- starka skäl talar för att i ökad utsträckning tillämpa samma bidragsregler för lägergårdar och andra av föreningarna disponerade lokaler för sommarverksamhet som för lokaler använda i en åretruntverksamhet.
- medel från Allmänna Arvsfonden bör anslås till ungdomsorganisationerna för bidrag med 3 milj. kr./år för utvecklingsarbete kring alternativa sommarverksamheter
- det statliga stödet till ungdomsorganisationernas centrala verksamhet successivt måtte höjas för att möta de behov som en utökad sommarverksamhet i föreningsregi kommer att framkalla ifråga om administra-

tion, ledarutbildning, materialproduktion och pedagogiskt utvecklingsarbete

- kommunerna bör stimuleras till ökade fritidsinsatser under sommar-månaderna genom att ett särskilt statligt bidrag till kommunernas insatser för omsorg om barn under sommaren införs. Utredningen föreslår att bidraget fastställs till 300 kr. per plats och att bidraget relateras till det antal barn i skolåldrarna, som bereds omsorg under skollåret i fritids- eller familjedaghem
- de nämnda bidragen till ungdomsorganisationerna, som anknyter till sommarverksamheterna, bör behandlas inom ramen för den inom utbildningsdepartementet pågående översynen av den totala bidragsgivningen till ungdomsorganisationerna. Översynen förutses ske i samarbete med kommunernas företrädare.

Bilaga 1 Tilläggsdirektiv för 1968 års barnstugeutredning

Utdrag ur statsrådsprotokollet 1973-05-18

Statsrådet Odhnoff anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *tilläggsdirektiv för 1968 års barnstugeutredning* och anför.

Fosterbarnsutredningen har i skrivelse till socialdepartementet hemställt om att sommarbarnsverksamhet – i barnkolonier, feriehem och genom olika former av lägerverksamhet – blir föremål för en allsidig utredning såväl beträffande målsättning som innehåll. I skrivelsen har påpekats det nära samband som finns mellan å ena sidan sommarbarnsverksamheten och å andra sidan den kommunala barntillsyns- och fritidsverksamheten.

Antalet barnkolonier har under 1960-talet minskat från närmare 600 år 1960 till ca 350 år 1971. Antalet platser har under samma tid minskat från ca 23 000 till ca 18 000. Omkring 60 % av kolonierna har kommuner som anordnare, medan resten i huvudsak drivs av olika föreningar. Feriehemsverksamheten har, i motsats till vad som gäller för kolonierna, ökat något under senare år. År 1971 utgick statsbidrag för ca 18 000 barn som vistades i feriehem. Vid sidan av denna huvudsakligen kommunalt organiserade verksamhet bedriver ett stort antal föreningar och organisationer lägerverksamhet av olika slag under sommaren. Ofta görs detta i former som delvis påminner om koloniverksamheten. Samtidigt har den traditionella barnkoloniverksamheten delvis ersatts av andra kommunala fritidsaktiviteter under sommaren. Exempel på detta är den starkt växande verksamheten med parklek och s. k. dagkolonier. Utvecklingen visar således att den traditionella koloniverksamheten minskar medan andra former av fritidsaktiviteter för barnen ökar i betydelse.

Det statliga stödet till vistelse vid barnkolonier och feriehem lades om fr. o. m. den 1 januari 1968. Omläggningen innebar en väsentlig förenkling av bidragsgivningen, samtidigt som denna gavs en utformning som tog sikte på behovet av barntillsyn under sommaren.

Målet för den samhälleligt organiserade sommarbarnsverksamheten, denna verksamhets inriktning och anknytning till annan samhällelig barnavårdande verksamhet har emellertid inte blivit föremål för någon mera allmän undersökning. Inför den utveckling som kan förutses framför allt när det gäller den mera intresseinriktade fritidsverksamheten under sommaren finns det nu anledning att som fosterbarnsutredningen föreslagit, göra en allsidig översyn av formerna för en organiserad sommarbarnsverksamhet, dess mål

och inriktning. En sådan översyn bör enligt min mening lämpligen kunna göras av barnstugeutredningen i samband med dess översyn av den kommunala fritidsverksamheten.

Översynen bör bl. a. avse möjligheterna att i ökad utsträckning integrera barnkoloniverksamheten i det förebyggande arbetet bland barn och ungdom. Samtidigt bör utredas om verksamheten vid barnkolonierna kan ges ett sådant pedagogiskt innehåll att den liksom förskolan kan fungera som ett komplement till familjen. En vidgning och mer pedagogisk inriktning av verksamheten kan innebära att andra krav ställs på de nuvarande barnkolonierna i fråga om lekutrustning, personalens utbildning och möjligheterna till föräldramedverkan.

Översynen bör också syfta till att klarlägga möjligheterna till en närmare samordning av koloniverksamheten med dels den lokala kommunala fritidsverksamheten för barn och ungdom, dels med den verksamhet som i olika former bedrivs av ungdomsorganisationer. Därvid bör klarläggas möjligheterna att genom ökad samordning bättre ta tillvara barnkoloniernas mark- och lokalresurser.

En utgångspunkt för utredningens överväganden skall vara oförändrat kostnadsansvar mellan stat och kommun.

Under återopande av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj:t uppdrar åt 1968 års barnstugeutredning att utreda frågan om den organiserade sommarbarnsverksamhetens mål och innehåll m. m. enligt de riktlinjer jag här har angivit.

Bilaga 2 Nulägesbeskrivning

I föreliggande bilaga ger utredningen en kortfattad översikt över den barnomsorg och allmänna fritidsverksamhet för barn och ungdomar som förekommer sommartid.

Dessa verksamheter har endast till viss del varit föremål för central reglering. Organisationer och föreningar har spelat stor roll för inriktning och omfattning, som växlar från kommun till kommun. Undersökningens sammanställning täcker följaktligen inte alla de olika verksamhetsformer som kan förekomma.

Daghem

För förskolbarnen är avgränsningen mellan skoltermin – "daghemstermin" – och sommarledighet mindre uttalad än för skolbarnen. Kommunerna har i betydande utsträckning hållit daghemmen sommaröppna eller på annat sätt ansvarat för alternativa lösningar för barnomsorgen sommartid.

Efterfrågan på daghemsplatser växlar märkbart till följd av föräldrarnas semesterperioder. Särskilt markant är efterfrågeminskningen under juli månad, som därför är den vanligaste stängningsperioden för daghemmen.

Statistiska Centralbyrån har belyst öppethållandet i olika barnstugor i statistiska meddelanden nr S 1975:11.

Tabell 1 Barnstugor 1973/74 efter antal dagar öppethållande per år

Typ av barnstuga	Öppethållande (dagar per år)						
	-150	151-180	181-200	201-250	251-300	301-	S:a
Daghem	69	23	31	1 266	260	16	1 665
Fritidshem	41	18	116	684	66	1	926
Lekskola	523	2 140	412	32	5	1	3 116
Gemensam barnstugeavdelning	5	15	4	75	10	-	109

Tabell 1 visar att ca 123 av daghemmen ligger inom det intervall som kan betraktas som sommarstängda. Ca 276 är inte semesterstängda. 1 266 daghem ligger inom det intervall där man ej med säkerhet kan avgöra om de är sommarstängda eller inte. Ingen korrigering har dock kunnat göras för

de 192 daghem, som har lördagsöppet under året och därmed rätteligen borde överföras till de daghem som har sommarstängt.

Den statistiska redovisningen ger dock inte en rättvisande bild av hur behovet av sommaröppna daghem möts. Som tidigare konstaterats minskar behovet av daghemsplatser under sommaren, särskilt under juli månad. Många kommuner har därför begränsat öppethållandet till något eller några få daghem inom kommunen. Till dessa sommaröppna daghem sammanförs de barn, som har behov av heldagsomsorg under sommarmånaderna. I vissa kommuner ordnas transporter från det ordinarie daghemmet till "sommardaghemmet" genom att kommunen ställer buss eller motsvarande till förfogande. I andra kommuner överläts transporten till föräldrarna.

När det gäller daghemmens inre verksamhet inträder i och för sig inga mer avgörande pedagogiska förändringar. Skillnaden mellan sommar- och vinterverksamhet är till största delen den att utemiljön kan utnyttjas i högre grad. Sommarverksamheten ökar således daghemmens behov av stora ytor och en pedagogiskt avpassad utemiljö.

Sommaren innebär också att utflykter företas i närmiljön, men också till mer avlägsna utflyktsmål. Utflykterna görs ofta till naturmiljöer, badplatser, dagläger eller sevärdheter och olika kulturmiljöer. Kostnaderna för transporter bestrids som regel av föräldrarna vid sidan av de ordinarie avgifterna. I vissa fall har en mer försöksinriktad internatverksamhet genomförts, varvid personal och barn gemensamt åker 3–5 dagar till en för verksamheten avpassad sommargård. Sådan verksamhet förekommer dock sällan.

Som alternativ till sommaröppna daghem erbjuder kommunerna ibland feriehjem, förskolsommargård eller tillfälliga familjedaghem. I en del kommuner – särskilt där efterfrågan på daghemsplatser minskar så avsevärt att kostnaderna för sommaröppna daghem inte ansetts motiverade – har hittills inte erbjudits något alternativ i stället för daghemsplatsen.

En vanlig lösning blir då att barnen vistas hos släkt och vänner, som är bosatta på annan ort. Improviserade lösningar av barnomsorgen är också vanliga och kan variera från vecka till vecka.

Fritidshem

Skolbarnen upplever i samband med sommarlovet en helt ny situation. Omställningen blir stor, när skolan inte längre utgör en fast punkt i dygnsrytmen. För de barn som vistas på fritidshem innebär sommaren att både skolan och ofta också fritidshemmet stänger. De alternativa erbjudandena i form av feriehjem, sommargårdar och föreningsläger är vanligare för skolbarn än för förskolbarn.

I SCB:s redovisning av fritidshemmens öppethållande år 1973/74, framkom att endast ett fritidshem av 926 hade öppet under hela sommaren. Cirka 66 fritidshem var sommaröppna men semesterstängda. Ingen korrigering har kunnat göras för de 41 fritidshem som var lördagsöppna och därmed borde överföras till den grupp fritidshem som var sommarstängda.

Övriga sommarverksamheter

De sommarverksamheter som redovisas nedan är i första hand att betrakta som allmän fritidsverksamhet för att mer tillfälligt tillgodose barns och ungdomars behov av omsorg, rekreation och stimulans.

Parklek

I "Barns Fritid" (SOU 1974:42) har utredningen tidigare diskuterat parklekens funktioner och betydelse. Lekparken och dess personal utgör en viktig resurs i LM-skolans upptagningsområde.

Lekparken skall utgöra en kompletterande resurs till den dagliga uteleken i direkt anslutning till bostadshus, förskolor, fritidshem eller skolan och tillföra lekmöjligheter som inte ryms inom dessa verksamheter. Utredningen har betonat att det är viktigt att lekparken lokaliseras tillsammans med ovannämnda institutioner liksom tillsammans med idrottsplats eller annan fritidsanläggning. Dess verksamheter bör så långt möjligt samordnas i fråga om personal, lokaler och program.

I "Barns utemiljö" (SOU 1970:1) har närmare utretts frågor rörande tätortsmiljöns utformning med hänsyn till barns utomhusverksamhet. Barnstugeutredningen har tidigare framhållit att ett förverkligande av de praktisk-pedagogiska förslag, som framläggs i betänkandet, på ett tillfredsställande sätt skulle kunna tillgodose barns olika behov av utomhusaktiviteter.

Parklekens betydelse bör särskilt betonas vad gäller sommarverksamheten. Dess möjligheter att genom större utomhusytor, pedagogiska redskap och pedagogisk stimulans från personalen skapar förutsättningar för upplevelser av konstruktiv och skapande lek. Parkleken åtar sig dock inget barnomsorgsansvar.

I flera av de större kommunerna utgör parkleken den mest omfattande kommunala sommarverksamheten. I vissa kommuner har driften av verksamheten överlåtits till en förening.

Parkleken vänder sig till barn i åldersgruppen 1 1/2–15 år (lokala variationer förekommer).

Exempel på verksamheter

Stockholms kommun

Under år 1974 hade Stockholms kommun verksamhet i 84 lekparkar som hölls öppna under tiden 1.1–15.4. 138 lekparkar var öppna under tiden 16.4–20.10 och 97 under tiden 21.10–31.12. Under tiden 24.6–18.8 var endast 40 lekparkar öppna.

Skolgårdslek fanns under försäsongen på 28 platser och under resten av tiden på 41 platser.

De flesta parker var öppna 9.00–17.00, måndag–fredag. Några var öppna endast halva dagen, några hade öppet till kl. 20.00.

Såväl fri som organiserad lek förekom. Även uppsökande och ambulerande verksamhet har förekommit. Bland de organiserade aktiviteterna kan nämnas teaterlek, bollygrupper, tävlingar, fotbollsturneringar och andra idrottsaktiviteter. Bygglek har under året förekommit i 13 lekparkar.

Verksamheten bedrevs i huvudsak utomhus. Lokaler fanns emellertid vid mer än

hälften av parkerna. De hölls öppna samma tider som parken. I vissa fall anordnades utflykter till olika mål.

Under året var som mest 527 ledare och 17 praktikanter samtidigt anställda, därav 225 fast anställda tjänstemän. Sommarsäsongen 1974 var antalet besök cirka 2,9 milj. och under vintersäsongen cirka 2,7 milj.

Göteborgs kommun

Av totalt 53 lekparkar var 47 öppna under år 1974. Vanligtvis var lekparkerna öppna 35 timmar per vecka. Alla lekplatserna utom 9 var stängda juli månad. Antalet besök under år 1974 var cirka 2,0 milj. I genomsnitt besöktes varje lekpark av 189 barn per dag.

Bygglek förekom i 8 lekparkar. Snickeriverksamhet förekom i ökad utsträckning även i andra lekparkar, då samtliga parker utrustats med verktyg. Verksamhet med djur bedrevs i 4 parker. Försöksverksamhet med blomsterland förekom i 9 lekparkar. Vidare arrangerades tävlingar och idrottsaktiviteter i flertalet lekparkar.

Dagläger/badresor

Badresor och simskolor har under många år varit en vanlig sommarverksamhet. Simskolorna arrangerar dels simundervisning i grupp, dels märkes-tagning av olika slag. Badresorna syftar i första hand till att ge förutsättningar för barn och ungdomar att avgiftsfritt få tillfälle till utomhusbad. De kombineras ofta med simskola. Även andra aktiviteter förekommer, såsom bollspel, tävlingar osv.

Daglägerverksamheten kännetecknas av att barnen dagligen reser till och från daglägren med särskilt ordnade transporter. De tillbringar således natten i sina egna hem.

Daglägren anordnas vanligen i kommunal regi. Under senare år har flera organisationer engagerat sig i daglägerverksamhet, där de ofta haft möjlighet att utnyttja sina sommar- och weekendanläggningar.

Rekryteringen till daglägren sker på olika sätt beroende på lokala förhållanden. I Stockholms kommun riktar sig daglägerverksamheten till barn som har plats vid kommunens fritidshem och daghem. Daghemmen åker i genomsnitt endast några gånger per sommar. Det är närmast fråga om tillfälliga utflykter. För skolbarnen däremot ersätter daglägren de fritidshem, som har stängt under sommaren. Ansökan om plats på dagläger görs i Stockholm till respektive fritidshem. Avgiften är densamma som för fritidshemsplatsen.

I en undersökning av sommarverksamhet i föreningsregi, som presenteras i avsnittet "Läggerverksamhet" (s. 149), redovisar utredningen en översikt av organisationernas inriktning och omfattning vad gäller sommarverksamheten. Undersökningen har inte varit heltäckande. Svårigheter har förelegat att få fram omfattningen av den lokala verksamheten. Föreningarnas daglägerverksamhet är förmodligen större än vad utredningen redovisar.

Cirka en sjättedel av de tillfrågade, bidragsberättigade ungdomsorganisationerna bedrev daglägerverksamhet. Verksamhetens längd växlade mellan 2–6 veckor. Den pågick i regel måndag–fredag mellan kl. 09.00–15.00.

Daglägerverksamhet i föreningsregi har bedrivits på minst 69 orter. Av den totala verksamheten svarar en organisation för nära hälften av utbudet.

Verksamheten har främst varit inriktad på lek, idrott och bad, men även skapande verksamhet, bygglek och djurlek har förekommit.

3 dagläger har anordnats med speciell inriktning på barn med särskilda behov.

Daglägerverksamheten har reglerats i socialstyrelsens Råd och Anvisningar 1970:13: "Riktlinjer för barnpassning."

Ifrågavarande verksamhet inryms inte i begreppet barnavårdsanstalt. Den regleras således inte av bestämmelserna i stadgan för barnavårdsanstalter. Verksamheten är inte underkastad tillsyn i större omfattning än som kan följa av barnavårdsnämnds allmänna åligganden enligt bestämmelserna i 3 § barnavårdslagen.

Lägerverksamhet

I "Barns Fritid" (SOU 1974:42) har utredningen redovisat föreningsverksamhetens utveckling och möjligheter. Utredningens förslag innebär att föreningslivet även i framtiden kommer att vara en viktig resurs i samhället för att tillgodose barns och ungdomars behov av fritidsverksamhet.

Många föreningar och ungdomsorganisationer arrangerar sommarverksamheter för sina medlemmar och i vissa fall även för icke medlemmar. (Daglägerverksamheten har redovisats ovan.) Föreningars sommarverksamhet i olika lägerformer är den till omfattningen största och mest frekventa. Det är också den verksamhet som har den längsta traditionen.

Deltagarna i lägerverksamhet redovisas avseende statsbidrag tillsammans med all övrig föreningsverksamhet. Det finns inget speciellt statsbidrag för lägerverksamhet. Därmed saknas också central statistik över antalet deltagare och verksamhetens inriktning.

Svenska Kommunförbundet har i sina rekommendationer beträffande den tekniska konstruktionen av stödet till ungdomsorganisationerna inte angett någon bidragsform som är direkt avsedd för läger- eller sommarverksamhet. Således saknas också här samlad redovisning av föreningarnas sommarverksamhet.

Barnstugeutredningens enkät till ungdomsorganisationerna

För att skapa sig en överblick över föreningarnas sommarverksamheter har utredningen genom en enkät tillfrågat dessa beträffande omfattning och inriktning av verksamheten. Enkäten har följts upp genom personliga kontakter. Undersökningen avser verksamheten sommaren 1974. Den bygger på uppgifter från 34 organisationer som anordnat verksamhet för åldersgruppen 7-15 år.

Enkäten har sin klara begränsning. Ungdomsorganisationerna saknar central statistik över verksamhetens omfattning. Ofta saknas möjligheter att i efterhand få uppgifter om de verksamheter som arrangerats runt om i landet. Särskilt svårt är det att få uppgift om de lokalt arrangerade verksamheterna.

Enkätens resultat bygger således i första hand på en bedömning utförd av organisationerna själva. De svar som angivits i enkät och vid telefonkontakt tyder dock på att de siffror som angetts snarare är underskattningar av respektive organisations verksamhet än överskattningar.

De politiska ungdomsförbunden, korporationsidrottsförbundet, elevorganisationer, etniska föreningar samt vissa övriga organisationer ingår inte i undersökningen. De främsta skälen till detta är att dessa organisationer inte har möjlighet att särredovisa den åldersgrupp som efterfrågats eller att de inte har någon lägerverksamhet.

Omfattning

Vid inventeringen har organisationerna uppgivit att de under tiden 10 juni – 18 augusti år 1974 arrangerade en sommarverksamhet av följande omfattning:

Tabell 2. Verksamhetens omfattning sommaren 1974

Verksamhetstyp	Antal deltagare	Antal ledare	Antal arr.
Läger	94 000	12 000	1 585
Dagläger	5 000	700	69
Konfirmationsläger	4 500	600	222
Bibelskolor	300	40	12
Summa	103 800	13 340	1 888

Diskussioner som i efterhand förts med företrädare för föreningarna har givit vid handen att dessa siffror med en mer noggrant förd statistik torde vara väsentligt högre.

Läger

Den vanligaste typen av läger omfattar i regel 5–10 dagar. Ett fåtal läger pågår längre tid än två veckor. De s. k. permanenta lägren utgör ett undantag. Dessa pågår i regel under hela sommaren och är indelade i tvåveckorsperioder. Deltagarna har här möjlighet att välja en eller flera perioder.

Det korta tätläget som ingår som en integrerad del i föreningens verksamhet är den vanligaste lägerformen. Det innebär att en grupp tillsammans med sina ledare gemensamt förbereder och genomför verksamheten. I regel åker gruppen sammanhållen till ett läger arrangerat av den regionala eller centrala organisationen inom föreningen.

Förläggningen varierar. Den är i regel av tre slag: inomhusförläggning, tätförläggning och skiftande former av baslägerförläggning. Organisationerna disponerar ca 20 000 deltagarplatser i ca 325 organisationsägda lägergårdar. Dessutom utnyttjar organisationerna ca 400 anläggningar med tillsammans ca 33 000 deltagarplatser. Den senare siffran inrymmer anläggningar såsom skolor, vandrarhem, folkhögskolor samt samutnyttjande av varandras gårdar. Ungefär hälften av arrangerade läger har varit förlagda till dessa gårdar. Ovan angivna siffror bygger på de enkätsvar som organisationerna lämnat.

På grund av enkätens begränsningar bör antalet lägergårdar ej ses som precisa tal. Antalet är säkerligen betydligt högre än här angivet.

Tältförläggning har skett dels i kombination med lägergård. Gårdens fast anställda personal har i dessa fall ofta svarat för viss programservice, inköp och tillagning av mat.

Centralt eller regionalt anställd personal med speciellt ansvar för läger- och dagkoloniverksamhet

Samtliga tillfrågade organisationer uppger att ansvaret ingår i de ordinarie tjänstemännens arbetsuppgifter. Ett fåtal organisationer har uppgett att det under vissa tider på året eller vid speciella lägerarrangemang är aktuellt med personal vars tjänst är inriktad helt på planering av läger. Någon heltidstjänst för lägerverksamhet förekommer inte inom någon organisation.

Central arbetsgrupp/kommitté för läger- och daglägerverksamhet

13 organisationer uppger att det finns en centralt utsedd arbetsgrupp-/projektgrupp eller motsvarande för planering och bevakning av dessa frågor. 7 uppger att det ingår i organisationens ordinarie planering. 12 organisationer lämnade inget svar.

Utbildningsfrågor

15 organisationer uppger att centrala kurser anordnats. Kurstidens längd varierar mellan 2–10 dagar. Antal uppskattade kurstillfällen var 28.

Regionalt har 10 organisationer anordnat 30 kurser från 2–20 kursdagar.

Samtliga organisationer uppger att lokala kurser anordnats före eller under lägertid samt att lägerkunskap ingår i organisationens ledarutbildning.

4 organisationer uppger att de årligen anordnar planeringskonferenser för ansvariga lägerledare där man bl. a. diskuterar utvärderingsfrågor och metodutveckling.

Kompetenskrav på ledare

De flesta organisationerna har angett myndighetsåldern som ett viktigt kompetenskrav men framhåller att ansvarig lägerchef, föreståndare/motsvarande bör ha fyllt 20 år. Ett fåtal organisationer har angett 25 år och däröver som mera lämpligt.

8 organisationer önskar att ledarna skall ha någon form av fritidsledarutbildning, ungdomssekreterarutbildning eller ungdomsledarutbildning.

1 organisation har uppgett pedagogiskt yrke t. ex. lärare.

12 organisationer understryker vikten av organisationens egen ordinarie ledarutbildning, medan 17 organisationer framhåller lägererfarenhet som ett kompetenskrav.

Ämnesinriktad litteratur inom organisationen

10 organisationer uppger att det finns sådant material eller att det finns till viss del och kompletteras fortlöpande.

9 organisationer har till utredningen insänt sådant material.

17 organisationer uppger att material är under produktion eller planeras.

2 organisationer genomför en total översyn rörande hela verksamheten.

1 organisation önskar utge lägerledarmaterial förutsatt ekonomiska resurser ställs till förfogande.

Grundutbildning, olika personalkategorier

Lägerchef, föreståndare/motsvarande

8 organisationer uppger fritidsledarutbildning, ungdomsledarutbildning, ungdomssekreterareutbildning, pastorsutbildning eller motsvarande.

13 organisationer har angett den egna organisationens utbildning.

12 organisationer inget svar.

Kökspersonal

11 organisationer har uppgett storköks- eller hushållsutbildning.

2 organisationer har svarat "laga god mat" resp. "kunna matlagning".

Övriga: inget svar.

Övriga ledare

Organisationens egen utbildning.

Lägervana.

Principer för löner/arvodering

Beträffande personal i vars tjänst ingår även läger- eller koloniverksamhet regleras detta genom löneavtal, t. ex. fritidsledare, ungdomssekreterare, konsulenter, präster, pastorer.

Ett fåtal organisationer arvoderar överhuvudtaget ledare i sommarverksamheten. De flesta ledare ställer sig till förfogande mot kost och logi under sina ferier eller sin semester.

Finansieringsfrågor

Generellt kan sägas att organisationerna täcker kostnader för mat och logi samt viss materialkostnad med deltagaravgifter. Egna insatser i form av arbete, utnyttjande av egna anläggningar bedöms i genomsnitt motsvara cirka 30 % av den totala kostnaden, i vissa fall upp till 50 %. I de fall samarbete förekommer mellan organisation, kommun och/eller landsting täcks kostnaderna till stor del genom anslag.

Gåvor och fondmedel är andra typer av finansiering.

Deltagaravgifter, läger

Variation 0-50-400 kr./lägervecka. Snittkostnad 150 kr./vecka.

Deltagaravgifter, dagkoloni

Variation 0-18-125 kr./dagkolonivecka.

Rekrytering

Deltagarrekryteringen sker i huvudsak inom organisationen bland egna medlemmar. I princip uttalar alla organisationer att lägren är öppna för icke-medlemmar.

I denna redovisning har endast sådana läger medtagits där organisationen medvetet genom t. ex. uppsökande verksamhet eller annan form av inbjudan erbjudit icke-medlemmar att delta.

Antal sådana läger är 161, varav 4 organisationer svarar för cirka 75 % och 7 organisationer för resterande 25 %.

Samarbete med kommun, landsting, annan organisation

11 organisationer har uppgivit att de samarbetar med kommunen omkring rekrytering, lokalanskaffning och anslag.

6 av dessa organisationer samarbetar också med landsting.

7 organisationer redovisar samarbete med olika handikapporgan. Ett visst samarbete förekommer mellan organisationerna i form av samråd, utnyttjande av varandras anläggningar osv.

Konfirmationsläger och bibelskolor

Konfirmationslägren varar mellan 2 och 4 veckor. Programmet är i huvudsak uppbyggt kring fasta undervisningstimmar i troslära, bibelkunskap och gudstjänster.

Övrigt programinnehåll bestäms av resp. lägeranordnare. Det kan omfatta scouting, segling, ridning, fjällvandringar och allmänt lägerprogram. Lägeravgifter varierar mellan 75–460 kr./vecka och snittkostnaden är cirka 218 kr./vecka.

Rekrytering sker i allmänhet bland icke-medlemmar.

Bibelskolor

Bibelskolorna är i allmänhet kortare än konfirmationslägren och skiljer sig programmässigt något från dessa. Bibelkunskap och livsåskådningsfrågor dominerar programmet.

Deltagaravgiften är i regel lägre. Den varierar mellan 75 och 128 kr./vecka. Genomsnittskostnad 101 kr./vecka.

Rekrytering sker i huvudsak inom organisationen.

Allmänt om programinriktning

En sammanställning av inkomna svar speglar programinriktningen på läger:

Scouting dominerar bilden och svarar för 1/4 av det totala antalet läger. Miljö-ekologiläger med seriös inriktning har först under senare år utvecklats och kommer därnäst i popularitet, följt av vildmarksläger.

På goda grunder torde nedanstående tabell överensstämma med verkligheten, eftersom friluftorganisationerna och scoutorganisationerna utgör ett markant inslag i svenskt organisationsliv. Idrottsrörelsen torde ligga på samma nivå. Av redovisningstekniska skäl som ovan nämnts har RF endast kunna redovisa distriktsarrangemang.

%	%	%
28 scouting	8 allmänt lägerprogram	3 segling
14 miljö-ekologi	6 ridning	3 kanoting, rodd
13 vildmark	5 musik	3 internationellt
10 idrott	4 schack, skytte, djur	3 skapande verksamhet

Speciella projekt som organisationerna genomfört

- 11 organisationer har medvetet börjat arbeta med familjeläger (barn-vuxna tillsammans)
- 1 organisation har genom att decentralisera lägerverksamheten under en tioårsperiod ökat antalet lägerdeltagare från ca 400 till 2 000
- lantgårdslägren är en ny form för kontakt barn-djur. Principen "deltagaransvar för verksamheten" tillämpas
- bredare satsning på dagkolonier för barn i tätortsmiljö
- försöksverksamhet med åldersgruppen 7–12 år
- integration invandrabarn-svenska barn
- familjeläger för greker och svenskar
- kontaktläger-handikappade

Integration handikappade–invandrarbarn

7 organisationer har svarat för 65 läger med en medveten satsning (uppsökande verksamhet osv.) på integration handikappade/invandrare.

1 organisation har svarat för 23 av dessa läger.

Samtliga organisationer uppger att det är vanligt att invandrarbarn och handikappade barn deltar i lägerverksamheten.

Storläger, internationellt

10 organisationer uppger att internationella utbyten förekommer allmänt.

1 organisation har anordnat ett storläger med 2.000 deltagare.

Föreningarnas lägerverksamhet är reglerad genom Meddelanden från Kungl Medicinalstyrelsen nr 1967:119: "Sanitära krav på tillfälliga fritidsläger".

Sommargårdar

Antal sommargårdar, platser och barn

Antalet sommargårdar i landet har minskat kraftigt under 1960-talet. År 1960 fanns 581 sommargårdar mot 459 år 1965. Antalet har sedan minskat med 15–20 sommargårdar per år. 1973 fanns 295 gårdar.

Platsantalet har under tidsperioden 1965–1973 minskat med omkring 8.500. År 1965 fanns nära 18.000 platser mot 10.539 år 1973.

Antalet barn som vistats årligen på sommargård har under åren 1965–1973 minskat från 25.934 till 16.964. Minskningen är relativt sett mindre än minskningen i antal platser. Detta återspeglas i medelantalet dagar varje barn varit på sommargård. År 1965 var detta medeltal 37 dagar per barn och år 1973 30,3.

Sommargårdarna år 1973

Som tidigare nämnts fanns år 1973 295 sommargårdar med 10.539 platser. På dessa sommargårdar vistades under året 16.964 barn med en medelvistelsetid av 30,3 dagar per barn. Kostnaden för samtliga sommargårdar var i genomsnitt 53,39 kr. per dag och barn.

Det största antalet sommargårdar fanns i Stockholms län. 2.649 barn vistades på dessa sommargårdar år 1973. Antalet platser var 2.265. Ett stort antal barn vistades också på sommargårdar i Hallands län (1.798) samt i Göteborgs och Bohus län (1.937). Det lägsta antalet sommargårdar och barn uppvisade Blekinge län (2 sommargårdar, 133 barn), Skaraborgs län (2 sommargårdar, 131 barn) och Västerbottens län (2 sommargårdar, 167 barn).

De flesta sommargårdarna drivs av de största kommunerna. Stockholms kommun placerade år 1973 4.918 barn på sommargård av totalt 16.964 i hela landet. Dessutom eftersträvar ett stort antal kommuner att placera sommargårdarna i annan miljö än den barnen är vana vid. Av denna anledning har många sommargårdar lokaliserats till Stockholms skärgård (främst Barnens

Ö) samt Västkusten. Kiruna och Östersunds kommuner har bl. a. sommargårdar på Västkusten.

163 sommargårdar (55,3 %) hade kommuner som anordnare. Landstingen svarade för 2,4 %, Barnens Dags- och Majblommeföreningar, Solstickan för 14,9 %, övriga föreningar för 26,8 % samt industrier och enskilda personer för 0,7 %. På nästan samma sätt fördelar sig platsantal och antal mottagna barn efter anordnare.

Reglering av sommargårdsverksamheten

Sommargården är formellt en barnvårdsanstalt. Verksamheten regleras dels genom barnvårdslagen, dels genom stadgan för barnvårdsanstalter.

Enligt barnvårdslagen § 60 har barnvårdsnämnden att öva tillsyn över varje barnvårdsanstalt inom kommunen. "Finner nämnden att för barnvårdsanstalt gällande bestämmelser åsidosättes eller att anledning eljest föreligger till anmärkning mot anstalten, dess anordningar, personal, verksamhet eller förhållanden i övrigt, skall anmälan ofördröjligen göras hos länsstyrelsen."

Länsstyrelsen har att på motsvarande sätt tillse verksamheten och att därvid bistå barnvårdsnämnderna i deras arbete. "Finner länsstyrelsen att missförhållanden föreligger vid barnvårdsanstalt inom länet, skall den ålägga anstaltens ledning eller innehavare att vidtaga tjänliga åtgärder för att avhjälpa missförhållandet. Länsstyrelsen skall underrätta socialstyrelsen om dylikt åläggande" (61 § barnvårdslagen). Länsstyrelsens tillsyn sker genom regelbundna besök av dess barnvårdskonsulenter.

Central tillsynsmyndighet är socialstyrelsen. Detta regleras i barnvårdslagens 5 § "socialstyrelsen har att följa barnvårdsverksamheten i riket, att genom råd och anvisningar verka för att den ordnas och utvecklas ändamålsenligt samt att öva tillsyn över barnvårdsanstalter som avses i kap. 8" (bl. a. sommargårdar). Socialstyrelsen skall dessutom utfärda allmänna anvisningar angående spörsmål, som rör barnvårdsanstalterna, samt följa länsstyrelsernas och barnvårdsnämndernas verksamhet på detta område och lämna dem vägledning och bistånd.

Befogenheten att ingripa med rättande åtgärder mot missförhållanden vid anstalt är förbehållen länsstyrelsen. Socialstyrelsens uppgift i detta sammanhang är att stänga anstalten, ifall föreläggande från länsstyrelsen bedöms gagnlöst eller prövats utan resultat.

Den som vill anordna sommargård skall, när verksamheten påbörjas, anmäla densamma till socialstyrelsen. Förhandsanmälan är ej erforderlig. Socialstyrelsen äger meddela föreskrift om det högsta antalet barn som samtidigt får vistas där. I Kungl. Maj:ts stadga för barnvårdsanstalter regleras närmare de uppgifter som skall bifogas ansökan.

Allmänna riktlinjer för barnvårdsanstaltens beskaffenhet regleras i 10 § stadga för barnvårdsanstalter:

"Barnvårdsanstalt skall vara så anordnad och utrustad, att där intagna barn kunna erhålla god vård och fostran. Anstaltens lokaler skola vara rymliga samt uppfylla nödiga hygieniska krav beträffande uppvärmnings-, rengörings- och vädningssmöggheter. Sovrum och dagrum skola vara så inrättade att de erhålla god dager. Tillfredsställande anordningar till skydd mot eldfara skola ha vidtagits. Inom anstalten eller i dess omedelbara närhet skall finnas riklig tillgång på gott dricksvatten. Mögghet till isolering av sjuka barn skall finnas. I övrigt skola gällande föreskrifter angående byggnad, som innehåller boningsrum, lända till efterrättelse.

Beträffande barnavårdsanstalt skall ytterligare iakttagas:

- att anstalten bör vara inrymd i byggnad med lugnt och skyddat läge, helst ej nära intill livligt trafikerad väg eller gata, samt äga tillgång till lämpligt tomtutrymme;
- att pojkar och flickor över sex år bör ha skilda sovrum; samt
- att anstalten bör innehålla personalrum så belägna, att tillfredsställande övervakning av barnen möjliggöres."

Vidare meddelas bestämmelser angående styrelse, föreståndare och personal, vård och fostran, läkarvård samt vissa övriga bestämmelser.

I 11 § Stadga för barnavårdsanstalter anges att "för varje barnavårdsanstalt bör finnas en styrelse". Ansökan om inrättande av barnavårdsanstalt skall innehålla bl. a. uppgift om styrelsens ordförande. Bestämmelserna i Stadga för barnavårdsanstalter har konkretiserats i enlighet med socialstyrelsens åläggande att meddela råd och anvisningar (nr 1954:83).

Organisation av sommargårdar

Tillkomsten av sommargårdsverksamheten var från början ett privat initiativ. Sedermera tillkom en rad föreningar som tog till sin uppgift att bereda stadsbarn sommarvistelse på landet. De kyrkliga församlingarna var ofta initiativtagare och anordnare av sommargårdar.

Den kommunala verksamheten har successivt utökats. Kommunerna har dels på eget initiativ startat sommargårdar, dels övertagit olika föreningars verksamhet.

Efterhand har sommargårdsverksamheten anknutits till behovet av barnomsorg. I en departementspromemoria (stencil S 1966:5), som föregick beslutet om förenklade statsbidrag till ferievistelse för barn och till semesterhem, föreslogs att det statliga stödet till ferievistelse borde knytas till behov av barnomsorg. Detta förslag, som tillstyrktes av flertalet remissinstanser, antogs också senare.

Departementschefen anförde i propositionen att anknytningen av statsbidraget till behovet av barnomsorg under sommaren väl lät sig förenas med att hänsyn togs till ekonomiska och sociala förhållanden vid uttagningen av barnen.

I socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 1967:203 har följande uttalande i förvaltningsansvarsfrågan gjorts:

"Inom kommunen torde som regel barnavårdsnämnden vara den myndighet, som har största erfarenheten av barnkoloni- och feriebarnsverksamheten. Det skall därför i första hand åligga barnavårdsnämnden att sköta här ifrågasvarande verksamhet. Om så anses lämpligt kan uppdraget dock anförtros annan kommunal myndighet."

Kommunerna har således i flertalet fall anknutit verksamheten till barnavårdsnämndernas/sociala centralnämndernas ansvarsområde.

Stockholms kommun har organiserat sommargårdsverksamheten via ett särskilt organ "Centralföreningen för sommarvistelse för barn". Centralföreningen har till ändamål att vara ett centralt organ för sådana lokala föreningar och institutioner som har till uppgift att bereda sommarvistelse för barn. Dess funktioner är härvidlag att handha en övergripande planering och sam-

ordning av verksamheten samt att följa och främja dess utveckling. Centralföreningen skall vidare uppehålla samarbete med barnavårdsnämnd, Stockholms skoldirektion, de lokala föreningarna och övriga intressenter i sommargårdsverksamheten. Den driver således dels egen sommargårdsverksamhet, dels samordnar den övrig sommargårdsverksamhet. Styrelsen har kommunal majoritet. De lokala sommargårdsföreningarna är också representerade i den.

Landstingens sommargårdsverksamhet syftar till att bereda sommarvistelse för barn, vilka på grund av olika handikapp ingår i landstingens förvaltningsansvar.

Statsbidrag

I Råd och Anvisningar nr 1967:203 regleras statsbidragets storlek och villkoren för statsbidrag:

”Statsbidraget utgår således till kommunen för varje barn, som av kommunen eller genom kommunens förmedling beretts vistelse på koloni eller feriehem. Det ankommer sedan på kommunen att på lämpligt sätt svara för att den av organisationerna bedrivna verksamheten får del av det statliga stödet. Statsbidraget utgår oberoende av kommunens kostnader i det enskilda fallet. . . Statsbidraget, som utbetalas i efter-skott, utgår med 100 kronor per barn och år. För sjuka eller handikappade barn utgår bidraget med 200 kronor per barn och år. . . Som villkor för bidraget gäller följande:

- a) Barn, som beretts ferievistelse och för vilket statsbidrag önskas, skall vid ferievistelsens början ha varit under 15 år
- b) Ferievistelsen skall ha omfattat en tid av minst 3 veckor
- c) Koloni- och feriebarnsverksamheten skall ha bedrivits i betryggande former med hänsyn till koloniernas och feriehemmens beskaffenhet. . .”

Vilka barn åker till sommargård?

Det övervägande antalet barn som vistas på sommargård är i åldern 7–15 år. Olika anordnare har olika bestämmelser beträffande åldersfördelningen. Göteborgs kommun anordnar sommargård dels för förskolåldern 4–7 år, dels för barn mellan 7–12 år. Stockholms kommun har åldersgrupperna 5–7 år samt 8–13 år. Även äldre skolbarn förekommer. Andelen skolbarn på sommargård uppgick i Stockholms kommun år 1974 till 87 %.

Sammanlagt 29 sommargårdar finns för förskolbarn. Det totala platsantalet uppgår till 914. Det vanligaste platsantalet/gård är mellan 20 och 30. Ett fåtal sommargårdar tar emot både förskolbarn från och med treårsåldern och skolbarn. Därutöver finns också skolbarnssommargårdar som tar emot barn från 6 år. I nedanstående sammanställning har endast inkluderats de sommargårdar som är utpräglade förskolgårdar. Huvudmän för sommargårdarna är kommuner, sommargårdsföreningar och ideella föreningar. Sommargårdarna är ordnade länsvis med huvudman och antal platser angivna. ”B” anger att gården är blandad (även skolbarn). Antalet platser avser förskolbarn.

Förskolesommargårdar	Platser
<i>Malmöhus län</i>	
Frälsningsarméns småbarnskoloni (Frälsningsarmén)	19
Vårluft (Röda Korset, Helsingborg)	20
<i>Kristianstads län</i>	
Essetorp (Malmö förening för skollovskolonier)	30
Friska Vindar (Frälsningsarmén)	30
Hallarna (Malmö förening för skollovskolonier)	20
<i>Hallands län</i>	
Kärradal (Frälsningsarmén)	20
<i>Kronobergs län</i>	
Storgårdsnäset (Sociala missionen i Stockholm) B	20
<i>Gotlands län</i>	
Sommarro (Slumsystrarna)	20
<i>Älvsborgs län</i>	
Knattekulla (Göteborgs socialförvaltning)	20
<i>Göteborgs och Bohus län</i>	
Rörtången (Stiftelsen Lyckebokretsen)	15
<i>Södermanlands län</i>	
Fiskeboda (Barnens Dags Förening i Stockholm)	230
Gethagen (Matteus sommargårdsförening Stockholm)	16
Sandgården (Enskede sommargårdsfören. i Stockholm) B	23
<i>Värmlands län</i>	
Bergsjö skola (Kristinehamns sociala centralnämnd)	20
Lindås (Frälsningsarmén)	25
<i>Stockholms län</i>	
Lillebo (Högalids småbarnskoloniförening)	22
Nabbokulla (Sundbybergs sociala centralnämnd)	28
Rådmanby (Frälsningsarmén)	25
Solgården (Barnens Dags Förening i Stockholm)	36
Sörängen (Katarina barnkoloniförening)	75
Åhlengården (Barnens Dags Fören. i Stockholm)	48
<i>Örebro län</i>	
Eriksnäs (Frälsningsarmén)	23
<i>Västmanlands län</i>	
Balders Hage (Västerås barnstugebyrå)	15
Kedjebo (Stiftelsen Birkagården i Stockholm)	21
Ängelsberg (Solstickan)	23

Förskolesommargårdar	Platser
<i>Gävleborgs län</i>	
Rörberg (Frälsningsarmén)	30
<i>Jämtlands län</i>	
Johannesgården (Mäster Olofsgården i Stockholm)	20
<i>Västernorrlands län</i>	
Graeliden (Kiruna Stads Fritidsnämnd)	20
<i>Norrbottnens län</i>	
Södra Sunderbyn (Frälsningsarmén)	20

Dessutom tillkommer i Malmöhus län Malmö Sagostunders sommarhem (Malmö förening för skollovskolonier) med 100 platser för barn mellan 5 1/2 och 12 år och Bänkåsviken i Västernorrlands län med 25 platser för barn mellan 3 och 10 år.

I förteckningen har inte medtagits skolbarnssommargårdar som tar emot barn från 6 år och inte heller FUB:s (Föreningen för utvecklingsstörda barn) sommargårdar.

Vilka barn som får tillfälle till vistelse på sommargård styrs – vid sidan av åldern – av den information och de uttagningsprinciper som gäller för varje anordnare. När det gäller allmäninformationen är annonsering i dagspressen det vanligaste tillvägagångssättet. De flesta anordnare annonserar sin verksamhet under januari–mars.

När det gäller den riktade informationen går den i de flesta fall via skolorna samt via olika kommunala organ, främst via förskolor och fritidshem samt socialbyråer.

Vid uttagningen gäller olika principer för olika anordnare. Det är vanligt att företräde ges barn, som av socioekonomiska skäl inte har möjlighet till sommarvistelse tillsammans med familjen. I Stockholms kommun ges t. ex. företräde för barn vilkas föräldrar har låg inkomst eller för barn där medicinska eller andra, sociala skäl åberopas. Först när dessa barn erhållit plats, uttas övriga barn i sådan ordning att barn till föräldrar med lägre inkomster får företräde framför barn till föräldrar med högre inkomster.

Genom sådana uttagningsprinciper blir andelen barn från låginkomstfamiljer och barn till ensamstående föräldrar kraftigt överrepresenterade. Detta förhållande påvisas av följande beräkningar i Stockholms kommun år 1974.

Tabell 3. Familjer som önskar placering på sommargård, Stockholms kommun

Sommargård	50 dagar	25 dagar	Vecko-	Totalt
Medelinkomst/familj o. månad	2 477	3 388	3 089	2 818
Barn till ensam- stående förälder	58 %	44 %	54 %	53 %
Modern förvärvs- arbetande	60 %	71 %	68 %	65 %

Vistelsens längd

I reglerna för statsbidrag är ett av villkoren att ferievistelsen skall omfatta en tid av minst 3 veckor.

År 1964 var medeltalet vistelsedagar per barn 37 dagar. Antalet vistelsedagar har sedan successivt minskat och var år 1973 30 dagar. Vanlig vistelsetid är 8 veckor resp. 4 veckor. Dessutom finns i vissa fall s. k. veckogårdar, som innebär sommargårdsvistelse i t. ex. 8 veckor, men där barnen åker hem över veckosluten.

Det finns en allmän tendens till kortare vistelsetider. I de statistiska redovisningarna åskådliggörs detta genom att minskningen av antalet platser vid sommargårdar inte resulterat i en proportionellt lika stor minskning av antalet barn på sommargård.

I en undersökning om barnomsorg sommartid i Gävle kommun, som genomfördes år 1971, redovisades önskemål om vistelsetid på sommargård. 90 barn (föräldrar) önskade 4 veckors vistelse. Undersökningen byggde på en enkät till alla barnfamiljer i Gävle kommun.

Stockholms kommun har i sin sommargårdsutredning år 1974 kartlagt efterfrågan på olika vistelsetider.

Tabell 5. Efterfrågan på olika vistelsetider och faktisk placering för placerade barn, sommargårdar, Stockholms kommun

Alternativ	Vistelsetid	Efterfrågan i %	Placering i %
1.	50 dagar	58,3	61,4
2.	25 dagar 1:a per.	24,1	22,0
3.	25 dagar 2:a per.	12,9	15,7
4.	veckogård	1,7	0,9
5.	ej prec. önskemål	3,1	

I tabellen varierar efterfrågan mellan första och andra perioden vad avser 25 dagars vistelse. Den första perioden är mest efterfrågad. Det medför problem ur beläggningssynpunkt, då resurserna för första och andra perioden i princip är lika stora.

Andelen barn som placerades på annat sätt än önskat uppgick till 4,8 %.

För icke placerade barn – 665 barn – har likaledes efterfrågan beräknats. Utredningen gör vissa reservationer av teknisk art. Efterfrågan på olika vistelsetider för icke placerade barn har givit följande resultat:

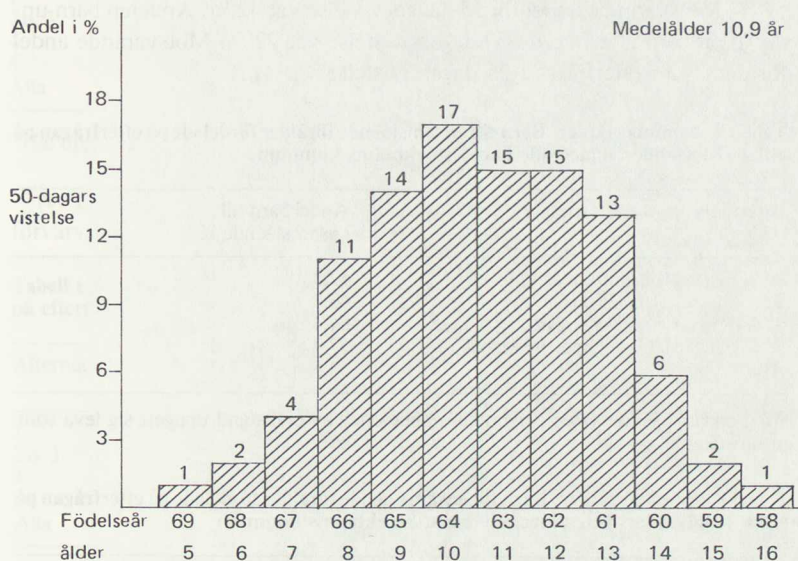
Tabell 6. Efterfrågan på olika vistelsetider vid sommargårdarna för 665 icke placerade barn i Stockholms kommun

Alternativ	Vistelsetid	Efterfrågan %
1.	50 dagar	14,7
2.	25 dagar 1:a per.	38,5
3.	25 dagar 2:a per.	11,0
4.	veckogård	2,7
5.	ej prec. önskemål	3,2

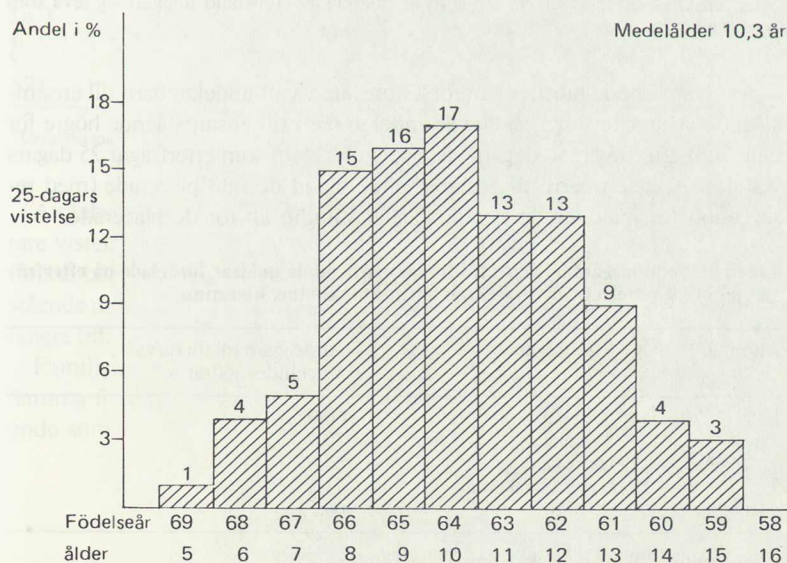
I jämförelse med tabell 5 är den väsentligaste skillnaden en mindre efterfrågan på 50-dagars vistelse och en högre efterfrågan på 25-dagarsvistelse un-

der första perioden. Troligen har många ansökningshandlingar återtagits, då önskad vistelsetid inte kunnat erbjudas.

Det kan vidare vara av intresse att studera hur efterfrågan varierar med barnens ålder och hemförhållanden.

Figur 1 Åldersfördelningen för olika efterfrågan på vistelsetid sommargårdar. Stockholms kommun

Figur 2 Åldersfördelningen för olika efterfrågan på vistelsetid sommargårdar. Stockholms kommun

De redovisade fördelningarna skiljer sig däri att 50-dagarsvistelsen i förhållande till 25-dagarsvistelsen har en större efterfrågan för åldrarna 11 år och uppåt. Förhållandet är omvänt för åldrarna upp till 9 år, medan bägge fördelningarna har samma andel barn för åldersgruppen 10 år. Uttryckt i siffror uppgick andelen barn över 10 år som efterfrågade 50 dagars vistelse till 52 %. Motsvarande andel för 25 dagars vistelse var 42 %. Andelen barn under 10 år som efterfrågade 50 dagars vistelse var 22 %. Motsvarande andel för dem som efterfrågade 25 dagars vistelse var 41 %.

Tabell 7. Sommargårdar. Barn till ensamstående förälder fördelade på efterfrågan på olika vistelsetider. Placerade barn, Stockholms kommun

Alternativ	Efterfrågan	Andel barn till ensamstående % ^a
1.	50 dagar	57,8
2 o. 3.	25 dagar	43,6
4.	veckogård	54,4
5.	ej prec. önskemål	57,7
Alla		52,5

^aMed ensamstående avses person som oberoende av civilstånd uppgett sig leva som ensamstående.

Tabell 8. Sommargårdar. Barn till ensamstående förälder fördelade på efterfrågan på olika vistelsetider. Inte placerade barn, Stockholms kommun

Alternativ	Efterfrågan	Andel barn till ensamstående % ^a
1.	50 dagar	51,7
2 o. 3.	25 dagar	28,2
4.	veckogård	47,1
5.	ej prec. önskemål	50,0
Alla		39,8

^aMed ensamstående avses person som oberoende av civilstånd uppgett sig leva som ensamstående.

Av ovanstående tabeller kan först konstateras att andelen barn till ensamstående är mycket hög. Vidare är andelen barn till ensamstående högre för dem som efterfrågar 50 dagars vistelse än för dem som efterfrågar 25 dagars vistelse. Andelen barn till ensamstående bland de inte placerade (med reservation för makulerade handlingar) är mindre än för de placerade.

Tabell 9. Sommargårdar. Barn till förvärvsarbetsande mödrar fördelade på efterfrågan på olika vistelsetider. Placerade barn, Stockholms kommun

Alternativ	Efterfrågan	Andel barn till förvärvsarbetsande mödrar % ^a
1.	50 dagar	60,0
2 o. 3.	25 dagar	70,9
4.	veckogård	67,6
5.	ej prec. önskemål	71,5
Alla		64,5

^aHar uppgivit inkomst av anställning eller rörelse.

Tabell 10. Sommargårdar. Barn till förvärvsarbetande mödrar fördelade på efterfrågan på olika vistelsetider. Inte placerade barn, Stockholms kommun

Alternativ	Efterfrågan	Andel barn till förvärvs- arbetande mödrar % ^a
1.	50 dagar	63,0
2 o. 3.	25 dagar	72,7
4.	veckogård	82,4
5.	ej prec. önskemål	55,6
Alla		68,1

^aHar uppgivit inkomst av anställning eller rörelse.

Av tabellerna framgår att förvärvsintensiteten är hög. Vidare är andelen förvärvsarbetande högre bland dem som efterfrågar kortare vistelsetid.

Tabell 11. Sommargårdar. Barnens föräldrar. Familjeinkomst per månad fördelad på efterfrågan på olika vistelsetider. Placerade barn, Stockholms kommun

Alternativ	Efterfrågan	Familjeinkomst per månad i medeltal ^a
1.	50 dagar	2.477
2 o. 3.	25 dagar	3.338
4.	veckogård	3.089
5.	ej prec. önskemål	2.898
Alla		2.822

^aUppgiven inkomst av lön eller rörelse.

Tabell 12. Sommargårdar. Barnens föräldrar. Familjeinkomst per månad fördelad på olika vistelsetider. Icke placerade barn, Stockholms kommun

Alternativ	Efterfrågan	Familjeinkomst per månad i medeltal ^a
1.	50 dagar	2.729
2 o. 3.	25 dagar	3.888
4.	veckogård	3.419
5.	ej prec. önskemål	3.015
Alla		3.329

^aUppgiven inkomst av lön eller rörelse.

Av tabellerna framgår att inkomsten var högre för dem som önskade kortare vistelsetid än för dem som önskade längre tid. Vid denna inkomstjämförelse bör observeras att förvärvsintensiteten är högre och andelen ensamstående mindre för dem som efterfrågar kortare tid än för dem som efterfrågar längre tid. Dessa förhållanden påverkar självfallet familjeinkomstens storlek.

Familjeinkomsten är vidare högre för de icke placerade barnens familjer. Samma förhållanden beträffande förvärvsintensiteten och andel ensamstående som ovan redovisats gäller även för denna jämförelse.

Personal

Normer

Barnavårdslagen och Stadga för barnavårdsanstalter

Sommargårdar (barnkolonier) definieras enligt barnavårdslagen (§ 55) som barnavårdsanstalter. "Stadga för barnavårdsanstalter" (SFS 595/1960) innehåller relativt opreciserade anvisningar beträffande personal. Så skall exempelvis

"...finnas en föreståndare samt befattningshavare i övrigt i tillräckligt antal och med sådan utbildning och erfarenhet att anstalten väl kan tillgodose det ändamål för vilken den är avsedd. Föreståndare för barnavårdsanstalt bör ha genomgått för uppgiften lämpad utbildning samt äga praktisk erfarenhet av barnavård och ett hems skötsel". . .

Enligt ovannämnda stadga skall personalen skaffa sig kännedom om barnen samt sträva efter ett förtroendefullt förhållande till dem. Vidare krävs läkarintyg för de anställda. Den som har sjukdom, som kan antas inverka menligt på barnen, får inte tjänstgöra eller bo inom anstalten.

I barnavårdslagen (91 §) fastställs att den som är eller varit verksam inom samhällets barnavård inte får sprida upplysningar om barnens personliga förhållanden.

Socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 83/1954

"Råd och Anvisningar nr 83/1954" kan ses som tillämpningsanvisningar till Stadga för barnavårdsanstalter. En del av anvisningarna är föråldrade. Följande är exempel på fortfarande aktuella normer:

Bestämmelser om personaltäthet. Minst en anställd per vart femte skolbarn respektive vart fjärde förskolbarn.

15-16-årig personal anses för ung.

Ansvarig för bad skall vara vuxen sim- och livräddningskunnig.

Någon eller några i personalen skall kunna ge första behandling vid sårskador, benbrott och liknande.

Personalen skall ha sådan omdömesförmåga att de anmäler ett barns illabefinnande till föreståndaren.

Arbetstidslagen

Den nya arbetstidslagen, som omfattar alla typer av arbetsplatser, trädde i kraft 1971. Fr. o. m. 1973 begränsades den ordinarie arbetstiden till 40 timmar per vecka. Därutöver kan övertidsuttag komma ifråga med högst 12 timmar allmän övertid och 6 timmar övertid för förberedelse- och avslutningsarbeten. Lagen tillåter ett uttag av jourtid upp till i genomsnitt 12 timmar per vecka eller 50 timmar per månad.

Arbetskyddslagen

Fr. o. m. 1974 gäller nya arbetskyddsbestämmelser, vilka i praktiken innebär att skyddsombud skall utses på samtliga arbetsplatser (om personal-

antalet är minst 5). Flertalet läger- och sommargårdsanordnare har ännu inte uppmärksammat dessa bestämmelser.

I arbetarskyddslagen finns också vissa bestämmelser om minderårig arbetskraft (under 18 år). I 27 § fastslås att minderårig måste förete gällande arbetsbok och i 33 § begränsas den minderåriges arbetstid.

Trygghet i anställningen

Den nyligen införda lagen om anställningsskydd berör sommargårdar och permanenta läger i huvudsak vad gäller en lagstadgad ömsesidig uppsägningstid om en månad. Uppsägning kan vidare endast ske på saklig grund och måste vara skriftlig. Lagen preciserar inte vad som är saklig grund, men i förarbetena till lagen nämns t. ex. att samarbetssvårigheter normalt inte är saklig grund för uppsägning. Avskedande förutsätter att arbetstagaren grovt har åsidosatt sina åligganden mot arbetsgivaren. Avskedande måste också ske skriftligt bl. a. med uppgift om orsaken och hur arbetstagaren skall förfara om han menar att avskedandet är ogiltigt.

Arbetsgivarens skadeståndsansvar

Den fr. o. m. 1 juli 1972 gällande Skadeståndslagen reglerar skadeståndsansvaret för arbetsgivare och arbetstagare. Arbetsgivaren är skyldig att ersätta person- eller sakskada som arbetstagaren vållar genom fel eller försummelse i tjänsten. Motsvarande gäller i fall då arbetstagare i tjänsten vållar ren förmögenhetsskada genom brott. Statliga och kommunala arbetsgivare skall dessutom ersätta ren förmögenhetsskada som uppkommit genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i statlig eller kommunal verksamhet. Arbetstagaren kan endast göras ansvarig ”i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse och övriga omständigheter”.

Personalantal och löneförhållanden

Omfattning

Tabell 13. Antal personal på sommargårdarna 1973 i olika kategorier

Föreståndare	286
Bitr. föreståndare	105
Husmor	106
Kokerska	266
Vårdbiträde (ledare)	1 338
Övrig personal	728
Summa	2 829

Uppgifterna är sammanställda från Statistiska meddelanden (S 1974:25) från SCB. 285 av de 295 till socialstyrelsen rapporterade kolonierna omfattas av tabellen.

Cirka 3 000 personer arbetade på sommargårdar år 1973.

Ett tusental personer arbetade på dagkolonier i kommuners eller organisationers regi.

Genom den inventering av ungdomsorganisationernas sommarverksamhet för barn och ungdom i åldern 7–15 år, som utredningen genomfört, har antalet personal i sådan verksamhet uppskattats till ca 12.000. Inventeringen omfattade 34 ungdomsorganisationers lägerverksamhet under minst 5 dagar (793 tärtläger, 737 lägergårdar, 55 med annan typ av förläggning). Dessutom arbetar ett okänt antal personer på kommersiella läger (t. ex. vissa rid-, seglar-, idrottsläger), läger anordnade av politiska ungdomsförbund, korporationsidrottsförbundet, båtklubbar, segelsällskap, intresseföreningar m. fl.

Personaltäthet

Tabell 14. Platsantal, personalantal och personaltäthet på landets sommargårdar

År	1967	1969	1971	1973
Platser	16 371	14 545	12 995	10 539
Anställda	3 666	3 552	3 414	2 900
Personaltäthet	1:4,5	1:4,1	1:3,8	1:3,6

(Uppgifterna är hämtade ur Statistisk årsbok och Statistiska meddelanden.)

Tabell 15. Personaltäthet (medelvärde) vid olika typer av sommargårdar

Typ av sommargård	Barn under skolåldern	Skolbarn	Utv.störda barn	Uppgift saknas eller ej klassificerade	Samtliga klassificerade
Personaltäthet	1:2,7	1:3,9	1:1,4	–	1:3,4
Antal gårdar	20	113	18	34	

(Sammanställning av uppgifter nr 185 rapporter från länsstyrelser 1973.)

Personaltätheten på läger varierar mera än på sommargårdar. Ett grovt genomsnitt för de läger, som omfattats av ovannämnda inventering, är en personal per ca åtta deltagare. Variationer mellan 1:2,5 och 1: ca 20 har förekommit vid genomgång av inventerade läger och socialstyrelsens försöksverksamhet med sommarverksamhet.

Löneförhållanden för sommargårdar

Tabell 16. Totala månadslöneförmåner (inkl. semesterersättning m. m.) 1973 för anställda på sommargårdar

Föreståndare	2.518
Bitr. föreståndare	1.916
Husmor	2.109
Kokerska	1.934
Vårdbitråde	1.577
Övrig personal	1.492

(Källa: Statistiska meddelanden S 1974:25, SCB.)

(Bortfall 10 kolonier. Bl. a. utländska anordnare, en anordnare där inga lönebelopp angivits samt en där all personal avlönas genom anställning hos huvudmannen resten av året.)

Ovanstående belopp utgör genomsnitt. Stora variationer förekommer mellan olika typer av anordnare. De landsting som anordnade sommargårdar betalade bäst. För vårdbiträden betalade de mer än dubbelt så mycket som i tabellen angivet belopp (3.310 mot 1.577 kronor). Detta sammanhänger med att landstingens personal har facklig tillhörighet och avtal som omfattar sommarverksamheten.

Ett fåtal anordnare utöver ovan nämnda landsting ersätter särskilt övertid, obekväm arbetstid och jourtid. I regel omfattar det lönebelopp man kommer överens om vid anställningen även dessa ersättningar. På en sommargård, som vintertid är koloniskola med samma personalgrupp som under sommaren och som således har avtalsanställd personal, uppgår den normala ob- och jourersättningen per månad för ett vårdbiträde till ca 500 kr.

För en jämförelse mellan "sommargårdslöner" och "marknadsmässiga" löner kan man beräkna månadslönen för en fritidspedagog 1973 (KA 16, ortsgr. 4, 2.755 kr.) inklusive jour- och ob-tillägg (uppskattat till 500 kr.) samt viss nödvändig övertidsersättning (uppskattat till 500 kr.) till 3.755 kr. Motsvarande månadslön för sommargårdsföreståndaren var 1973 i genomsnitt 2.291 kr., för vårdbiträdet 1.435 kr. och för kokerskan 1.760 kr. (91 % av tabell 16; avdrag för semesterersättning 9 %).

Landets största sommargårdsanordnare, Centralföreningen för sommarvistelse för barn, höjde 1975 sommargårdslöner kraftigt. Som jämförelse med ovanstående uppgifter kan nämnas att ledarlönerna (exklusive särskild ersättning för icke schemalagd tjänstgöring på nätterna och semesterersättning) höjdes till ca 2.800 kr./månad för personal över 21 år.

Tabell 17. Lönekostnadens andel av totala driftskostnaden på sommargårdar 1973

Typ av anordnare	Kostnad (genomsnitt) per dag		Lönekostnaden andel i %
	Total drift	Löner	
Kommuner	59	24	41
Landsting	87	52	60
Barnens Dags- och Maj- blommeföreningar, Solsticken	40	14	35
Tbc-, nykterhets-, religiösa och övriga föreningar	47	18	38
Samtliga kolonier	53	22	42

(Ur Statistiska Meddelanden 1974:25)

I tabellen framräknade skillnader mellan olika anordnare i lönekostnadens andel av totala driftskostnaden sammanhänger inte enbart med att landsting och vissa kommuner har högre löner, utan beror också på att landstingen i större utsträckning har kolonier för barn med särskilda behov och således högre personaltäthet. Skillnaden mellan landstingens lönekostnad/dag (52 kr.) och övriga anordnares (14–24 kr.) är dock anmärkningsvärd.

*Rekrytering och anställning**Tillgång och kvalifikationskrav*

Tillgången på personal med adekvat utbildning och erfarenhet (t. ex. fritidspedagog, fritidsledare, barnskötare, förskollärare, kokerska) är begränsad till följd av nuvarande löner och arbetsförhållanden. Eftersom anställningstiden oftast omsluter hela semestern för dessa personalgrupper och arbetsgivarna är ovilliga att bevilja tjänstledighet för anställning hos annan huvudman, får anställningsperiodens längd på lägret eller sommargården likaledes avgörande betydelse.

De anordnare som räknar ungdomar i åldrarna 16–18 år som personal uppger att de har god personaltillgång även med uppenbart dåliga löne- och arbetsförhållanden.

Sommargårdsanordnarna rekryterar i hög grad personal utanför den egna organisationen. Det gäller även flertalet kommunala huvudmän. Varierande uppgifter föreligger om lägeranordnarna. De som anordnar läger som en uppföljning av "terminsaktiviteter" har i regel samma ledare under lägret som i den ordinarie verksamheten. De organisationer som anordnar läger som står öppna för icke-medlemmar och/eller är fristående från övriga verksamheter i organisationens regi rekryterar i högre grad "externt". Årligen återkommande permanenta läger får en betydande del av personalen från "gamla" lägerdeltagare, vilka icke sällan är väl unga för att räknas som personal.

I en undersökning (Kommunala – Icke kommunala sommargårdshuvudmän), som genomfördes 1973 av tre elever vid Sköndalsinstitutet tillfrågades olika sommargårdsanordnare om sina kvalifikationskrav vid valet av föreståndare respektive övrig personal.

Föreståndare skulle enligt de flesta huvudmännen främst ha:

- 1 Föregående praktik inom sommargårdsverksamhet
- 2 Arbetsledarförmåga
- 3 Speciell yrkesinriktning

Vid valet av *övrig personal* prioriterade man:

- 1 Ålderskrav
- 2 Föregående praktik inom sommargårdsverksamhet
- 3 Speciell yrkesinriktning

Ålderskravet för gruppen "övrig personal" var i regel 18 år. "Särskild utbildning" utgjorde endast ett krav vid föreståndarval för 18 av de 64 huvudmän, som besvarat enkäten. Endast 7 prioriterade "särskild utbildning" vid val av övrig personal.

Ovan refererade undersökning tar också upp på vilket sätt sommargårdshuvudmännen meddelar sitt personalbehov. De kommunala väljer oftast annonsering och de icke-kommunala försöker i första hand rekrytera personal ur den egna organisationens led. Båda huvudmannagrupperna utnyttjar arbetsförmedlingen, som från Stockholm utger en särskild platslista "Sommargårdslistan" under vårmånaderna. I landet i övrigt annonseras lediga tjänster i s. k. praktiklistor.

Lägeranordnarna tycks använda i huvudsak samma rekryteringsmetoder. Möjligen är personkontakter vanligare och då i synnerhet med tidigare lä-

gerdeltagare. Exempel förekommer på att organisationerna annonserar efter ledare och deltagare till sina läger i interna publikationer.

Anställning

Någon kartläggning av organisationernas anställningsmetoder har inte genomförts. Eftersom en avsevärd rekrytering tycks ske genom personkontakter, bedömer det fåtal anordnare som vidtalats inte behovet av någon särskild metodik vid anställningen som angelägen. Upprättande av skriftliga avtal om anställningen, s. k. anställningsbevis, förekommer sällan.

Tillvägagångssättet vid anställning av sommargårdspersonal varierar i hög grad mellan olika anordnare.

Anställning av *föreståndare* sköter huvudmännen. Om föreståndaren inte redan är känd, t. ex. på grund av att han/hon tjänstgör inom den egna organisationen (vilket är förhållandevis vanligt, uppskattningsvis i 1/4–1/2 av fallen), sker anställningen efter ett eller flera personliga sammanträffanden, referenstagning och meritvärdering.

Det tycks oftast också vara huvudmännen som anställer den övriga personalen. Enligt undersökningen "Kommunala – Icke kommunala sommargårdshuvudmän" sker anställningen sällan tillsammans med föreståndarna (11 %). Uppgiften är emellertid osäker på grund av olycklig utformning av enkätfrågan. Omkring en tredjedel av huvudmännen delegerar anställningen av personal till föreståndarna.

Sommargårdsanordnarna anställer ofta personal från andra platser än i sommargårdens upptagningsområde. Detta försvårar personliga kontakter i samband med anställningen, kontakter inom personalgruppen under ickesäsong, utbildning och övriga kontakter med huvudmannen samt kontakter med barnen och deras familjer.

Endast på *mycket små orter* torde emellertid rekryteringsunderlaget vara för litet för "närhetsrekrytering". Paradoxalt nog rekryterar t. ex. Stockholms sommargårdar hälften av sin personal från orter utanför Stor-Stockholm.

Förekommande fall av personalanställning enbart på grundval av insända ansökningshandlingar utan personliga kontakter eller noggrann referensbedömning, tyder på att aktuella huvudmän inte tar ansvar för barnens omsorg. Ett sådant förfarande strider mot socialstyrelsens råd och anvisningar.

Återanställning och kontinuitet

Det har inte varit möjligt att samla in uppgifter om i vilken utsträckning lägerpersonal återkommer år från år. Ett fåtal intervjuer ger emellertid intryck av att årligen återkommande läger sköts av en grupp inom organisationen, varför den arbetsledande personalen troligen återkommer från år till år.

På sommargårdarna är föreståndarnas och i viss mån även husmödrarnas återanställningsfrekvens hög. Det framgår dels av barnavårdskonsulenternas inspektionsrapporter från sommargårdarna. Dels visar en undersökning ("Personalrekryteringen till sommargårdarna på Barnens Ö", K. Åhs, L-M Engström, 1969) mycket klart ett sådant förhållande på Barnens Ö (25 sommargårdar) 1969. Följande är citat ur undersökningen:

”Det övervägande antalet föreståndare och husmödrar (nära 80 %) hade förut varit anställda på sommargård, medan ungefär en tredjedel av de övriga personalkategorierna hade denna erfarenhet.”

Centralföreningen för sommarvistelse för barn har genomfört statistiska undersökningar om de anställda vid Stockholms sommargårdar 1971 och 1974. Dessa undersökningar visar att flertalet anställningar omfattar:

- 1-2 säsonger för ekonomibiträden
- 1-2 säsonger för ledare
- 1-2 säsonger för kokerskor/kockar
- 2-5 säsonger för husmödrar
- 3-8 säsonger för föreståndare

Utöver läger som anordnas som en uppföljning av ordinarie föreningsverksamhet förekommer sparsamma exempel på kontinuitet i betydelsen att barn och personal, som redan känner varandra från gemensamma terminsaktiviteter, åker till samma läger eller sommargård. Några exempel på sådan kontinuitet är:

Eskilstuna kommun som i samarbete med Södermanlands idrottsförbund 1974 genomförde ett idrottsläger för i första hand kommunens fritidshemsbarn. En del av personalen rekryterades från fritidshemmen.

En av Stockholms sommargårdar som leds av personal, som i huvudsak kommer från ett fritidshem. De flesta barnen kommer också från fritidshemmet. Personal och barn återkommer år efter år.

Ålder, könsfördelning, utbildning

Personalens ålder

Personalens ålder på läger växlar i hög grad. Ledare i ansvarig ställning tycks vara över 20 år (enstaka undantag förekommer). Övrig personal är 16 år och däröver.

De flesta sommargårdar har en nedre åldersgräns för anställning vid 18 år. Med hjälp av länsstyrelsernas rapporter har fullständiga uppgifter om åldersintervall erhållits för cirka 1/4 av landets sommargårdar år 1973. Det genomsnittliga åldersintervallet på dessa gårdar var 19-35 år. Från cirka 40 % av sommargårdarna år 1973 föreligger fullständiga eller delvis fullständiga uppgifter om minderårig personal. Sammanlagt rör det sig om 57 ungdomar varav 3 är 15 år och en 14 år. Någon säker slutsats om totala antalet minderåriga i sommargårdsverksamheten går inte att dra, gissningsvis rör det sig om cirka 3-5 % av de anställda. De minderåriga kallas oftast praktikanter eller ekonomibiträden.

Tabell 18. Åldersfördelning för personalen vid Stockholms sommargårdar 1974

(Inom parentes anges relativa andelen % inom varje kategori)

Kategori	50 år	50-35 år	34-30 år	29-25 år	24-20 år	19, 18 år	17, 16 år
Föreståndare n = 86	8 (9)	22 (26)	19 (22)	27 (31)	10 (12)	0	0
Husmor/ Husfar n = 49	3 (6)	8 (16)	9 (18)	19 (39)	10 (22)	0	0
Kokerska/ Kock n = 78	19 (25)	5 (6)	11 (14)	16 (21)	23 (29)	4 (5)	0
Ledare ^a n = 450	0	7 (2)	28 (6)	98 (22)	267 (59)	45 (10)	5 (1)
Ekonomi- biträde n = 102	1 (1)	0	0	9 (9)	44 (43)	34 (33)	14 (14)

^a Inkl. "ledare/ekonomibiträde".

(Källa: Centralföreningen, Personalstatistik 1974)

Tabell 18 omfattar visserligen endast Stockholms sommargårdsverksamhet år 1974, men vid jämförelse med länsstyrelsernas barnavårdskonsulent-rapporter tycks åldersfördelningen i huvudsak stämma för landet som helhet med undantag för ledare och ekonomibiträden i åldersgruppen 18-19 år, som är en större grupp än tabellens 10 % respektive 33 %.

Andel manlig/kvinnlig personal

Någon undersökning om andel kvinnlig respektive manlig personal på ungdomsorganisationernas m. fl. läger har inte företagits.

Endast ett fåtal rapporter från länsstyrelserna 1973 anger andelen kvinnor-män på sommargårdarna. På 63 av skolbarnsgårdarna utgjorde männen en tredjedel av personalen. På 5 gårdar för utvecklingsstörda barn var männens andel cirka 1/6. På 14 förskolbarnsgårdar var likaså 5/6 av personalen kvinnor. Inte mindre än 4 av 14 förskolbarnsgårdar saknade manlig personal.

Ur Centralföreningens personalstatistik framgår andelen kvinnor-män i olika befattningar vid de sommargårdar, som är anslutna till föreningen (83 skolbarnsgårdar, 4 gårdar för förskolbarn).

Tabell 19. Andelen kvinnor-män på Stockholms sommargårdar 1974 i olika personalkategorier

(Inom parentes anges relativa andelen % inom varje kategori)

Personalkategori	Kvinnor	Män	Totalt
Föreståndare	25 (29)	61 (71)	86
Husmor/Husfar	42 (86)	7 (14)	49
Kokerska/Kock	69 (90)	8 (10)	77
Ledare	201 (48)	215 (52)	416
Ledare/ekonomibiträden	21 (62)	13 (38)	34
Ekonomibiträden	87 (85)	15 (15)	102
Övr. samt ersättare	34 (53)	30 (47)	64
Summa	479 (58)	379 (42)	828

Trots att man kan iaktta en utveckling mot förhållandevis fler män i verksamheten, betyder det inte någon markant sådan mot att bryta det traditionella könsrollsmönstret. Männen finns oftast bland ledarna. De arbetar sällan med köksgöromål, tvätt och liknande. På en skolbarnsgård med enbart pojkar (40 st 7–15 år) är föreståndaren och de fyra ledarna män. Husmor, kokerska och tre ekonomibiträden är kvinnor.

Personalens utbildning

Ansvariga ledare på läger är, som tidigare framgått, ofta anställda inom organisationerna som ungdomssekreterare, konsulenter, pastorer etc. Många av dem har fritidsledar-, fritidspedagog-, idrottsledarutbildning och liknande. Huvuddelen av övrig personal studerar och skaffar i en del fall genom arbetet på läger praktik för yrken inom barn-, ungdoms- och fritidssektorn. Med tanke på lägerpersonalens ålderssammansättning finns skäl att tro att en stor del studerar i gymnasieskolan.

Inte heller finns tillförlitliga uppgifter att tillgå om utbildning för sommargårdspersonalen i landet som helhet.

Tidigare omnämnd undersökning om personalrekryteringen till Barnens Ö 1969 och Centralföreningens personalstatistik 1971 tar upp personalens utbildning. En sammanvägning av dessa statistiska undersökningar ger följande bild av sommargårdspersonalens utbildning:

Föreståndare: 40–50 % är lärare eller genomgår lärarutbildning. Ytterligare en tredjedel har universitetsutbildning eller genomgår sådan. En övervägande del inom beteende- eller samhällsvetenskaplig utbildning.

Husmödrar: Omkring en tredjedel har eller genomgår lärarutbildning. De vanligaste övriga utbildningarna är yrkesskola, folkhögskola, folk-, real-, flick- eller grundskola. Endast en liten andel har yrkesutbildning för ekonomi/hushåll.

Kokerskor: De flesta har folk-, real-, flick- eller grundskola som grundutbildning. Avslutad yrkesskola är också vanligt. Av de 65 kokerskor som Centralföreningens statistik omfattar hade 24 (37 %) utbildning för eller praktik med anknytning till arbetet som kokerska.

Ekonomibiträden: De flesta genomgick eller hade just avslutat utbildning i folk-, real-, flick-, grundskolan eller gymnasieskolan. Endast några procent hade yrkesplaner inom sektorn hem och hushåll.

Ledare: Cirka en tredjedel genomgick eller hade avslutat gymnasieskolan. Hälften genomgick eller hade avslutat utbildning vid folkhögskola, förskoleseminarium, fritidspedagogutbildning, lärarhögskola eller universitet. Sammanlagt cirka hälften av ledarna bedrev studier.

Senare statistik, som omfattar ålder men inte utbildning visar att medianåldern för ledare och ekonomibiträden ökat med 1–2 år sedan 1969/1971. Det finns alltså skäl att anta att även ledarnas och ekonomibiträdenas utbildning blivit genomsnittligt högre. Uppgifterna avser dock endast Stockholms sommargårdsverksamhet.

Personalutbildning, handledning, introduktion, information

Skriftlig information

I den enkät till ungdomsorganisationer m. fl. som redovisats i tidigare avsnitt har de flesta organisationer som anordnar läger uppgivit att de planerar att

ge ut skriftlig information till lägerpersonalen. Flera organisationer har redan sådan information. Det kan röra sig om anvisningar och tips om verksamheter, regler och anvisningar för personal, matsedlar osv. Som exempel på detta slags information kan nämnas KFUK-KFUM:s Studieförbunds "Lägerhandledning" från 1971. Den innehåller såväl upplysningar om förbundets ideologiska ståndpunkt som anvisningar och tips i praktiska frågor.

Olika sommargårdsanordnare förser också sin personal med mer eller mindre omfattande skriftlig information. Barnens Dags Förening tillställer föreståndarna på Barnens Ö råd och anvisningar, tidsplaner och löpande bulletiner. Centralföreningen för sommarvistelse för barn har iordningställt en serie pärmar:

- föreståndarpärm (bestämmelser, administration)
- husmorspärm (kost, hygien och sjukvård)
- hobby o. lekpärm (tips om lekar och sysselsättning)
- sjöverksamhet (sjösäkerhetsföreskrifter, material för seglarskola, tips för båtvård m. m.)
- simning och bad (säkerhetsföreskrifter, simlärarhandledning, anvisningar för märketagning m. m.)

Centralföreningen har också sedan 1971 givit all personal vid Stockholms sommargårdar en introduktionsskrift, som heter "Arbete på sommargård". Den innehåller i stort verksamhetens målsättning, synpunkter på dagligt liv på sommargården – rutiner m. m., anvisningar för uppläggning av arbetet, anställningsförhållanden samt bestämmelser i sammandrag.

Personliga informationer om barnen (hälsotillstånd, levnadsvanor, anhörigas adress och telefon m. m.) förefaller det vara dåligt ställt med hos såväl sommargårds- som lägeranordnare.

Introduktion

Kvalitén på personalens introduktion vid sommargårdar och läger skiftar från att personalen möter varandra och anläggningen för första gången samtidigt som barnen anländer till att särskilda "förläger" eller förberedelsedagar ingår i anställningen.

Som exempel på ett lämpligt förfarande kan nämnas ett permanent läger, där ledarna deltar i förberedelser några helger före lägerstarten och i en förlägervecka. Varje dag under förlägerveckan blandas praktiskt arbete med 2–3 timmars diskussioner.

Inom Stockholms sommargårdsverksamhet har man (1974) 5 förberedelse- och 2 avslutningsdagar. I regel skall förberedelsedagarna förutom till sam- träning och gemensam planering användas till städning och iordningställande av sommargården. Flera personalgrupper träffas dessutom frivilligt och på egen bekostnad såväl hemma som på sommargården mellan kolonisäsongerna.

Personalutbildning

Ungdomsorganisationernas m. fl. utbildning för arbete på läger består, förutom ovan nämnda eventuella introduktion, oftast av integrerad lägerkunskap i den ordinarie ledarutbildningen. Några organisationer anordnar pla-

neringskonferenser för ansvariga lägerledare, på vilka bl. a. utvärderingsfrågor och metodutveckling diskuteras.

Som exempel på existerande utbildningsformer för sommargårdspersonal kan nämnas utbildningsverksamheten på Barnens Ö. Under de 5 förberedelsedagarna 1974 erbjöds en allmän information till föreståndare respektive husmödrar och kokerskor. Minst en anställd från var och en av de 25 sommargårdarna deltog i en genomgång av "mun-till-mun-andning" och livräddning. Idrottsledarna informerades om sommarens program och fick del av tävlingstips och regler. En ledare från varje gård inbjöds till några timmars kurs om "lekar i skog och mark", som utformades i samverkan med Korporationsidrottsförbundet. Vidare anordnades en kurs inriktad på psykologiska och pedagogiska frågor. Kursen inleddes under en av förberedelsedagarna och följdes sedan upp under sommaren i form av ett antal handledda diskussionskvällar på intresserade sommargårdar.

Sedan 1969 har Barnens Dags Riksförbund anordnat en konferens för såväl till förbundet anslutna som för utomstående sommargårdsanordnare och personal. Konferensen behandlar organisationsfrågor, administration, verksamhetens innehåll och förmedlar praktiska tips. Både föreningar och kommunala anordnare sänder representanter till kursen. Den brukar vara förlagd till en långhelg under våren. Konferensavgiften var 1974 250 kr.

För personal vid Stockholms sommargårdar har Centralföreningen för sommarvistelse för barn sedan några år anordnat frivilliga veckoslutskurser under vårarna. Följande kurser ingick i 1974 års program:

"Samarbete-ledaransvar-administration". Målsättnings-, samarbets- och utvecklingsfrågor, personalfrågor, administration och föreskrifter behandlades.

"Kostfrågor". Kurs för dem som skulle arbeta i kök. Utöver matsedelsförslag, näringsfrågor, inköp, livsmedelslagstiftning m. m. diskuterades verksamhetens mål och utveckling.

"Simning och bad". Utbildning av simlärare.

"Skapande dramatik". Genom kursen ville Centralföreningen bidra till att öka intresset för skapande verksamhet på sommargårdarna och därigenom bidra till en utveckling av målsättningen.

"Segling och sjöverksamhet". Sjösäkerhet, seglingsinstruktion, båtvård och pedagogiska diskussioner stod på schemat.

"Erfarenhetsutbyte för arbetet på sommargård". Kurs av och för personal om pedagogisk utveckling av verksamheten, solidaritet och utbyte av erfarenheter.

Centralföreningens kurser nådde ca 250 anställda, dvs. 1/4 av personalen på Stockholms sommargårdar. Kostnaderna för verksamheten uppgick till ca 60.000 kr. exklusive administration, eller ca 240 kr. per deltagare.

Granlidens sommargård genomförde som ett projekt i 1974 års försöksverksamhet en dialogpedagogisk utbildning, som utformades av och för personalgruppen. Utgångspunkten var gruppens egna erfarenheter och ideologi samt verksamhetens officiella målsättningar. Personalen åkte ut till sommargården tre helger före sommaren. Dessa helger kompletterades med individuella utbildningsdagar senare under sommaren. Under dessa dagar bearbetades erfarenheter som personalen fått under arbetets gång samt besöktes andra sommargårdar för att ta del av deras erfarenheter. Kostnaderna för denna utbildning uppgick till ca 2.500 kr. eller 220 kr./deltagare (rese-, mat- och planeringskostnader). Dessutom kostade den personalförstärkning, som erfordrades för att kunna genomföra utbildningsdagarna, ca 5.000 kr.

Handledning

Resurser för fortlöpande pedagogisk handledning genom pedagog- eller psykologkonsulter tycks saknas hos såväl lägeranordnare som sommargårdsanordnare. Endast ett fåtal kommunala sommargårdsanordnare har anknutit verksamheten organisatoriskt till kommunens barntillsynsorganisation, så att konsulter för förskolor och fritidshem står till sommargårdarnas förfogande.

Arbetsätt och schemaläggning

Fördelning av ansvar och arbetsuppgifter

En entydig beskrivning av hur ansvar och arbetsuppgifter fördelas mellan de olika befattningshavarna på läger eller sommargårdar är omöjlig att göra. Beroende på inriktning, tidsomfattning, storlek etc. varierar uppläggningsen av arbetet från det ena stället till det andra.

Inom lägerverksamheten, vars syften varierar mer än sommargårdarnas, beror ansvarsfördelningen mer på verksamhetsinriktningen än på tradition och resurser. Ett seglarläger, ridläger eller idrottsläger har som huvudsyfte att erbjuda en viss typ av aktiviteter. De vardagliga göromålen står då inte i centrum på samma sätt som på sådana sommargårdar och läger, där en helhetssyn på det dagliga livet är en pedagogisk grundidé. Inom ledarutbildningen märks emellertid tendenser i riktning mot ett ökat intresse för individens utveckling, för sociala roller och identifikation.

Koloniverksamhetens tradition har inneburit synnerligen strikta personalhierarkier. Stadga för barnavårdsanstalter och socialstyrelsens råd och anvisningar framhäver kraven på föreståndaren. Ofta har föreståndaren och husmor varit ett äkta par och de enda i personalen som träffats mellan säsongerna och gemensamt planerat verksamheten. Föreståndaren och husmor har återkommit år från år, medan övrig personal i regel har blivit "sommarsländor".

I personalförteckningar för sommargårdar i landet återfinns en mångfald olika yrkesbeteckningar och kombinationer av sådana. Man kan ofta ana ett funktionstänkande bakom personalstrukturen. Som exempel kan nämnas en sommargård för 86 barn med följande personalkategorier: föreståndare, husmor, simlärare, fritidsassistent, sjukvårdsassistent, assistenter, praktikanter, kokerska, ekonomibiträden, vaktmästare.

På mindre sommargårdar är det vanligare med en uppdelning av personalen i färre kategorier. En gård med 28 barn har t. ex. föreståndare, kokerska samt ett antal ledare. Bakom denna struktur ligger förmodligen ett arbetslagstänkande.

Den vanligaste arbetsmodellen på sommargårdarna är för närvarande den funktionsinriktade. Arbetslagsprincipen ställer krav på gemensamma förberedelser och utbildning. Den torde också vara mer personalkrävande. Pedagogisk utveckling kräver resurser, vilka man inte har råd till. En sommargårdsanordnare uppgav 1973 att man av ekonomiska skäl inte kunde anställa personalen tidigare än en dag innan barnen kom till gården. (Idéell anordnare, förskolbarnsgård.)

Alltfler sommargårdar uppger att man tillämpar "roterande schema". Någ-

ra menar att alla skall delta i alla uppgifter och att var och en skall ansvara för det han/hon gör. Andra menar att alla skall få dela på förekommande arbetsuppgifter, men att ansvaret för olika verksamheter ligger på bestämda befattningshavare. En ordning som blir allt vanligare är att det finns en kökerska och att övrig personal turas om som kökshjälp.

Schemaläggning, ledighet och arbetstid

Lägrens och sommargårdarnas karaktär av icke varaktig arbetsplats, personalens engagemang för arbetet, idealitet och tradition gör att många anställda är främmande för tanken på reglerad arbetstid eller upplever arbetstidsschema som något överflödigt. En ledig dag i veckan räcker för att "hämta andan". Det är inte ovanligt att även denna dag glöms bort. Man bortser ofta från arbetstidslagens krav på arbetstidsscheman, övertids- och jourtidsjournalföring.

I en del fall har sommargårdsföreståndarna uppgivit att förekommande scheman är en ren formsak och att ingen kan hindra personalen att arbeta på sin fritid.

Ju kortare tid en verksamhet omspanner, desto mindre angeläget upplevs behovet av reglerad arbetstid. När en verksamhet pågår ett par veckor eller längre torde behovet av privatliv, avskilt från barn och arbetskamrater, öka. Lägrens och sommargårdarnas förutsättningar att på ort och ställe erbjuda denna rekreation är inte alltid så goda. Personalrummen är ofta byggda för enbart nattvila.

Det förekommer att en del sommargårdsanordnare gör scheman. Andra delegerar detta ansvar till föreståndarna. Somliga har överhuvudtaget inte aktualiserat frågan.

Bland förekommande schematyper är "ledighetslistan" den vanligaste. Lediga dagar eller delar av dagar sätts upp på en lista. Om personalgruppen fyller i listan tillsammans, kan alla möjliga hänsyn tas till var och ens behov. Det är lätt att samordna tillgängliga personalresurser med verksamhetsplaneringen så att om t. ex. alla ledare behövs en dag, ingen tar ledigt då. När ovanstående schematyp skall anpassas till en begränsad arbetstid och till personaltillgången, har man snart utvecklat ett arbetstidsschema med angivna raster, kvälls- och morgonskift osv.

Den sistnämnda schematypen blir allt vanligare på kolonier. I vilken omfattning scheman förekommer på läger har inte undersökts. En lägeranordnare har uppgivit att kökspersonalen har regelbunden arbetstid och att övriga arbetar efter principen "ledighetslista".

Personalkonferenser

På enstaka sommargårdar och läger är planering av den dagliga verksamheten fortfarande en föreståndaraktivitet. Det förekommer (1973) till och med att föreståndaren anslår sitt egenhändigt utarbetade dagsprogram på anslagstavlan och att ledare, barn och kökspersonal får i detalj veta vad som förväntas inträffa under dagen och vem som skall ansvara för det. Detta system tycks emellertid bli allt ovanligare. Åtminstone i sommargårdssammanhang förekommer fortfarande brister i planeringsavseende.

”Ledarna och barnen hittar säkert på något tillsammans. Vi lever ju som en stor familj (36 personer) och då skall man väl inte behöva ha några konferenser” (utdrag ur inspektionsanteckningar 1973).

Den numera vanligaste modellen torde vara att man samlar personalen till personalkonferenser under mer eller mindre formaliserade och schemabundna former.

Ett exempel ur en intervju på hur man planerar på ett permanent läger:

”Vi har samlingar för all personal ungefär varannan dag. Vi diskuterar vem som skall göra vad. Ibland tar vi upp något problem med barnen för att knyta ihop teori och praktik. På det viset får samlingarna också utbildningskaraktär. Ibland samlas vi för att bara göra något trevligt tillsammans. Hyddledarna har sittning varje dag. Då får man reda på vad som inträffat och man får ut information till barnen.

För att få med lägerdeltagarna i planeringen har vi ett programråd. Man väljer inte in deltagarna i rådet, utan uppgiften att sitta i programrådet cirkulerar i barngrupperna.”

En sommargård fick genom socialstyrelsens försöksverksamhet 1973 medel för att bl. a. avlöna en utbildad personalgruppsledare för handledda personalkonferenser en gång per vecka. Syftet med dessa handledda konferenser uttrycker gruppen så här i sin rapport:

”... vi skulle försöka reda ut och lufta våra reaktioner och irritationer på varandra, att regelbundet diskutera och medvetandegöra våra egna upplevelser av de problem som möter oss i vår samvaro med varandra och med barnen.”

Utöver dessa handledda konferenser hade personalen två andra obligatoriska personalträffar per vecka. På dessa tog man upp konflikter och missförstånd som uppstått när kommunikationen till vardags inte fungerat. Iakttagelser av barnen både som individer och i grupp togs också upp. Dagsprogram och vem som skulle göra vad gjordes upp varje morgon före samlingen tillsammans med några av barnen.

Personalbortfall

Ett speciellt problem på sommargårdar och läger är hur man skall ersätta personal, som av olika anledningar inte kan fullfölja sin anställning. Ett personalbortfall under några dagar kan som regel klaras genom övertidsinsatser från övrig personal. När frånvarotiden blir längre, kan problemen bli avsevärda. Den vanligaste åtgärden är att man kallar in bekanta, semesterlediga f. d. medarbetare osv. Svårast blir det när ”nyckelpersoner” (t. ex. kokerskan) måste ersättas. Ju striktare uppdelningen av arbetsuppgifter är mellan medarbetarna, desto fler blir ”nyckelpersonerna”.

Centralföreningen för sommarvistelse för barn har försökt lösa problemet genom att upprätta listor över personer, som kan vikariera. Under de två år som denna verksamhet pågått har man inte helt lyckats lösa problemet. Det har varit svårt att få kontakt med lämpliga personer under sommaren. Många av dem som anställts på detta sätt har haft svårt att komma in i personalgrupperna, som i regel hunnit bli sammansvetsade.

En iakttagelse vid genomgång av personaltätheten på många kolonier och läger har varit de obefintliga ”personalmarginalerna” för oförutsedda händelser. Ett avskräckande exempel härpå är en koloni i idéell regi med två anställda på 14 barn.

Facklig anknytning

Bristfälliga löner och arbetsförhållanden inom läger- och sommargårdsverksamhet sammanhänger huvudsakligen med att personalen inte kunnat träffa avtal med huvudmännen genom fackliga organ. De exempel som finns på avtalsbunden personal (t. ex. vissa landstings och vissa organisationers helårsanställda personal) visar vilken betydelse facklig anknytning får.

Någon genomförd aktion från de avtalsslutande förbunden för att ansluta den säsongsanställda sommargårds- och lägerpersonalen har hittills inte förekommit.

Under sommaren 1974 konstituerades Sommargårdsarbetarnas Riksorganisation (SARO). Den främsta anledningen till organisationens tillkomst var en bland personalen ökad medvetenhet om att de låga löner och de extremt dåliga villkor man i allmänhet arbetade under berodde på avsaknaden av ett fackligt organ. Inom SARO utreds frågan om att uppgå i eller samverka med något av de större fackförbunden. Enligt uppgift har SARO medlemmar på ett hundratal sommargårdar runt om i landet (januari 1974).

Pedagogisk verksamhet

Beträffande den pedagogiska verksamheten vid sommargårdar har riktlinjer för denna endast ytligt berörts.

Som allmänna riktlinjer för verksamheten anges i stadga för barnavårdsanstalter 15 §:

”Befattningshavaren vid barnavårdsanstalt bör skaffa sig kännedom om egenart och utvecklingsgrad hos varje barn, i vars vård och fostran han deltagit och anpassa sina omsorger om barnet därefter. Han bör sträva efter att få till stånd ett förtroendefullt förhållande till barnen samt efter bästa förmåga medverka till att barnen finner sig väl tillrätta. Barn som är intaget i barnavårdsanstalt må icke utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling.”

Länsstyrelsens tillsynsansvar innebär ”att dels vaka över att verksamheten vid barnavårdsanstalterna i länet bedrivs i enlighet med gällande bestämmelser och i övrigt på sådant sätt att där intagna barn erhålla god vård och fostran. . .”

Lokaler

Sommargårdarna utgjordes i början av förhyrda bondgårdar, s. k. gårdsskolonier. Vid sidan av dessa började även uppföras byggnader som var särskilt avsedda för sommargårdsverksamhet. De flesta sommargårdarna är byggda före 1950-talet. De har därmed en standard som motsvarar den tidens krav. Socialstyrelsen har i Råd och Anvisningar utfärdat de krav som bör ställas på sommargårdar. Dessa kompletteras av flera stadgar och lagar, som reglerar bl. a. brandskydd, hälsovård och livsmedelshygien.

På många sommargårdar är underhållet eftersatt. Bristande ekonomi torde vara den avgörande anledningen. Vidare har sommargårdsverksamheten – i förhållande till andra verksamhetsformer – ur kapitalkostnadssynpunkt tittat sig dyr på grund av den korta nyttjandetiden. De senare årens nedläggningar av sommargårdsverksamheten är i huvudsak att hänföra till de ökade krav som numera ställs på hygien, standard på lokalerna och övriga anordningar.

Understöd för att anordna sommargård kan utgå ur Allmänna Arvsfonden. Understöd beviljas för uppförande av byggnad (nybyggnad), för inköp av befintlig byggnad, för erforderliga ombyggnads-, tillbyggnads- och förbättringsarbeten samt för anskaffning av en första uppsättning inventarier eller för komplettering av den första uppsättningen inventarier, om denna ej varit fullständig. Understöd utgår ej till driftskostnader, vartill också räknas utgifter för sådana reparationer, som hänför sig till en anläggnings normala underhåll.

Finansiering av sommargårdar

Av nedanstående tabell framgår hur sommargårdsverksamheten finansieras samt de samhälleliga respektive övriga bidragsgivarnas procentuella insatser.

Tabell 20. Barnkoloniernas utgifter och inkomster i kronor per vård dag 1973 (driftskostnader)

	Anordnare					Samtliga kolonier
	Kommuner	Landsting	Barnens dags- o. Majblom- mefören. Solstickan	Tbc-, nykter- hets-, reli- giösa och övr. föreningar	Industrier, Enskilda personer	
<i>Antal kolonier</i>	163	7	44	79	2	295
<i>Utgifter:</i>						
Avlöningar	24,18	51,53	14,42	17,61	10,88	21,55
Kosthåll	10,90	13,63	9,98	11,12	10,53	10,82
Lokalkostnader	7,24	10,20	4,89	5,42	1,98	6,50
Övriga utgifter	14,68	11,91	10,35	12,23	3,09	13,37
Ev. överskott vid kolonitidens slut	1,56	—	0,27	0,75	—	1,15
Summa:	58,56	87,27	39,91	47,13	26,48	53,39
<i>Inkomster:</i>						
Kommunala bidrag	35,55	4,93	4,20	15,63	—	25,65
Landstingsbidrag	0,12	—	0,68	8,63	—	1,87
Statsbidrag	1,48	0,78	1,34	1,46	—	1,44
Bidrag från Majblomman	0,01	—	3,95	1,22	—	0,93
Bidrag från Solstickan	0,07	—	1,23	1,20	—	0,49
Bidrag från Barnens Dag	0,09	—	4,27	0,08	—	0,81
Kapitalavkastning	0,25	—	0,47	0,84	—	0,39
Vårdavgifter	5,25	—	0,93	6,84	10,47	4,75
Övriga inkomster	2,87	1,46	7,85	5,55	—	4,23
Att tackas av huvudman	12,87	80,10	14,99	5,68	16,01	12,83
Summa:	58,56	87,27	39,91	47,13	26,48	53,39

Avgifterna anknyter i regel till de inkomstgraderade avgiftsnormer som tillämpas vid daghemmen. Även andra konstruktioner kan förekomma.

Sommargårdsverksamhet för barn med särskilda behov

Föreliggande beskrivning har sammanställts utifrån telefon- och personlig kontakt med olika representanter för och genom material från de handikapporganisationer som bedriver sommargårds- och/eller lägerverksamhet för medlemmar i åldern 7–13 år.

Utredningen har även kontaktat Psykiska barna- och ungdomsvården, PBU, i Stockholm. En beskrivning ges av dess terapiverksamhet med bl. a. sommargårdsvistelse och dagläger. Invandrarbarnens möjligheter att delta i olika sommaraktiviteter har dessutom berörts.

Förutom den rena faktainformationen som ges angående organisationernas verksamheter, redovisas deras olika representanters synpunkter på hur sommargårdar och läger bör drivas och hur verksamheten bör läggas upp för att bäst möta barns olika behov.

Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar, RBU

RBU driver inte någon sommarverksamhet i traditionell bemärkelse. I stället anordnas bl. a. intensivträningskurser som främst vänder sig till individualintegrerade barn. Förbundet anser att landstingen försummat att ge dessa barn den behandling och den fysiska och sociala träning som de borde få i skolan. Man har därför startat dessa intensivträningskurser främst för att de rörelsehindrade skolbarnen skall få dessa elementära behov något så när kompenserade under sommaren.

De barn som vistats på institution får ofta sin frisk- och sjukgymnastik och sitt behov av sommaraktiviteter tillgodosett genom institutionens försorg.

Eftersom RBU inte har någon egen sommargård, förläggas kurserna till olika platser. Sommaren 1974 hade man två kurser i Sverige och en kurs i Spanien. I kurserna deltar huvudsakligen ungdomar i åldrarna 13–27 år, som sedan delas upp i olika grupper, 13–15 år, 16–18 år samt 19–26 (27) år. I gruppen 19–26 (27) år deltar oftast ungdomar som både är rörelsehindrade och utvecklingsstörda. Till varje kurs uttas 20 rörelsehindrade och 20 "hjälpare". Kurserna pågår 2–3 veckor. "Hjälparna" är oftast ungdomar, som tidigare inte arbetat med handikappade. Istället försöker man få med ungdomar med olika hobbies, t. ex. sådana som kan spela gitarr, fotografera, måla, vilket de sedan lär sina kamrater. Inga speciella kurser anordnas för "hjälparna", men första dagen lär gymnastikledaren och sjukgymnasten dem lyft- och bärteknik.

Varje dag har 3 timmars bunden tid. Man ägnar 1 timme till fysisk träning, 1 timme till simning och 1 timme till bollspel och andra spel. Därutöver är dagarna fria att disponera med utrymme för egna aktiviteter och social träning.

Kursen benämndes tidigare intensivvårdskurs. RBU ansåg att ordet "vård" var missvisande. Vård kan innebära att den som blir utsatt för vården lätt passiviseras och inte ges möjligheter att få använda sin egen kapacitet. Beteckningen intensivträningskurs var därför mer rättvisande med tanke på kursens syfte att träna de rörelsehindrade att så långt möjligt leva ett liv bland andra människor och trots sitt handikapp lära sig att klara sig själva i största möjliga utsträckning. I och för sig är ett av huvudmotiven med kursen intensiv fysisk träning som kompensation för deltagarnas bristande möjligheter till detta under terminerna. Den fysiska träningen kan också ses som ett medel att höja deltagarnas förmåga till självverksamhet, att träna deltagarnas sociala samspel samt göra det lättare för de handikappade i umgänget med icke-handikappade.

Målsättningen för RBU:s intensivträningskurser är

- att genom sjukgymnastik, anpassad friskgymnastik, talterapi, Halliwicksimning, bollekar och annan kroppslig träning förbättra elevernas allmänna fysiska condition, rörelse- och balansförmåga
- att genom träning och stimulans i en miljö utan påverkan av "beskyddande" föräldrar höja elevernas förmåga till självständig verksamhet
- att genom samvaro med icke-rörelsehindrade ungdomar träna deltagarna att ta kontakt med andra ungdomar och få de handikappade att känna att de har ett egenvärde i det sociala samspelet
- att medverka till att de handikappade kan få uppleva tryggheten och stimulansen av att ha en krets av vänner utanför den egna familjen

att skapa kontakter för framtiden mellan handikappade och icke-handikappade ungdomar och bereda vägen för en större förståelse för de handikappade och deras problem.

RBU har tidigare inte bedrivit någon speciell verksamhet för yngre barn. Sommaren 1975 anordnades för första gången under två veckor en intensivträningskurs för 10–14-åringar på Billingehus i Skövde. Kursen var avsedd för de handikappade barnen och deras föräldrar samt deras icke-handikappade syskon och kamrater.

På programmet stod Halliwicksimning och annan fysisk träning, men framförallt ägnade deltagarna sig åt varandra och åt en trevlig, gemensam samvaro. För barnens föräldrar hölls även föreläsningar om psykologiska problem för familjer med handikappade barn.

Kursen var mycket uppskattad och RBU ämnar även för nästa år anordna liknande verksamhet.

Hörselfrämjandets Riksförbund, HfR

HfR driver två sommargårdar, Granbacka, Höör, och Marka. Där vistas barn mellan 7–12 år under två perioder på ungefär 14–17 dagar varje sommar, med omkring 15 barn i varje grupp. HfR anordnade sommaren 1975 också läger i samarbete med 4H, där de hörselskadade barnen tillsammans med normalhörande kamrater fick lära sig något om lantbruk och att sköta djur. Denna verksamhet riktade sig till barn i åldern 10–14 år. Försöket utföll relativt väl.

På en av sommargårdarna gjordes försök att integrera de hörselskadade barnen med barn från ett intilliggande ridläger. Försöket blev emellertid mindre lyckat. Detta kunde bl. a. bero på att ridlägerbarnen var styrda av programmet för sin verksamhet, liksom de hörselskadade barnen för sin, och att detta verkade hämmande och stressande på samvaron barnen emellan. De hörselskadade barnen lekte däremot med de bofasta barnen i omgivningen.

Personalen vid sommargårdarna har rekryterats från de olika lokalföreningarna i landet samt från Stockholms ungdomssektion. Dessutom anställdes även medhjälpare med en speciell hobby och studerande som behövde praktik för fortsatt verksamhet bland barn. Medhjälpare som ägde kunskaper om hörselhandikapp deltog också. Tyvärr råder stor brist på sådan personal.

HfR har ingen daglägerverksamhet. Sommargårdsverksamheten bedrivs fristående från övrig verksamhet. Något mera omfattande samarbete med de övriga dövorganisationerna förekommer inte.

HfR är inte angeläget om att barnens föräldrar skall delta i verksamheten, då man anser det viktigt att barnen får ta ett eget ansvar och i möjligaste mån klara sig själva, eftersom de i många fall är överbeskyddade av föräldrarna.

För HfR:s del är det ett bekymmer att sommargårdarna saknar teleslingor, beroende bl. a. på att anläggningarna inte är HfR:s permanenta. Man önskar dock att kommunerna skulle bekosta detta. Vid anordnandet av sommargårdsverksamhet har HfR att ansöka om medel från staten, stiftelser och fonder för att täcka kostnaderna. Detta medför att HfR inte förrän tidigast maj-juni är säker på om kostnaderna för verksamheten täcks, vilket man ser som ett stort problem. Man önskar därför en samordning av alla statliga "öronmärkta" bidrag/anslag och att *ett* bidrag skall utgå till organisationerna.

Sveriges Dövas Riksförbund, SDR

Tidigare fanns en sommargård för döva barn i Vejbystrand. Denna lades ner för några år sedan. Någon speciell sommargårdsverksamhet för döva barn har ej funnits sedan dess.

Sommaren 1974 anordnade emellertid SDR på försök en sommargård för döva barn i åldern 7–11 år, på Carlborgsons gård i Leksand. Sommargården var även öppen för hörande syskon till de döva barnen. På så sätt gavs de möjlighet att lära sig teckenspråk och få bättre kontakt med sina döva syskon. Försöket utföll väl, varför SDR fortsatt med denna verksamhet. Sommargårdsvistelsen varade 6 veckor. Sommaren 1975 ändrades vistelsetiden till 3 veckor och två perioder.

Då bl. a. informationen till barn och föräldrar angående verksamheten ej nått fram tillräckligt, var deltagarantalet lågt sommaren 1974. Endast 8 döva barn deltog. Personalen bestod av 2 förskollärare och en yngre medhjälpare, alla teckenspråkskunniga. SDR anser detta vara absolut nödvändigt för att en meningsfull kontakt skall kunna upprätthållas mellan barn och personal.

Under sommarferierna i hemmen blir döva barn med icke teckenspråkskunniga föräldrar ofta isolerade. Det är därför viktigt att barnen får tillfälle att vistas på en sommargård, där de fritt och obehindrat kan få använda teckenspråket och där det finns personal som förstår dem. I regel är det föräldrarna som önskar åka på egen semester som vill att deras döva barn under tiden skall få vistas på sommargård. Det är ansträngande att ha döva barn, eftersom dessa barn kräver en stor insats från föräldrarnas sida. Föräldrarna behöver därför avlastning under semestern för att hämta nya krafter.

Sommaren 1975 pågick SDR:s sommargårdsverksamhet i två perioder under tiden 7 juli–17 augusti, med tre veckor för varje grupp. Vistelsen var avsedd för döva barn till hörande föräldrar samt för hörande barn till döva föräldrar. Hörande syskon till döva barn var också välkomna. Teckenspråksundervisning gavs alla barn. Personalen bestod av föreståndare, fritidspedagog och lekledare, terapilärare, teckenspråkslärare och lekpersonal. Föräldrarna betalade en avgift på 10 kr./dag och barn.

Riksförbundet mot Allergi, RmA

Sedan år 1970 driver RmA i egen regi sommargården Bökenäs i närheten av Karlskrona. Man har dock möjlighet att även utnyttja sommargårdar som andra organisationer driver, t. ex. Kärradal, Röda Korset, Storgårdsnäset, Sociala Missionen och KFUM:s sommargård i Sälen.

På sommargården i Bökenäs mottas under 6 veckor 26 barn i åldrarna 7–14 år. Integreering med icke-allergiska barn förekommer inte, då gården är för liten och de ekonomiska resurserna otillräckliga.

Eftersom sommargårdsvistelsen är relativt lång, har föräldrarna möjlighet att tillbringa en kortare tid tillsammans med sina barn på sommargården.

RmA har inga direkta krav på att personalen skall vara specialutbildad. Den personal som anställs genomgår före arbetets början en kurs, benämnd "Allergiska barn". De får lära sig en del om handikappet och vilka krav som ställs på ett allergiskt barns omgivning vad gäller människor och miljö. Under sommargårdsvistelsen har man tillgång till barnallergiläkare i Karlskrona och dessutom möjlighet att utnyttja Karlskrona lasarett om något barn insjuknar.

RmA framhåller att all fritidsverksamhet måste göras mer tillgänglig för de allergisjuka. Deras rörelsefrihet kan bli allvarligt beskuren, om man inte redan på planeringsstadiet av verksamheterna tar hänsyn till framför allt den hygieniska standarden och luftens beskaffenhet.

Svenska Psoriasisförbundet

Förbundet driver ingen sommargårdsverksamhet eller annan form av barnverksamhet. En mycket liten procent av medlemmarna är barn. Endast cirka ett tiotal har efterfrågat någon form av barnverksamhet. Förbundet avser att så småningom starta kurser, där barn och föräldrar tillsammans får lära sig att behandla sjukdomen.

Riksföreningen för cystisk fibros, RFCF

Det finns ungefär 200 barn med cystisk fibros i landet, varav 12 är över 16 år.

Riksföreningen driver en sommargård som finansieras tillsammans med Första Maj-blommeföreningen. Man erhåller dessutom 65 kr./dag och barn i bidrag från lands-tinget. Varje barn får dessutom reseersättning för en resa med vårdare.

Alla barn som önskat komma till sommargården har kunnat beredas plats. Ungefär 50 % av de 200 barnen söker varje sommar. Barnen får också gärna ta med sig någon kamrat eller syskon.

Riksföreningen anser att man i första hand skall integrera barn med cystisk fibros med andra barn. Detta bör dock ske först när man har läkarutlåtande på att barnet orkar med ett sådant arrangemang. Det är också mycket viktigt att det finns special-utbildad personal på dessa sommargårdar, eftersom cystisk fibros har en sådan speciell sjukdomskaraktär. De barn som ej kan integreras på grund av sin sjukdom måste få komma till specialsommargårdar. Eftersom RFCF:s sommargård ligger i anslutning till fyra andra sommargårdar med friska barn, sker en naturlig integration dem emellan.

RFCF anser det viktigt att läkare knyts till *alla* sommargårdar, med en läkare på ungefär 150 barn. Idag är det oftast en heltidsläkare på flera hundra barn.

RFCF framhåller att sedan barnen fyllt sju år kan det vara nyttigt för barn och föräldrar att vara åtskilda ett tag. Liksom många andra handikappade barn blir dessa barn ofta överbeskyddade av föräldrarna. De bör därför ges möjlighet att vara på egen hand någon gång och klara sig själva. För barn mellan 7-9 år anser man att 2-3 veckors sommargårdsvistelse är lämplig samt för barn i åldern 10-14 år en månad.

Föräldrarna har möjlighet att hälsa på sina barn när som helst de önskar. Speciella besöksdagar anordnas också för föräldrarna, då de deltar i verksamheten och får information om barnens sjukdom.

Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka, RHL

RHL har ingen egen barnverksamhet utan hänvisar till Riksföreningen för cystisk fibros.

Riksförbundet för Svensk Epileptikervård

Riksförbundet driver ingen sommargårdsverksamhet i traditionell bemärkelse.

Barn och ungdom med epilepsi vistas ofta i sina hem och går i skola, genomgår yrkesutbildning eller har arbete på hemorten.

Familjer med en på detta sätt handikappad medlem, kan beredas rekreation och avkoppling genom att tillsammans företa en resa inom eller utom landet. Radiohjälpen har ställt medel till förfogande för stipendier om vardera 2.000 kr. för att underlätta sådana rekreativstelser. Familjerna får själva välja resmål. 10-12 stipendiat tas ut varje gång. Stipendieansökan skall innehålla en sammanfattande redogörelse för barnets eller den unges medicinska och sociala situation samt en beskrivning av den tilltänkta rekreativstelsen, kompletterad med en redovisning av kostnaderna. En stipendiegrupp bedömer sedan inkomna ansökningar och meddelar beslut till de sökande. Rapport insänds senare till Radiohjälpen med redovisning över hur medlen använts.

Riksföreningen mot Reumatism, RmR

RmR har inga anordningar eller arrangemang för barn vad gäller rekreation eller annan form av barnverksamhet. Behovet är dock mycket stort och efterfrågas ofta av reumatikerbarnens föräldrar.

Även för de vuxna reumatikerna är möjligheterna till rekreation dåliga.

RmR har tillsatt en arbetsgrupp som utreder frågan om vuxna reumatikers behov av rekreationstillfällen och gårdar. Funderingar finns även om liknande anordningar för barn.

Många reumatiker är dock anslutna till riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdom och kommer i dessa fall i åtnjutande av dess sommarverksamhet.

De blindas förening, DBF

DBF driver ingen speciell barnverksamhet. Däremot arrangerar DBF ungdomsläger sedan år 1969 i samarbete med Lionsklubbar. Lionsklubbarna står för de ekonomiska åtagandena beträffande deltagarnas resor och uppehälle. DBF programlägger innehållet i samråd med ansvariga från Lions samt tar ut ledare och betalar deras löner.

All form av lägerverksamhet bedrivs integrerad, dvs. cirka 1/3 upp till 1/2 är seende ungdomar. Många av de synskadade ungdomarna har även annat handikapp, t. ex. hörselnedsättning, rörelsehinder eller utvecklingsstörning. Lägren har riktat sig till ungdomar i åldrarna 12– ca 30 år. Den största åldersgruppen ligger mellan 13–17 år.

Blindas Barns Utveckling, BBU

BBU är en ideell förening, som grundar sin verksamhet på frivilliga insatser för att kunna ordna fritidsverksamheter för blinda barn och ungdomar. Föreningen har ett nära samarbete med Tomtebodaskolan som inte anordnar någon egen sommarverksamhet för sina elever.

BBU grundades år 1969 och drivs numera av ett 60-tal personer. Många av dem är f. d. elever från Tomtebodaskolan, som blivit kvar som ledare.

BBU har en fritidsgård i ett f. d. vårdshus tillhörigt Örbyhus slott i Uppland. Dit reser varje veckoslut en grupp elever från Tomtebodaskolan, ungefär 20 st i åldern 12–17 år, tillsammans med ledare för att idka friluftsliv och pröva på aktiviteter som förekommer i seende ungdomars friluftsliv. Med inbyggd radio i s. k. "störtkruka" kör man t. ex. traktor, moped, snöscooter. Man seglar, paddlar kanot, orienterar i skogen och har trivsamt tillsammans med sång, musik och teater.

BBU har också en ridgård för blinda. Där anordnas varje sommar två ridläger. Dessutom anordnas kurser i dykning och utbildning till dykarinstruktörer, en verksamhet som visat sig framgångsrik just för synskadade.

Sedan ett år tillbaka har BBU utökat sin verksamhet till att även omfatta barn i åldern 7–11 år. År 1971 inköptes Örbyhus skolhus med ekonomiskt stöd från Rädda Barnen. År 1973 restaurerades skolan genom AMS' försorg och används nu som yngreverksamhetens fritidsgård. I anslutning till fritidsgården har man byggt en miniladugård och ett bollhus.

Vid varje veckoslut brukar ungefär 30 barn och ungdomar delta, varav 20 i åldern 12–17 år och 10 i åldern 7–11 år. Tillsammans med dessa deltar 10 ledare.

Verksamheten finansieras genom bidrag från organisationer, enskilda människor och företag. Dessutom erhåller man ett statligt bidrag på 10.000 kr. om året.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, FUB

Riksförbundet är mycket positivt till sommargårdsverksamhet. Man anser det vara en viktig verksamhet för både barnen och föräldrarna. Båda parter får en form av välbehövlig semester. För många föräldrar är det krävande att ha ett handikappat barn. Även om barnen vistas på institution vintertid är det bra för föräldrarna att kunna sända sina barn till en sommargård för att de själva skall kunna få ha semester.

FUB kan också tänka sig en form av sommargårdar där barn och föräldrar kan vistas tillsammans. Där skulle då finnas extra personal som tar hand om barnen viss del av dagen. Därutöver skulle barnen vara tillsammans med föräldrarna. Denna form av sommargårdsvistelse är dock, enligt FUB, svår att genomföra på grund av svårigheter att finna ställen där man blir accepterad.

FUB driver genom en stiftelse sommargården Solstrimman. Där mottar man barn som är mycket gravt handikappade. Under 5 veckor varje sommar vistas där 19 barn i åldern 7–18 år. Personalen rekryteras inte från institutioner, utan ofta är det studerande. Man försöker dock ha samma personal varje sommar. På Solstrimman har man följande personalsammansättning: 1 föreståndare, vanligen sjuksköterska, 1 bitr. föreståndare, sjukgymnast och 2 fritidspedagoger eller förskollärare. Någon form av integrering med andra barn förekommer inte, då detta ej var genomförbart vare sig ekonomiskt eller personellt.

Generellt anser FUB det önskvärt med vistelse på sommargård för barn från 3–4 till 18 års ålder. Man förordar också längre vistelseperioder än de 3 veckor som nu är vanligt på grund av den långa anpassningstiden. FUB tror dock att detta skulle vara svårt att genomföra, eftersom efterfrågan på sommargårdsplatser är så stor.

Svenska Röda Korset

RK har under en följd av år, senast sommaren 1970, drivit en sommargård för astmasjuka barn förlagd till västkusten. Under mellanliggande år fram till sommaren 1974 övertog Riksförbundet mot Allergi helt sommargårdsverksamheten. På grund av den ökade efterfrågan på sommargårdsplatser har också behovet av resurser ökat. Organisationerna beslöt därför att återuppta RK:s verksamhet sommaren 1974.

Som en följd härav anordnades sommaren 1974 åter sommargårdsverksamhet på Kinnagården i Kärradal under tiden 15 juli–12 augusti. Under 4 veckor mottogs 25 barn i åldern 5–12 år. Uttagningen av barnen skedde genom läkarremiss, efter skrivelse från RK till läkare och kuratorer vid barnkliniker osv.

De barn som uttogs till sommargårdsvistelsen var de som bedömts som svårast astmasjuka. Ofta var orsaken till uttagningen för sommargårdsvistelse en kombination av fysiska, psykiska och sociala handikapp. Många av barnen var också klart institutionsskadade. Sommargårdsvistelsen var sålunda ett sätt för dessa barn att radikalt få byta miljö, komma bort från hemmen och institutionerna. Många av astmabarnen får nämligen anfall som är klart utlösta av psykiska indikationer. När de kommer till sommargården efter att ha varit sjuka, brukar de ofta repa sig snabbt och bli relativt friska. Därför är det många gånger inte önskvärt att föräldrarna kommer och hälsar på. Några förbud mot föräldrabesök förekommer dock inte.

Någon integration med andra barn förekom inte. Däremot inbjöds barn och ungdomar från trakten till bollspel och olika aktiviteter, vilket fungerar väl.

Även barn i förskolåldern, 5–6-åringar har deltagit i sommargårdsverksamheter, vilket utfallit positivt, mycket beroende på den goda personalstyrka som fanns på gården. Personalen bestod av 1 föreståndare, 3 förskollärare, 2 1/2 sjuksköterska och 8 biträden.

Som en allmän synpunkt på sommargårdsverksamheten anser man att det är helt nödvändigt att gårdarna ligger på kort avstånd från sjukhus, eftersom astmabarn kan insjukna mycket dramatiskt och därmed har behov av snabb läkarvård.

RK:s övriga verksamhet i landet för handikappade barn redovisas nedan i sammandrag som gjorts från SRK distrikts- och lokalorganisationers ansökningar om medel till verksamhet för dessa barn.

Bland annat anordnar man barnvaktstjänst för handikappade utvecklingsstörda och rörelsehindrade barn, utfärder och badutflykter, klubbverksamhet, lägerverksamhet, studiecirklar och kurser, kontaktverksamhet, sysselsättning, sommargårdar, föreningsverksamhet, lekotekverksamhet och lekskola för utvecklingsstörda barn och för CP-

barn. Sammanlagt erhöll 16 st RK-föreningar bidrag för att kunna bedriva ovan nämnda verksamheter.

Sammanfattande synpunkter

Som tidigare nämnts utgör ovanstående sammanställning en grov inventering av den verksamhet som handikapporganisationerna bedriver för sina medlemmar. Ur materialet kan dock urskiljas vissa gemensamma synpunkter och riktlinjer från de olika organisationerna, vilka sammanfattas nedan.

Personalen skall vara välutbildad, helst specialutbildad, för att på rätt sätt kunna möta de handikappade barnens olika behov.

Så långt möjligt bör man integrera handikappade barn med icke-handikappade barn

De flesta organisationer är eniga om att sommargårdsvistelsen skall vara ett sätt för barnen att få byta miljö och erhålla viss rekreation och behandling

Eftersom de handikappade barnen lätt blir överbeskyddade av sina föräldrar, är de flesta organisationer negativa till allt för mycket föräldramedverkan

De handikappade barnens föräldrar har stort behov av avkoppling, vilket de kan få om deras barn får vistas på sommargård

Sommargårdsverksamhet för barn med särskilda behov är inte en fråga om "vård" i första hand utan mer ett sätt för dem att få umgås i grupp och utvecklas socialt.

Psykiska barna- och ungdomsvården, PBU i Stockholm

Vid tre sommargårdsanläggningar, Slandrom i Jämtland samt Söderviken och Kymmenö i Stockholms skärgård, bedriver PBU sommargårdsverksamhet. Som ett integrerat led i PBU:s behandlingsverksamhet ger dessa tre terapigårdar kvalificerad miljöterapeutisk behandling till 80 barn i åldrarna 8–13 år, främst för barn med känslomässiga störningar.

Uttagning sker endast av de barn som går i behandling på PBU, eftersom sommargårdsvistelsen är ett led i behandlingen. Barnen skall kunna följas upp av PBU efter vistelsen.

PBU har ingen familjesommargård. Däremot finns möjlighet att genom sociala nämnden hyra små stugor på landet för de föräldrar och barn som ingenstans har att åka på sommaren. PBU har också 3 terapiskolor, där personalen åker på semester tillsammans med familjerna som ett led i familjeterapin. De barn som går i terapiskolor får vanlig skolundervisning samt behandling på eftermiddagarna.

Erfarenheterna från sommargårdsverksamheten är i huvudsak mycket positiva. De barn som kommer till sommargårdarna är ofta barn med mycket svåra kontaktproblem. Många av dem, ungefär hälften, kan vara desamma under både två och tre somrar, beroende på längden av deras behandling och om det är speciellt bra för just de barnen att få vara på en sommargård. Ofta fungerar detta bra. Barnen känner igen varandra och vet vad sommargårdsvistelsen innebär. Detta, liksom att personalen ofta är densamma år efter år, ger barnen en viss yttre ram av trygghet.

Vistelsetiden för barnen är ungefär 4 veckor. Under denna tid är alltid personalen densamma, både dag och natt. Man arbetar inte efter rullande schema. Detta är viktigt med tanke på att sommargårdsvistelsen är ett led i behandlingsarbetet. Dessutom känner sig barnen trygga av att veta att alla, och alltid samma vuxna finns tillsammans med dem.

På två av sommargårdarna vistas 15 barn och 6 personal vardera. På en sommargård

10 barn och 4 personal. Vistelsetiden är uppdelad på två perioder per sommar, då man byter både barn och personal.

Personalen är ofta och i första hand från PBU. Nästan alla är fackutbildade, psykologer eller liknande. En del är studerande med inriktning på någon typ av verksamhet inom detta område. I och med de speciella arbetsförhållanden som råder på dessa sommargårdar och med tanke på den personal som finns ligger lönerna ganska högt. Ofta har man samma lön som under året i övrigt.

Någon integrering av PBU-barn och icke-PBU-barn på sommargårdarna förekommer inte, bl. a. av ekonomiska skäl. En viss form av integrering sker dock i och med att barn med så olika typer av problem och från så skilda miljöer kommer tillsammans. Egentligen är detta en vidare form av integrering än den som förekommer på de traditionella sommargårdar, där familjens socio-ekonomiska status utgör kriteriet för uttagning. De barn som kommer på PBU:s sommargårdar är barn från alla samhällsklasser och -förhållanden.

I och med att barnens behov och deras problem är så skiftande är det viktigt att uttagningen ger gynnsamma grupper av barn. Det får inte i en grupp komma fler barn med samma eller liknande problem. Formerna för sommargårdens arbete och vistelseformer ändras alltid beroende på vilken typ av barngrupp det är och dess behov.

Åldern på de barn som vistas på sommargårdarna ligger vanligen mellan 8–13 år och fördelas enligt följande: 9–12 år, 8–10 år, 11–13 år.

Inom Stockholms län ges varje år 80 barn tillfälle till sommargårdsvistelse samt 10 barn till dagläger. Efterfrågan är naturligtvis mycket större än det antal barn som tas ut. PBU har därför givit terapeuterna vid de 20 PBU-avdelningarna rekommendationer om vilka barn som får uttas till sommargårdsvistelse. Numera uppstår därför knappast någon större efterfrågan än de 80 platser som finns tillgängliga.

Sedan år 1964 har ingen utökning av sommargårdsplatserna skett, medan däremot underlaget har mer än fördubblats. PBU begär varje år ökade anslag för att kunna utvidga verksamheten och bredda behandlingsformerna. PBU har också begärt pengar för att i större skala kunna starta olika former av experimentverksamhet. Hittills har dock anslagen till verksamheten inte öökats så att de täcker behoven.

Dag- och veckoläger är enligt PBU en verksamhetsform som väsentligen borde utökas. De erfarenheter PBU gjort på detta område är positiva. Johannelunds terapiskola i Bromma driver sedan 4–5 år dagläger med gott resultat. I verksamheten ingår både PBU-barn och icke-PBU-barn. Även Farsta behandlingshem har under en sommarmånad dagläger, dock endast för PBU-barn som ett led i familjeterapi. Även denna verksamhet har utfallit positivt.

Enligt PBU torde även förskolbarn kunna vistas på sommargård, dock inte alltför små barn, men gärna 5–6-åringar. Förutsättningarna måste då vara annorlunda för sommargårdsverksamheten. Viktigt ur terapeutisk synpunkt är att sommargårdarna ligger så nära att föräldrarna har möjlighet att ofta komma och hälsa på sina barn. Sommargårdsvistelse i veckoform förordas. Viktigt är dessutom att både inne- och utemiljön är anpassad till småbarn.

Integrering av invandrabarn i läger- och sommargårdsverksamhet

Det finns idag ungefär 600 000 invandrare i Sverige. Att flytta till ett nytt land innebär ofta svårigheter för invandraren genom att det självklara, invanda livsmönster som individen tillägnat sig i sitt hemland kan komma i konflikt med det som råder i det nya landet.

Många invandrabarn kan uppleva samvaron med de svenska kamraterna

som mycket problematisk. Språksvårigheter, skiljaktig kulturell bakgrund och annorlunda traditioner gör att det kan bli svårt att nå kontakt. Från de vuxnas värld kommer fördomar mot andra grupper ofta in i bilden. Genom att integrera invandrarbarn i olika läger- och sommargårdsverksamheter samt i andra fritidsaktiviteter försöker nu en del föreningar och organisationer att bryta det främlingskap och den isolering som många invandrare upplever.

Nedan redovisas några olika försök med integrering av invandrarbarn i fritids- och sommaraktiviteter.

Statens Ungdomsråd har under åren 1972–1974 bedrivit försök med fritidsverksamhet bland invandrarungdom i Olofströms kommun.

Som övergripande mål för försöksverksamheten angavs att "denna skulle leda till att svensk ungdom och invandrarungdom skulle få insikter och kunskaper om invandrararnas förhållanden samt känsla för olika kulturinriktningar".

Som delmål angavs "att söka åstadkomma ökade och förbättrade kontakter mellan svensk ungdom och invandrarungdom, att stimulera invandrarungdomen till deltagande i det organiserade ungdomsarbetet i förenings- och kommunal regi samt att medverka till att underlätta invandrarbarnens och invandrarungdomens anpassning".

Inom försöksverksamhetens ram genomfördes tre läger:

1. *Brottarklubben Holjes träningsläger år 1972*

Man ville undersöka i vad mån gemensamt modersmål, gemensam ålder osv. skapade nationalitetsgrupper under lägret. De som deltog var 28 föreningsmedlemmar, pojkar i åldern 7–15 år, varav 20 var invandrare (18 finländare och 2 jugoslaver). Verksamheten startade fredag eftermiddag och pågick till söndag eftermiddag.

Vid de observationer som gjordes under lägertiden kunde man inte iaktta några nationalitetsgrupperingar. Däremot förekom en spontan indelning i åldersgrupper och aktivitetsgrupper under den fria tiden. Deltagarna själva upplevde inga språkproblem, vilket kan vara anledningen till att nationalitetsgrupper inte bildades.

2. *UF Kontakts läger år 1972*

UF Kontakt är en förening som huvudsakligen sysslar med friidrott. Många invandrarbarn är med i verksamheten.

Syftet med lägret var detsamma som för ovan beskrivna läger, alltså att undersöka i vad mån gemensamt modersmål, gemensam ålder osv. skapade nationalitetsgrupper på lägret. Man vände sig till s. k. "knattemedlemmar", pojkar och flickor i åldern 6–13 år.

Lägret påbörjades fredag eftermiddag och pågick till söndag eftermiddag. Antalet deltagare av 36 (15 invandrare), varav 15 flickor (7 invandrare).

En god kamratanda präglade lägret. Detta kunde bero på att ålderskillnaden mellan deltagare och ledare var liten. Alla deltagare kunde tala svenska. Några nationalitetsgrupperingar, mobbning eller motsvarande kunde inte noteras. De grupper som bildades eller organiserades under lägertiden hade klart samband med ålder, intresse eller aktivitetsgemenskap. Kontakten mellan pojkar och flickor var god. Någon särbehandling av invandrarbarnen förekom inte.

3. BK Holje och UF Kontakt, gemensamt läger år 1973

Syftet med lägret var att klarlägga i vad mån som nationalitetsgrupper bildades vid läger med deltagare från olika föreningar. Man vände sig till medlemmar i de båda föreningarna i åldern 10–16 år.

Lägret påbörjades fredag eftermiddag och pågick till söndag eftermiddag. Tre av ledarna var finstalande och en talade jugoslaviska. Av de 42 deltagarna var 22 invandrare varav 2 ungrare, 2 jugoslaver och 18 finländare.

Samarbetet mellan ledarna från de båda föreningarna fungerade väl. Särskilt UF Kontakts ledare upplevde det gemensamma lägret som bra. Man ansåg kontakten över föreningsgränserna vara mycket positiv. Härigenom motverkades den isolering som ofta präglar föreningsverksamhet. Vissa ledare från BK Holje ansåg lägerprogrammet vara för passivt och menade att man kunde ha fått ut mer av ett eget läger. Bland UK Kontakts medlemmar fanns ett visst motstånd att delta i lägret, eftersom man ansåg att brottarklubbens finländska medlemmar var "bråkiga". En intressant reaktion var också att medlemmarna i UF Kontakt betraktade BK Holjes finländska medlemmar som invandrare, medan man inte gjorde motsvarande åtskillnad bland sina egna medlemmar.

Invandrarbarnens föräldrar var mycket positivt inställda till lägret.

Socialstyrelsens försöksverksamhet

Från socialstyrelsens försöksverksamhet med fritidsaktiviteter refereras nedan ett projekt som haft till huvudsyfte att integrera invandrarbarn med svenska barn på sommargård.

Sökande: Centralförvaltningen för sommarvistelse för barn

Syfte: Utröna vilka problem som uppstår för invandrarbarn, hur integrering skall ske och hur föräldrarna upplever sommarvistelsen.

Målgrupper: Finska invandrarfamiljer med barn på Stockholms sommargårdar.

Innehåll: Projektet innehöll två led. För det första avsåg man att besöka invandrarfamiljerna innan sommaren och då samtala om familjens ev. tidigare erfarenheter av sommargårdsvistelse, förväntningar och funderingar inför den kommande vistelsen samt attityder till ökad föräldrasamverkan. Under sommaren skulle man sedan resa runt till de finska barnen på de olika sommargårdarna och söka svar på vilken kontakt de hade med de övriga barnen och med personalen och vilka enskilda problem som förekom i vardagssituationen. Efter detta första led skulle man genomföra ett integreringsförsök med en etablerad grupp finska barn (10 st) på en sommargård med 50 platser. På sommargården skulle 2 svenskspråkiga i Sverige bosatta finländare arbeta som ledare. Den ene av dessa hade tidigare varit med under den föregående utredningen.

Uppföljning: För uppföljningen och avrapporteringen svarade den finska ungdomsledaren.

Sammanfattande synpunkter från

Rapport om finska invandrarbarns situation på Stockholms sommargårdar.

Av Juhani Suikkila

"Sammanfattningsvis kan konstateras att för en tredjedel av de finska invandrarbarn som sommaren 1974 vistades på Stockholms sommargårdar vars situation jag hade tillfälle att studera, blev vistelsen där misslyckad. Detta berodde dels på språksvårigheter

heter, dels på negativa attityder till andra barn och personalen. En bidragande faktor var också alltför stora och orealistiska förväntningar om de möjligheter som sommarkårdarna kan erbjuda. Barnens föräldrar hade inte kunnat använda den information de hade fått och orsaken till detta var deras bristande förmåga att läsa svenska. För att man i fortsättningen skall kunna undvika sådana situationer borde informationen om sommarkårdarna ske på finska.

Enligt mina erfarenheter på gårdarna påverkar sommarkårdsvistelse inte positivt icke-svensktalande barns utveckling i socialt, känslomässigt och intellektuellt hänseende utan följderna blir tvärtom negativa. Det torde därför vara bättre att inte placera sådana barn på gårdarna.

Bristande kunskaper i svenska får dock inte utgöra ett hinder för invandrabarns vistelse på sommarkårdarna utan dessa barn skall också ha en möjlighet att vistas där om somrarna. För att deras vistelse skulle bli lyckad och de kunde få all den nytta som vistelsen på sommarkårdarna kan ge, måste man hitta nya former för verksamheten. Det finns två lösningar till hands. Den ena innebär att man samlar de finska invandrabarnen till en gård där det finns svenska barn samt tvåspråkig personal. Den andra lösningen innebär att i det fall det finns tillräckligt många finska invandrabarn som är villiga att vistas på sommarkårdarna, samla dessa till en gård med finskspråkig personal, och där det inte finns svenska barn. Verksamheten kunde i båda fallen pågå i mera organiserade former med betoning på sådana aktiviteter där invandrabarnen kan lära sig både svenska och finska samt utvidga sina kunskaper om och förståelse för det svenska samhället. Samtidigt bör de också ges ett tillfälle att få kunskaper om det finska samhället och dess kulturhistoria. Eftersom många invandrabarn inte hemma får den intellektuella stimuli som är nödvändig för deras utveckling, torde det vara angeläget att man planerar verksamheten så att även detta behov blir tillfredsställt."

Centralföreningen för sommarvistelse för barn drev också en sommarkård, Västra Edsvik, Vaddöbacka.

På sommarkården fanns 54 platser för både pojkar och flickor, pojkarna i åldern 10–12 år och flickorna i åldern 13–16 år. Sommarkårdsvistelsen omfattade två perioder om vardera 25 dagar.

Under sommaren 1974 mottog man på Västra Edsvik även invandrabarn. Sålunda vistades på sommarkården 4 turkiska barn och 1 barn från Syd-Vietnam samt 2 turkiska ledare med 2 småbarn.

Barn som tidigare varit på sommarkården hade tydligen trivts bra och många barn återkom till sommarkården år efter år. Barn från första perioden kom ofta tillbaka och hälsade på andra perioden och fick då stanna upp till tre dygn.

Barnens föräldrar kom ibland ut över veckosluten och kunde då erbjudas att övernatta på sommarkården.

Integreringsförsöket utföll relativt väl. Tendenser till mobbning förmärktes, men de turkiska barnen själva uppgavs ha ansett sig mindre trakasserade på sommarkården än i skolan.

Matfrågan utgjorde uppenbart ett irritationsmoment, eftersom de turkiska barnen i enlighet med sin religion inte åt produkter från svin eller blodmat.

Sammanfattningsvis kan sägas att integrationsförsök med invandrabarn på sommarkårdar kan bedömas vara synnerligen värdefulla och förtjäna allt stöd. De måste förberedas väl, så att vederbörlig hänsyn tas till barnens från hemmet medförda seder och till deras med religiösa föreställningar sammanhängande önskemål beträffande kost m. m.

För personalen på de sommarkårdar som integrerar invandrabarn är det särskilt betydelsefullt att de får någon form av utbildning och förberedelse för att kunna förstå sig på och fungera ihop med barn från andra länder och

kulturer och möta de speciella behov dessa har.

Viktigt är också att samarbetet med och kommunikationen mellan föräldrar och personal fungerar tillfredsställande. Många onödiga missförstånd och kritiska situationer skulle då kunna undvikas.

Det har också visat sig att många föräldrar till invandrabarn är ängsliga och rädda för att låta sina barn delta i olika aktiviteter. Detta beror till stor del på att informationen till dem har varit otillräcklig. Förutom att man ger invandrarföräldrarna informationsskrifter på deras resp. modersmål, är det ofta nödvändigt med personlig kontakt med föräldrarna.

Feriebarnsverksamheten

Bakgrund

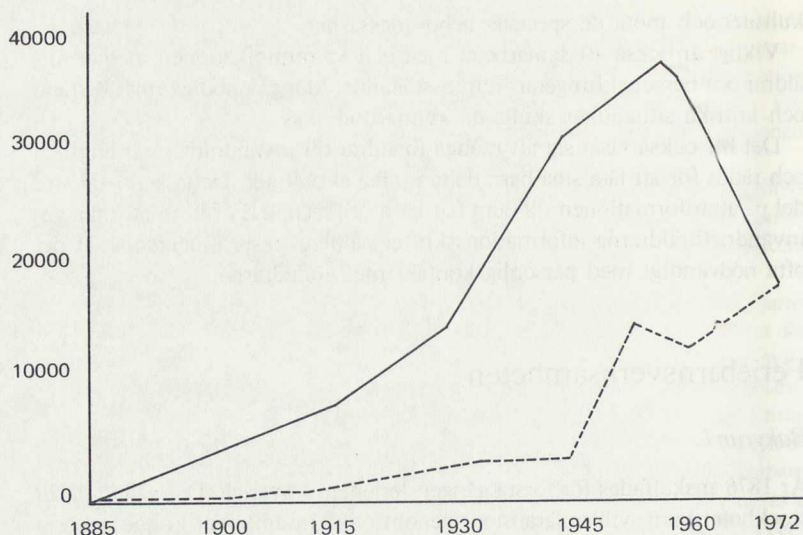
År 1876 anskaffades för första gången feriehem i Sverige. Det gällde då 20 stockholmsbarn, vilkas lärarinnor genom olika insamlingar kunde bekosta barnens feriehemsvistelse.

Verksamheten spred sig därefter till andra städer, men det dröjde ända fram till mitten av 1940-talet innan verksamheten fick någon större omfattning. Från år 1945 fram till mitten av 1950-talet skedde en kraftig ökning av barnantalet i feriehem. Vid mitten av 1950-talet inträffade en markant minskning av både sommargårds- och feriebarnsverksamheten. Den kraftiga minskningen av antalet feriebarn vid slutet av 1950-talet kan i hög grad hänföras till att levnadsstandarden förbättrades. Detta medförde bl. a. högre löner och bättre bostäder, vilket bidrog till att den socialt inriktade feriebarnsverksamheten inte längre fick lika stor betydelse.

Sommargårdsverksamheten har därefter fortsatt att minska, medan feriebarnsverksamheten sedan 1960-talets början åter ökat i omfattning. Antagligen beror detta mycket på att förvärvsintensiteten för kvinnor började stiga kraftigt vid denna tidpunkt. Feriehemsverksamheten fick därigenom även betydelse som en alternativ tillsynsform för barn till förvärvsarbetande föräldrar. En annan bidragande orsak till ökningen av feriehemmen var att bl. a. socialstyrelsen vid denna tid förespråkade en individuell omsorg av barnen framför kollektiva omvårdnadsformer.

Nedanstående figur visar sommargårds- och feriebarnsverksamhetens utveckling under åren 1885–1972:

Figur 3 Sommargårds- och feriebarmsverksamhetens utveckling åren 1885-1972.

Diagrammet visar ungefärliga siffror. Den heldragna linjen markerar sommargårdsverksamhetens utveckling uttryckt i antal barn. Den streckade linjen uttrycker på samma sätt utvecklingen för feriebarmsverksamheten.

Feriebarmsverksamheten, liksom sommargårdsverksamheten, syftade från början till att ge klena och sjukliga barn samt barn från obemedlade och trångboddade familjer möjlighet att komma ut till landet, där de kunde få uppleva några veckor med sol, bad och frisk luft. Dessutom var det angeläget att barnen ökade i vikt under sommarvistelsen.

Verksamheten har alltså en stark social inriktning. Den var i stor utsträckning uppbyggd på en organiserad välgörenhet. Man vädjade till den privata offervilligheten och startade insamlingar för att finansiera feriebarmsverksamheten. Detta förhållande varade ända fram till mitten av 1940-talet. Då nådde emellertid denna verksamhet en sådan omfattning och stabilitet, att samhället ställdes inför frågan, om inte verksamheten skulle bedrivas såsom en ordinarie del av samhällets övriga barnomsorg. Samhället skulle därmed också bära en del av de med verksamheten förenade kostnaderna.

År 1938 avlämnade Befolkningskommissionen ett "Betänkande angående barnkrubbor och sommarkolonier m. m.". Bl. a. som en följd av detta arbete erhöll socialstyrelsen år 1945 99 999 kronor, att som statsbidrag fördelas till feriebarmsverksamheten. Därefter övergick verksamheten alltmer i kommunal regi från att tidigare enbart ha varit en ideell välgörenhetsanordning.

Frälsningsarméns feriebarmsverksamhet

Jämsides med kommunernas feriebarmsförmedling bedriver Frälsningsarmén en egen sådan förmedling på flera orter i landet.

I Stockholm startade verksamheten redan år 1915 bl. a. som en följd av slumsysstrarnas arbete. Vid denna tidpunkt bedrev Stockholms kommun ingen egen feriebarmsverksamhet.

Genom Frälsningsarmén förmedlades under år 1974 ungefär 500 feriebarn. Barnen kom dels från hem som någon gång hade varit i kontakt med Frälsningsarméns verksamhet, dels via annonser i pressen. Viss prioritering gjordes av barnen. Barn som kom från hem med ordnade familjeförhållanden och god ekonomi kom i sista hand och fick dessutom stå för kostnaderna själva.

Alla de hem som förmedlades via Frälsningsarmén godkändes först av barnavårdsnämnderna i respektive placeringskommun.

Verksamheten finansierades dels via kommunala bidrag, dels genom Frälsningsarméns egen ekonomi.

Feriebarnsverksamhetens totala omfattning

Feriehemsförmedlingen i hela landet, både vad gäller kommunala- och privata anordnare, omfattade år 1973 totalt 17 880 barn. Samtliga platser var statsbidragsberättigade. Dubbelt statsbidrag om 200 kr/barn, utgick till 258 barn som var sjukliga eller handikappade. Åldrarna på barnen varierade från 3–15 år.

I Stockholms kommun har ferieverksamhet bedrivits i barnavårdsnämndens regi sedan år 1942. Fram till mitten av 1950-talet var barnavårdsnämnden främst inriktad på att tillgodose behovet av ferievistelse för barn i förskolåldern. En särskild feriebarnsförening fanns inom skolan, som svarade för uttagning och placering av skolbarn i feriehem. Feriebarnsföreningens verksamhet övertogs dock efterhand av sommarbarnsbyrån och föreningen avvecklades helt år 1962. Stockholms kommun placerade år 1973 2 932 barn, varav 1 200 förskolbarn. Motsvarande siffra var för år 1974 totalt 2 994 placerade barn, varav 1 161 var förskolbarn.

Göteborgs kommun ingår också bland de stora feriehemsanordnarna. År 1973 placerade man 2 456 barn i feriehem, varav 40,4 % var förskolbarn. Sommaren 1974 ökade antalet placerade barn i feriehem till 2 608, varav 40,5 % var förskolbarn. Malmö kommun hade 965 barn placerade år 1974. 345 av dessa var förskolbarn.

Nuläge

Nulägesbeskrivningen har sammanställts efter kontakter med ansvariga tjänstemän i ett antal slumpmässigt utvalda kommuner, med socialstyrelsen samt med sommarbarnsbyrån i Stockholm.

Socialstyrelsens Råd och Anvisningar nr 203/1967

I Råd och anvisningar nr 203/1967 behandlas såväl sommargårdar som feriehem. Som motiv för båda verksamhetsformerna anges i första hand behovet av barntillsyn under sommaren och vissa barns behov av att lämna sin vanliga miljö.

För feriehemmen anges särskilt:

”Erfarenheten har visat, att det för många barn är värdefullt att få tillbringa ferievistelsen i enskilt hem. I ett sådant hem kommer barnet nämligen i åtnjutande av

en mera individuell vård än som kan ges på en barnkoloni. En sådan vistelse är därför särskilt värdefull för de barn som under övriga delen av året är hänvisade till att leva ett kollektivt liv. Det är därför angeläget, att kommunerna verkar för att feriebarnsverksamhet organiseras i den mån sådan kan anses behövlig."

Föräldrarnas motiv för sommarvistelse i Stockholm 1973

År 1973/74 gjordes en enkätundersökning i Stockholm som omfattade 400 barn, vilka sommaren 1973 hade vistats i feriehem som förmedlats genom Stockholms kommun.

En av enkätfrågorna var: Av vilken anledning sökte ni i år sommarvistelse för barnet? Frågan besvarades enligt följande:

Tabell 21. Motiv för sommarvistelse i Stockholms kommun 1973

	Åter ^a	Om ^b	Ny ^c	Totalt
a. svårt att under sommaren ordna lämplig tillsyn för barnet på annat sätt	19,0	22,2	13,0	18,0
b. er ekonomi behövde förbättras	5,1	7,7	3,5	5,2
c. sjukdom inom familjen	1,3	4,2	4,5	2,8
d. problem inom familjen	1,6	2,1	4,5	2,8
e. ni behövde själva avkoppling och vila	19,3	23,6	21,5	20,8
f. barnet behövde miljöombyte	28,7	28,5	32,5	29,6
g. önskemål från barnet	22,3	11,1	16,0	18,3
h. andra skäl	2,7	0,7	4,5	2,8
Summa	100	100	100	100
Antal svarsmarkeringar	373	144	200	717

^a Åter: Barn som någon gång tidigare varit i samma feriehem.

^b Om: Barn som tidigare varit i feriehem men som 1973 hade omplacerats i annat hem.

^c Ny: Barn som tidigare inte varit i feriehem.

Ganska många föräldrar angav flera alternativ, i genomsnitt två svarsalternativ. Det vanligaste motivet var att "barnet behövde miljöombyte". Därefter kom för om- och nyplaceringar att "ni själva behövde avkoppling och vila". Gruppen återplaceringar skiljer sig från övriga och angav som det näst vanligaste motivet att det var "ett önskemål från barnet". Det bör dock noteras att inget svarsalternativ angavs av mer än 29,6 % av föräldrarna.

Anskaffning och godkännande

Enligt socialstyrelsens råd och anvisningar nr 203/1967 skall samtliga feriehem skriftligen godkännas varje år av barnavårdsnämnden i den kommun där feriehemmet är beläget. Särskild uppmärksamhet bör ägnas de hem, som skall ta emot sjuka eller handikappade barn. Dessa bör som regel vara mer kvalificerade än de hem som utnyttjas för friska barn. Vidare sägs att godkännande får inte lämnas utan att nämnden gjort sig väl underrättad om att det tilltänkta hemmet verkligen fyller de krav som bör ställas på ett gott feriehem.

Nämnderna måste särskilt uppmärksamma, att ingen person som lider av allvarlig smittosam sjukdom finns i hemmet. Hänsyn måste dessutom tas till:

- sommarföräldrarnas ålder
- antalet hemmavarande barn och deras ålder
- övriga familjemedlemmars ålder
- bostadens storlek och beskaffenhet
- sommarföräldrarnas förmåga att fostra barn.

En hälsokontroll av barnen görs omedelbart före feriehemsvistelsens början, oftast i skolornas eller barnavårdsnämndens regi.

Rutiner vid anskaffande och godkännande

De feriehem som utnyttjas är i betydande utsträckning hem som tidigare mottagit feriebarn. Barn återkommer år efter år. Av feriebarnen från Göteborgs kommun placerades år 1974 54,7 % i samma hem som föregående år. Av feriebarnen från Stockholms kommun placerades år 1973 51 % av feriebarnen i ett hem som de tidigare vistats i. 19 % av barnen hade tidigare varit i feriehem men fick eller ville inte komma tillbaka till det gamla feriehemmet. 30 % av barnen var för första gången i feriehem.

Enligt fosterbarnsutredningens enkät om feriebarn låg år 1969 82 % av feriehemmen i de minsta kommunerna. 97 % av feriehemmen i dessa kommuner mottog barn från annan kommun. Det finns ingen mera aktuell totalundersökning, men även i dag torde huvuddelen av feriehemmen ligga på landsbygden och i mindre orter. Tidigare utgjorde jordbrukare en mycket stor andel av dem som mottog feriebarn, men deras antal har efter hand minskat. År 1974 var 32 % av Göteborgs kommuns feriehem jordbrukarhem.

För att komma i kontakt med nya feriehem annonserar man i lokalpress och andra tidningar i de områden där man vill rekrytera feriehem. Flera av de kommuner som utredningen kontaktat uppger att de har svårt att rekrytera ett tillräckligt antal feriehem. Därför tvingas de ofta acceptera feriehem som ligger mycket långt bort. I vissa fall förekommer ett informellt byte av lämpliga feriehem mellan kommunerna. Svårast att placera är barn i åldern 12-14 år, speciellt pojkar. Gävle kommun hade år 1974 235 feriebarn, varav cirka 90 % placerades i feriehem som låg minst 10 mil från Gävle. Av Stockholms kommuns 2.994 feriebarn placerades år 1974 bara 21 % inom Stockholms län eller i familjer som normalt var bosatta i Stockholms kommun. Örnsköldsviks kommun hade år 1974 cirka 100 feriebarn, varav samtliga utom 2 placerades inom kommunen. Kommunen mottog däremot 209 barn från andra kommuner.

Ansvar för att godkänna feriehemmet ligger oftast på någon eller några tjänstemän i placeringskommunen. Flera av de stora kommunerna har dock lokalombud i dessa områden. Lokalombuden är ofta social-, barnstuge- eller fosterhemsassistenter. I en kommun erhöll lokalombudet 100 kronor per nyanskaffat feriehem och 25 kronor per återanskaffat feriehem. Lokalombuden skall göra ett besök i varje feriehem sedan barnet anlänt, men ofta kan detta inte genomföras på grund av tidsbrist. Lokalombudens huvudsakliga uppgift blir därför oftast att reda upp problem i feriehemmen i den mån de får kännedom om dem.

Information och antagning

I alla kontaktade kommuner godkändes de flesta feriehemmen. Endast i mycket extrema fall förekom avslag, t. ex. vid alkoholism, psykisk sjukdom eller andra grava sociala störningar i hemmen.

Informationen om feriehemsvksamhet sker ofta via tidningsannonser, genom broschyrer till föräldrarna, via daghem, skola, fritidshem, m. m.

År 1974 skedde ingen utannonsering av feriehem i tre av de kontaktade kommunerna. I en av dessa kommuner var orsaken att man hade ett så lågt anslag till feriehemsvksamheten, att man under år 1974 endast kunde placera 80 barn. De som fick plats i feriehem kom via socialassistenterna eller kände sedan tidigare till feriehemsvksamheten.

Om antalet sökande är fler än antalet platser prioriteras i samtliga tillfrågade kommuner barn med särskilda behov. Barn från hem med välordnade förhållanden och god ekonomi kommer i sista hand.

I en kommun tillämpades år 1974 samma taxa för feriehem som för daghem. Detta medförde att det för familjer med hög inkomst var billigare att betala direkt till feriehemmet än att gå via kommunen.

Feriebarnens sociala bakgrund

Barn med särskilda behov utgör sannolikt en mycket stor del av alla feriebarn. Barn till ensamstående föräldrar utgör en hög andel av feriebarnen i samtliga tillfrågade kommuner.

Tabell 22. Civilstånd för föräldrar från Göteborg med barn i feriehem sommaren 1974

	Procent
Ogift	19,4
Hemskild	7,1
Äktenskapsskild	47,5
Änka/Änkling	2,9
Samboende	3,8
Gift	19,3
Summa	100,0

I Göteborgs kommun utgjorde således de ensamstående föräldrarna 76,9 % av samtliga föräldrar till feriebarn. Motsvarande siffra i Stockholms kommun var 78 %.

I Göteborg var 40,5 % av feriebarnen i förskolåldern, 44,6 % i åldern 6–10 år. I Stockholm var 38,8 % av barnen förskolbarn.

Tabell 23. Fördelning av antalet barn per familj i Göteborg med barn i feriehem

Antal barn	Procent
1	19,1
2	41,1
3	24,5
4	9,9
5	3,6
6	1,3
7	0,6
8	—
	100,0

Som framgår av tabell 23 utnyttjas feriehemmen av såväl små som stora familjer, även om tvåbarnsfamiljen är vanligast.

17,8 % av göteborgsfamiljerna med barn i feriehem uppbar socialhjälp. 59,3 % hade bidragsförskott. 71,1 % hade en inkomst mellan 1.701 kronor och 3.500 kronor per månad. 18,5 % hade en inkomst under 1.701 kronor per månad.

I Göteborg hade vid ansökningstillfället endast 16,8 % av feriebarnen i förskolåldern en daghemsplats.

I Stockholms kommun hade år 1973 68 % av föräldrarna till feriebarnen inkomster mellan 1.500 kronor och 3.500 kronor. 26 % hade inkomster under 1.500 kronor per månad.

År 1974 hade 70,5 % av barnen förvärvsarbetande moder.

Eftersom flertalet kommuner inte för någon löpande statistik över feriebarnens sociala bakgrund, är det svårt att få fram statistiska uppgifter. De kontakter som tagits visar dock att mönstret är ungefär detsamma i alla kommuner. Feriebarnen är till stor del barn till ensamstående, förvärvsarbetande föräldrar och har ofta ett eller flera syskon. Alla åldrar från ett år till 14 år förekommer, men de flesta barn är mellan 5 och 10 år. Det är vanligt att feriebarnet tillbringar flera somrar i feriehem. Bland dem som söker till feriehem är barn med särskilda behov överrepresenterade. De dominerar ännu mer bland dem som vistas i feriehem eftersom de prioriteras vid antagningen.

Det har inte varit möjligt att kartlägga i vilken utsträckning kommunerna kan tillmötesgå föräldrarnas önskemål vid val av feriehem. Möjligheterna torde dock vara begränsade med hänsyn till de stora antal barn som placeras av ett fåtal tjänstemän på kort tid. Endast om föräldrarna har ett visst feriehem att föreslå, t. ex. släkting på landet, kan kommunerna sannolikt tillgodose föräldrarnas önskemål.

Feriehemsvistelsens längd

Som villkor för att erhålla statsbidrag fordras att feriehemsvistelsen skall ha omfattat en tid av minst tre veckor. Det innebär att kommunerna tillämpar denna tid som en minimigräns för vistelsens längd. Inom intervallet 21–60 dagar kan man sedan i princip efterfråga feriehem för ett valfritt antal dagar.

Kommunerna har inom sig utvecklat olika praxis för längden på feriehemsvistelse. I en kommun tillämpas 6 veckors vistelse som minimum. Efter särskild prövning kan vistelsen dock förlängas till 8 veckor. I en annan kommun har inte utvecklats någon sådan praxis, den genomsnittliga längden på vistelsetiden har dock de senaste åren legat på 60 dagar per barn och sommar.

Stockholms sommargårdsutredning avlämnade i november 1974 en delrapport angående "Kartläggning av sommargårds- och feriebarnsverksamheterna samt av vissa andra sommaraktiviteter för barn i Stockholm".

Därvid undersöktes bl. a. vilka faktorer som påverkar och hur dessa faktorer påverkar längden på barnens vistelsetider i feriehemmen. Sammanfattningsvis framkom följande:

Föräldrarna till de barn som vistas i feriehem mindre än 30 dagar karakteriseras av

- högre förvärvsfrekvens bland mödrarna
- större andel gifta/samboende
- högre genomsnittsinkomst än för dem som har längre vistelsetid.

Föräldrarna till de barn som vistas i feriehem mer än 49 dagar karakteriseras däremot av

- att de har låg förvärvsfrekvens
- att de i stor utsträckning är ensamstående
- att de har låg genomsnittsinkomst.

Samma skillnader mellan långa och korta vistelsetider förelåg också för sommargårdarna. Föräldrarna till feriehemsbarnen har emellertid i genomsnitt lägre inkomst, högre förvärvsintensitet och är i högre grad ensamstående.

Barnens vistelsetider i feriehemmen omfattade vanligtvis 57 dagar, från mitten av juni till mitten av augusti.

Ovanstående förhållanden gäller, som tidigare nämnts, för Stockholms kommun. Någon liknande undersökning har inte gjorts för landet i övrigt. Man kan dock på ganska goda grunder anta att förhållandena i allmänhet är relativt likartade.

Avstånden hem – feriehem

Ett av de stora problemen när det gäller feriehemsversamheten är de oftast mycket stora avstånden mellan barnens hem och feriehemmen. Särskilt gäller detta storstadsområdena, där det kan stöta på naturliga svårigheter att finna feriehem inom kommunen som kan ge barnen det miljöbyte som verksamheten bl. a. syftar till. Även en del av de mindre kommunerna placerar barnen långt borta från hemkommunen fastän man har goda placeringsmöjligheter inom kommunen. Skälen till detta varierar. Den främsta orsaken har antagligen varit att man så starkt betonat vikten av miljöbyte för barnen. Man har däremot inte särskilt uppmärksammat barns och föräldrars behov av kontakt med varandra under feriehemsvistelse. Ibland har man också motiverat de långa avstånden med att alltför täta föräldrabesök kan störa relationerna mellan barnet och dess feriehemsföräldrar. Även föräldrarna själva önskar ibland att få sitt barn placerat ganska långt bort i ett visst feriehem. Då har det ofta gällt placering i släktingars eller goda vänners hem.

De stora avstånden mellan barnens hem och feriehemmet medför ofta långa och besvärliga resor för barnen. Många större kommuner anordnar resorna till och från feriehemmen som gruppresor med buss eller bil och i vissa fall när feriehemmen ligger mycket långt borta med flyg. Som reseledare medföljer då personal från förvaltningarna och i en del fall personal från förskolor, fritidshem eller fritidsverksamheten. Gruppresorna är som regel kostnadsfria för barnen.

På grund av det stora antalet barn som i regel transporteras med gruppresorna finns det ingen möjlighet för personalen att personligen lämna varje barn till dess respektive feriehem. Då feriehemmen i de flesta fall ligger relativt väl samlade, bestämmer man istället olika gemensamma avhämtningsorter, dit feriehemsföräldrarna kan komma och hämta sina feriebarn. Kontakten mellan personalen som medföljer barnet på resan och feriehemsför-

äldrarna inskränker sig därför oftast till bara några få minuter. Någon introduktion av barnen i feriehemmen kan vid denna form av gruppresor inte göras när barnen avlämnas.

I en del kommuner åker istället en tjänsteman från förvaltningen eller någon annan anställd i bil tillsammans med några barn och lämnar av barnen i respektive feriehem. Denna transportform tillämpas framförallt i de fall då barnantalet inte är tillräckligt för att anordna gruppresor eller då feriehemmen ligger alltför spridda. Detta transportsätt har visat sig vara ganska dyrbart. I gengäld får emellertid personalen bättre tillfälle och tid för kontakt med feriehemsföräldrarna.

Framförallt i mindre kommuner och i kommuner med lågt antal feriebarn brukar föräldrarna själva få ombesörja transporten av sina barn till feriehemmen. Endast i undantagsfall åtar sig kommunen denna uppgift. Föräldrarna erhåller då som regel en del av reskostnaden eller hela reskostnaden från kommunen. I Stockholms kommun gäller ovanstående i första hand för föräldrar till förskolbarn, som reser för första gången till feriehem. Sommarbarnsbyrån rekommenderar nämligen i dessa fall enskild resa.

Av Stockholms kommuns 3.000 feriebarn reste år 1974 cirka 1.800 enskilt och 1.200 med gruppresor.

Föräldrakontakter

En viktig förutsättning i allt barnarbete är att kontakten mellan hem – institution eller som i detta fall mellan hem – feriehem fungerar väl. Efter kontakt med tjänstemän som handhar feriehemsverksamhetens organisation ute i kommunerna har det dock framkommit att så inte alltid är fallet. Som en anledning har angivits de oftast mycket långa avstånden mellan barnens hem och feriehem. Dessa har medfört stora reskostnader. Det har fått till följd att en del föräldrar inte haft ekonomiska möjligheter att hälsa på sina barn i feriehemmen så ofta som de och barnen skulle önska. Kontakten mellan föräldrarna och barnen har därför inte sällan inskränkt sig till enbart telefonsamtal, brev eller vykort.

En annan orsak har varit att många föräldrar fått förslag på feriehem så sent att de inte hunnit upprätta en sådan kontakt med feriehemsföräldrarna att de fått den information de och barnet vill ha. Dessutom har en del föräldrars sociala situation tett sig så besvärlig att de inte orkat och förmått ta kontakt med feriehemmet.

Denna bristande kontakt före placeringen har ibland påverkat feriehemsfamiljens inställning till barnet och till placeringen i negativ riktning. Det har i sin tur medfört otrivsel för barnet under feriehemsvistelsen. I de fall där föräldrarna själva föreslagit feriehem har kontakten mellan föräldrar och feriehem generellt sett varit bättre än för dem som inte haft denna möjlighet.

I en kommun, där alla feriebarn placerades inom kommunen, upplevde man inte några stora problem med föräldrakontakten. Där hade så gott som alla föräldrar på grund av de relativt korta avstånden mellan hem och feriehem möjlighet att träffa sina barn när de önskade.

Från en undersökning rörande barn i feriehem utförd vid Stockholms barnvårdsnämnds sommarbarnsbyrå benämnd "Sommarbarn 1973" har följande

de tabell hämtats. Man frågade där om föräldrarna själva haft kontakt med sommarfamiljen före barnets avresa dit.

Tabell 24. Kontakten med sommarfamiljen, feriebarn från Stockholms kommun, 1973

	Åter	Om	Ny	Totalt
a. nej, ingen kontakt alls	2,6	6,1	—	1,6
b. ja, samtal per telefon	57,0	83,7	81,6	53,1
c. ja, kontakt per brev	23,8	4,1	1,7	11,0
d. ja, besök i sommarhemmet				
(ej i samband med resa dit)	11,3	4,1	15,0	15,7
e. ja, sommarfamiljen besökt er	4,6	2,0	1,7	6,8
f. ja, annat sätt	0,7	—	—	11,8
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal svarsmarkeringar	151	49	60	517
Bortfall	1	—	—	1

Försäkringsfrågor

För att bättre kunna lösa de problem som kan uppstå, om ett feriebarn gör åverkan på egendom under den tid feriebarnet vistas i feriehemmet, finns en speciell försäkring. Kommuner som förmedlar feriehem kan teckna en tilläggsförsäkring till den kommunala ansvarighetsförsäkringen. Klausultexten har utarbetats i samråd mellan representanter för försäkringsbranschen, Svenska Kommunförbundet och socialstyrelsen.

Försäkringen omfattar skada som feriebarn vållar av vårdslöshet eller uppsåt. Skada som inträffar under feriebarnets avtalade resa till och från feriehemmet omfattas även av försäkringen. Den kommunala försäkringen träder i funktion om inte skadan täcks av annan försäkring, t. ex. av en hemförsäkring tecknad av föräldrarna till feriebarnet. Dessutom finns vissa andra inskränkningar i försäkringens omfattning. (Kommunförbundets cirkulär 124/72, 1972-12-18).

Eftersom ersättningen i första hand skall täckas av andra försäkringar och man i samma avtal kan försäkra ett stort antal barn, är premien per barn mycket låg.

Kostnader och intäkter för feriebarnsverksamheten

Fr. o. m. 1975-01-01 är ersättningen för feriebarn enligt Svenska Kommunförbundets rekommendation 120 % av januari månads basbelopp respektive år, dvs. 30 kronor per dag för år 1975. Därav utgör 15 kronor omkostnadsersättning och 15 kronor arvode. Om man förutsätter samma genomsnittliga vistelsetid som Stockholms kommun år 1974, 50,5 dagar, blir kostnaden 1.515 kronor per barn och sommar. Arvodet på 15 kronor är pensionsgrundande inkomst, men feriehemmen får själva betala de sociala avgifterna.

För kommunen tillkommer dessutom kostnaderna för resor, godkännande av feriehemmen, läkarundersökning, placering av barnen osv. En del av dessa kostnader belastar dock sociala centralnämnden i placeringskommunen.

I en kommun kostade år 1974 resor och läkarundersökning cirka 165 kr. per barn. Kommunen hade inte gjort någon beräkning av kostnaden för att placera barnet, men kostnaden torde uppgå till cirka 100–200 kr. per barn, totalt alltså 265–365 kr.

I Stockholms kommun kostade sommarbarnsverksamheten år 1973, 1.215 kr. per barn. Därav utgjorde kostnaden för administration, resor och placering ca 215 kr. per barn.

Tidigare var hela ersättningen skattefri inkomst. Så sent som år 1970 var ersättningen i Stockholms kommun 21 kr. per dag. Eftersom den inte till någon del var ett arvode, behövde feriehemsföräldrarna inte betala skatt eller sociala avgifter för ersättningen.

Kommunernas intäkter utgörs dels av statsbidrag, dels av föräldraavgifter. Statsbidraget uppgår f. n. till 100 kr. per barn om vistelsen omfattar minst 21 dagar. I vissa fall kan statsbidrag utgå med 200 kr. för sjukliga och handikappade barn. Detta förekom år 1973 endast i 258 fall av 17.883 (1,4 %).

År 1970 gjorde Svenska Kommunförbundet en mindre undersökning av bl. a. föräldraavgifterna. Det visade sig att i många kommuner betalade föräldrarna ingen avgift. I andra kommuner tillämpades en ganska låg avgift. Några kommuner tillämpade halv eller hel daghemstaxa. Under de senaste åren har allt fler kommuner infört avgifter som motsvarar daghemstaxan. Eftersom ensamstående föräldrar med låga inkomster är överrepresenterade bland föräldrarna till feriehemsbarnen, är den genomsnittliga avgiften relativt låg. Den är lägre än för daghemmen, år 1973 var den i Stockholms kommun mellan 5 och 6 kr.

De kommuner som tillämpar samma taxa för feriehem som Svenska Kommunförbundet rekommenderar för daghem har en lägsta avgift på 3 kr. per dag och en högsta avgift på 25 kr. per dag.

Bilaga 3 Skolbarns fritidssituation sommartid – enkätundersökning från Täby och Landskrona kommuner

Under arbetet med barnstugeutredningens betänkande "Barns Fritid" (SOU 1974:42) genomfördes två enkätundersökningar i Täby och Landskrona kommuner för att kartlägga skolbarnens fritidssituation under skolterminerna, vilka former för barnomsorg som fanns samt i vilken utsträckning barnen hade tillgång till dem. Resultatet redovisades i betänkandet i Bilaga 4.

I samband med utredningens fortsatta arbete med förslag till fritidsverksamhet för barn under sommaren företogs en uppföljande undersökning i Täby och Landskrona kommuner av skolbarnens fritids- och omsorgssituation sommartid.

Undersökningens uppläggning

Samtliga grundskoleelever i Täby och Landskrona kommuner deltog i undersökningen. Från klasslistor drogs ett obundet, slumpmässigt urval av 8 % av elevantalet. Det innebär att felmarginalen ligger på 5 %-nivån.

Urvalspopulationen omfattade 350 elever i Landskrona och 410 elever i Täby. Svarsfrekvensen utgjorde 85 % i Landskrona och 79 % i Täby.

Undersökningen genomfördes som en enkätundersökning, distribuerad via posten till målsman för eleven. Den utarbetades av utredningssekreteriatet och förprövades på ett mindre antal familjer.

Enkäten innehöll 12 frågor, varav 2 med öppna svarsalternativ. Variablerna gäller bakgrundsdata av eleven och familjen, hur eleven tillbringade sommaren 1974, hur föräldrarna tillbringade motsvarande tid, hur omsorgen var ordnad för barn till förvärvsarbetande föräldrar och vilka önskemål som fanns om barnomsorg.

Undersökningen genomfördes under första kvartalet 1975 och avsåg situationen sommaren 1974.

Resultatredovisning

Tabell 1. Barnens och ungdomarnas vistelse under sommaren

Vistelse	Procent	Vistelse	Procent
Tillsammans i familjen		Fritidsby, camping, husvagn	11
i egen eller förhyrd sommarstuga	35	Läger	1
Tillsammans i familjen hemma	78	Koloni/sommargård	1
ensam hemma	9	Dagkoloni eller annan fritidsverksamhet hemma	1
Hos släkt eller vänner	32	Sommarhem/feriehem	5
Semesterresa	9	Fritidshem eller familjedaghem	5
		Annat	11

Av tabell 1 framgår att det är mycket vanligt (78 %) att barnen och ungdomarna tillbringar någon del av sommaren hemma. 35 % bor i sommarstuga. 32 % besöker släkt och vänner någon del av sommaren. 20 % reser på semesterresa i någon form (9+11 %). 6 % befinner sig på sommarvistelse anordnad av samhället. 1 % har deltagit i föreningsläger. 5 % vistas på fritidshem eller i familjedaghem under någon del av sommaren.

Vistelsetidens längd i egen eller förhyrd sommarstuga växlar kraftigt, tro- ligen beroende på om sommarstugan är egen eller förhyrd.

Hälften av de barn som går hemma under sommaren gör det under större delen av sommaren. I övrigt kombineras vistelsen med andra alternativ.

Vistelse hos släkt och vänner, semesterresor inkl. camping osv. varar un- der kortare tid och genomförs under familjens semester och tillsammans.

De få barn och ungdomar som vistas på läger eller sommargård gör det under en kort tid (1–3 v.). Vistelse i sommarhem sträcker sig över en tid om 4 till 6 veckor.

Vistelsen har även analyserats utifrån ålderskategorier (låg-, mellan- och högstadiet). Denna analys har givit förhållandevis små skillnader mellan de olika åldersgrupperna. Märkbare skillnader föreligger endast i följande av- seenden:

Högstadieläverna är i mindre utsträckning tillsammans med familjen hemma. 80 % av lågstadieläverna respektive 81 % av mellanstadieläverna är hemma under längre eller kortare tid under sommaren mot 69 % av hög- stadieläverna. Framförallt är färre högstadieläver (27 %) hemma under hela sommaren (7–11 v.). Motsvarande vistelse är 42 % för lågstadieläver (7–11 veckor), respektive 43 % för mellanstadieläver.

Det är vanligare att högstadieläver är ensamma hemma (18 %). Ett ringa antal lågstadieläver är det (2 %). Ca 11 % av mellanstadieläverna är en- samma hemma under någon del av sommaren (oftast 1–3 veckor).

Barnens och ungdomarnas vistelse har vidare analyserats efter antalet sys- kon, efter om de bodde hos mor och far, hos mor eller far samt efter familjens sammanlagda inkomst 1974.

Det framkom att det var vanligast att bo i sommarstuga om det fanns 1–2 syskon till barnet i familjen. Det var vanligast att besöka släkt och vänner om det inte fanns syskon. I övrigt framkom inga påtagliga skillnader.

Vad gäller fördelningen efter familjesituation var det vanligast med som- marstugevistelse om mor och far var vårdnadshavare. Det var vanligast att

eleven var ensam hemma, om han/hon bodde hos modern. Placering i fritidshem eller familjedaghem var då också vanligare. Om de barn och ungdomar som bodde hos fadern kan inga slutsatser dras beroende på för låg frekvens i kategorin.

I fördelningen efter familjens sammanlagda inkomst 1974 framkom en avsevärd skillnad beträffande vistelse i sommarstuga. Ju högre inkomst familjen hade, desto vanligare var sommarstugevistelse. Semesterresa var också vanligare, ju högre inkomst familjen hade. Av de barn som vistades på fritidshem eller i familjedaghem samt i sommarhem/feriehem kom flertalet från familjer i det lägsta inkomstskiktet.

Relaterat till familjeinkomsten vistades ett påfallande högt procenttal barn i alla inkomstskikten hemma.

Föräldrarnas vistelse sommaren 1974

Barnens situation och möjligheter sommartid är avhängiga föräldrarnas situation. Därför har också föräldrarna tillfrågats om sin egen situation.

Därvid uppgav 46 % av mödrarna att de förvärvsarbetade under sommarlov 1974. 9 % förvärvsarbetade 1–3 veckor, 11 % 4–6 veckor och 27 % 7–11 veckor. Av fäderna uppgav 73 % att de förvärvsarbetade sommaren 1974. 2 % arbetade 1–3 veckor, 14 % 4–6 veckor samt 57 % 7–11 veckor. 25 % arbetade 8–11 veckor. Det betyder att många föräldrar inte tagit ut 4 veckors semester under barnens sommarlov. 13 % förvärvsarbetade 9–11 veckor, dvs. i stort sett under barnens hela sommarlov.

I övrigt uppger föräldrarna att sommaren tillbringats på följande sätt:

Tabell 2. Hur föräldrarna tillbringat sommaren 1974

	Procent	Procent	Veckor
Hos släkt och vänner	18	(14	1–3)
Tillsammans i sommarstuga	44	(22	1–3)
Tillsammans hemma	50	(24	1–3)
Semesterresa	31	(25	1–3)
Fritidsby, camping etc.	8	(7	1–3)
Annat	5	(5	1–3)

Vissa skillnader finns mellan Täby och Landskrona kommuner. I Landskrona var förvärvsfrekvensen bland fäderna lägre, 68 %, i förhållande till 77 % i Täby. Det var vanligare att hälsa på släkt och vänner i Täby (22 %) än i Landskrona (12 %). I Täby kommun vistades 59 % av familjerna i sommarstuga medan motsvarande siffra för Landskrona utgjorde 27. Det var likaså vanligare i Landskrona (60 %) än i Täby (42 %) att familjen var tillsammans hemma. Semesterresa företogs i 28 % av familjerna i Landskrona medan motsvarande siffra för Täby var 33 %.

Barnomsorg i familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetar eller där ensamstående förvärvsarbetar

Förvärvsarbetande föräldrar tillfrågades hur de ordnat omsorgen för barnen under den tid av sommaren som de arbetat. Följande fördelning erhöles efter manuell bearbetning av den öppna frågan:

Tabell 3. Aktuella former av barnomsorg

	Procent
Kommunal barnomsorg	10
Far- och morföräldrar	22
Syskon	12
Förlängd ledighet för en av föräldrarna	18
Föräldrarnas olika arbetstider	13
Föräldrarnas olika semester	2
Inga arrangemang	22

På frågan om barnet saknade tillsyn av förälder eller annan vuxen under någon del av dagen svarade 18 % ja och återstoden nej. Av dem som svarat ja uppgav 22 % att barnen var ensamma 1–3 timmar, 47 % i 3–6 timmar och 28 % i mer än 6 timmar.

Vid uppdelning på åldersgrupper (låg-, mellan- och högstadiet) framkom att 6 % av lågstadieleverna, 20 % av mellanstadieleverna samt 39 % av högstadieleverna saknade tillsyn av förälder eller annan vuxen under någon del av dagen.

Tabell 4. Antal timmar som tillsyn saknades:

	Timmar	Procent
Elev på lågstadiet	1–3	2
	3–6	3
	6–	1
Elev på mellanstadiet	1–3	6
	3–6	9
	6–	5
Elev på högstadiet	1–3	4
	3–6	18
	6–	17

I enkäten ställdes slutligen en öppen fråga om önskemål om barnomsorg. Efter manuell kategorisering erhöles följande svar (N = 180) (flera alternativ har lämnats i vissa fall):

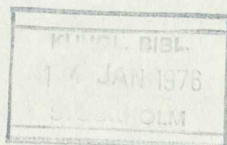
Tabell 5. Önskemål om barnomsorg

	Procent
Olika former av öppen fritidsverksamhet	15
Fritidshem	16
Läger/sommargård	9
Feriehem/sommarhem	9
Familjedaghem	6
Dagläger/dagkoloni	6
Hemmaförälder önskvärt	11
Syskon, släktingar och vänner	5
Längre semester	7
Bra nu	60

I kommentarer till frågan förekommer olika synpunkter alltifrån direkt avståndstagande från att samhället svarar för barnomsorg till krav på sänkta avgifter och på längre semester för barnfamiljer samt till förslag om läger/sommargårdsvistelse för alla barn och om att varje skola skall ha en egen sommargård. Framför allt vänder sig föräldrarna emellertid mot att fritidshem stängs under sommaren. Flera svarande har aktualiserat sina problem med skiftes- och kvällsarbete.

Kronologisk förteckning

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
5. Bättre bosättning för flera. S.
6. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. U.
7. Framtida studerandehälsövård. U.
8. Utlandssvenskarnas rösträtt. Ju.
9. Individen och skolan. U.
10. Rörlig pensionsålder. S.
11. Svensk press. Tidningar i samverkan. Fi.
12. Totalfinansiering. B.
13. Vägtrafikolyckor och sjukvårdskostnader. S.
14. Konstnärerna i samhället. U.
15. Kommunal rösträtt för invandrare. Kn.
16. Kriminalvårdens nämnder. Ju.
17. Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. B.
18. Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. Kn.
19. Konsumentskydd på läsområdet. H. (Utkommer hösten 1975)
20. Särskilda regler för handläggning av anmälان mot polisman. Ju.
21. Pensionsförsäkring. Fi.
22. Lag om allmänna handlingar. Ju.
23. JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. R.
24. Tre sociologiska rapporter. Ju.
25. Å jour. Om journalistutbildning. U.
26. Forskningsråd. U.
27. Politisk propaganda på arbetsplatser. A.
28. Program för ljud och bild i utbildningen. U.
29. Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. Ju.
30. Barnens livsmiljö. S.
31. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. S.
32. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. S. (Utkommer hösten 1975)
33. Barns uppföstran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. S.
34. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. S.
35. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. S. (Utkommer hösten 1975)
36. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. S.
37. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. S.
38. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. S.
39. Statsbidrag till kommunerna. Fi.
40. Trafikolyckor och statistik. K.
41. Kommunal demokrati. Kn.
42. Kommunal demokrati. Sammanfattning. Kn.
43. Kvinnor i statlig tjänst. Fi.
44. Etablering av miljöstörande industri. B.
45. Vidareutbildning i internationell marknadsföring. H.
46. Kommunal organisation och information. Kn.
47. Kollektivtrafik i tätort. K.
48. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. K.
49. Massmediegrundlag. Ju.
50. Internationella koncerner i industriländer. I.
51. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. B.
52. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. B.
53. Beskattning av realisationsvinster. Fi.
54. Fåmansbolag. Fi.
55. Botesverkställighet. Ju.
56. Trafikbuller. Del II. Flygbuller. K.
57. Varuförsörjning i kristid. H.
58. Målet är jämställdhet. Ju.
59. Utbildning för vuxna. U.
60. Energiberedskap för kristid. H.
61. Energiberedskap för kristid. Bilagor. H.
62. Förtkortad arbetstid för småbarnsföräldrar. S.
63. Konsumentkreditlag m. m. Ju.
64. Språkresor. U.
65. Förfogandelagstiftningen. Fo.
66. Trafikpolitik - behov och möjligheter. K.
67. Utbildning i samspel. S.
68. Handikappanpassad kollektivtrafik. K.
69. Samhället och distributionen. H.
70. Samhället och distributionen. Bilagor om företag, anställda och hushåll. H.
71. Landstingens arkiv. Kn.
72. Distansundervisning. U.
73. Frivilligförsvarets förmåner. Fo.
74. Socialförsäkringsavgifter på uppdragsinkomster m. m. S.
75. Medborgerliga fri- och rättigheter. Regeringsformen. Ju.
76. Handikappanpassad kollektivtrafik. Sammandrag ur SOU 1975:68 (svensk, engelsk och tysk version). K.
77. Allmän skatteflyktsklausul. Fi.
78. Svensk press. Pressens funktioner i samhället. Fi.
79. Svensk press. Statlig presspolitik. Fi.
80. Postens roll i tidningsdistributionen. K.
81. Farliga vrak. K.
82. Organisation för skyddat arbete. A.
83. Stålintustrins arbetsmiljö. I.
84. Ersättning vid arbetsskada. S.
85. Vägplanering. K.
86. Vägplanering. Bilagor. K.
87. Samverkan i barnomsorgen. S.
88. Fem veckors semester. A.
89. Långtidsutredningen 1975. Fi.
90. Arbete åt alla. A.
91. Politik för regional balans. A.
92. Politik för regional balans. Bilaga 1. A.
93. Politik för regional balans. Bilaga 2. A.
94. Barns sommar. S.

Systematisk förteckning

Riksdagen

JO-ämbetet. Uppgifter och organisation. [23]

Justitiedepartementet

Utlandssvenskarnas rösträtt. [8]
Kriminalvårdens nämnder. [16]
Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. [20]
Lag om allmänna handlingar. [22]
Tre sociologiska rapporter. [24]
1973 års fri- och rättighetsutredning. 1. Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. [29] 2. Medborgerliga fri- och rättigheter. Regeringsformen. [75]
assmediegrundlag. [49]
Bötesverkställighet. [55]
Målet är jämställdhet. [58]
Konsumentkreditlag m. m. [63]

Försvarsdepartementet

Förfogandelagstiftningen. [65]
Privilligförsvarets [73]

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]
Pensionskommittén. 1. Rörlig pensionsålder. [10] 2. Socialförsäkringsavgifter på uppdragsinkomster m. m. [74]
Vägrafikolyckor och sjukvårdskostnader. [13]
Barnmiljöutredningen. 1. Barnens livsmiljö. [30] (Utkommer hösten 1975) 2. Samhället och barns utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 1. [31] (Utkommer hösten 1975) 3. Barns hälsa. Barnmiljöutredningens rapport 2. [32] (Utkommer hösten 1975) 4. Barns uppföstran och utveckling. Barnmiljöutredningens rapport 3. [33] 5. Förskolan, skolan och fritiden. Barnmiljöutredningens rapport 4. [34] (Utkommer hösten 1975) 6. Barnfamiljernas ekonomi. Barnmiljöutredningens rapport 5. [35] (Utkommer hösten 1975) 7. Barnen och den fysiska miljön. Barnmiljöutredningens rapport 6. [36] 8. Barn och föräldrars arbete. Barnmiljöutredningens rapport 7. [37] 9. Barnkultur. Barnmiljöutredningens rapport 8. [38]
Förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar. [62]
Utbildning i samspel. [67]
Ersättning vid arbetsskada. [84]
Samverkan i barnomsorgen. [87]
Barns sommar. [84]

Kommunikationsdepartementet

Trafikolyckor och statistik. [40]
Utredningen om kollektivtrafik i tätorter. 1. Kollektivtrafik i tätort. [47] 2. Kollektivtrafik i tätort. Bilagor. [48]
Trafikbuller. Del II. Flygbuller. [56]
Trafikpolitik – behov och möjligheter. [66]
HAKO-utredningen. 1. Handikappanpassad kollektivtrafik. [68] 2. Handikappanpassad kollektivtrafik. Sammandrag ur SOU 1975:68 (svensk, engelsk och tysk version). [76]
Postens roll i tidningsdistributionen. [80]
Farliga vrak. [81]
Kommittén för den långsiktiga vägplaneringen. 1. Vägplanering. [85] 2. Vägplanering. Bilagor. [86]

Finansdepartementet

1972 års pressutredning. 1. Svensk press. Tidningar i samverkan. [11] 2. Svensk press. Pressens funktioner i samhället. [78] 3. Svensk press. Statlig presspolitik. [79]
Pensionsförsäkring. [21]
Statsbidrag till kommunerna. [39]
Kvinnor i statlig tjänst. [43]

Beskattning av realisationsvinster. [53]
Fåmansbolag. [54]
Allmän skatteflyktsklausul. [77]
Långtidsutredningen 1975. [89]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmkommitté. 1. Psalmer och visor. Del 1:1. [2] 2. Psalmer och visor. Del 1:2. [3] 3. Psalmer och visor. Del 1:3. [4]
Utredningen om skolan, staten och kommunerna.
1. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. [6] 2. Individen och skolan. [9]
Framtida studerandehälsövärd. [7]
Konstnärerna i samhället. [14]
Å joura. Om journalistutbildning. [25]
Forskningsråd. [26]
Program för ljud och bild i utbildningen. [28]
Utbildning för vuxna. [59]
Språkresor. [64]
Distansundervisning. [72]

Handelsdepartementet

Konsumentskydd på läsområdet. [19] (Utkommer hösten 1975)
Vidareutbildning i internationell marknadsföring. [45]
Varuförsörjning i kristid. [57]
Energiberedskapsutredningen. 1. Energiberedskap för kristid. [60]
2. Energiberedskap för kristid. Bilagor. [61]
Distributionsutredningen. 1. Samhället och distributionen. [69] 2. Samhället och distributionen. Bilagor om företag, anställda och hushåll. [70]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]
Politisk propaganda på arbetsplatser. [27]
Organisation för skyddat arbete. [82]
Fem veckors semester. [88]
Arbete åt alla. [90]
Länsplaneringsutredningen 1974. 1. Politik för regional balans. [91] 2. Politik för regional balans. Bilaga 1. [92] 3. Politik för regional balans. Bilaga 2. [93]

Bostadsdepartementet

Totalfinansiering. [12]
Markanvändning och byggande. Remissammanställning utgiven av bostadsdepartementet. [17]
Etablering av miljöstörande industri. [44]
Boende- och bostadsfinansieringsutredningarna. 1. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. [51] 2. Bostadsförsörjning och bostadsbidrag. Bilagor. [52]

Industridepartementet

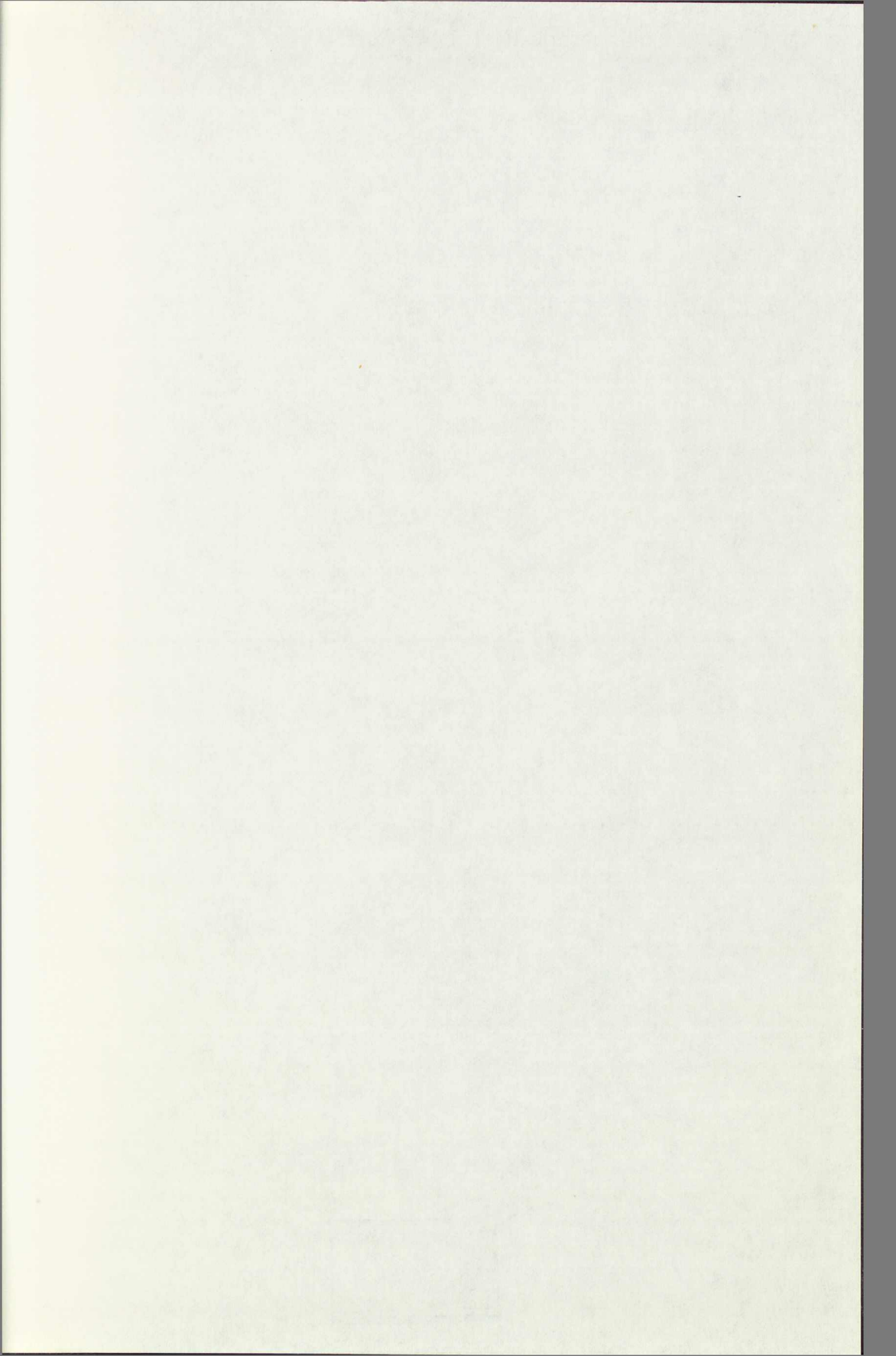
Internationella koncerner i industriländer. [50]
Stålindustrins arbetsmiljö. [83]

Kommundepartementet

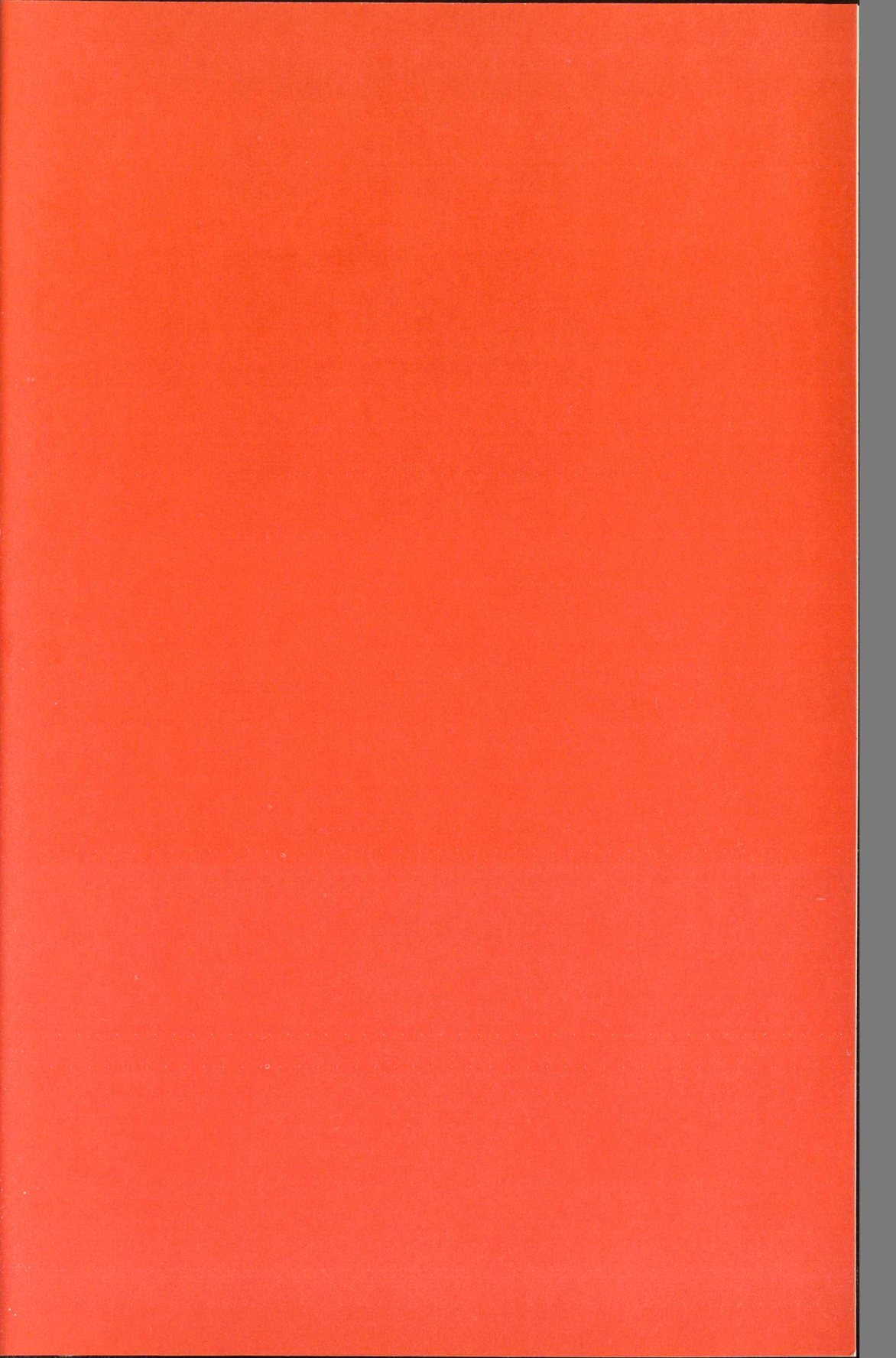
Kommunal rösträtt för invandrare. [15]
Förtroendevalda och partier i kommuner och landsting. [18]
Utredningen om den kommunala demokratin. 1. Kommunal demokrati. [41] 2. Kommunal demokrati. Sammanfattning. [42] 3. Kommunal organisation och information. [46]
Landstingens arkiv. [71]

Kronologisk förteckning

1. Nordisk överenskommelse om förmåner vid sjukdom, havandeskap och barnsbörd
2. Peruskoulu pohjoismaissa
3. Litteratur om nordiskt samarbete
4. Nordisk kommunal rösträtt och valbarhet
5. Bötesstraffet
6. Nordic Cooperation for Tourism. Proposals for Action
7. Voksenopplæring i de nordiske land. En konferanserapport
8. Oversikt over forsknings- og utviklingsarbeid som gjelder engelskundervisningen i de nordiske land - 1974
9. Fort- och vidareutbildning för teaterarbetare
10. Nordisk samarbeid om billedkunst
11. STINA. Arbetsrapport, allmän del
12. STINA. Arbetsrapport, bilagor
13. Turistkonferens
14. Langtidsbedømmelse for det allmennkulturelle område
15. Førskole og skole i samvirke
16. Nordisk kontaktsmandseminar i Århus
17. Fotografisk kemi
18. Arbetsmiljøfrågor. Seminarium i Porsgrunn
19. Industrielt samarbeid i Norden. Journalistseminarium i Århus

Barns Sommars

Befänkande av
1968 års
barnstugeutredning

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-02668-